ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII

Revistă de istorie

5-6

ANUL VIII

SEPTEMBRIE — DECEMBRIE 1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

„STUDII" REVISTĂ DE ISTORIE

APARE DE 6 ORI PE AN

BUCUREŞTI, B-DUL GENERALISSIMUL STALIN nr. 1

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POŞTALE, PRIN FACTORII POŞTALI ŞI DIFUZORII VOLUNTARI DIN ÎNTREPRINDERI ŞI INSTITUŢII

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII

Revistă de istorie

5-6

ANUL VIII

SEPTEMBRIE — DECEMBRIE 1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

„STUDII" REVISTĂ DE ISTORIE

APARE DE 6 ORI PE AN

BUCUREŞTI, B-DUL GENERALISSIMUL STALIN nr. 1

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POŞTALE, PRIN FACTORII POŞTALI ŞI DIFUZORII VOLUNTARI DIN ÎNTREPRINDERI ŞI INSTITUŢII

CUPRINSUL

SOMMAIRE

СОДЕРЖАНИЕ

STUDII
Revistă de istorie
Anul VIII, nr. 5—6, 1955

STUDII ŞI REFERATE

DESPRE SITUAŢIA AGRARĂ DIN ROMÎNIA ÎN PERIOADA DINTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE *

DE

S. ŞTIRBU

În uriaşa operă de elaborare a teoriei revoluţiei socialiste, marele Lenin a atribuit o importanţă deosebită problemelor agrare. Pe baza cercetării minuţioase a dezvoltării agriculturii în diverse ţări, în diverse etape istorice, Lenin a înarmat partidul de tip nou al proletariatului din Rusia cu un program agrar referitor la toate etapele revoluţiei. Tezele lui Marx şi Engels despre necesitatea făuririi alianţei între proletariatul urban şi masele muncitoare ale satului, în vederea răsturnării claselor exploatatoare de la putere, au constituit punctul de pornire al învăţăturii leniniste despre problema agrară. Însemnătatea programului agrar leninist este determinată de locul pe care îl ocupă în leninism problema ţărănească, problema aliatului proletariatului în lupta pentru cucerirea puterii, în lupta pentru făurirea condiţiilor în vederea instaurării dictaturii proletariatului. „Prin program agrar — scrie Lenin în anul 1902 — noi înţelegem definirea principiilor călăuzitoare ale politicii social-democratice în problema agrară, adică în ceea ce priveşte agricultura, diferitele clase, pături, grupuri ale populaţiei rurale“ [1].

Avînd în vedere situaţia concretă din Rusia, unde s-au păstrat cele mai îngrozitoare rămăşiţe feudale atît în domeniul repartizării pămîntului (menţinerea uriaşelor moşii lucrate cu sistemul dijmei şi a clăcii), cît şi în domeniul relaţiilor de proprietate asupra loturilor (nadeluri) ţărăneşti (dependenţa ţăranului de obştea sătească), Lenin a ajuns la concluzia că revoluţia în prima etapă a ei trebuie să aibă un caracter burghezo-democratic. Lupta pentru desfiinţarea rămăşiţelor feudale la sate a constituit osia principală a revoluţiei burghezo-democratice, de aceea Lenin identifică în esenţă revoluţia democratică cu revoluţia agrară. Revendicările programatice ale revoluţiei burghezo-democratice au fost considerate de Lenin ca un program proletar al revoluţiei ţărăneşti, ca programul răscoalei ţărăneşti sub conducerea proletariatului pentru lichidarea rămăşiţelor feudale. În etapa revoluţiei burghezo-democratice Lenin a pre-

---

* Fragment din lucrarea în pregătire: Rezolvarea sarcinilor revoluţiei agrare, antifeudale în Romînia pe baza învăţăturii lui V. I. Lenin.

[1] V. I. Lenin, Opere, E.P.L.P., 1953, vol. 6, p. 93.

conizat alianţa proletariatului cu întreaga ţărănime, prevăzînd totodată că victoria revoluţiei va accentua lupta în sînul ţărănimii între masa ţărănimii muncitoare exploatate şi chiaburimea exploatatoare. O dată curăţat terenul la sate pentru desfăşurarea luptei împotriva elementelor capitaliste, se va trece la revoluţia socialistă, care va constitui a doua etapă a revoluţiei.

Tezele despre hegemonia proletariatului în revoluţia burghezo-democratică, despre alianţa proletariatului cu ţărănimea în diverse etape ale revoluţiei, despre transformarea revoluţiei burghezo-democratice în revoluţie socialistă, au stat la baza învăţăturii lui Lenin despre problema agrară, determinînd conţinutul ei şi indicaţiile ei principale.

Încă în lucrarea sa „Ce sînt prietenii poporului şi cum luptă ei împotriva social democraţiei" scrisă în 1894, Lenin a fundamentat ideea alianţei revoluţionare a muncitorilor şi ţăranilor ca instrument principal pentru răsturnarea absolutismului, moşierilor şi a burgheziei în opera sa „Dezvoltarea capitalismului in Rusia", Lenin a analizat în mod amănunţit izvoarele energiei revoluţionare a maselor ţărăneşti şi a fundamentat multilateral rolul conducător al proletariatului. In perioada celui de al II-lea Congres, cu prilejul elaborării programului partidului, au ieşit la iveală serioase divergenţe între bolşevici şi menşevici şi în problema agrară.

Este important de subliniat că Lenin o dată cu stabilirea revendicărilor *minimale în* problema agrară, a susţinut necesitatea ca programul să lase deschisă posibilitatea de a hotărî ulterior cum să se procedeze cu pămînturile expropriate, în condiţiile istorice concrete in care se va desfăşura revoluţia. „Noi — scria Lenin — nu ne legăm mîinile, ne rezervăm dreptul de a fixa forma cea mai potrivită în care să se dispună de bunurile confiscate, atunci cînd ele vor fi confiscate, cînd vor fi clare toate condiţiile sociale şi politice in care se va efectua această confiscare" [1].

Necesitatea de a se ţine cont de condiţiile deosebite de la o ţară la alta şi de anumite împrejurări istorice concrete în fixarea sarcinilor revoluţiei agrare constituie un principiu de bază al învăţăturii leniniste despre problema agrară.

In perioada revoluţiei burghezo-democratice din 1905—1907, ţinînd cont de împrejurările concrete în care s-a desfăşurat revoluţia agrară, antifeudală în Rusia, Lenin a indicat ca obiectiv strategic al acestei etape lupta pentru instaurarea dictaturii revoluţionar-democratice a proletariatului şi a ţărănimii. Totodată, s-a pus problema revizuirii vechiului program agrar al P.M.S.D.R. în sensul de a fixa ca revendicare „confiscarea pămîntului" [2]. Ca sarcini obligatorii ale revoluţiei agrare antifeudale, Lenin a indicat următoarele: In primul rînd trecerea imediată la confiscarea pămînturilor moşiereşti de către comitetele ţărăneşti, încă înainte de a obţine consfinţirea legală a acestui act. In al doilea rînd, consolidarea cuceririlor ţărănimii prin instaurarea republicii şi a puterii populare. In al treilea rînd, organizarea independentă a proletariatului şi a semiproletariatului, adică a ţărănimii muncitoare, exploatate, în vederea luptei pentru victoria revo-

---

[1] V. I. Lenin, op. cit., p. 412.
[2] V. I. Lenin, Despre alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănime, E.S.P.L.P., 1955, p. 257.

luţiei socialiste. Aceste trei sarcini au fost indicate de Lenin ca trei sfaturi fundamentale adresate ţăranilor din partea partidului proletariatului.

Lenin a cerut întocmirea programului agrar al partidului din trei părţi componente în conformitate cu cele trei sarcini sus-menţionate, socotind că ele exprimă principiile proletare deosebite ale revoluţiei agrare. Lenin scrie: „Indicarea precisă în program a poziţiei noastre proletare deosebite în întreaga revoluţie agrară democratică este neapărat necesară“ [1]. Deşi au fost unele deosebiri importante între condiţiile concrete din Rusia şi din Romînia, înfăptuirea întocmai a celor trei sarcini sus-menţionate a constituit garanţia victoriei revoluţiei agrare, antifeudale şi în ţara noastră.

În cele de mai jos vom prezenta indicaţiile leniniste cu privire la politica partidului în problema agrară, în diverse ţări unde condiţiile concrete au fost deosebite de cele din Rusia, şi în lumina acestor teze vom înfăţişa situaţia agrară din Romînia, din perioada dintre cele două războaie mondiale.

a) Din punct de vedere al sarcinilor revoluţiei în problema agrară, Lenin distinge în primul rînd ţările capitaliste în care revoluţia burghezo-democratică a fost complet desăvîrşită pe calea aşa-zisă americană. Ca exemplu, Lenin indică revoluţia burghezo-democratică din Franţa din 1789. Lenin subliniază că „burghezia franceză din 1789... ştia că baza stăpînirii sale era desfiinţarea feudalismului la sate, crearea unei clase libere de ţărani proprietari de pămînt (grundbesitzenden)“ [2]. În asemenea ţări problema statorniciei dezvoltării burgheze pe cale americană a fost rezolvată imediat după victoria revoluţiei burgheze. Din punct de vedere istoric în asemenea ţări la ordinea de zi se pune în mod nemijlocit înfăptuirea revoluţiei socialiste.

b) O ţară în care situaţia se prezintă altfel o constituie Germania. „Menţinerea privilegiilor feudale — scrie Lenin — consfinţirea lor sub forma (iluzorie) a răscumpărării, iată rezultatul revoluţiei germane din 1848“ [3].

Deşi din punct de vedere juridic şi în Germania s-a creat o ţărănime liberă, totuşi baza socială, economică si politică pentru existenţa ei a lipsit, din cauza menţinerii marilor moşii ale iuncherilor. Avem de-a face cu fenomenul caracteristic ţărilor care păşesc pe drumul dezvoltării prusace a capitalismului. Această cale, deşi a fost deschisă pentru Germania din prima jumătate a sec. XIX-lea, nu a însemnat încă statornicirea definitivă a dezvoltării burgheze pe cale prusacă în această ţară. Revoluţia burgheză nedesăvîrşită a lăsat deschisă problema desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice pentru un interval de timp care a durat cîteva decenii după 1848. În acest interval mai existau posibilităţi obiective pentru a înfăptui o revoluţie democratică în vederea îndreptării evoluţiei capitaliste pe calea americană. Lenin subliniază următoarele considerente de care trebuie să ţinem cont în această problemă: „1) Revoluţia germană nedesăvîrşită se deosebeşte de revoluţia franceză desăvîrşită prin faptul că burghezia a trădat nu numai democratismul în general, ci şi ţărănimea în

---

[1] V. I. Lenin, op. cit., p. 274.
[2] V. I. Lenin, Opere alese, Ed. P.M.R., 1949, vol. I, partea a II-a, p. 126.
[3] Ibidem.

special. 2) Baza realizării complete a revoluției democratice este crearea unei clase libere de țărani. 3) Crearea acestei clase înseamnă abolirea servituților feudale, distrugerea feudalismului, dar nicidecum o revoluție socialistă... Dacă ținem cont de deosebirile respective ale particularităților naționale concrete și înlocuim feudalismul prin șerbie, apoi putem aplica pe de-a-ntregul toate aceste teze și Rusiei din anul 1905" [1]. Din această apreciere leninistă rezultă pe de o parte care sînt sarcinile în vederea desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice care se puneau în Germania după anul 1848, pe de altă parte sarcinile care se adaugă la ele în condițiunile revoluției burghezo-democratice din Rusia.

c) Dacă în cazul Germaniei avem de-a face cu sarcina desființării servituților feudale pe care le prestează țăranii liberi pe moșiile iuncherilor, din cauza menținerii pămîntului aproape în întregime în proprietatea moșierilor, în cazul Rusiei țariste avem de-a face cu sarcina desființării rămășițelor șerbiei prin care țăranii ruși erau legați din punct de vedere teritorial de moșieri. „În Rusia — scrie Lenin — are un caracter medieval nu numai proprietatea funciară moșierească, ci și sistemul de posesiune a pămîntului de către țărani bazat pe loturi... El împinge pe țărani, ca într-un getto, în mici uniuni medievale cu caracter fiscal, birnic, în uniuni pentru posesiunea loturilor, adică în obști" [2]. „Țăranul rus — arată Lenin — mai este atît de infeudat funcționarilor încît nu se poate strămuta liber la oraș, nu poate să se mute liber pe pămînturi libere... Oare aceasta nu înseamnă dependență iobăgistă ?" [3].

Pornind de la aceste realități rusești, Lenin trage concluzia : „Prin urmare sărăcimea satelor trebuie să lupte împotriva lipsei ei de drepturi, împotriva clăcii, împotriva oricăror corvezi, laolaltă cu țăranii bogați. Nu vom scăpa de *orice* înrobire, de *orice* mizerie decît atunci cînd vom învinge *întreaga* burghezie (inclusiv pe țăranii bogați). Dar există o înrobire de care vom scăpa *înainte*, pentru că și țăranul bogat are de suferit de pe urma ei. Mai există încă la noi în Rusia multe locuri și multe regiuni unde țăranii au exact aceeași situație ca și iobagii" [4]. Situația specifică din satul rus a determinat necesitatea ca în prima etapă a revoluției, adică în revoluția agrară antifeudală, proletariatul să meargă împreună cu întreaga țărănime, deoarece, precum spune Lenin : „Înrobirea moșierească leagă pe toți de miini și de picioare. Dar ultimul pas niciodată nu-l vor face toți țăranii împreună ; aici întreaga țărănime bogată se va ridica împotriva muncitorilor agricoli" [5].

d) Romînia burghezo-moșierească făcea parte din categoria acelor țări în care, ca și în Rusia, la ordinea de zi stătea ca prim pas revoluția agrară, antifeudală. Totuși, situația concretă din țara noastră în perioada dintre cele două războaie mondiale în anumită măsură se deosebește de situația din Rusia țaristă, unde la ordinea de zi a stat înfăptuirea revoluției burghezo-democratice, dar are anumite asemănări cu situația din Ger-

---

[1] V. I. Lenin, op. cit., p. 126—127.
[2] V. I. Lenin, Despre alianța dintre clasa muncitoare și țărănime, E.P.L.P., 1955, p. 314—315.
[3] V. I. Lenin, op. cit., p. 138.
[4] Ibidem, p. 146—147.
[5] Ibidem, p. 157.

mania din perioada 1848—1871. unde la ordinea de zi a stat desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice. La noi privilegiile moşierilor care asigurau menţinerea rămăşiţelor feudale, în perioada dintre cele două războaie mondiale, nu sînt însoţite de rămăşiţele şerbiei în relaţiile de proprietate asupra loturilor ţărăneşti rezultate din împroprietărire. Răspunderea solidară a obştei săteşti faţă de servituţile feudale a fost înlăturată. Astfel la noi înrobirea moşierească n-a legat pe toţi ţăranii de mîini şi de picioare şi prin urmare ţărănimea bogată, deşi avea anumite contradicţii cu moşierimea, era gata să se ridice împotriva maselor muncitoare, din momentul cînd îşi vedea periclitată poziţia. Deci în Romînia, burghezia satelor în întregimea ei nu mai reprezintă o forţă socială capabilă să joace un rol pozitiv nici în răscoalele ţărăneşti, nici în formele superioare ale luptei pentru desfiinţarea rămăşiţelor feudale.

Aprecierea făcută de Lenin cu privire la tendinţele moşierilor ruşi de a definitiva victoria căii prusace în Rusia are o deosebită însemnătate pentru analiza situaţiei create in agricultura noastră între cele două războaie mondiale. Lenin arată că moşierii „au înţeles că trebuie să se adapteze dezvoltării capitaliste şi nu să lupte împotriva ei. Iar pentru a-şi menţine dominaţia, ei n-au cu cine să se unească împotriva masei ţărăneşti decît cu «ghiorlanii ajunşi», cu alde Razuvaev şi Kolupaev. Ei nu au altă ieşire decît să dea acestor Kolupaevi cuvîntul de ordine: enrichissez-vous! îmbogăţiţi-vă! Vă vom da putinţa să cîştigaţi o sută de ruble la o rublă, iar voi ajutaţi-ne să salvăm baza puterii noastre în noile condiţii“ [1]. Cuvintele de mai sus parcă nici nu se referă la relaţiile ruseşti, ci la cele romîneşti. Moşierii ruşi n-au mai apucat să transpună în viaţă această afacere murdară cu capitaliştii, în schimb, cei din Romînia s-au văzut nevoiţi, o dată cu aplicarea reformei agrare, pe care nu o mai puteau evita din cauza influenţei Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, să manevreze împreună cu burghezia tocmai în sensul afacerii sus-amintite. În numele moşierilor secretarul partidului naţional (devenit ulterior ţărănist) a fost primul care a lansat lozinca „enrichissez-vous!“ şi liberalii în numele burgheziei au răspuns la această chemare prin fapte concrete. Despre faptele lor vom vorbi mai jos. Ceea ce trebuie să menţionăm în legătură cu situaţia nou creată în agricultura romînească este faptul subliniat de Lenin şi anume că liberalii, monarhiştii, la noi ca şi pretutindeni, sprijinind tendinţa moşierimii spre statornicirea definitivă a căii prusace a dezvoltării capitalismului în agricultură, vor recurge la diverse manevre pentru a colora regimul lor politic putred cu o culoare europeană constituţională. Totodată în domeniul economiei agrare o să înfăptuiască cu mare zarvă împroprietărirea ţăranilor care, independent de proporţiile ei, va asigura jefuirea maselor prin sume uriaşe de răscumpărare şi va asigura exploatarea ţărănimii prin diverse privilegii acordate moşierilor. În condiţiile transpunerii în viaţă a acestor manevre, fenomenele cele mai izbitoare ale rămăşiţelor feudale, cum este repartizarea antidemocratică a pămîntului, se estompează într-o proporţie serioasă, în schimb sînt întreprinse într-o proporţie mai mare ca înainte mijloace mascate de jefuire a maselor ţărăneşti, care aduc cu sine pau-

[1] V. I. Lenin, op. cit., p. 312.

perizarea şi mai accentuată a acestor mase şi deci ridică cu mai multă tărie pe prim plan problema revoluţiei. Chiar dacă în comparaţie cu unele ţări vecine, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, la noi proprietatea moşierească era mai restrînsă, totuşi rămăşiţele feudale erau mai accentuate decît în unele din ele, ca de exemplu în Cehoslovacia, unde moşiile au fost gospodărite prin sistemul de exploatare capitalistă. Indiferent de proporţiile proprietăţilor moşiereşti, şi chiar de caracterul lor, primul pas al revoluţiei trebuie să fie îndreptat spre exproprierea acestor terenuri şi folosirea lor în vederea îmbunătăţirii situaţiei ţărănimii muncitoare. „Proletariatul invingător — a spus Lenin la Congresul al II-lea al internaţionalei a III-a — va aduce o îmbunătăţire imediată a situaţiei ţaranului mijlocaş prin desfiinţarea arendei şi a ipotecilor. În majoritatea ţărilor capitaliste, puterea proletară nu trebuie nici de cum să procedeze imediat la desfiinţarea totală a proprietăţii private; în orice caz ea va garanta ţărănimii sărace şi celei mijlocaşe nu numai păstrarea loturilor lor de pămînt, dar şi mărirea acestora pînă la dimensiunile suprafeţei arendate de obicei de aceste categorii de ţărani (desfiinţarea arendei)" [1].

Problema pămîntului nu constituie decît una din pîrghiile prin care se poate obţine o ridicare imediată a nivelului de trai al ţărănimii muncitoare. Lenin ne învaţă că ţărănimea este interesată în înfăptuirea revoluţiei democratice nu numai pentru înfăptuirea reformei agrare, ci toate interesele ei generale o leagă de revoluţie. În broşura sa intitulată „Către sărăcimea satelor", întocmită cu scopul de a explica ţăranilor programul agrar al partidului, Lenin, enumărînd îmbunătăţirile concrete în viaţa ţăranilor care vor fi asigurate maselor prin victoria revoluţiei democratice, imediat după explicarea importanţei cuceririlor drepturilor politice, democratice, prezintă ca primă măsură economică desfiinţarea nedreptăţilor în privinţa impozitelor indirecte, subliniind că pe această cale ţărănimea muncitoare este jefuită în proporţii nemaipomenite. Lenin menţionează ca exemple mărfurile industriale de larg consum care se scumpesc în mod artificial: „zahărul, chibriturile, gazul sînt impuse la *acciz*, adică fabricantul plăteşte taxele fiscale înainte de a fi scos marfa pe piaţă; ...la stambă, fier şi alte mărfuri preţul s-a urcat, deoarece mărfurile ieftine din străinătate nu sînt lăsate să treacă în Rusia fără taxe vamale ridicate" [2].

În locul impozitelor indirecte percepute sub formă de acciz sau taxe vamale, revoluţia democratică trebuie să introducă impozitul progresiv pe venit. După victoria Revoluţiei din Octombrie, Lenin a preconizat necesitatea introducerii impozitului în natură tot ca impozit progresiv, cu scopul de a crea condiţii pentru înviorarea schimbului şi a stîrpirii tendinţei speculative a elementelor capitaliste.

Atît în fixarea impozitului, cît şi în politica schimbului, criteriul de orientare al puterii populare asigură mari avantaje ţărănimii muncitoare, avînd ca obiectiv pe de o parte stimularea producţiei, pe de altă parte înlesnirea aprovizionării maselor muncitoare de la oraşe. În special în

---

[1] V. I. Lenin, Opere alese, Ed. P.M.R., 1949, vol. II, partea a II-a, p. 412.
[2] V. I. Lenin, Despre alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănime. E.P.L.P., 1955, p. 140.

condiţiile concrete din ţara noastră — unde prin intermediul comerţului exterior şi al foarfecării preţurilor în favoarea mărfurilor industriale, clasele exploatatoare au jefuit ca în codru masele ţărăneşti — indicaţiile leniniste privind această problemă au o deosebită importanţă pentru a înţelege îmbunătăţirile reale aduse ţărănimii muncitoare prin înfăptuirea revoluţiei agrare, antifeudale.

Acordînd o importanţă deosebită problemei îmbunătăţirii imediate a situaţiei ţărănimii muncitoare, Lenin ne învaţa: „pentru a putea izbîndi se cere ca în situaţia celei mai exploatate mase muncitoare de la sate să intervină, în urma victoriei muncitorilor, o îmbunătăţire imediată şi simţitoare, în dauna exploatatorului, deoarece fără aceasta proletariatul industrial nu va avea asigurat sprijinul satului şi în special nu va putea altfel să asigure aprovizionarea oraşului cu alimente“ [1].

Partidul Comunist Romîn, de la momentul înfiinţării sale, urmînd învăţătura marxist-leninistă în problema agrară, a luptat consecvent pentru a lichida pe cale revoluţionară rădăcinile economice ale mizeriei ţărănimii. Încă Congresul al II-lea al P.C.R., analizînd caracterul reformei agrare din 1921, a stabilit că probema agrară la noi se prezintă sub două aspecte care vor putea fi rezolvate numai pe cale revoluţionară: problema pămîntului şi a poverilor fiscale directe şi indirecte. Rezoluţia Congresului arată: „O parte din ţărănime (în urma reformei agrare — *S.Ş.*) rămîne complet lipsită de pămînt, pe cînd o alta are o suprafaţă insuficientă....“, iar celălalt aspect al problemei constă în faptul că ţăranul este „strivit sub călcîiul finanţei, care-i stoarce plusvaloarea muncii întocmai ca proprietarul“ [2]. Aceste două aspecte ale problemei agrare au fost analizate în mod amănunţit în punctul 18 al rezoluţiei Congresului al V-lea al P.C.R.

Cu privire la contradicţia dintre ţărănime şi moşieri rezoluţia spunea:

„Contrazicerea dintre ţărănime şi moşieri, care, datorită caracterului agrar al ţării şi precumpănirii covîrşitoare a populaţiei ţărăneşti, are o însemnătate deosebită, este provocată de existenţa rămăşiţelor semifeudale din agricultură (repartizarea antidemocratică a pămîntului, în ciuda aplicării reformei agrare, rămăşiţelor feudale în organizarea muncii agricole: dijma ş.a.m.d.).

Exploatarea ţărănimii de către capitalul monopolist (capitalul bancaro-cămătăresc), preţurile cămătăreşti ale cartelurilor, politica vamală, de impozite a capitalului financiar dominant şi a marii proprietăţi agrare, constituie sursa contrazicerii puternice dintre ţărănime şi capitalul financiar“ [3]. Pe baza învăţăturii marxist-leniniste despre problemele revoluţiei în general, şi probleme agrare în special, şi ţinînd cont de experienţa istorică a luptei revoluţionare a poporului romîn, Congresul al V-lea a stabilit că sarcina cea mai apropiată este instaurarea dictaturii revoluţionar-democratice a proletariatului şi a ţărănimii. „Sarcina acestei puteri revo-

---

[1] V. I. Lenin, Opere alese, Ed. P.M.R., 1949, vol. II, partea a II-a, p. 417.

[2] Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, 1917—1922, E.P.L.P., 1953, p. 396—397.

[3] Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, E.P.L.P., 1953, ediţia a II-a, p. 123—124.

luționare de stat va consta în a organiza și desfășura revoluția agrară și lupta național-revoluționară sub conducerea proletariatului... În acest sens România stă în fața desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice“ [1]. Apoi se creează condiții pentru trecerea rapidă la înfăptuirea revoluției socialiste [2]. Complexitatea problemelor agrare care necesitau o rezolvare imediată în România a izvorît din repartizarea antidemocratică a pămîntului în perioada dintre cele două războaie mondiale și din politica regimului burghezo-moșieresc de a asigura capitalului monopolist venituri fabuloase prin menținerea țărănimii într-o stare înapoiată insuportabilă. Regimul agrar care a dăinuit pînă în 1944 a fost rezultatul reformei agrare din 1921, deci trebuie să urmărim în primul rînd evoluția raporturilor agrare începînd de la reforma agrară din 1921.

După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, în România se coace din ce în ce mai mult situația revoluționară. România, care din punct de vedere geografic este situată aproape de Rusia, care a cunoscut chiar desfășurarea revoluției socialiste pe o parte a teritoriului ei și anume pe teritoriul situat între Carpați și Prut, a resimțit în mod deosebit de puternic influența Revoluției din Octombrie. Proletariatul rus a dat lumii întregi un exemplu despre felul cum se poate construi un stat liber al muncitorilor și țăranilor, cum poate fi lichidată contradicția dintre caracterul social al procesului de producție și proprietatea privată capitalistă, prin naționalizarea principalelor mijloace de producție.

Toate condițiile obiective erau coapte pentru ca oamenii muncii din România să pășească pe calea indicată de revoluția din Rusia.

Faptul că și în România proprietatea capitalistă individuală nu mai corespundea caracterului social al procesului de producție, a ieșit la iveală în această perioadă prin toate manifestările sistemului capitalist în domeniul economic, politic, cultural. Menționăm doar în treacăt că în acești ani are loc nu numai frînarea dezvoltării forțelor de producție de către relațiile de producție capitaliste, dar și distrugerea în masă a forțelor de producție în împrejurările războiului, în împrejurările crizei economice din anul 1920, în împrejurările haosului economic care are loc în perioada de după război.

Este de ajuns să menționăm faptul că în împrejurările crizei economice din 1920 nu numai că nu s-a procedat la refacerea distrugerilor provocate de război, dar chiar și multe întreprinderi care nu au fost distruse în război și-au închis porțile.

Pentru a rezolva problema șomajului, Ministerul Muncii încearcă să introducă lucrul în serie, adică o săptămînă sau o lună să lucreze anumiți muncitori, care apoi să fie schimbați cu alții pentru a evita șomajul. Această agravare a situației economice are loc atunci cînd România are o balanță comercială deficitară într-o proporție necunoscută pînă atunci. În 1919, România a importat produse în valoare de 3 700 000 000 lei și exportat produse în valoare de numai 100 000 000 lei. Deci intre-

[1] Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia. E.P.L.P. 1953, ediția a II-a, p. 125.
[2] Vezi punctele 20 și 21 ale rezoluției.

prinderile din ţară n-au lucrat, în timp ce au fost aduse mărfuri străine în valoare de 3 600 000 000 lei.

In toţi acești ani bîntuia o puternică inflaţie, coexistau paralel mai multe monede: lei, bancnote germane, coroane austriace, ruble rusești. Aceasta a permis elementelor speculante, băncilor, capitaliştilor, să facă specula în proporţii uriașe, ceea ce a dus la înrăutăţirea și mai accentuată a situaţiei maselor muncitoare.

Despre situaţia dezastruoasă a clasei muncitoare din Romînia în perioada Revoluţiei din Octombrie vorbesc foarte elocvent următoarele cifre: în comparaţie cu perioada antebelică preţurile mărfurilor de larg consum cresc de 900 ori, iar salariile numai de 300 ori, ceea ce înseamnă de fapt că puterea de cumpărare, şi aşa mizerabilă, a scăzut la o treime. Situaţia materială grea a clasei muncitoare este fidel redată în raportul prezentat la conferinţa băieşilor în primăvara anului 1919: „A venit războiul cu jertfele lui uriașe, cu scumpirea alimentelor, cu criza de lucrători: plata muncitorilor minieri însă, cu toată scumpetea, a rămas aceeaşi. Atunci cînd pentru întreţinerea vieţii trebuie o cheltuială zilnică de 20—30 coroane, muncitorul băiaş cîştigă 2—3 coroane pe zi. Această stare nesuferită a scuturat masele și le-a adus înspre făgașul revoluției. Oricît au căutat să-i apese şi să-i persecute prin forţa armată, grevele au izbucnit una după alta, sălbatice, neorganizate, ca ale unei clase flămînde și îndîrjite. In zadar le-au pregătit coșciuge băieșilor din Petroșani și din jur, degeaba le-au săpat gropile și i-au pus în fața lor, spunîndu-le că acei care nu vor relua lucrul vor fi împușcați și îngropați; băieșii au preferat mai bine moartea decît o astfel de viață de mizerie" [1].

Intregul complex al situației interne și internaționale a Romîniei a determinat ca la sfîrșitul războiului Romînia să constituie o verigă deosebit de slabă a lanţului imperialist. Deşi pînă la urmă Romînia a fost categorisită printre ţările învingătoare în războiul mondial, căreia i s-au anexat și teritorii străine (Basarabia), totuși marile state imperialiste au aservit-o și au jefuit-o la fel ca pe orice altă țară semicolonială. Stabilizarea relativă a vieţii economice şi deci evitarea revoluţiei proletare după război în principalele state imperialiste, în condiţiile goanei după profit maxim, se putea realiza numai prin amplificarea haosului economic în ţările dependente și coloniale și în deosebi în asemenea țări bogate cum era Romînia. Dar aceasta înseamnă că consolidarea relativă a puterii burgheziei în sus-menţionatele ţări imperialiste este însoţită în mod inevitabil de subminarea și slăbirea regimului burghezo-moșieresc în țările aservite, printre care se numără și Romînia. Adîncirea continuă a contradicţiei dintre muncă și capital, permanenta ascuțire a contradicţiilor între diversele grupuri ale capitalului străin şi autohton, criza agrară permanentă, situaţia strategică a Romîniei ca „avanpost împotriva bolşevismului" şi slugărnicia clicii dominante față de organizatorii provocărilor antisovietice au accentuat slăbiciunea acestei verigi a imperialismului. La acestea se mai adaugă și contradicția puternică între clica dominantă și minoritățile naționale asuprite.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, Articole şi cuvîntări, E.P.L.P., 1952, ediţia a III-a, p. 626—627

In aceste împrejurări, încă spre sfîrşitul anului 1918, în mod firesc se coace situaţia revoluţionară din Romînia. Nu este vorba numai de un avînt revoluţionar, ci despre o situaţie revoluţionară în sensul adevărat al cuvîntului. Amploarea luptelor revoluţionare, despre care cercetările istorice scot la iveală noi şi noi date concludente, dovedesc acest lucru cu prisosinţă.

Lenin, în lucrările sale din acest timp, în trei referiri deosebit de importante cu privire la ţara noastră, arată că focul insurecţiei aprinse în Rusia se întinde şi asupra Romîniei şi că în Romînia se formează soviete. Interpretînd desfăşurarea concretă a luptei revoluţionare din acest timp în lumina aprecierilor leniniste, ne dăm seama şi mai bine că avem de-a face nu numai cu un avînt revoluţionar, ci cu o situaţie revoluţionară care s-a creat atît datorită condiţiilor obiective economice, cit şi în urma faptului că, clasa muncitoare din Romînia avea în faţa ei exemplul proletariatului din Rusia. Ea era ferm hotărîtă să asalteze regimul burghezo-moşieresc, să se angajeze într-o bătălie cruntă pentru doborîrea regimului burghezo-moşieresc. Clasa muncitoare, care din punct de vedere numeric constituia o parte relativ mică a populaţiei ţării, reprezenta o forţă incomparabil mai mare decît forţa oricărei alte clase existente în acea perioadă în Romînia. Această forţă uriaşă pe care o reprezenta clasa muncitoare în acest moment nu se poate înţelege decît analizînd cauzele obiective care au făcut ca muncitorimii să-i revină sarcina de a scoate ţara noastră din prăpastia în care a împins-o regimul burghezo-moşieresc. Influenţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie a făcut ca o dată cu retragerea nemţilor, în octombrie 1918, clasa muncitoare din întreaga Romînie să prezinte nu numai revendicări economice şi politice, dar să-şi creeze în mod spontan adevărate organe revoluţionare: consilii de fabrică şi pe alocuri sfaturi ale muncitorilor din întreprinderi. Ele exprimă forţa geniului creator al clasei muncitoare din ţara noastră. Asemenea comitete au luat fiinţă, de exemplu, la sfîrşitul anului 1918 la Cîmpina, oraşul petroliştilor, la Petroşani, centrul minerilor, etc. La Bucureşti, în momentul retragerii nemţilor şi pînă la restabilirea în funcţie a vechilor autorităţi romîneşti (1—16. X. 1918) paza ordinei a fost preluată de gărzi muncitoreşti care pînă la urmă au putut fi dizolvate numai datorită faptului că în acel timp proletariatul încă nu avea în fruntea sa un partid revoluţionar marxist-leninist. In lunile următoare, consiliile muncitoreşti de la Bucureşti au exercitat cîteodată în întreprinderile tipografice un adevărat control asupra publicaţiilor burgheze. Uneori, cînd ziarele burgheze născoceau articole calomniatoare împotriva Uniunii Sovietice, muncitorii refuzau să tipărească articolul respectiv al cutărui domn. Forţa clasei muncitoare se manifesta în acest timp în cele mai diverse forme: greve politice de masă, demonstraţii, lupte de stradă, etc.

Totodată, în anul 1918 s-a ascuţit criza revoluţionară din punct de vedere al incapacităţii celor de sus de a cîrmui ţara cu mijloace vechi. Este deajuns să ne referim la faptul că la sfîrşitul lunii noiembrie guvernul trebuia să mobilizeze din nou armata. A fost un caz unic în Europa. La 11 noiembrie se încheie armistiţiul general pe plan european, armistiţiul cu Germania şi, la sfîrşitul lunii noiembrie, Romînia este singura ţară care

din nou mobilizează armata pentru a antrena poporul a doua oară într-un război aventurist, şi aceasta după experienţa tristă a primei mobilizări şi a participării catastrofale timp de doi ani la războiul mondial. Această sarcină a fost pusă în faţa clicii conducătoare a Romîniei de marile puteri imperialiste cu scopul de a făuri din ţara noastră o barieră între revoluţia care era în procesul de declanşare în Austro-Ungaria şi revoluţia proletară din Rusia. Trebuiau să fie mobilizaţi sute de mii de oameni care să fie îndreptaţi împotriva popoarelor care au început să scuture jugul boierilor, grofilor, baronilor, capitaliştilor. Reprezentanţii partidelor politice n-au îndrăznit să întreprindă asemenea măsuri. Ei au încredinţat această misiune unui guvern militar în frunte cu generalul Coandă.

Cu toate că armatele franceze înaintau dinspre Balcani în Romînia, populaţia a refuzat să se prezinte la o a doua mobilizare. Cazuri de dezertare sînt semnalate în proporţii de masă în acest moment. Se constată „o abţinere absolută" [1]. Şi este firesc acest lucru. Poporul a suferit atîta în timpul războiului, a văzut atîtea mîrşăvii din partea claselor exploatatoare, încît ideea războiului era mai nepopulară ca întotdeauna.

Totodată raporturile interne între clasele exploatatoare, felul cum să fie împărţit jaful în viitor între diversele grupuri financiare a dus la ascuţirea contradicţiilor între clicile capitaliste. Se punea problema de a recunoaşte sau de a nu recunoaşte mai departe dinastia Hohenzollernilor. În mod vădit a început o criză acută în rîndurile vechilor partide politice. Partidul conservator, care era un stîlp al vechiului regim burghezo-moşieresc, s-a discreditat complet în faţa maselor, datorită faptului că s-a pronunţat în mod făţiş împotriva reformei agrare. Acest partid s-a prăbuşit ca un castel de cărţi, la sfîrşitul primului război mondial.

Prin urmare, în ceea ce priveşte raporturile de forţă, clasa muncitoare îşi manifestă cu vigoare capacitatea sa de luptă, pe de altă parte burghezia cu partidele sale se prezintă ca forţe politice şubrede. Se pune întrebarea ce anume a împiedicat ca insurecţia care era să se întindă pe teritoriul Romîniei, aşa cum afirma Lenin, sau sovietele a căror prezenţă a fost semnalată de Lenin, să nu ducă nici măcar la izbucnirea revoluţiei ? Şi cînd ? În acel moment cînd revoluţia din Rusia se consolidează, cînd în Ungaria şi Transilvania se ridică cu o nouă furie revoluţia maselor populare împotriva vechiului regim. Cauza constă în atitudinea greşită a mişcării muncitoreşti faţă de problema ţărănească. Nu vom înţelege nimic din raporturile de clasă, din raporturile de forţă din Romînia, dacă nu vom analiza în mod temeinic problema ţărănească în ţara noastră.

Problema decisivă a revoluţiei în acel moment, ca şi ulterior, a fost, de partea cui va fi ţărănimea. În 1918, în momentul coacerii situaţiei revoluţionare, au existat mai multe şanse ca oricînd în istoria ţării noastre ca masele ţărănimii să devină rezerva proletariatului, să reprezinte o forţă de şoc în destrămarea regimului burghezo-moşieresc. Dintre aceşti factori menţionăm : tradiţiile răscoalei din 1907, noul avînt de luptă al ţărănimii pentru confiscarea pămînturilor moşiereşti şi manevrele mîrşave din partea claselor exploatatoare pentru a evita reforma agrară. Este semnificativ în această privinţă cîntecul popular care circula în acel timp în

[1] Marghiloman, Note politice, vol. IV, p. 142.

rîndurile ţăranilor îmbracaţi în haine ostăşeşti. Cîntecul se termină cu strofa: „De acum avem şi noi cuvîntul / De la Ciocoi să luăm pămîntul / Iar de nu ne vor lăsa / De scurteici îi vom lua / Şi ca ruşii vom făcea“ [1]. Dacă în Romînia ar fi existat un partid de tip nou care nu numai să imprime o formă mai organizată şi mai conştientă luptei proletariatului, dar să se orienteze în problema revoluţiei după cele trei sfaturi date de Lenin partidelor proletare în problema ţărănească, apoi doborîrea regimului burghezo-moşieresc din ţara noastră ar fi putut deveni o realitate. Reamintim că Lenin a indicat ca prim sfat pentru partidele muncitoreşti să conducă lupta ţărănimii pentru confiscarea pămînturilor moşiereşti în orice condiţii, în orice împrejurări, nelimitînd în nici o împrejurare această revendicare. Al doilea sfat era lupta pentru instaurarea republicii, democratizarea ţării şi, al treilea sfat — pregătirea transformării revoluţiei agrare antifeudale în revoluţie socialistă.

La noi însă în acel timp a lipsit un partid revoluţionar care să urmeze aceste sfaturi ale lui Lenin. Partidul Socialist din Romînia, în acest moment de criză revoluţionară în ţara noastră, elaborează un proiect de program, cunoscut sub denumirea „Declaraţia de principii din 9 decembrie 1918“. Acest program este elaborat atunci cînd conducătorii oportunişti ai partidului socialist nu puteau să nu ţină seama de radicalizarea maselor, nu puteau să nu ţină seama de popularizarea ideii dictaturii proletariatului, de popularitatea Revoluţiei din Octombrie. În acest proiect de program se vorbeşte şi despre socializarea procesului de producţie, se vorbeşte şi despre necesitatea de a urma experienţa Revoluţiei din Octombrie, se vorbeşte şi despre necesitatea de a instaura dictatura proletariatului, însă nu se vorbeşte nici un cuvînt despre revendicările ţărănimii, nu se arată ce cale indică partidul socialist pentru ţărănime, care este atitudinea lui faţă de problema pămîntului, ce preconizează pentru îmbunătăţirea situaţiei maselor de bază ale ţărănimii.

Cum se întîmplă acest lucru, atunci cînd problema fundamentală care se pune în faţa soartei revoluţiei din ţara noastră este problema făuririi alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare? Se întîmplă datorită dominaţiei concepţiilor oportunist-menşevice ale lui Dobrogeanu-Gherea, în rîndurile partidului socialist; ceea ce a predominat în partidul socialist de atunci a fost gherismul şi nu marxismul. Acest lucru rezultă nu numai din analiza proiectului de program din 1918, acest lucru rezultă din toate numerele ziarului „Socialismul“ începînd de la primul şi aproape pînă la ultimele numere, pînă cînd apare sub conducerea partidului socialist. Problema ţărănească era parcă inexistentă în acest ziar, deci se adoptă o atitudine pasivă, caracteristică social-democraţiei de dreapta faţă de un milion de ţărani muncitori îmbrăcaţi în haine ostăşeşti, care în anii 1917—1918 erau gata să pornească la făurirea dreptăţii sociale cu arma în mînă. Conducerea partidului socialist, orientîndu-se după dogmele social-democrate, considera că nu e treaba ei să formuleze revendicările cu caracter burghezo-democrat, pentru satisfacerea năzuinţelor imediate ale acestor

---

[1] Mihail Roller, Probleme de Istorie, Ed. P.M.R., 1951, p. 182. După documentul din arhivele Acad. P.M.R., mss. I. S. 105, zile 207—208, scos la iveală de acad. Gh. Ch. Călinescu.

mase, lăsînd această sarcină pe seama burgheziei. Dobrogeanu-Gherea, în lucrarea sa „Neoiobăgia", şi încă cîţiva conducători ai partidului socialist au socotit că ţărănimea este un factor reacţionar, că ea rămîne o rezervă a burgheziei şi dacă este vorba de revoluţie burghezo-democratică să facă acest lucru burghezia cu ţărănimea, iar partidul să se ocupe numai de lupta clasei muncitoare.

Iată care a fost concepţia care a dominat în mişcarea noastră muncitorească atunci, cînd în ţara noastră, în urma schimbării raportului de forţe, la ordinea de zi s-a pus răsturnarea regimului burghezo-moşieresc. Trebuie să menţionăm şi faptul că încă în anul 1918, au apărut cîteva manifeste ilegale ale grupurilor comuniste adresate ţăranilor, în care se punea problema confiscării pămîntului şi alte revendicări ale ţărănimii. Dar cu o rîndunică nu se face primăvară, mai ales atunci cînd imensa majoritate a clasei muncitoare considera că are un organ oficial — ziarul „Socialismul", — are o conducere oficială, are un partid, are sindicate ale căror conducători afirmă că au rupt cu Internaţionala a II-a; şi dacă aceşti conducători susţineau că clasa muncitoare nu trebuie să se intereseze de treburile ţărănimii, apoi puţini muncitori au socotit că linia indicată de cîteva manifeste ilegale ar putea constitui linia cea justă. Valoarea acestor manifeste în mobilizarea maselor trebuie văzută altfel decît după 1924, cînd manifestele ilegale au constituit singura posibilitate de îndrumare a luptei maselor muncitoare in condiţiile cînd presa revoluţionară a fost ilegalizată, iar presa social-democraţiei de dreapta se compromisese definitiv; atunci îndrumările date de partid prin documentele ilegale aveau o greutate deosebită, pentru că întregul partid lupta pentru a le populariza şi se orienta după aceste îndrumări. Dar în 1918, grupările maximaliste încă nu au ajuns să aibă o influenţă însemnată în rîndurile maselor. Ele au avut un rol foarte mare în ceea ce priveşte luptele muncitoreşti, reuşind să imprime într-adevăr un spirit revoluţionar acţiunilor muncitoreşti. Dar în ceea ce priveşte orientarea generală a luptei, în această privinţă grupurile maximaliste încă nu au putut imprima mişcării muncitoreşti linia lor.

Aşa se explică faptul că burghezia a reuşit nu numai să izoleze ţărănimea de proletariat; atunci cînd proletariatul a devenit forţa politică cea mai însemnată pe arena istorică a Romîniei, dar pe alocuri chiar să transforme ţărănimea dintr-o rezervă a proletariatului într-o rezervă a burgheziei. A obţinut aceasta prin promisiunile lui Ferdinand, în 1917, că va da pămînt ţăranilor, apoi prin decretul de lege despre reforma agrara publicat în ziua de 14 decembrie 1918, a doua zi după împuşcarea muncitorilor din Bucureşti în faţa Teatrului Naţional, şi în sfîrşit prin faptul că cu cîteva săptămîni după înfiinţarea partidului de tip nou al clasei muncitoare, Camera Deputaţilor votează legea reformei agrare prin care se afirma că vor fi expropriate milioane de hectare de pămînt aparţinînd moşierilor. Această măsură întreprinsă cu scopul de a submina alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare va fi însoţită de diverse forme de jefuire cu alte mijloace a maselor ţărăneşti, mijloace mascate în mod iscusit prin diverse combinaţii financiare. Prin legiuirea agrară din 1921, moşierii înglodaţi în datorii au primit asemenea despăgubiri uriaşe încît „reforma agrară" a fost pentru ei o afacere foarte rentabilă.

Conform recensămîntului din 1930, după aplicarea reformei agrare în proprietatea moşierilor au rămas aproape 2,5 milioane ha pămînt arabil [1]. Numărul ţăranilor rămaşi complet lipsiţi de pămînt s-a ridicat aproximativ la 700 000. Înşelăciunea reformei agrare a reieşit limpede în 1934, după 13 ani de aplicare a acesteia, cînd statisticile Ministerului Agriculturii arătau că chiar şi din acei ţărani cărora clasele dominante au fost silite să le recunoască dreptul la împroprietărire 34% n-au fost împroprietăriţi.

Mulţi dintre noii împroprietăriţi, în urma îndatoririi faţă de bănci şi cămătari, erau nevoiţi să vîndă o parte a pămîntului lor, devenind ţărani săraci. În aceste împrejurări nu numai ţăranii săraci, dar chiar şi o parte a ţăranilor mijlocaşi sînt nevoiţi să lucreze pămînturile moşierilor sub formă de dijma şi arendă. La acest sistem de exploatare feudală deseori recurg şi chiaburii. Caracterul sălbatic al acestei forme de exploatare a ţăranilor muncitori iese în evidenţă chiar şi din cîteva cifre care nu puteau fi ascunse nici de statisticile burgheze. În anul 1929 arenda plătită de ţărani varia între 1 000—3 000 lei la ha, atunci cînd preţul pămîntului oscila între 10 000—40 000 lei hectarul.

Din datele statistice din 1941 rezultă că peste 500 000 de familii ţărăneşti, deci 28,2% din gospodăriile ţărăneşti, au recurs la arendarea pămîntului sub diverse forme. Peste două milioane de hectare de pămînt au fost lucrate în arendă [2]. În cele mai multe cazuri la arendarea pămîntului a fost folosit sistemul muncii în parte, adică circa 50% din recoltă trebuia să fie cedată proprietarului sub forma dijmei. Aceasta este aşa-zisa arendă a foamelei. La aceasta se adaugă obligativitatea dijmaşului de a presta la moşier şi cîteva zile de muncă în mod gratuit, tocmai în toiul muncilor agricole.

Despre condiţiile de muncă a celor care au fost nevoiţi să ia pămîntul în parte ne vorbeşte ancheta, întocmită în 1939, în satele plasei Dîmbovnicul din jud. Argeş. Aici „ţăranul era obligat să dea moşierului jumătate din recolta obţinută cu truda şi inventarul său, să-i mai lucreze gratis moşierului cîte 1/2 ha (de la arat şi pînă la transportul cerealelor în magazie) de fiecare 3 ha arendate, să-i lucreze gratis o zi pe an la fiecare 1/2 ha arendat (la cărat lemne la curte etc.), iar de ziua numelui său să-i mai aducă plocon un pui şi 20 de ouă“ [3].

Pentru exemplificarea situaţiei jalnice a ţăranilor care au luat pămîntul în arendă cu bani, reproducem cîteva rînduri dintr-un document în care se descrie felul cum au fost exploataţi cu metode feudale ţăranii din Poiana Comarnic-Prahova. În această comună, locuitorii fiind cu totul lipsiţi de pămînt au fost nevoiţi să ia în arendă aproximativ 400 ha de pămînt de la proprietarul prinţul Gh. V. Bibescu, „plătind arenzi scumpe faţă de timpurile în care aceste terenuri le arenda şi pe lîngă aceasta prestînd şi zile de clacă cu braţele şi carele pentru a fi acceptaţi de a li se da arendă“ [4].

---

[1] Enciclopedia Romîniei, vol. III, p. 304.

[2] Recensămîntul agricol al Romîniei din 1941, tabelul nr. 3.

[3] M. Frunză, Despre legea concordanţei obligatorii a relaţiilor de producţie cu caracterul forţelor de producţie. În « Lupta de clasă », seria a V-a, anul XXXIII, nr. 5, mai 1953.

[4] Arhiva Sfatului Popular al raionului Sinaia, Secţia Agricolă, Comisia de Reformă Agrară Judeţul Prahova prinţul Gh. V. Bibescu, comuna Poiana Comarnic, dosar 678, f. 12.

Ultimele rînduri ale acestui document demască întreaga gamă a rămășițelor feudale de care au fost loviți țăranii muncitori în relațiile lor cu moşierul. Menţionăm în treacăt că din cauza dispoziţiilor unor legi, care prevedeau că după o arendare care atinge termenul de 30 de ani țăranii au dreptul să revendice ca pămîntul să treacă în proprietatea lor, mulţi arendași au fost izgoniți după un termen de 15—20 de ani cu o brutalitate nemaipomenită. Sălașele (odăile), construite de acești țărani pe terenurile arendate, erau incendiate în momentul cînd moşierimea desfăcea contractul de arendare. Datorită acestor metode barbare, mulți țărani au ajuns într-o situație și mai vitregă decît înaintea apariției acestei legi. Pentru a nu fi izgoniți nu numai că au renunțat la orice drept care ar rezulta din îndeplinirea termenului de 30 ani, dar au fost nevoiți să presteze fără limită zilele de clacă, ca nu cumva pămîntul să fie dat în arendă unui alt ţăran. Ne-au rămas din comuna sus-menţionată 57 declaraţii ale ţăranilor în care găsim exemple caracteristice atît pentru primul, cît și pentru al doilea caz. Pentru exemplificarea ambelor cazuri reproducem două declaraţii de acest gen.

În prima se arată: „Subsemnatul Iancu Irimia Clinci din Comuna Poiana Comarnic, Jud. Prahova, declar că am avut în arendă de la prinţul Gh. Valentin Bibescu o livadă pentru fînață în suprafață de 2 (două) ha din anul 1924 şi pînă în anul 1940. De la această dată mi-a luat-o şi i-a dat-o locuitorului Ion I. Burbona". Iată acum textul celei de a doua declarații: „Subsemnata Maria Gh. Buliu din Comuna Poiana Comarnic, Jud. Prahova, declar că am avut pămînt atît eu cît și părinții mei sub formă de arendă, încă din anii 1869 de cînd eu m-am născut, după care a rămas fiicei și ginerelui meu și astăzi sub formă de arendă" [1].

Pentru a evita izgonirea lor de pe pămîntul arendat, majoritatea ţăranilor a fost nevoită să accepte condiţii cît de grele şi a renunţat la cele mai elementare drepturi legale, deoarece numai astfel putea folosi decenii de-a rîndul pămîntul.

Fiecare din aceste 57 declarații constituie un act de acuzare la adresa regimului burghezo-moșieresc... Ele ne arată că munca de clacă și dijma feudală au fost percepute pînă în 1944 la fel ca și în 1864. În plus, ele aruncă o lumină şi asupra felului cum au fost puse în aplicare legile burghezo-moşiereşti, în cazul cînd ele prevedeau demagogic oarecare limitare a exploatării feudale.

Unul din ravagiile, amplificate în mod indirect de existența în proporțiile sus-menționate a diverselor forme a rămășițelor feudale, este tendința accentuată din partea ţăranilor de a renunța la cele mai elementare necesităţi umane cu scopul de a economisi o sumă oarecare de bani în nădejdea că-și vor putea cumpăra o palmă de pămînt. In cele mai multe cazuri acest scop nu numai că nu s-a realizat, dar banii economisiți, cît și puțina lor avere a fost irosită degeaba prin manevrele cămătarilor, avocaților şi ale autorităților. Este semnificativă din acest punct de vedere o jalbă tri-

---

[1] Ibidem, f. 14—16.

misă în anul 1931 de ţăranul Farc Ilie din plasa Alejd, la adresa primului ministru: „De la o vreme încolo — spunea el — aflîndu-mă că mi se sporeşte familia, m-am muncit ca să cumpăr ceva pămînt, ca copiii mei să se afle la ceva. De pildă am cumpărat un jugăr de pămînt cu o sumă de 38 000 lei. Eu mă aflam cu o sumă de 20 000 lei, la care m-am gîndit că mai am ceva iăsag (vite), voi putea face de oi plăti acest jugăr de pămînt uşor, şi care pentru ca să pot da suma totală de 38 000 lei am luat din Bancă încă 15 000 lei, pe care i-am cămătat pînă astăzi, şi aşa s-au întors vremurile că nu pot să plătesc această sumă la Bancă. Eu văd că astăzi sînt silit de a scăpa toată averea mea de pe mîna advocaţilor, am rămas de ruşine cu 5 copii mici, după mine şi soţia, îmi este foarte greu". „Ba dacă nu vrem noi să lăsăm să ne golească căşile, ne pălmuiesc peste obraz cu pălmile, zicîndu-ne că şi sufletul scoate din noi.

Ba fiindcă săptămîna trecută la un biet om au intrat în casă spărgîndu-i uşa de la odaie şi dînsul nu a vrut a-i da voie să spargă uşa, aşa acest necunoscut executor şi-a scos revolverul şi l-a pus în pieptul bietului locuitor din acea curte, cu numele Oprea Gavril" [1].

Documentul de mai sus arată, prin exemplul lui Farc Ilie, tragedia nenumăratelor familii ţărăneşti, care au luat totul de la gura flămîndă a copiilor pentru a cumpăra puţin pămînt cu scopul de a scăpa de arenda înrobitoare, şi pînă la urmă în împrejurări grele, şi-au pierdut şi propriul lor pămînt. De altfel cazul lui Oprea Gavril, menţionat în ultimile rînduri ale jalbei de mai sus, este de asemenea grăitor. Acest ţăran sărac încă înainte de primul război mondial a plecat împreună cu mulţi alţi consăteni de ai lui în America, cu speranţa că va trimite anual ceva bani familiei sale rămase acasă, pentru a-şi putea cumpăra o palmă de pămînt. Dar şi încercările acestuia au fost zadarnice. Omul s-a întors în 1929, fără ca în decurs de peste 20 de ani să poată trimite familiei sale o sumă îndestulătoare pentru a putea cumpăra ceva pămînt.

Economiştii burghezi, cu un cinism nemaipomenit, atribuie acest calvar al ţărănimii muncitoare unor stări psihologice specifice ţăranilor noştri, concretizate după părerea lor în goana după pămînt. Iată de exemplu ce scrie în această privinţă însuşi autorul legii reformei agrare din 1921, economistul burghez C. Garoflid.

„Extinderea culturii în dijmă după reforma agrară dovedeşte nesatisfacerea încă, chiar după reforma agrară atît de mare, a goanei după pămînt. Munca în general e practicată cu braţele. Dacă am avea un raport mai favorabil între preţul agricol şi preţul industrial, ţărănimea, avînd posibilitatea să-şi procure mai multe maşini, setea de pămînt ar fi şi mai mare. În special secerătorile-legători determină pe ţăran foarte repede la extinderea suprafeţei (prin dijmă sau arendă), întrucît munca cea mai grea în cultura cerealelor o constituie azi seceratul şi legatul" [2]. După raţiunea faimosu-

[1] Cit. după Safta Stelian, Politica agrară a regimului burghezo-moşieresc în perioada crizelor economice 1929—1933 (în manuscris).

[2] C. Garoflid şi N. Cornăţeanu, Politica agrară, în Enciclopedia Romîniei, vol. III, p. 156.

lui economist, nu caracterul scelerat al reformei agrare ar fi determinat extinderea dijmei și a arendei; nu menținerea în posesia moșierilor a peste 2,5 milioane de hectare pămînt arabil și nici prețul exagerat de mare al arendei ar fi determinat stăruința țăranilor de a cumpăra pămînt, ci cauza acestor fenomene îngrijorătoare ar fi răspîndirea mașinilor de secerat.

Cu o satisfacție deosebită, autorul constată că a fost găsit remediul tuturor relelor prin sprijinul acordat de marea burghezie care menține prețuri foarte ridicate la produse industriale și astfel mașinile rămîn puțin accesibile țăranilor.

Or, tocmai una din căile de jefuire a țărănimii muncitoare de către capitalul monopolist era deschiderea din ce în ce mai mult a foarfecii prețurilor în defavorarea produselor agricole. Datele statistice arată că puterea de cumpărare de către masele țărănești a mărfurilor industriale era mereu în scădere. Astfel, din 1930 pînă in 1940, în comparație cu prețurile din 1929 luînd ca indice o sută, prețurile mărfurilor industriale s-au ridicat la 155,3, în timp ce prețurile produselor agrare au atins abia 96,2. Deci pe această cale capitaliștii au scumpit mărfurile lor în medie anual cu peste 5%, reușind să stoarcă pe spinarea țărănimii muncitoare în 10 ani cu 50% mai mult cîștig decît ceea ce au stors în deceniul anterior. Aceasta pe de o parte datorită scăderii prețurilor cerealelor pe piața internă, din cauza consumului foarte restrîns, pe de altă parte datorită urcării forțate a prețurilor mărfurilor industriale prin sistemul cartelurilor și a altor forme monopoliste, cît și prin impozitele indirecte și regimul vamal protecționist față de concurența mărfurilor industriale străine.

Este necesar să menționăm și jefuirea țăranilor prin perceperea „dobînzilor balcanice" de către bănci, și a cametei foarte ridicate percepute de cămătarii satelor. Dobînzile au secătuit ultimile rezerve ale țărănimii nevoiașe și au contribuit la înrobirea ei și mai accentuată de către moșieri.

Dacă proprietarii „solvabili", adică chiaburii și moșierii, plăteau o dobîndă care se ridica la 7—8% pe an, apoi țăranii muncitori, nefiind „solvabili" nu puteau beneficia de împrumuturi la instituțiile de credit agricol și deci erau nevoiți să plătească zeci de procente la cămătari.

Chiar și economistul burghez V. Madgearu este nevoit să recunoască că „dobînzile curente au variat între 18—36%, iar dobînzile uzurare percepute micilor debitori agricoli erau mai urcate, ajungînd la 50—60% pe an"[1].

Totalul datoriilor celor cu o proprietate sub 10 hectare în anul 1932 se ridica la 37 376 700 000 lei. Dobînda anuală se ridicase aproape la 4 miliarde, menținîndu-se și în anii următori în jurul sumei de 2 miliarde lei.

Un rol important în jefuirea țăranilor muncitori l-au avut și impozitele directe și indirecte. Ultimul apăsa bunurile de larg consum, deci era perceput aproape în întregime de la masele muncitoare. O gospodărie de 4 ha trebuia să plătească diverse impozite și taxe care reprezentau 28,65%

[1] V. N. Madgearu, Evoluția economiei romînești, București, 1940, p. 303.

din venitul brut al gospodăriei. Chiar şi impozitele directe erau stabilite invers proporţional cu suprafaţa pămîntului. Venitul impozabil la ha al proprietăţilor pînă la 5 ha a fost fixat la 231,02 lei, iar venitul impozabil al celor de la 10 la 50 ha la 189,46 lei.

Unele din formele de exploatare şi jefuire a ţărănimii muncitoare, enumerate pînă în prezent, sînt caracteristice şi ţărilor capitaliste dezvoltate din punct de vedere industrial, altele unor ţări cu industrie foarte înapoiată, iar anumite forme numai ţărilor în care relaţiile capitaliste se împleteau cu rămăşiţele feudale. Situaţia agriculturii în Romînia era catastrofală nu numai în comparaţie cu ţările care fac parte din primele două categorii, dar şi în comparaţie cu acele ţări în care rămăşiţele feudale au persistat sub diverse forme.

Agricultura ţării noastre se găsea la nivelul cel mai scăzut din Europa. Valoarea inventarului agricol, numărul bovinelor şi producţia de grîu la hectar în Romînia, în raport cu alte ţări, se prezenta în felul următor:

	Valoarea inventarului [1] Lei/ha	Capete de bovine la 100 ha în 1935 [2]	Producţia medie de grîu la ha [3]	
Romînia	1 000	14,7	860	100%
Bulgaria	2 000	17,6	1 320	153%
Polonia	3 000	25,1	1 440	167%
Germania	15 000	40,2	2 070	241%

După cum se vede din această statistică starea agriculturii romîneşti exprima o situaţie catastrofală.

Starea agriculturii noastre se caracterizează prin împuţinarea, degradarea uneltelor agricole şi lipsa unui utilaj modern. Circa 75% din numărul de pluguri erau confecţionate din lemn sau se găseau într-o stare deplorabilă.

La aceasta se adaugă scăderea permanentă a consumului de îngrăşăminte, reducerea numărului de animale şi scăderea calităţii lor. Efectul acestor fenomene este micşorarea producţiei la hectar şi scăderea calităţii produselor agricole. Aceste manifestări de descompunere a agriculturii romîneşti erau însoţite de degradarea biologică a maselor largi ale ţărănimii muncitoare şi de scăderea consumului acestor mase. Situaţia gravă în comparaţie cu alte ţări europene nu poate fi atribuită numai rămăşiţelor feudale, deoarece ele au dăinuit nu numai la noi. După cum arată tov. Gh. Gheorghiu-Dej, cauzele care au provocat atîtea ravagii în agricultura

---

[1] V. Madgearu, Evoluţia economiei romîneşti, Bucureşti, 1940, p. 69.

[2] N. Georgescu-Roegen, Inventarul agricol, în Enciclopedia Romîniei, vol. III, p. 33.

[3] R. Moldovan, Formarea şi mişcarea capitalului, în Enciclopedia Romîniei, vol. IV.

noastră, pe lîngă menţinerea rămăşiţelor feudale şi a înăspririi exploatării capitaliste, constau în faptul că: „Capitaliştii şi moşierii au ţinut gospodăriile ţărăneşti într-o stare de înapoiere tehnică ce prezenta cele mai diverse şi mai tipice forme de degradare" [1].

Pentru a justifica politica de menţinere a gospodăriilor ţărăneşti într-o stare atît de înapoiată, burghezia şi moşierimea au răspîndit numeroase teorii false despre căile specifice ale dezvoltării economiei agrare romîneşti. Osatura tuturor acestor teorii, care aveau menirea de a masca jefuirea nemaipomenită a ţărănimii muncitoare şi de a adapta acest sistem de spoliere continuă a ţăranilor la condiţiile interne şi internaţionale din fiecare etapă istorică dată, a constituit-o teoria despre „caracterul eminamente agricol al Romîniei". Reprezentanţii acestor teorii, fiind şi purtătorii de cuvînt ai intereselor monopolurilor străine, tindeau ca Romînia să fie menţinută în condiţii de inferioritate faţă de statele mari, industriale, ca ţara să rămînă tributară acestor state în ceea ce priveşte produsele industriale. Împiedicînd dezvoltarea industrială a Romîniei, deci crearea unei industrii metalurgice care să fabrice tractoare şi maşini agricole, împiedicau în fond dezvoltarea agriculturii romîneşti.

Susţinătorii teoriei despre „caracterul eminamente agricol al Romîniei" au argumentat poziţia lor printr-o schemă elaborată de economistul burghez german Werner Sombart. În esenţă această argumentare se rezumă la următoarele: începînd încă din secolul al XIX-lea lumea întreagă se organizase în funcţie cu nevoile pieţii mondiale. Aceasta ar duce la „sistemul monoculturilor" potrivit căruia fiecare ţară procură capitalismului un singur produs, însă în cantităţi uriaşe. Astfel, de exemplu, Egiptul n-ar fi putut să se acomodeze pieţii mondiale decît producînd bumbacul necesar ţărilor industriale. Birmania producînd orez, Brazilia cafea, Cuba tutun, iar Romînia cereale. Prin urmare dacă Romîniei i-a fost hărăzită această soartă, nu rămîne altceva de făcut — susţin cu multă vîlvă aceşti teoreticieni — decît a se acomoda cît mai bine pieţii mondiale, iar dacă a intervenit o schimbare în conjunctura pieţii mondiale, o ţară mică ca Romînia nu poate face altceva decît să schimbe tarifele vamale şi regimul său de comerţ exterior în funcţie de imperativele timpului. În conformitate cu aceste principii neştiinţifice şi demagogice, capitalul monopolist a folosit mai ales instrumentul comerţului exterior deţinut de el ca o pîrghie de seamă în jefuirea nemiloasă a ţărănimii muncitoare.

Abia a fost votată legea reformei agrare de după primul război mondial, speculînd faptul că ţăranii trebuiau să vîndă mari cantităţi de cereale pentru plata ratelor de despăgubire şi pentru înzestrarea gospodăriei cu unelte şi vite, şi profitînd de preţurile scăzute, statornicite datorită pieţii interne restrînse, guvernul n-a admis echilibrarea preţului în conformitate cu cerinţele pieţii externe, ci a fixat taxe vamale de-a dreptul fantastice la exportul de cereale. Datorită acestei măsuri, preţul de cumpărare a cerealelor romîneşti pe piaţa internă de către societăţile exportatoare a fost mult mai mic decît preţul care se statornicise pe piaţa mondială.

Chiar şi cei mai înverşunaţi apărători şi apologeţi ai regimului burghezo-moşieresc, cum ar fi Garoflid, sînt nevoiţi să recunoască acest ade-

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, Articole şi cuvîntări, E.P.L.P., 1952, ediţia a III-a, p. 270.

văr. El scrie: „Preţul intern al cerealelor şi vitelor era la jumătatea preţului mondial... Jumătate din încasarea bugetului provenea din taxele care apăsau exportul ţării“ [1]. Datorită folosirii acestei metode mascate de jefuire a ţărănimii muncitoare, de la care se percepe prin impozite directe şi indirecte o bună parte a celeilalte jumătăţi a bugetului, bietul ţăran nici nu putea concepe în ce proporţie fantastică era jefuit de produsul muncii sale pentru ca clasa exploatatoare, cum spunea Lenin, să poată „cîştiga o sută de ruble la fiecare rublă“. Iată cum se exprimă în acest timp secretarul partidului naţional din Transilvania în articolul intitulat „Enrichissez-vous!“: „Bugetul ne stă deschis. Slujbele înalte ni se îmbie de-a gata... Toate căile spre bună stare, progres, lux chiar, sînt astăzi uşor de străbătut... Aşa dar să ne îmbogăţim“ [2].

În anii crizei economice, deşi taxele vamale au fost reduse, din cauza scăderii vertiginoase a preţurilor externe, ţărănimea muncitoare a fost jefuită mai rău decît înainte, a fost jefuită de tot ce avea.

Situaţia dezastruoasă a ţărănimii muncitoare în timpul crizei economice este analizată într-o lucrare întocmită de curînd de către un colaborator al In titutului de istorie al Academiei R.P.R. [3], de aceea nu ne oprim la prezentarea acestei perioade. Menţionăm doar în treacăt că faţă de preţurile de pe piaţa mondială în diverse ţări se creează acum un decalaj foarte variat. Datorită politicii criminale a clasei dominante scăderile preţurilor interne înregistrate în Romînia întrec cu mult şi ţările cele mai lovite de criză economică. De astă dată preţurile interne faţă de unele ţări nu reprezintă nici 25% şi faţă de majoritatea ţărilor rămîne tot la nivelul de 50%.

În anii 1930—1931 în diverse ţări au fost înregistrate următoarele preţuri la grîu per kintal: [4]

Elveţia	205,01 fr. fr.	Ungaria	66,93 fr. fr.
Italia	153,14 »	Jugoslavia	57,79 »
Franţa	151,90 »	Argentina	51,87 »
Germania	136,83 »	Canada	51,62 »
Austria	83 »	Statele Unite	51,62 »
Anglia	76,07 »	Romînia	30,38
Polonia	69,50 »		

Deci cel mai mic preţ al grîului era în Romînia. Primind 30,38 franci francezi per kintal, producătorul romîn nu avea cu ce să-şi acopere nici costul minimal de producţie.

Scăderea vertiginoasă a preţurilor produselor agricole în perioada crizei nu este însoţită de o scădere proporţională a preţurilor industriale. Din datele cu privire la comerţul exterior rezultă că preţurile mărfurilor romîneşti exportate (produsele agricole şi de materie primă) au scăzut la un sfert, iar preţurile mărfurilor importate (mărfurile industriale) aproximativ

---

[1] C. Garoflid, Politica agrară, în Enciclopedia Romîniei, vol. III, p. 150.

[2] « Patria », nr. 43, 1918. Cit. după Dr. Victor Cheresteşiu, Romîni şi Unguri. Editura de Stat, Bucureşti. 1947, p. 68.

[3] Safta Stelian, Politica agrară a regimului burghezo-moşieresc în perioada crizei economice 1929—1933.

[4] C. Tăslăuanu, Politica economică a Romîniei, p. 126, cit. după « Journal de l'agriculture », din 24 ianuarie 1931. Cronica agricolă « Le prix du blé », par Ad. J. Charon.

cu jumătate. După calculele făcute, rezultă că datorită acestui raport neechivalent al schimbărilor în anul 1934 balanța comercială a Romîniei a fost mai scăzută „cu cca 7 miliarde lei, bani de care țara a fost jefuită prin politica de prețuri a monopolurilor internaționale“ [1].

Incepînd din 1931 se fac încercări de a stimula comerțul exterior prin acordarea primelor la exportul de cereale. Dacă în loc de a percepe taxe vamale ridicate, se acordă prime de export, la prima impresie pare că este vorba de un scop direct opus celui urmărit pînă în 1929. In realitate scopul este același: adică de a menține la cereale o diferență artificială de circa 50% între prețurile mondiale și cele interne. Numai mijloacele folosite se deosebesc. La realizarea acestui scop de astă dată contribuie regimul nou al devizelor străine introdus în mod consecutiv începînd din decembrie 1931, cînd s-au introdus primele restricții la comerțul cu devize.

La 18 mai 1932 s-a introdus controlul schimburilor, în forma unui monopol al comerțului de devize, acordat Băncii Naționale. De la această dată începe să se formeze un decalaj mare între cursul oficial al devizelor și cursul lor la tîrgul liber. In conformitate cu cifrele publicate în presă acest decalaj cunoaște următoarea evoluție:

Variația cursului lirei sterline în lei [2]

1931		1935		1938	
Curs oficial cota Londra	Tîrg liber	Curs oficial cota Londra	Tîrg liber	Curs oficial cota Londra	Tîrg liber
816,1/2	815,3/4	492,1/2	998,3/4	667,1/2	1458,1/2

In realitate decalajul este și mai mare, prețul lirei sterline urcîndu-se pînă la 1938 la peste 1 800 lei [3].

Pînă la 1935 diferența între cursul oficial și cel liber a oscilat în jurul a 100%, o liră sterlină avînd cursul oficial de circa 500 lei și cursul liber la bursa neagră de circa 1 000 lei. Noul regim al exportului prevedea obligativitatea de a ceda Băncii Naționale valutele realizate din export de cereale la cursul oficial. După 1935, cînd decalajul devine din ce în ce mai mare, pentru cerealele vîndute cu devize forte, exportatorii au mai primit o primă valutară care deobicei acoperea depășirea decalajului de peste 100%, rămînînd mai departe o diferență uriașă între prețul intern și prețul în lei al valutei rezultată din exportarea aceleiași cantități de cereale.

Pentru vagonul de grîu vîndut în străinătate, de exemplu la Rotterdam în 1935 cu 500 florini olandezi [4], deși un florin echivala la cursul liber cu circa 135 lei [5], Banca Națională nu plătea suma echivalentă de aproximativ 70 000 lei, ci pe baza cursului oficial de 67 lei [6], deconta jumătatea

[1] N. Ianovici, Aspecte ale jefuirii Romîniei sub regimul burghezo-moșieresc pe calea comerțului exterior. Probleme economice, nr. 6, 1955, p. 53.
[2] V. Madgearu, Evoluția economiei romînești, Anexă, IV, B3.
[3] M. Popa Veres, Situația producției și exporturilor de cereale în ultimii zece ani. București, 1939, p. 52.
[4] Ioan I. Tatos, Politica grîului în Romînia, București, 1938, Anexa XII.
[5] « Argus », 30 decembrie 1935. Schimbul. Tîrgul liber.
[6] Ibidem, Devizele în țară. Bursa oficială.

acestui preţ statornicit pe piaţa mondială, adică numai 35 000 lei. Prin urmare ţăranul care vindea cerealele pe piaţa internă cu bani romîneşti primea numai 50% din preţul mondial. Deci ţăranii au ajuns din nou să vîndă produsul lor cu 50% mai ieftin în comparaţie chiar cu alte ţări capitaliste.

Avînd în vedere că la exportul de cereale, în comparaţie cu exportul altor mărfuri, societăţile exportatoare aveau mai puţine posibilităţi de a obţine cîştiguri fabuloase din speculaţiile cu devize libere, statul acordă acestora pentru acoperirea cheltuielilor operative şi a profitului comercial prime de export sau premii valutare de cîte 12 000 lei de fiecare vagon de cereale. Aceste recompense, care au fost destinate pe cale frauduloasă şi subvenţionării moşierilor, erau strînse printr-un impozit indirect de 90 bani, pe care trebuiau să-l plătească în plus consumatorii din interiorul ţării pentru fiecare kilogram de făină cumpărată.

Dar aici încă nu se opreşte pofta hrăpăreaţă a exploatatorilor. Devizele strînse pe spinarea ţăranilor sînt folosite pentru industria de armament. Pentru importul de maşini, utilaje, materii prime, semifabricate, necesare pregătirii războiului, marii capitalişti financiari obţineau din partea statului devize la preţ oficial, plătind în lei 50% faţă de ceea ce ar fi trebuit să plătească dacă ar fi cumpărat devizele necesare la cursul liber. Cumpărînd cu aceste devize mărfuri din străinătate, cheltuielile lor în lei se reduceau cu 50% şi totodată puteau specula în străinătate cu devizele libere rezultate din exportul mărfurilor provenite din întreprinderile lor proprii. Ceea ce s-a furat de la ţărani a intrat în buzunarele lor. Subvenţiile uriaşe sub formă de devize puteau fi distribuite capitaliştilor datorită faptului că ţăranilor li se fura la fiecare vagon vîndut jumătatea preţului, deşi datorită înapoierii economice a agriculturii noastre el scotea din pămînt mai puţin de jumătate produse decît în multe alte ţări. Venitul lui era un sfert faţă de cel realizat chiar şi în multe ţări capitaliste mai dezvoltate.

Reprezentanţii regimului burghezo-moşieresc au denumit cu cinism această acţiune de descompunere a agriculturii romîneşti „un instrument de politică naţională". Într-o lucrare semnată de trei economişti de vază ai regimului burghezo-moşieresc (Ion Veverca, Virgil Madgearu şi Petre Constantinescu), se afirmă negru pe alb că pentru sprijinirea industriei de armament „pe lîngă mijloace de politică economică internă s-a folosit şi politica comercială, transformată într-un instrument de politică naţională. Precăderea importului de maşini şi unelte pentru utilizarea industriei de război... precum şi prioritatea transferului plăţilor corespunzătoare au format obiectul special al politicii economice externe" [1].

Reglementarea legală a folosirii acestui „instrument de politică naţională" a fost bine voalată pentru a masca discriminările aplicate la comerţul cu produsele ţărăneşti. „În general — scrie economistul burghez I. I. Ţatos — exportul tuturor produselor noastre este supus aceluiaşi regim cu aplicaţia care rezultă din convenţiile comerciale încheiate. În cadrul acestui regim două produse au făcut excepţie, grîul şi petrolul, fiind considerate de

[1] I. Veverca, V. Madgearu şi P. Constantinescu, Politica Comerţului Exterior, în Enciclopedia Romîniei, vol. IV, p. 447.

către statul romîn, în exercitarea politicii sale comerciale, drept mărfuri cu un anumit caracter, care să producă valute forte“ [1]. Astfel decretul din 14 noiembrie 1934 fixează același regim de export pentru petrol și cereale; și anume că 40% din devize se reține la prețul oficial pentru nevoile statului, restul se lasă pentru acoperirea plăților necesare importului de utilaje pentru ramurile respective ale economiei naționale. Se știe că țăranii nici nu puteau să se gîndească la utilarea gospodăriei lor pe calea importului, deci numai ramura industriei petrolifere, care importă tot utilajul ei din străinătate, putea beneficia de acest privilegiu. Experții cei mai competenți în domeniul comerțului exterior recunosc că: „Efectul negativ al regimului creat se simte după puțin timp, din cauza obligației de a cere plata în devize pentru tot exportul“ [2]. Reglementarea prețului intern pentru cereale în sensul menținerii lui la jumătate față de cel stabilit pe piața mondială era asigurat, o dată ce firmele exportatoare, la cumpărările efectuate prin samsarii lor, nu puteau depăși prețul care rezulta din cedarea valutei la curs oficial. În condițiile de atunci ale Romîniei, cînd disponibilul de export numai la grîu atingea anual cantități uriașe, nivelul prețului de cumpărare pentru export determina nivelul general al prețului de cereale. Printre altele acest considerent a făcut ca legea din 15 aprilie 1935 să prevadă că „Banca Națională va fixa sumele pe care firmele exportatoare le vor putea reține din disponibilul creat din export“ [3]. Aceasta înseamnă că firmele mărunte exportatoare trebuiau să facă totdeauna calculul comercial la cumpărarea cerealelor de la producător conform prețului oficial al devizelor.

Economistul burghez I. Tatos arată că „exportatorii socoteau un procent tot mai însemnat de risc la încasarea primei amputînd din primă și apoi, fie că au lăsat prima asupra agriculturii mari, cesionîndu-le lor dreptul de încasare sau chiar exportînd pe numele lor, fie că nu o mai calculau, constituind o simplă revendicațiune față de stat, care dacă se realiza, forma un beneficiu integral pentru întreprindere“ [4]. Deci la cumpărarea cerealelor de la micul producător plafonul maxim a rămas jumătatea prețului stabilit pe piața mondială. Felul de repartizare a diferenței de sume de fapt furate de la țărani a constituit mai mult obiectul unui tîrg fraudulos între funcționarii superiori, exportatori, uniunile monopoliste și moșieri. În mod oficial este recunoscut că aceste creanțe în devize n-au mai putut fi nici măcar controlate, întrucît o mare parte din ele fuseseră lichidate pe căi lăturalnice [5]. Orice cantitate de devize realizate din export, în condițiile înfeudării complete a țării capitalului străin putea fi lichidată pe „căi lăturalnice“, adică la prețul cursului liber. Capitaliștii străini, care scoteau din țară și în mod fraudulos sume uriașe, erau dispuși să plătească din profiturile realizate în întreprinderile lor din Romînia o anumită diferență de preț în lei, pentru a dispune de aceste sume în devize în străinătate fără a recurge la transferul oficial care implica o serie de formalități. Or, asemenea formalități deseori

---

[1] Ioan I. Tatos, Politica grîului în Romînia. București, 1938, p. 62.
[2] Ibidem.
[3] Șt. Dumitrescu, Regimul legal al comerțului exterior, în Enciclopedia Romîniei, vol. IV, p. 432.
[4] I. I. Tatos, op. cit., p. 46.
[5] Șt. Dumitrescu, op. cit., p. 433.

puteau să scoată în evidenţă diverse fraude şi excrocherii săvîrşite de aceste intreprinderi. Rămînea deci să fie transferat în mod oficial numai o parte a profitului realizat, iar restul se negocia pe căi laterale la preţul liber al devizelor. In asemenea condiţii, pentru a putea obţine de la Banca Naţională devizele necesare pentru plăţile externe ale statului, începînd din decembrie 1935 s-a recurs la următorul procedeu: „Toate cotele de devize forte, cumpărate de Banca Naţională, se predau la cursul oficial plus o primă de 44%“ [1]. Ulterior acest procent a mai fost schimbat, redus sau ridicat de repetate ori. Faptul că s-a trecut de la prime de export la prime monetare, şi că acest sitem rămîne valabil pînă la izbucnirea celui de al doilea război mondial, arată pe de o parte creşterea decalajului între cursul oficial şi cursul liber al devizelor care se ridică de la 100% în 1935 la aproape 200% în 1938, pe de altă parte că tendinţa exportatorilor de a nu ceda devizele la preţ oficial a fost aşa de mare, încît statul trebuia să admită o recompensă mai mare pentru principalele firme exportatoare decît cea stabilită prin prime de export. Faptul că de aceste prime nu se bucurau toţi exportatorii, ci numai cei care aveau relaţii deosebite cu forurile competente, restul trebuind să facă calcule comerciale la export fără nici o primă, asigura scăderea preţurilor de cumpărare a cerealelor de la producător chiar şi la mai puţin de jumătate de preţ faţă de cel statornicit pe piaţa mondială.

Folosind numai cîteva date cifrice, din cele strecurate în statisticile burgheze, ne dăm seama cu aproximaţie la ce sume colosale s-a ridicat cîştigul marilor monopoluri pe seama acestei forme specifice de jefuire a ţărănimii.

Exportul de cereale şi derivatele lui

Anul	Tone	Mii lei	Anul	Tone	Mii lei
1922	1 212 372	5 378 485	1937	2 624 709	5 730 178
1927	3 007 443	19 015 374	1937	2 225 634	10 177 765

Cifrele de mai sus exprimă preţurile interne ale cerealelor, deci numai 50% faţă de suma care a fost încasată în valută străină. Rezultă că în împrejurările folosirii acestui „instrument de politică naţională“ s-a scurs în buzunarele exploatatorilor o sumă identică cu cea care figurează pe tabel. Deci acest jaf legalizat a oscilat anual între 5—20 miliarde lei.

In acest calcul nu includem sumele cu care au fost păgubite masele de bază ale ţărănimii prin faptul că şi pentru cantităţile de cereale vîndute pe piaţa internă au primit numai circa 50% faţă de preţul statornicit pe piaţa mondială. Numai consumul populaţiei orăşeneşti s-a ridicat la 120 000 vagoane anual. Socotind cu aproximaţie numai 30 000 lei ca sumă pierdută la fiecare vagon, rezultă o diferenţă de circa 3,5 miliarde lei, sumă care datorită faptului că indicele salariilor oscila în funcţie de nivolul preţurilor produselor alimentare, în ultimă instanţă se scurgea tot în buzunarele exportatorilor. Prin urmare luînd ca bază cifrele medii cele mai scăzute, rezultă că masele de bază ale ţărănimii, prin acest regim

[1] St. Dumitrescu, op. cit., p. 433.

dibace al comerțului cu cereale, au fost frustate cu o sumă care se ridica în medie anuală cu mult peste 10 miliarde lei.

Este de remarcat că unii reprezentanți ai burgheziei, făcînd o adevărată echilibristică cu cifre, au încercat să deducă concluzia absurdă că prin sistemul premial, nu numai moșierii dar și țărănimea muncitoare ar fi obținut un supravenit. Dar chiar și din datele prezentate de cei care s-au angajat în asemenea speculații absurde, cu toate că au făcut toate calculele lor numai pe baza cursurilor oficiale ale devizelor și paritatea de aur a leului, rezultă de exemplu pentru anii 1935—1936 următoarele cifre: „Producția a fost de 612 700 vagoane; prețul mondial în medie pe cei doi ani 53 356 lei: paritatea în Romînia de 41 450 lei; prețul intern de 42 400 lei“ [1]. Așa-zisul supravenit rezultă din diferența între ultimele două cifre, respectiv 950 lei care se plătește în plus față de cursul oficial, dar nu se vorbește nici un cuvînt de diferența de circa 40 000 lei față de cursul liber al valutei care în condițiile de atunci ale Romîniei a fost punctul de orientare a comerțului exterior. Făcînd calculul pe baza cifrelor prezentate de acest autor și ținînd seama de cursul liber al devizelor publicate în „Argus“, rezultă că prețul mondial a depășit 80 000 lei [2].

Dacă n-ar fi existat o politică discriminatorie față de regimul exporturilor de cereale în raport cu regimul de export al produselor industriale, tot nu s-ar putea vorbi de un „supravenit al agriculturii“, ci numai despre o cotă mai redusă de circa 25% a pagubelor suferite, deoarece în loc de 42 400 lei ar fi trebuit să fie vîndut vagonul de grîu cu prețul de 53 350 lei. Or tot secretul politicii discriminării consta în faptul că în practică numai micul producător agricol trebuia să vîndă produsele sale cu un preț echivalent cu cel stabilit pe baza cursului oficial al devizei obținute pentru mărfurile exportate. La orice altă marfă, proprietarul produsului exportat primea contravaloarea integrală prin importul de utilaje, ori în devizele pe care le-a vîndut cu prețul liber stabilit la bursa neagră. Am văzut mai sus că însuși autorul care lansează teza despre așa-zisul „supravenit agricol“ recunoaște că nu numai pînă la 1929, dar și după 1932, exportul de cereale a adus mari venituri suplimentare statului, prin faptul că a constituit principala sursă pentru procurarea valutei forte [3]. Trebuie precizat că metoda mascată de jefuire o dată cu izbucnirea crizelor economice în anii 1929 și 1938, precum și a războiului (1939), a fost schimbata

[1] Ioan I. Tatos, op. cit., p. 63.
[2] « Argus », 30 decembrie 1935.
[3] Faptul că numai la exportul de cereale s-a ajuns la situația că nici măcar cîteva procente ale devizelor realizate nu au fost decontate la prețul cursului liber, primește o confirmare oficială prin legea din august 1935. După ce se introduce sistemul ca la toate mărfurile Banca Națională să fixeze după criterii comerciale cotele de devize care trebuiau să fie cedate, la exportul de cereale se fixează la 70 % cota minimă de cedare a devizelor la preț oficial. Se lasă la libera dispoziție a exportatorilor de cereale, plante leguminoase, semințe de toate felurile, o cotă de 30 % pe care exportatorul este liber s-o negocieze pentru orice fel de plăți de efectuat în străinătate, din următoarele trei categorii: a) dividendele capitalurilor străine investite în Romînia, b) dobînzile la împrumuturi acordate de străini pentru Romînia, c) beneficiile cuvenite capitalurilor străine investite în Romînia ». Deci nici aceste 30 % nu puteau fi folosite pentru importul utilajului agricol (V. N. Madgearu, Evoluția economiei romînești, p. 323).

cu metode fățișe de jefuire a micilor producători care au provocat și mai mari pagube decît cele suferite în aşa-zişii ani normali.

Regimul burghezo-moșieresc a avut permanent grijă ca folosirea acestui „instrument de politică națională“ să nu provoace pierderi serioase moșierilor, ba chiar să le creeze condiții pentru a putea beneficia de acest jaf. Acele ramuri ale producției agricole, ca, de exemplu, creșterea animalelor și cultivarea plantelor industriale, care erau mai accesibile gospodăriilor moşiereşti, au fost exceptate de măsurile discriminatorii în regimul comerțului exterior. Taxa vamală de 8 000 lei pe vita mare a fost redusă după scurt timp la 2 000 lei și la exportul de animale legea n-a pretins cedarea valutei la preț oficial, deci producătorilor nu li s-au luat 50% din valoarea produsului.

Datele statistice ne arată că de stocuri de animale de rentă dispuneau mai ales moșierii şi chiaburii. Din gospodăriile cu suprafața pînă la 5 ha, 30% n-aveau nici o vită, 53% nici o oaie, 54% nici un porc. Abia 10% din aceste gospodării puteau să-și asigure un venit suplimentar din creșterea porcilor. In schimb, din rîndurile gospodăriilor cu suprafaţa de peste 10 ha, 20% dispuneau de stocuri mari de vite, 24% se ocupau intens de creşterea porcilor şi 50% cu creşterea oilor, mulți din aceştia avînd ferme cu mii de porci și oi.

Statisticile burgheze au încercat să demonstreze prioritatea micilor gospodării în privința înzestrării lor cu animale, folosind în acest scop cifre referitoare la numărul capetelor de vite ce revin la ha fără să facă distincție între vite de rentă și vite de muncă. Lenin, în lucrarea sa „Problema agrară și «criticii lui Marx»“, dînd riposta cuvenită unor încercări de asemenea natură, cu o adevărată măestrie științifică a dovedit că nu numărul vitelor este hotărîtor în această problemă, ci greutatea vie a fiecărei vite în kilograme[1]. V. I. Lenin găsește dezlegarea acestei probleme pe baza unei monografii, întocmită de un specialist german, despre evoluția în decurs de 10 ani a unui număr de gospodării într-o regiune cu zootehnie dezvoltată. Rezultă că numărul capetelor de animale ale gospodăriilor moșierești în comparație cu micile gospodării nu crește, în schimb, greutatea vie creşte cu mult, în timp ce la gospodăriile mici scade mult în acelaşi interval de 10 ani. Lenin trage următoarele concluzii: „Marea producție în agricultura capitalistă are o uriașă superioritate asupra celei mici în ceea ce privește calitatea vitelor în general, în ceea ce privește calitatea vitelor de muncă în special, în ceea ce privește condițiile de întreținere a vitelor, îmbunătățirea lor și utilizarea pentru îngrășăminte“ [2].

Tocmai ținînd cont de aceste posibilități mari pentru moșieri, mulți teoreticieni burghezi au propagat necesitatea ca Romînia să se reîntoarcă la vechea, tradițională și firească „viață pastorală“.

Această cale de ieșire din impas pentru moșieri a fost descoperită și recomandată acestora tot de propagatorii teoriei despre „caracterul eminamente agricol al Romîniei“; fără să renunțe la teoria lor, ei au modificat-o, lansînd lozinca: „Un regim pur cerealier nu mai este neapărat cerut,

[1] V. I. Lenin, Problema agrară şi «criticii lui Marx». E.P.L.P., 1954, p. 151.
[2] Ibidem, p. 165–166.

nici de interesele marilor state industriale, nici de acelea ale claselor conducătoare“ [1]. Pentru a urma acest sfat era nevoie de mult porumb.

Aşa se explică că moşierii foloseau intens dijma la cultura porumbului, deşi acest produs avea un preţ extrem de redus chiar şi în comparaţie cu grîul, deoarece la acest produs nu era prevăzută nici măcar acordarea primelor de export, tocmai pentru că era asigurată folosirea rentabilă a acestui produs la creşterea animalelor.

Preţul derizoriu a lovit numai pe ţăranii muncitori, care nu aveau rezerve băneşti nici instalaţiile necesare creşterii animalelor, prin urmare erau nevoiţi să vîndă porumbul în stare naturală chiar la recoltare. În ciuda condiţiilor naturale excelente din ţara noastră, a experienţei îndelungate a ţărănimii romîne, acest produs deosebit de preţios — care în zilele noastre constituie un izvor important al ridicării nivelului ei de trai — în condiţiile regimului burghezo-moşieresc constituia principalul izvor al jafului şi mizeriei.

În unele cazuri moşierii, care foloseau metoda de exploatare feudală dînd pămîntul în parte pentru cultivarea porumbului, cumpărau porumbul dijmaşului cu preţuri derizorii pentru creşterea animalelor în fermele lor, obţinînd astfel cîştiguri suplimentare fabuloase în ciuda scăderii preţului la cereale.

Moşierii, care desfăceau mari stocuri de grîu pentru export, spre deosebire de micii producători, au găsit mijloace de a beneficia din primele acordate de stat pentru export de cereale. În nenumărate cazuri firmelor exportatoare mărunte nu li s-au acordat prime, în schimb marilor moşieri li s-au repartizat prime în mod fraudulos, chiar cînd n-au exportat cereale. În linii mari sumele rezervate pentru prime au constituit fondul de subvenţionare pentru moşieri, iar sumele rezultate din diferenţa de preţ la valute au constituit fondul de subvenţionare pentru marii industriaşi.

Mai trebuie să menţionăm că folosirea acestui instrument de „politică naţională“ a avut ca rezultat creşterea mizeriei, nu numai în rîndurile micilor producători de la sate, dar şi în rîndurile muncitorilor de la oraşe. Salariul plătit proletariatului industrial în Romînia era mai scăzut ca în orice altă ţară din Europa. Dacă din acest salariu în condiţiile scăderii preţurilor agricole se puteau oarecum acoperi cheltuielile consumului alimentar strict necesar, apoi produsele industriale de larg consum desfăcute cu preţuri extrem de ridicate erau foarte greu accesibile muncitorilor. Oscilarea salariilor în funcţie de preţurile artificiale reduse ale produselor agricole a avut ca rezultat reducerea puterii de cumpărare a maselor muncitoare la un sfert faţă de puterea de cumpărare, mizerabilă, din ţările capitaliste industriale. Din datele statistice rezultă că venitul pe cap de locuitor faţă de indicele de o mie (care a fost despăşit în unele ţări) în Romînia ajungea abia la 243, deci nici măcar la un sfert. Chiar şi un autor burghez este nevoit să constate că„ Romînia este astfel depăşită în nivelul venitului chiar şi de ţări sărace ca Bulgaria, Estonia, Polonia, sau Grecia“ [2], numai că el nu arată cauza acestei stări care era stoarcerea profiturilor fabuloase

---

[1] Enciclopedia Romîniei, vol. IV, p. 874.
[2] Ibidem, p. 879.

de către capitaliștii și moșierii romîni și străini de pe spinarea poporului romîn.

Venitul mediu pe cap de locuitor nu reflectă însă pe de-a întregul situația dezastruoasă a maselor muncitoare. Se știe că capitaliștii și moșierii în condițiile imperialismului tind spre realizarea profitului maxim. Deci capitaliștii nu se împacă cu gîndul ca profitul lor să fie de cîteva ori mai mic ca cel realizat de capitalul din alte țări. La fel și moșierii tind ca profitul lor să nu rămînă în urmă față de cel realizat de capitaliști. Efectele stării economice înapoiate a țării trebuiau să fie suportate de masele muncitoare în general, iar situația dezavantajată creată uneori și gospodăriilor moșierești se răsfrîngea exclusiv asupra nivelului de trai al proletariatului agrar, fără să fie resimțită cîtuși de puțin de marii proprietari funciari. Scăderea permanentă a salariului plătit proletariatului agrar vorbește foarte elocvent despre acest adevăr.

Pentru exemplificare recurgem la unele cifre privitoare la costul zilei de muncă agricolă în comuna Comarnic-Prahova.

În anii 1926—1929 = 85 lei
În anii 1930—1932 = 65 lei
În anii 1933—1935 50 lei[1]

În anul 1937 salariul scade la 25—30 lei în întreaga regiune a Carpaților Munteniei[2]. Salariul înregistra din an în an o scădere ajungînd în 1937 sub 50% chiar și față de perioada crizei economice. Prin urmare eventualele dezavantaje ale moșierilor rezultate din sistemul de valorificare a produselor agrare erau recuperate și prin scăderea permanentă a salariilor chiar și în regiunile specializate nu în producția de cereale, ci în creșterea animalelor.

Datorită scăderii permanente a salariilor, proletarul agricol nu putea decît să-și piardă și singura cămașa de pe el, sau chiar viața lui și a copiilor săi. Din datele statistice referitoare la comuna sus-menționată, rezultă ca 50% din numărul deceselor anuale proveneau din rîndul copiilor. La numai cîțiva kilometri de cea mai renumită stațiune climaterică a țării — Sinaia — unde se scăldau în desfrîu capitaliștii și moșierii, în comuna vecină mureau la rînd copiii, vîrstnicii, din cauza mizeriei și a foamei.

În preajma celui de al doilea război mondial aservirea Romîniei de către imperialiștii germani a adus suferințe înzecite maselor largi populare. Transpunerea în viață a politicii „Drang nach Osten" a constituit punctul culminant al jafurilor săvîrșite de trusturile imperialiste pe spinarea poporului romîn.

Acordurile economice Wohltat (martie 1939) și Clodius (decembrie 1940) încheiate cu asentimentul tuturor partidelor burgheze, inclusiv cel liberal și național-țărănesc, au însemnat de fapt reînvierea clauzelor economice ale tratatului de la Buftea încheiat în 1918 în condițiile cînd cea mai mare parte a țării era ocupată de trupele Kaiserului. Transformarea Romîniei într-un „Hinterland al Reichului" prin reorganizarea economiei naționale în vederea concentrării tuturor resurselor pentru aprovizionarea Germaniei cu combustibil lichid și cu mărfuri alimentare, în conformitate cu

---

[1] S. Știrbu. Reforma agrara din 1864 și din 1921 pe moșia Bibescu din Comarnic (jud. Prahova.) « Studii », 1950, nr. 3, p. 111.

[2] V. Madgearu. Evoluția economiei romînești. București, 1940, p. 37.

ordinele şi sub supravegherea specialiştilor hitlerişti, punerea sub administraţia lor a căilor de comunicaţie, a constituit obiectul economic principal al statutului colonial impus poporului romîn prin aceste acorduri. Spre deosebire însă de anul 1918, cînd statutul colonial întocmit la Buftea a rămas în vigoare numai o jumătate de an, de astădată dependenţa colonială a Romîniei de Germania hitleristă s-a prelungit cîţiva ani de zile. Or, fiecare an a dus la inventarea unor noi metode de jaf pentru intensificarea în proporţii considerabile a secătuirii bogăţiilor ţării. Astfel, de exemplu, în urma sporirii cursului mărcii, în 1940, pentru aceeaşi cantitate de mărfuri germane au fost scoase din ţară cu 20% mai multe produse romîneşti ca în 1939. Nici măcar reprezentanţii oficiali ai regimului burghezo-moşieresc nu puteau nega această tristă realitate. Într-o lucrare oficială, aceştia sînt nevoiţi să recunoască că „în realitate valoarea unei tone exportate a crescut, faţă de 1939, mult mai puţin decît valoarea unei tone importate... Ar fi numai de menţionat că produsele de mai sus nu sînt destinate numai consumului intern romînesc, cea mai mare parte intrînd în importanta categorie a furnizorilor de război“ [1]. În cuvinte simple, aceasta înseamnă recunoaşterea oficială a faptului că pentru înzestrarea unei anexe a maşinii germane (e vorba de armata regimului antonescian), poporul romîn a trebuit să livreze nu numai carne de tun, dar din an în an să cedeze militariştilor germani aproape gratuit o cantitate din ce în ce mai mare a roadelor muncii sale. Desigur nu capitaliştii şi moşierii, care şi-au mărit considerabil profiturile lor în aceşti ani, au avut de suferit în urma acestui jaf bestial, ci masele largi populare. Chiar şi în lucrările specialiştilor burghezi este recunoscut faptul că bunurile jefuite atît cu ocazia primei, cît şi celei de a doua cotropiri germane au fost acoperite din impozitele uriaşe stoarse de la oamenii muncii şi din pierderile suferite de ei în urma creşterii inflaţiei. Analizînd politica monetară a statului romîn din anii celor două războaie cînd ţara a fost aservită nemţilor, chiar şi Enciclopedia Romîniei, editată sub regimul antonescian, este nevoită să recunoască următoarele: „Azi, ca şi atunci, statul este obligat să agraveze fiscalitatea, să facă apel la sprijinul financiar al institutului de emisiune... Azi, ca şi atunci, preţurile interne sporesc... [2].

În afară de aceasta, pagubele materiale fantastice provocate de distrugerile săvîrşite de maşina de război germană, se urcă la multe sute de miliarde în valută socotită după cursul din anul 1929. Ţinînd seama că aproape un milion de ţărani luaţi în armată nu şi-au putut lucra pămîntul, producţia de cereale a scăzut simţitor. Inflaţia creştea, deci de astă dată preţurile cerealelor au crescut în proporţii uriaşe fără însă ca ţăranii noştri să profite ceva din aceasta. Mizeria la sate mai creşte datorită distrugerii gospodăriilor ţărăneşti. Numai în Moldova de nord şi Ardealul de nord au fost distruse aproape 35 000 de gospodării ţărăneşti. Dezastrul ţării nu poate fi zugrăvit fără să menţionăm numarul colosal al pierderilor în vieţi omeneşti, pe front şi în spatele frontului, pierderi care nu pot fi măsurate cu bani sau cu vreo altă unitate de măsură.

---

[1] V. Veverca, V. Madgearu şi P. Constantinescu, Politica comerţului exterior, în Enciclopedia Romîniei, vol IV, p. 455.

[2] N. Angelescu, Politica monetară, în Enciclopedia Romîniei, vol. IV, p. 709.

Factorii enumeraţi în cele de mai sus au determinat ca schimbarea revoluţionară a situaţiei ţărănimii muncitoare să constituie prima şi cea mai arzătoare necesitate a poporului nostru. Problema ţărănească a constituit problema centrală a întregii vieţi economice şi politice a ţării. Rămăşiţele feudale, secondate de efectele dezastruoase ale politicii agrare criminale a regimului burghezo-moşieresc şi a gauleiterilor puterii imperialiste, interesată în menţinerea ţării în această situaţie extrem de înapoiată, au determinat şi caracterul primei etape a revoluţiei noastre. „Aceasta — cum spune tov. Gh. Gheoghiu-Dej — a fost etapa revoluţiei agrare, antifeudale, antiimperialiste“ [1].

О СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОМ ПОЛОЖЕНИИ РУМЫНИИ В ПЕРИОД МЕЖДУ ПЕРВОЙ И ВТОРОЙ МИРОВЫМИ ВОЙНАМИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Статья представляет собой отрывок из труда «Выполнение заданий аграрной революции в Румынии в духе учения В. И. Ленина».

В первой части настоящей работы автор анализирует в их совокупности сложные и требовавшие немедленного разрешения сельскохозяйственные вопросы, возникавшие в Румынии вследствие антидемократического распределения земли в период между первой и второй мировыми войнами и вследствие политики буржуазно-помещичьего строя, обеспечивающей монополистическому капиталу баснословные доходы путем поддержания крайней отсталости крестьянства.

В этих условиях не только крестьяне бедняки, но даже и часть середняков были принуждены обрабатывать помещичью землю исполу или арендуя ее. К этой системе феодальной эксплоатации нередко прибегали и кулаки. Одним из зол, косвенно усугублявшимся существованием различных форм феодальных пережитков, являлось определенное стремление крестьян отказывать себе даже в самых элементарных хозяйственных предметах первой необходимости с целью сберечь хоть сколько-нибудь денег и получить таким образом возможность приобрести клочок земли. В большинстве случаев цель эта не могла осуществиться, так как не только от сбережений, но и от убогого крестьянского имущества почти ничего не оставалось вследствие ухищрений ростовщиков, адвокатов и властей. Ко всему этому прибавлялось беспощадное обирательство трудящегося крестьянства крупными капиталистами, все более изменявшими цены в ущерб мелким производителям.

Автор указывает, что в Румынии в годы мирового экономического кризиса (1929—1933), несмотря на понижение таможенных пошлин (вследствие головокружительного падения цен на зарубежных рынках), трудящееся крестьянство было обобрано еще больше, чем раньше, лишившись всего, чем еще обладало.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, Întărirea continuă a regimului democrat-popular în Republica Populară Romînă. E.P.L.P., 1953, p. 11.

С 1931 г. делаются попытки поощрения внешней торговли путем введения премий за экспорт зерна. По первому впечатлению казалось, что выдача премий за экспорт вместо взимания высоких таможенных пошлин преследует цель прямо противоположную цели, преследовавшейся до 1928 г. В действительности же цель была та же: поддержание искусственно созданной почти 50% разницы между ценами на зерно на мировом и внутреннем рынках. Отличались только использованные для этого средства. Достижению этой цели на этот раз способствовал новый режим иностранной валюты, постепенно вводившийся начиная с 1931 г. Речь идет о значительной разнице между официальным и рыночным курсом иностранной валюты. При этих условиях крестьянин, продававший зерно на внутреннем рынке и на румынские деньги, получал только 50% его цены на мировом рынке. Другими словами крестьяне снова были принуждены продавать свои продукты почти на 50% дешевле, чем даже крестьяне в других капиталистических государствах.

Имея в виду, что при экспорте зерна эксплоатирующие общества имели более ограниченные возможности получать баснословные доходы от спекуляции свободной иностранной валютой, чем при экспортировании других товаров, государство выдавало им премии по 12 000 лей с каждого вагона зерна на покрытие оперативных расходов и торгового дохода. Эти вознаграждения были предназначены для субсидирования помещиков обманным путем.

После научного разбора сельскохозяйственного положения и положения крестьянства в период времени между первой и второй мировыми войнами, во второй части работы автор указывает, что крупные достижения трудящегося крестьянства, явившиеся результатом антифеодальной и глубоко демократической аграрной революции 1945 г., не ограничиваются последствиями перемен, происшедших в отношениях, касающихся земельной собственности, в которых первостепенную роль играет уничтожение помещичьего класса как такового. То, что было достигнуто до сих пор путем аграрной революции и началом ее социалистических преобразований, является лишь первым шагом к улучшению положения трудящегося крестьянства. Итог этих достижений, подведенный до настоящего времени, открывает светлые перспективы на будущее.

DE LA SITUATION AGRAIRE DE LA ROUMANIE ENTRE LES DEUX GUERRES MONDIALES

(RÉSUMÉ)

Cet article représente un fragment (1-ère partie) d'un ouvrage intitulé „Résolution des tâches de la révolution agraire de Roumanie dans l'esprit de la doctrine de V. I. Lénine".

Dans cet article, l'Auteur analyse la complexité des questions agraires qui, en Roumanie, exigeaient une solution immédiate. Ces questions découlaient du partage antidémocratique des terres pendant la période d'entre les deux guerres mondiales, aussi bien que de la politique du régime bourgeois et des propriétaires fonciers, qui visait à assurer au

capital monopoleur des revenus fabuleux, en maintenant la paysannerie dans un état rétrograde des plus déplorables.

Dans ces circonstances, les paysans pauvres, aussi bien qu'une partie de la paysannerie moyenne, étaient obligés de travailler les terres des gros agrariens sous forme de dîme ou de fermage. Les koulaks aussi ont souvent eu recours à ce système d'exploitation féodale. La tendance marquée des paysans à renoncer même aux plus élémentaires nécessités de leur économie domestique, afin de faire des épargnes dans l'espoir d'acheter un lopin de terre, constitue une vraie calamité, indirectement amplifiée par l'existence des différentes formes de survivances féodales. La plupart du temps, ce but n'était pas atteint, l'argent épargné, et même leurs petites fortunes. s'émiettant par suite des manoeuvres des usuriers, des avocats et des autorités. A tout ceci, s'ajoutait l'impitoyable exploitation que les grands capitalistes exerçaient sur la paysannerie laborieuse, en faisant varier le coût de la vie au détriment des petits producteurs.

L'Auteur démontre qu'au cours de la crise économique mondiale (1929—1933), la paysannerie laborieuse de notre pays a été plus que jamais dépouillée, jusqu'à la perte totale de son pauvre avoir, bien que les droits de douane eussent été réduits, par suite de la baisse vertigineuse des prix à l'étranger.

A partir de 1931, on tenta de stimuler le commerce extérieur au moyen des primes accordées aux exportateurs de céréales. Si au lieu de percevoir des droits de douane élevés, on accorde des primes d'exportation, il semblerait au premier abord que l'on aille à l'encontre du but poursuivi jusqu'en 1928. En réalité, le but est le même: maintenir artificiellement une différence d'environ 50% entre les prix mondiaux des céréales et les prix du marché interne. Seuls les moyens diffèrent. Quant à la réalisation, le nouveau régime des devises étrangères, introduit peu à peu, à partir de 1931, y contribue aussi. Il s'agit de la différence marquée entre le cours officiel et le cours libre des devises. Dans ces conditions, le paysan, vendant les céréales sur le marché interne et pour de la monnaie roumaine ne recevait qu'environ 50% du prix mondial. De cette manière, le paysan est de nouveau contraint de vendre ses produits à des prix inférieurs de 50%, même par comparaison à ceux des autres pays capitalistes.

Par ailleurs, étant donné que, lors de l'exportation des céréales, les sociétés exploiteuses avaient, par comparaison à l'exportation d'autres marchandises, moins de possibilités d'obtenir des gains fabuleux, en spéculant sur les devises libres, l'Etat leur accordait des primes de 12 000 lei par wagon de céréales, afin de couvrir les frais d'opération ainsi que le profit commercial. Ces récompenses étaient destinées à subventionner, d'une manière frauduleuse, les propriétaires fonciers.

Après avoir analysé d'une manière scientifique la situation de l'agriculture et de la paysannerie au cours de la période qui va d'une guerre mondiale à l'autre, l'Auteur montre, dans la seconde partie de cette étude que les grandes conquêtes obtenues par la paysannerie laborieuse, du fait de la révolution agraire de 1945 — antiféodale et profondément démocratique —, ne se bornent pas uniquement aux changements sur-

venus dans les rapports de propriété des terres, où la suppression des gros propriétaires fonciers, en tant que classe, a eu un rôle primordial. Ce qui a été obtenu, à ce jour, par la voie de la révolution agraire et par le début de la transformation socialiste est à peine un premier pas vers l'amélioration de la situation de la paysannerie laborieuse. Le bilan des réalisations accomplies jusqu'à présent permet d'entrevoir les lumineuses perspectives qui s'ouvrent devant elle.

STUDII
Revistă de istorie
Anul VIII, nr. 5—6, 1955

PREGĂTIREA ŞI OBIECTIVELE ADUNĂRII DE LA BLAJ DIN 3/15 MAI 1848 (II) *

DE

V. CHERESTEŞIU

Mişcări naţionale în Ungaria şi Ardeal

Problema care încă în primăvara anului 1848 ajunge să frămînte mai mult păturile conducătoare romîne, maghiare şi săseşti din Ardeal, e problema naţională.

De la sfîrşitul veacului al XVIII-lea, deodată cu începuturile relaţiilor capitaliste, se manifestă în Ardeal şi Ungaria mişcări naţionale. „În lumea întreagă — scrie Lenin — epoca victoriei definitive a capitalismului asupra feudalismului a fost legată de mişcări naţionale. Baza economică a acestor mişcări constă în faptul că pentru victoria deplină a producţiei de mărfuri este necesar ca burghezia să cucerească piaţa internă, este necesar ca teritoriile cu populaţie vorbind aceeaşi limbă să se închege ca state, fiind înlăturate totodată orice piedici în calea dezvoltării acestei limbi şi în calea încetăţenirii ei în literatură. Limba este mijlocul cel mai important de comunicare între oameni; unitatea limbii şi dezvoltarea ei este una din condiţiile cele mai importante ale unui comerţ cu adevărat liber şi pe scară largă, corespunzător capitalismului contemporan, ale unei libere şi largi grupări a populaţiei în clase diferite, în sfîrşit, o condiţie a legăturii strînse dintre piaţă şi orice patron sau patronaş, vînzător şi cumpărător“ [1].

Burghezia din Ungaria era încă în prima jumătate a veacului al XIX-lea, slab dezvoltată. Industria se dezvolta greu, din cauza îngrădirilor feudale şi din cauza situaţiei semicoloniale a Ungariei faţă de Austria. Lupta pentru asigurarea dezvoltării capitaliste a ţării o conduce nobilimea mijlocie care era pe cale de a se burghezi, avea în parte şi ocupaţii burgheze — cărei nobilimi pămîntul şi munca iobagilor deja nu-i asigurau existenţa, dar nici ocupaţiile burgheze, din cauza dezvoltării lente şi încă mult stînjenite a capitalismului, nu-i dădeau o subsistenţă asigurată.

* Vezi partea I-a a acestui studiu în « Studii », IV, 1954, p. 161—186.

[1] V. I. Lenin, Opere alese, Ed. de stat pentru literatura politică, Bucureşti, 1954, v. I, ed. a II-a, p. 667.

Burghezia şi nobilimea, în primul rînd cea cu ocupaţii intelectuale, începe mişcarea pentru transformarea burgheză a ţării cu lupta pentru drepturile limbii naţionale [1]. Ea voia să înlocuiască limba latină medievală în administraţie, justiţie şi şcoli, cu limba maghiară. Cu toată opoziţia Vienei şi a unor cercuri aristocratice ungare, care se împotriveau democratizării vieţii publice, lupta păturii intelectuale a dat rezultate: începînd cu anul 1836 legile se publică în Ungaria în limba maghiară, iar din 1844 limba şcolilor şi a întregii administraţii — inclusiv a celei bisericeşti —, devine cea maghiară [2]. În acelaşi timp, şi dezvoltarea literaturii maghiare cunoaşte o înflorire neintîlnită înainte.

Tot atunci, şi în Ardeal se întîlneşte tendinţa de a decreta ca limbă oficială, în legislaţie, administraţie, justiţie, şi şcoală, limba maghiară. La începutul anului 1842 baronul liberal D. Kemény îşi înaintează propunerea, în problema limbii oficiale, în dieta ardeleană. În toate şcolile ardelene, exceptînd cele săseşti, limba de predare trebuie să fie ungurească: chiar şi în şcolile episcopiei unite de la Blaj, peste 10 ani să se treacă cu totul la limba de predare maghiară. Dieta are să poarte grijă ca şi ţărănimea romînă să înveţe limba maghiară. Chiar şi însemnările în registrele stării civile — în Ardeal, aceste registre erau ţinute de către preoţii confesiunilor — se vor face, după 10 ani, numai în ungureşte. Cu toată opoziţia saşilor, legile au fost, încă în acelaşi an, votate de dieta transilvană [3].

Aproape concomitent cu dezvoltarea mişcării naţionale maghiare din Ungaria şi Ardeal, se dezvoltă şi mişcările naţionale în sînul popoarelor ne-maghiare din cele două ţări.

În prima jumătate a veacului al XIX-lea se dezvoltă o burghezie romînă în Ardeal; ea se compunea în primul rînd din comercianţi bogaţi din Cluj, Sibiu şi mai ales din Braşov; negustorii angrosişti întreţineau un comerţ intens cu Ţările Romîne, avînd acolo numeroase filiale şi depozite. Unii dintre aceşti negustori aveau şi întreprinderi industriale, aşa Radu Orghidan avea la Zărneşti o fabrică de hîrtie, Gheorghe Nica o fabrică de luminări la Prejmer, Constantin Ivanovici la Tohan o fabrică de tors bumbac [4]. Dezvoltarea burgheziei romîne ardelene întîmpină însă obstacole şi mai mari decît burghezia din Ungaria: pe lîngă asuprirea şi exploatarea Ardealului de către Austria, burghezia romînă suferea şi asuprirea naţională a claselor privilegiate din Ardeal, a aristocraţiei şi nobilimii maghiare şi a patriciatului săsesc care deţineau toate posturile importante din administraţia statului, comitatelor, oraşelor şi „pămîntului săsesc". Rîndurile acestei burghezii romîne se întăreau prin — relativ — numeroşii avocaţi, profesori, medici, unii clerici înstăriţi, prin unii funcţionari romîni pătrunşi cu greu în administraţie — cu un cuvînt

---

[1] Hanák Péter, A magyar szabadságharc és a Habzburg monárchia elnyomott népei' în volumul: Forradalom és szabadságharc, Budapesta, 1948, p. 422.

[2] A Magyar nép története, col.: G. Heckenast, M. Incze, B. Karácsonyi, L. Lukács, Gy. Spira, Budapesta, ed. a II-a, 1953, p. 270.

[3] Victor Cherestesiu, A magyarországi román sajtó politikai vezéreszméi és munkája a szabadságharc elötti évitizedben (Ideile conducătoare ale presei romîne în Ardeal, în deceniul antemergător luptei pentru eliberare) (1848), Budapesta 1917, p. 15, 18 şi 41.

[4] Comunicarea făcută în 6 febr. 1955 în şedinţa filialei din Oraşul Stalin a Societăţii de ştiinţe istorice de către Fr. Killyen. În manuscris, p. 3.

prin intelectualii romîni, al căror număr era în permanentă creștere. Mai ales preoții romîni căutau să-și trimită copiii la școlile romîne, din Blaj (în școlile acestea se introduce cu încetul în locul limbii latine limba romînă), dar și în alte orașe ardelene; în școlile maghiare și germane din Cluj, Tîrgu-Mureș, Aiud, Sibiu etc. era un număr destul de însemnat de elevi și studenți romîni. Bariț descrie stupoarea guvernatorului Bánffy, care, vizitînd școlile din Blaj, întreba speriat pe episcopul romîn, ce are să facă cu atîți indivizi (sic!) trecuți prin școli și nu se teme oare că aceștia pot deveni periculoși pentru țară?[1]. Acești tineri au devenit în adevăr „periculoși", nu pentru țară, ci pentru domnia feudalilor. După terminarea școlilor, tinerii aceștia băteau la toate porțile, în căutarea unui post[2]; ei formau o armată care căuta să-și facă loc în edificiul privilegiilor feudale sau să dărîme acest edificiu.

Cultivarea limbii și istoriei poporului romîn era o preocupare de frunte a intelectualității romîne ardelene. Apar gramatici romîne și nenumărate sînt articolele referitoare la limbă, ce publică foile romîne din Brașov ale lui Bariț. La începutul secolului al XIX-lea apar lucrările istorice ale lui Gheorghe Șincai și Petru Maior; ținta școalei latiniste e să trezească conștiința națională a romînilor. „Știm toți — scrie Bălcescu — cine fură cei dintîi apostoli ai romînismului. Cine nu cunoaște numele glorioase ale lui Iorgovici, Șincai, Țichindeal, Clain, Lazăr, Petru Maior, care prin școli, prin cultivarea limbii și a istoriei, puseră stîlpii de temelie ai naționalității romîne și propagară ideea unității sale"[3].

Ceea ce dă căldură, tărie și ascuțiș scrierilor mînuitorilor de condei romîni ardeleni, ceea ce înaripează lecțiile profesorilor și dascălilor de la Blaj, e conștiința că luptă pentru un popor asuprit și disprețuit de toți aceia care sînt la putere, un popor care merită o soartă mai bună, un viitor mai frumos[4]. Andrei Mureșianu, autorul imnului din 1848 „Deșteaptă-te romîne", scrie în 1843: O să vină o primăvară și pentru poporul romîn[5].

Și iată că au și sosit prevestitorii acestei primăveri: pleiada poeților romîni, Alecsandri, Bolintineanu, Alexandrescu, Negruzzi, Boliac, Donici, ale căror poezii și scrieri apar în Foaia lui Bariț. Tot aici apar scrieri sociale și istorice ale lui Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Ioan Ghica, Laurian, documentînd chiar prin existența lor dreptul de a fi al poporului romîn, dovedind că romînii nu au nevoie de o limbă străină, cînd vor să se cultive și să se ridice.

Conștiința solidarității naționale a romînilor din Moldova și Țara Romînească și a celor din Transilvania e vie în masa populară romînă. Foile lui Bariț accentuează în repetate rînduri că între romînii ardeleni și cei din Țara Romînească și Moldova există o strînsă legătură națională, care constituie o garanție sigură pentru viitorul națiunii romîne din Transilvania. Din faptul că dincolo de Carpați (privit din Ardeal — *V. Ch.*) locuiește același popor romîn, că acest popor cultivă aceeași limbă și

---

[1] Gh. Bariț, Părți alese din Istoria Transilvaniei, Sibiu, 1890, v. I, p. 558.
[2] Ibidem, v. II, p. 2.
[3] N. Bălcescu, Opere, Ed. Acad. R.P.R., București, 1953, v. I, p. 331.
[4] V. Cheresteșiu, A magyarországi..., p. 9.
[5] « Foaie pentru minte, inimă și literatură », Brașov, 1843, nr. 28.

literatură, masele populare din Transilvania trag mereu noi și noi forțe. Scînteia, ba focul naționalității — scrie Bariț — va adormi tot așa de puțin în romînii din Transilvania, pe cît de puțin va adormi în săsimea din Ardeal, așa de izolată de Germania[1]. Nu va reuşi nimeni — scrie Ion Maiorescu tot în „Foaia", — să despartă poporul romîn în două[2].

Dezvoltarea ideii naționale burgheze și totodată contradicțiile naționale, pe care le naște dezvoltarea burgheză, se manifestă din plin în deceniul antemergător revoluției din 1848, în Ungaria și în Ardeal. Burghezia şi nobilimea mijlocie maghiară, nu s-au mărginit să înlocuiască în viața de stat limba latină moartă cu cea maghiară. In dorința de a răspîndi limba maghiară în toate colțurile țării, pentru a forma un stat unitar, nu numai prin aceleași drepturi cetățenești ale locuitorilor, ci și prin unitatea limbii și culturii a întregii populații, dietele din Pojon și Cluj introduc în toate școlile (afară doar de școlile săsești) ca limba de învățămînt limba maghiară, aduc chiar legi pentru maghiarizarea registrelor bisericilor ale naționalităților. Vechea trufie aristocratică, disprețul fața de iobag și plebeu, îmbracă în regiunile locuite de naționalități, o haină națională, se manifestă cu dispreț față de limba și cultura foștilor slugi — care totuşi formau laolaltă majoritatea populației. Naționalitățile, între ele şi naționalitatea romînă, trezite la conştiința națională, încep să ducă o luptă justă, pentru drepturile limbii şi culturii lor naționale[3].

Atît presa maghiară din Ardeal, cît şi presa romînă și cea săsească oglindesc lupta îndîrjită în jurul limbii oficiale a statului. Gazetele lui Bariț polemizează pe larg cu unele articole, apărute în presa maghiară din Ardeal, ai căror autori — deputați în dietă și alți oameni cu suprafață politică — militează pe față pentru maghiarizarea romînilor. Astfel deputatul din dieta transilvană, Fogarasi, scrie în „Erdélyi Hiradó" că numai acei iobagi romîni să obțină drepturi cetățenești, care vor deveni maghiari atît în ce privește limba cît și „spiritul" lor. Chiar și cărțile bisericeşti să fie traduse în ungurește pentru ca slujba bisericească să se facă în limba maghiară[4]. Alți scriitori maghiari fac o intensă propagandă pentru grădinițele de copii la sate; scopul acestor grădinițe e maghiarizarea în masă a copiilor romîni. Bilaki scrie un articol în 1847 în „Vasárnapi Ujság" în care spune, că pentru a fi numit în funcțiuni și pentru a fi proprietar de pămînt, nu e destul să știi bine ungurește, ci să-ți maghiarizezi și numele. Îndeamnă și pe boierii romîni din Țările Romîne să învețe în locul limbii franceze, limba maghiară...[5]. Bariț însoțește articolul lui Bilaki, model al înfumurării naționaliste, cu comentarii tăioase, sarcastice.

Foile din Brașov — și în aceste gazete vorbește toată intelectualitatea romînă din Ardeal, nu numai Bariț — urmăresc cu strîngere de

---

[1] « Foaie... », 1842, nr. 9—11, p. 69.
[2] Ibidem, nr. 36—39.
[3] Vezi A magyar nép története, p. 270—271.
[4] « Gazeta de Transilvania », 1842, nr. 15—19.
[5] Tendințe de supremație maghiară asupra Țării Romîneşti şi Moldovei se manifestau în presa naționalistă maghiară: astfel gazeta « Jelenkor » înregistra evenimentele din Țările Romîne la rubrica « Ungaria » (« Foaie... », 1842, p. 85).

inimă politica de maghiarizare a nobilimii maghiare „liberale“ din Ardeal și Ungaria. În aprilie 1840 scrie Bariț: *noi nu privim cu pizmă înflorirea limbii și literaturii maghiare, dar cerem ca și noi să putem dezvolta liber limba și literatura noastră.* Hotărîrile dietei transilvane din 1842 cu privire la maghiarizarea școlilor înseamnă, scrie presa romînă, sentința de nimicire a naționalității romînești [1]. Dacă aceste hotărîri se vor pune în practică, dacă ni se iau și puținele școli pe care le avem, dacă nici biserica nu va mai fi scutul limbii noastre, vom fi aruncați înapoi în evul mediu. De ce vreți, scria disperat Bariț, să îngăduiți în sate numai școli unguresti — cînd din cauza înapoierii sale, bietului țăran romîn îi e atît de greu să-și însușească și în limba lui, cunoștințele necesare. Ce nevoie are țăranul romîn de limba maghiară? Va ști să are, să secere mai bine, dacă va ști ungureşte? Nu e nevoie de apostoli să-i sfătuiască pe țărani ca să nu-și părăsească religia, naționalitatea cu limba și vechile datini [2].

În curînd presa romînă își recîștigă vechea încredere în forțele poporului. Nu există putere în lume, care ar putea să ne nimicească — scrie Bariț. Ceea ce a fost mai primejdios, a trecut deasupra noastră; ceea ce o să vină, sînt numai încercări, trimise de soartă, pentru a ne oțeli [3]. În februarie 1848, Bariț ripostează încă o dată tăios la politica de maghiarizare: „Varietatea popoarelor nu e lăsată de dumnezeu pentru ca ele să-și petreacă viața învățîndu-și limbile unul altuia, ci pentru ca să se cultive fiecare în limba suptă de la mama sa“ [4].

Lupta romînilor ardeleni nu s-a mărginit numai la apărarea limbii romîne, la apărarea împotriva maghiarizării. Încă din 1791 „clerul, starea nobilitară și cetățenească a întregii națiuni romîne din Transilvania“, deci clerul, nobilimea și burghezia romînă, adresează împăratului Austriei acea petiție intitulată „Supplex Libellus Valachorum“. Se cere ca națiunea romînă, ca cea mai numeroasă națiune din Transilvania, să fie recunoscută ca „națiunea patra“, pe lîngă celelalte „trei națiuni“. Dat fiind că națiunile medievale din Ardeal aveau administrații și teritorii separate, se cere de fapt autonomie națională pentru romîni. Petiția din 1791 e des evocată și în foile din Brașov [5]; cererea recunoașterii romînilor ca națiune separată rămîne o directivă a politicii ardelene romîne. E de relevat, că această cerere a întîmpinat o dîrză împotrivire chiar și din partea celor mai liberale elemente ale burgheziei și nobilimii maghiare; așa de exemplu, și Elek Jakab, în articolele sale publicate sub pseudonimul Székely în 1846 în „Erdély Hiradó“ (nr. 176—182) spune că „noi romînilor nu le putem da neatîrnare, naționalitatea lor nu o putem recunoaște, deoarece în Ungaria și în Ardeal e o singură naționalitate (națiune politică — *V. Ch.*): cea maghiară“.

---

[1] «Foaie...», 1842, p. 64.
[2] «Foaie...», 1843, nr. 6.
[3] «Foaie...», 1846, nr. 6.
[4] «Foaie...», 1848, nr. 3.
[5] Așa și în «Foaie...», 1842, nr. 34.

Problema relaţiilor Ardealului cu Ungaria

Proclamarea la 15 martie 1848 a celor 12 puncte revoluţionare în Pesta, precum şi legile votate la dieta din Pojon (Bratislava) încă în aceeaşi lună, au apropiat mult naţionalităţile din Ardeal şi Ungaria de poporul maghiar. Cei mai mulţi intelectuali romîni, aşa şi Bariţ şi Ţipar, erau convinşi că politica de maghiarizare, de asuprire naţională nu se va putea continua după abolirea privilegiilor feudale, după democratizarea ţării. În această atmosferă judecau elementele înaintate romîne şi problema unor relaţii tot mai strînse ale Ardealului „istoric" cu Ungaria, chiar problema unirii celor două ţări. Îşi pun întrebarea, dacă, primind Ardealul, prin unirea sa, legiuirile din Ungaria, — poporul romîn se va putea dezvolta şi va putea propăşi în noua orînduire?

Istoriografia burgheză romînă, privind evenimentele din 1848 din Transilvania prin prisma tendinţelor fireşti spre unirea romînilor, a unirii Transilvaniei cu vechea Romînie, a căutat să ascundă „rătăcirile" unor grupări romîneşti din Transilvania anului 1848. Pe romînii care au militat pentru revoluţia din Ungaria, care au luptat pentru independenţă faţă de Austria, pe Eftimie Murgu, Ion Dragoş, Alexandru Buda, Sigismund Pop şi alţii, i-a considerat „rătăciţi" sau chiar „vînduţi" şi „trădători". Ea a tăcut mult timp despre atitudinea din lunile martie şi aprilie a lui Bariţ şi Ţipar, a grupărilor înaintate a romînilor din Oşorhei (Tîrgul Mureş), Cluj şi alte centre, faţă de problema unirii Ardealului cu Ungaria. A căutat să ascundă şi poziţia marelui revoluţionar democrat N. Bălcescu, care era de la început pentru o înţelegere cu revoluţionarii maghiari.

Istoriografia marxistă cercetează tendinţele şi ideile conducătoare ale fiecărei epoci, stabilind şi distingînd acele tendinţe ce servesc cauza progresului şi cele care frînează mersul înainte al istoriei. Istoriografia marxistă nu pune problema în mod abstract, ci va cerceta deci, dacă într-o anumită epocă, în anumite condiţii istorice, politica de a uni două ţări a servit sau nu cauza progresului.

Care erau condiţiile istorice din 1848 în problema unirii Ardealului cu Ungaria?

„Marele" Principat al Transilvaniei [1], ajuns la sfîrşitul veacului al XVII-lea sub absolutismul Habsburgilor, avea de atunci situaţia unei provincii austriace. Principatul era guvernat prin cancelaria transilvană de la Viena — funcţionarii acestei cancelarii fiind numiţi de guvernul austriac, în ultima instanţă de împăratul autocrat [2]. La Cluj exista un organ local, guberniul, subordonat cancelariei din Viena. Funcţionarii superiori ai cancelariei, guberniului, tezauriatului, comitatelor, erau recrutaţi printre aristocraţii ţării, care totodată erau şi proprietari de întinse moşii din Transilvania. În dietă erau reprezentate cele trei „naţiuni", nobilii comitatelor, patricienii saşi (protipendada săsească) de pe pămîntul

[1] De fapt el cuprindea numai Ardealul istoric, fără Banat, Crişana, Sătmar şi Maramureş, care ţineau atunci de Ungaria.

[2] « Cancelaria curţii era de fapt guvernul Transilvaniei » — scrie Papiu Ilarian în Istoria Romînilor din Dacia superioară, Viena, 1852, v. II, p. 125.

crăiesc şi secui cu privilegii. Membri ai dietei erau și unii reprezentanți ai orașelor și regaliștii, cei din urmă numiți de regele habsburg. Cele trei „națiuni", împreună cu cele patru religii „recepte" (recunoscute: catolicii, reformații, luteranii și unitarienii) formau — precum spuneau elementele liberale — cele șapte blesteme ale țării, în țara cu șapte cetăți (Siebenbürgen). Speculînd interesele deosebite ale celor trei „națiuni" și patru confesiuni, folosind nemulțumirile maselor exploatate și asuprite drept sperietoare împotriva păturilor privilegiate, curtea din Viena, avînd și armata în mîinile ei, guverna şi exploata în voie această țărișoară cu 2,1 milioane de locuitori, divizată în pămîntul comitatelor, pămîntul crăiesc, secuiesc, grăniceresc. Veniturile minelor Ardealului (mai ales veniturile minelor de aur) se vărsau și ele la Viena, întărind regimul de opresiune absolutist. Tezauriatul (visteria) din Ardeal, cu sediul la Sibiu, avea sarcina de a stoarce, în mod prădalnic, minele şi prin acest tezauriat se scurgeau veniturile principale ale țării în cămara aulică (visteria imperială) din Viena.

Ungaria se găsea de asemenea sub asuprirea și exploatarea habsburgilor, ca şi Ardealul. Dezvoltarea capitalistă a Ungariei era însă mai avansată; în Ungaria era o industrie ceva mai dezvoltată, capitalismul pătrunsese mai mult și în agricultură, se deschisese prima linie de cale ferată, iar navigația fluvială luase avînt. Ungaria nu cunoștea nici fărîmițarea feudală, ca Ardealul cu cele trei „națiuni" cu teritorii deosebite; influența curții vieneze nu era aşa de puternică ca în Ardeal. Dezvoltarea capitalismului a pus problema creării unui stat burghez ungar centralizat, cu o economie închegată, crearea unui stat independent, cu armată proprie, ca să reziste tendințelor de asuprire străină. În vederea acestui scop, bazîndu-se și pe tendințele medievale ale „sfintei coroane ungare", se cerea unirea Ardealului cu Ungaria. Prin unirea celor două țări, după părerile nobilimii liberale maghiare, se putea duce lupta cu mai multe șanse pentru ieșirea de sub jugul Austriei, pentru înscăunarea unui regim constituțional față de despotismul habsburgic. Conducătorii Ungariei, care în martie 1848 păşiseră pe calea luptei pentru independență, îşi dădeau seama că unirea e o chestie vitală a revoluției, deoarece cercurile reacționare din Viena, avînd Ardealul sub directa lor stăpînire, puteau să prindă din două părți, din apus şi din răsărit, ca într-un cleşte Ungaria şi să înăbușe revoluția.

În acelaşi timp, dezvoltarea istorică nu a asigurat burgheziei romîne forța necesară pentru a putea rezolva problema unirii celor trei țări cu populație romînă: Moldova, Țara Romînească şi Transilvania. Burghezia romînă nu era încă destul de dezvoltată și era o burghezie comercială, nu industrială; întreprinderile industriale însemnau abia un început. Moldova şi Țara Romînească erau sub suzeranitatea imperiului otoman și sub „protecție" țaristă, iar Transilvania era în situația unei mici provincii austriace; cu greu se putea întrevedea o posibilitate ca marile puteri, în special Austria și Turcia — să îngăduie formarea unui stat național independent romîn. Chiar în vederea unirii de mai tîrziu a romînilor într-un stat național, în momentul istoric din 1848, unirea Ardealului istoric cu Ungaria însemna o slăbire sau chiar înlăturarea despotismului habsburgic, deci ajuta de a deschide drumul spre eliberarea poporului romîn. Desigur,

burgheziile naţionale, cea maghiară, care tindea la supremaţie şi cele ale naţionalităţilor din Ungaria, erau să ajungă mai tîrziu la conflicte şi lupte, dar luptele acestea s-ar fi desfăşurat la un nivel mai înalt, curăţat de rămăşiţele feudale.

E neîndoios că în momentul istoric din 1848, mai ales după ce revoluţia din Ţara Romînească a fost înfrîntă, cauza revoluţiei din statele din Europa centrală şi răsăriteană nu putea decît să cîştige prin înglobarea Ardealului în revoluţia ungară. Astfel se întărea cauza revoluţiei, lupta popoarelor asuprite împotriva putredului imperiu habsburgic, frînă în dezvoltarea popoarelor din centrul Europei. După unirea Moldovei şi Ţării Romîneşti din 1859, formîndu-se statul naţional romîn, problema se punea, bineînţeles, cu totul altfel.

In epoca dezvoltării şi întăririi ideii naţionale nu numai la maghiari, ci şi la romîni, slovaci, sîrbi, croaţi şi germani — o condiţie a înfăptuirii unirii Ardealului cu Ungaria era ca burghezia şi nobilimea liberală, guvernul şi dieta care reprezentau această nobilime, cu tendinţe burgheze, să fie pregătită pentru a guverna o ţară cu multe naţionalităţi, să fie în stare şi să vrea să asigure popoarelor Ungariei mărite aspiraţiile şi drepturile lor naţionale. Lipsa unei înţelegeri a problemei naţionale — problemă strîns legată, în regiunile cu majorităţi masive ale naţionalităţilor, de problema socială, de problema ţăranilor fără pămînt, — lipsă manifestată de către nobilime atît în deceniul premergător revoluţiei cît şi în decursul ei, a făcut ca rănile vechi cauzate de asuprirea naţională şi de nesăbuita politică de maghiarizare, să se redeschidă şi a îngroşat rîndurile romînilor, slovacilor, sîrbilor, saşilor care căutau o altă cale pentru dobîndirea drepturilor naţionale, decît cea a colaborării frăţeşti cu poporul maghiar.

Indată după primirea primelor ştiri despre evenimentele din 15 martie din Pesta, problema uniunii Ardealului cu Ungaria a devenit problema centrală a nobilimii liberale şi a burgheziei maghiare din Ardeal. Uniunea se discutase mult şi înainte de 1848, pînă la 5 martie 1847, cînd cenzura primise ordin din Viena, să suprime orice propagandă pentru uniune [1]. La sfîrşitul lunii martie şi în aprilie 1848, presa maghiară din Cluj căuta să arate avantajele uniunii, între altele, se arăta că statul ungar, independent, va putea să împiedice ca bogăţiile ţării să ia drumul străinătăţii.

Ceea ce a prins însă în rîndurile nobilimii maghiare, nu erau argumentele luptei pentru independenţă şi progres, pentru abolirea absolutismului şi a îngrădirilor feudale, ci argumente naţionaliste, şovine. Pentru nobilimea maghiară din Ardeal uniunea avea, în primul rînd, o altă însemnătate: să o ajute să-şi menţină pe bază naţională vechea supremaţie. Ea se temea că în urma acordării de drepturi cetăţeneşti egale tuturor cetăţenilor, în urma desfiinţării privilegiilor nobiliare, elementele maghiare, mai ales cele din comitate, vor ajunge în situaţia de minoritate şi că în Ardeal se va instaura stăpînirea majorităţii romîne. Acest argument era larg discutat de către liberalii maghiari, la întruniri şi în presa

---

[1] Jancsó Benedek, A román nemzetiségi törekvések története, Budapesta, 1889, v. II, p. 483.

ardeleană, fără nicio reticență. In toate orașele ungurești, la toate întrunirile răsuna lozinca: „uniune sau moarte“ sau „să ne unim că altminteri pierim“; lozinca însemna că fără uniunea cu Ungaria, unde elementul maghiar era mai numeros, urmează moarte sigură pentru maghiarii din Ardeal. Nu era vorba, bineînțeles, de secui, care locuiau în mase compacte, ci de nobilii feudali, de funcționarii mai mici sau mai mari, răsfirați prin comitate. Aceștia se considerau însă ca susținătorii maghiarimii și soarta lor o identificau cu soarta elementului maghiar.

Propaganda sub lozinca „uniune sau moarte“, extrem de zgomotoasă, luînd pe alocuri forme violente, nu a ajutat întru nimic, în sînul populațiilor romîne și sășești din Ardeal, cauza unirii. Mulți romîni și sași își puneau întrebarea: dacă nobilii maghiari, care pînă acum nu ne erau nicidecum prieteni, țin așa de mult la această uniune — o fi ea bună oare și pentru noi?

Nu toată nobilimea maghiară din Ardeal era însă pentru uniunea cu Ungaria. Chiar și Papiu, care voia să prezinte în mod simplist situația din Ardeal astfel: ungurii — pentru uniune, „bunii romîni“ — împotriva uniunii, scrie că majoritatea aristocrației ungare din Ardeal era contra uniunii, căci prin uniune își pierdea toate prerogativele aristocratice[1]. Aristocrații conservatori, cei care au făcut legile retrograde din 1847, erau dușmanii tuturor reformelor și nu voiau unirea care însemna introducerea dintr-o dată a tuturor înoirilor combătute de ei. Îndată ce s-au dezmeticit din prima lor spaimă, au făcut încercări să împiedice unirea sau cel puțin să o amîne. Ei cunoșteau bine punctul de vedere al habsburgilor, protectorii lor de frunte, în această chestiune, știau că curtea vieneză numai forțată de împrejurări va admite unirea, și că și atunci va face totul ca să o zădărnicească mai tîrziu. Cel mai mare dușman al uniunii era cancelarul Ardealului, baronul Samu Jósika; el a făcut tot ce a putut, ca să împiedice unirea[2]. Fratele său, Lajos Jósika, fișpanul (prefectul) comitatului Dobîca (Someș) a accentuat chiar în adunarea comitatului că reformele propuse nu cadrează cu convingerile lui conservatoare. In comitatul Turda, s-a înaintat o petiție, cu mai multe sute de iscălituri ale nobililor, împotriva uniunii.

Sub presiunea opiniei publice și a evenimentelor din Ungaria și Austria, prefecții conservatori din Ardeal își dau, la începutul lui aprilie, demisia. Între cei demisionați e și Vasile Nopcsa (Nopcea), fostul satrap atotputernic al comitatului Hunedoara, unul din cei mai retrograzi aristocrați din Ardeal. La 10 aprilie își dă demisia și cancelarul Ardealului, Jósika, demisia lui n-a fost însă primită de împărat decît la începutul lunii mai. În zadar au cerut mai multe comitate din Ardeal în adunările lor convocarea dietei ardelene care urma să hotărască uniunea cu Ungaria și prin aceasta introducerea în Ardeal a legilor ungare, votate în urma revoluției burgheze — curtea vieneză, cu concursul aristocraților conservatori, amînă convocarea. Astfel se crea în Ardeal o situație tulbure, nesi-

---

[1] A. Papiu Ilarian, Istoria romînilor din Dacia superioară, Viena, 1852, v. II, p. 60—61.

[2] Tóth Zoltán, Kossuth és a nemzetiségi kérdés 1848—1849-ben, în volumul: Kossuth Emlékkönyv, Budapesta, 1952, v. II, p. 257.

gură; un prilej pentru uneltirile oamenilor apropiaţi curţii şi mai ales pentru sforăriile aristocraţilor conservatori.

Nici saşii — care, prin forţa lor economică, prin privilegiile lor seculare, prin legăturile lor cu Viena, se bucurau de o influenţă cu mult mai mare în treburile ţării, decît cum le asigura numărul lor (circa 200 mii dintr-un total de 2 100 000 locuitori) — nu aveau la început o poziţie unitară faţă de problema uniunii Ardealului cu Ungaria. Cercuri influente comerciale din Sibiu şi mai ales din Braşov vedeau în uniunea cu Ungaria posibilităţi mai mari pentru înflorirea comerţului lor. În anul 1847 cele două municipii mai importante săseşti, Braşovul şi Sibiul, au trimis o delegaţie la Viena cu misiunea de a mijloci ca linia ferată, la care se lucra în Ungaria, să fie prelungită şi spre Ardeal, ducînd prin Arad la Sibiu şi Braşov. Delegaţia era compusă din cinci membri: patru saşi (un senator, un protonotar, doi comercianţi) şi un romîn, Gheorghe Bariţ. Celor trimişi li s-a spus la Viena în mod confidenţial că timpul nu e potrivit pentru astfel de planuri[1]. Gazeta burgheziei săseşti „Siebenbürger Wochenblatt" scrie la 27 aprilie 1848 împotriva celor care nu voiesc să înţeleagă că prin unirea Ardealului cu Ungaria va înflori elementul burghez al săsimii într-o măsură neimaginată pînă acum, în proporţiile dezvoltării burgheze din America de Nord.

Poziţie hotărîtă împotriva unirii a luat de la început marea birocraţie săsească, formată din patriciatul orăşenesc. Democraţia, care caracteriza vechile instituţii ale saşilor — scrie la 3 iunie 1848 baronul Perényi, reprezentantul guvernului ungar în Ardeal, ministrului de interne al Ungariei, Szemere — s-a transformat cu timpul într-un despotism birocratic. Toată puterea a încăput pe mîinile dregătorilor înalţi şi ale preoţilor; copiii acestora se căsătoreau între ei şi au monopolizat toate funcţiile înalte pentru familiile lor, formînd casta conducătoare săsească... Asupra păturilor de jos domnesc prin ţehuri (bresle) a căror conducere de asemenea au monopolizat-o în aşa măsură încît nici guvernul Ardealului nu reuşea decît în cazuri excepţionale să mijlocească primirea într-un ţeh oarecare a unui maestru neagreat de conducerea săsească, (mai ales dacă nu era sas)[2]. Nu poporul săsesc — conchide Perényi — e împotriva unirii, ci cercurile patricienilor saşi agită împotriva ei, temîndu-se că o democratizare le-ar periclita situaţia lor monopolistă, privilegiile lor.

Aceste cercuri, cu excelente legături — şi familiare — la Viena, prin care îşi impuneau interesele lor, se temeau că într-o Ungarie independentă de Austria, într-o Ungarie burgheză, cuvîntul lor nu va fi astfel respectat, ca într-o Austrie oligarhică.

Bineînţeles, propaganda lor o făceau pe ocolite, vorbind de „apărarea naţiunii săseşti", împotriva tendinţelor de nerespectare a autonomiei săseşti, de unificare şi de maghiarizare ale guvernului ungar. Faţă de statul centralizat şi unitar burghez, unii teoreticieni saşi susţineau ideia Austriei mari, ca „Bundesstaat„ (stat federativ), după modelul Elveţiei,

---

[1] Gh. Bariţ, Părţi alese din istoria Transilvaniei, Sibiu, 1889, v. I, p. 646—647. Exista încă din 1845 cursă regulată între Braşov şi Budapesta (prin Sibiu, Cluj, Oradea). Drumul se făcea în 7 zile (« Gazeta de Trans. », 14 sept. 1845).

[2] Deák Imre, 1848 A szabadsàgharczunk története levelekben, Budapesta, 1942, p. 115.

avînd fiecare provincie constituția municipală proprie. La 3 mai se făcu o mare demonstrație la teatrul săsesc din Sibiu; publicul striga: uniune cu Austria, nu cu Ungaria [1]. Ei căutau să propage aceste tendințe și printre puținii romîni intelectuali, care trăind la Sibiu, în acest centru al patriciatului săsesc, și studiind la academia sasească, erau accesibili propagandei lor.

Atitudinea burgheziei romîne față de problema unirii

Presa romînă din Ardeal, atît gazetele ce apăreau sub redacția lui Barit la Brașov, cît și „Organul luminării" din Blaj al lui Țipar, îndată după primirea veștilor asupra evenimentelor revoluționare, iau atitudine pentru unirea Ardealului cu Ungaria. Prin uniune — scriu ele — romînii din Ardeal dobîndesc dintr-o dată drepturi cetățenești egale, scăpare de iobăgie, abolirea privilegiilor feudale, reprezentanța poporului în dieta, etc. Naționalitatea romînă nu e nicidecum primejduită prin uniune, — scrie „Foaia" lui Barit. „Noi dacă această uniune se va realiza, nu-i ducem nici o frică..." [2]. „Viața naționalităților nicidecum nu mai atîrnă de la schimbările instituțiilor politice, ci numai de gradul culturii lor spirituale şi de păstrarea limbii lor în cărți, în jurnale, în şcoală, în biserică, în familie... Pentru ca oricare din aceste patru națiuni (slavi, unguri, romîni și germani) [3] să anuleze pe celelalte, s-ar cere neapărat: a) să fie cu mult mai numeroasă; b) să se afle pe cel mai înalt grad al culturii iar c) cele trei să nu aibă nicidecum limbă scrisă, nici literatură și totodată prin cele mai tiranice măsuri să fie strîns oprite a nu-și cultiva și a nu-și vorbi limba nicăieri. Însă aceste condiții sînt așa de imposibile ca și refluxul (curgerea înapoi) a Dunării" [4]. Cei 1 200 000 de romîni (din Ardeal) nu se pot desființa, pînă ce nu ar apune şi ar muri națiunea întreagă romînă (de 8 milioane), cu care ei pe lîngă toate piedicele naturale (topografice și mai vîrtos politice), vrei nu vrei, stau în cea mai strînsă legătură. Iar pentru cei care cunosc pe romîni, e destul să te gîndești la numărul lor, pentru ca de la 1848 încolo să nu poți despera de al lor viitor. Popoarele nu se pot lega într-un sac ca deodată să le arunci în apă, nici vei fi în stare a trimite între ele ectica (ftizia — *V. Ch.*) pentru ca să moară moarte înceată. Veacul măsurilor tiranice trecu, el nu se va mai întoarce. De aci este, că eu cred atît de tare în viitorul romînilor... Pe romînul reaşezat pe treptele egalității politice și sociale... îl aşteaptă un viitor atît de strălucit, pe cît poate fi viitorul unui popor aşa de numeros, dăruit de la natură cu atîtea însuşiri frumoase..." [5].

---

[1] Gh. Bariț, Părți..., v. II, p. 54.
[2] « Foaie... », nr. 15, 12 aprilie 1848.
[3] În articolul « Unirea Transilvaniei » cu Ungaria din 22 martie publicat în « Foaie... », Gh. Bariț scrie: În Ungaria unită vor trăi 6 milioane serbo-croato-slovaci, 4 milioane maghiari-săcui; 3 milioane romîni, $1^1/_2$ milion de germani. Țipar scrie despre 2 473 000 romîni, ceea ce e mai real. Statisticile contemporane (vezi Fényes, Magyarország statisztikája, Pest 1842) vorbesc de 4 812 000 maghiari, 682 mii slovaci, 1 273 000 germani, 2 185 000 sîrbo-croați şi sloveni, 2 200 000 romîni.
[4] « Foaie... », nr. 12, 22 martie 1848.
[5] « Foaie... », nr. 16, 19 aprilie 1848.

„Foaia" propune mai departe ca romînii să recunoască, în locul limbii latine, limba maghiară, ca limbă diplomatică (limbă de stat — *V. Ch.)*; în schimb cere respectarea limbii şi naţionalităţii romîne în biserică, în şcolile comunale, în toate clasele de la Blaj etc.

Ţipar scrie în „Organul Luminării" că uniunea cu Ungaria nu numai peste tot, ci şi chiar pentru romîni, din multe căutări (privinţe — *V. Ch.)* e de dorit. Cere să dispară privilegiile celor trei „naţiuni" şi să se acorde pentru toate naţionalităţile dreptul conservării şi apărării limbii naţionale[1]. El invoacă şi argumentul că prin uniunea Ardealului cu Ungaria se unesc cei circa 1 200 000 romîni din Ardeal cu cei 1 273 000 romîni din Ungaria. Adaugă în articolul său că *Principatele, Romîne, instaurînd instituţii liberale asemănătoare cu cele din Ungaria, vor putea să lupte împreună cu Ungaria, împotriva absolutismului, ce ameninţă libertatea Europei.*

În „Părţi alese din istoria Transilvaniei", lucrare apărută în 1890, deci cu peste 40 de ani după discuţiile vehemente între diferite grupuri romîne pe tema unirii Ardealului cu Ungaria, Bariţ arată[2] că „pentru popoarele Ungariei proprii, prin urmare şi pentru poporul romîn, din 11 aprilie încoace, iobăgia nu mai există (pe cînd în Ardeal era încă în toi — *V. Ch.)*; tot de atunci feudalismul fu lipsit de prerogativele sale mai preţioase; biserica greco-orientală fusese emancipată încă de la 1791 şi nu se număra între cele „tolerate" ca în Transilvania". „Unioniştii — scrie Bariţ[3] — învăţaţi din lunga experienţă, nu mai puneau nici un temei pe promisiunile aristocraţiei ş iale patricienilor (saşi — *V. Ch.)* transilvăneni, prin urmare nici pe ale dietei din această ţară; la vederea reformelor radicale proclamate şi chiar legiferate în Ungaria, apărau uniunea cu atît mai vîrtos, că în aceea vedeau totodată unirea politică şi socială a întregului popor romînesc din ambele ţări (Ardealul şi Ungaria — *V. Ch.)* într-un singur corp naţional".

Aceasta era atitudinea presei romîne din Ardeal faţă de problema unirii. Aceeaşi atitudine o găsim şi la intelectualii romîni, cu foarte puţine excepţii. Chiar şi grupările romîne intelectuale din Oşorhei (Tîrgu-Mureş) şi Blaj, din ale cărei rînduri mai tîrziu, sub influenţa lui Bărnuţ, se recrutaseră militanţii cei mai hotărîţi împotriva uniunii, era în martie şi în parte şi în aprilie, pentru uniune. Tinerii romîni cancelişti (practicanţi la tabla regeasca din Oşorhei (Tîrgu-Mureş) iscăliseră la 25 martie în frunte cu Avram Iancu, Papiu Ilarian, petiţia pentru uniune şi alte reforme[4]. Unul din tinerii cancelişti romîni din Oşorhei, Avram Precup, scria articole în ziarele din Cluj, în favoarea uniunii[5]. Şi în seminarul din Blaj atmosfera era pentru uniune, precum reiese dintr-o scrisoare din 30 martie a seminaristului Gheorghe Stanciu către tatăl său în care se spune: „seminariştii sînt gata să primească uniunea, cu anumite condi-

---

[1] « Organul Luminării », Blaj, nr. 65—68, 24.III—14.IV.

[2] Gh. Bariţ, Părţi..., v. II, p. 102.

[3] Gh. Bariţ, Părţi..., v. II, p. 82.

[4] Studii şi referate privind istoria Romîniei, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1954, v. II, p. 1195; vezi şi art. lui Papiu în « Foaie... » din martie 1848 şi Jakab, Szabadságharczunk történetéhez, Budapesta, 1890, p. 77.

[5] Traian Popa, Monografia oraşului Tîrgu-Mureş, Tîrgu-Mureş, 1932, p. 147.

ţiuni [1]. Asupra atmosferei din Blaj şi Sibiu îi scrie Paul Dunca [2] lui Bariţ la 8/20 aprilie „...a fost aici canonicul Sereni, care a spus că blăjenii sînt de părere ca să se ceară de la dietă numai aceea ce socotim că vom dobîndi sau, pe scurt, să nu pretindem alta decît unirea şi toate acele drepturi politice care le vor avea şi alte naţii ne-maghiare în Ungaria — cu care opinii se cam învoiesc şi sibienii afară de partida lui Bărnuţ, care nicidecum nu vrea a şti de uniune pînă nu vor hotărî celelalte naţii, pe noi a 4-a naţie, apoi cînd a fi o dată aceasta, ne vom socoti de vreme a ne uni sau ba" [3].

Un manifest foarte interesant circula la Mediaş la începutul lui aprilie. Autorul manifestului, neidentificat, admite uniunea Ardealului cu Ungaria, sub rezerva ca Ardealul să aibă şi mai departe o dietă provincială. Dieta însă să nu se compună din cele trei sau patru naţiuni; întîi să se desfiinţeze toate privilegiile barbare şi să se ardă diplomele nobiliare. Locul comitatelor, scaunelor şi districtelor să-l ia cantoanele, formate din cîte 80—100 mii locuitori, ele să fie astfel alcătuite ca după posibilitate să fie unitare din punct de vedere naţional; în cantoanele cu două sau trei naţionalităţi, să se respecte drepturile naţionalităţilor dacă depăşesc 25% din locuitorii cantonului. Alegerile să se facă ca în America de Nord de tot poporul. În dietă să se întrebuinţeze limbile romînă, maghiară şi germană [4].

Idei similare susţine şi „Foaia" lui Bariţ din 26 aprilie: în Ungaria unită cu Ardealul vor fi 4 naţiuni mari, slavii, maghiarii, romînii şi germanii. Ţara să se împartă în cantoane, toţi cetăţenii, care au împlinit 21 de ani, să aibă drept de vot.

Grupări romîne din Ungaria adresează apeluri la romînii din Ardeal să primească uniunea. Romînii din Oradea trimit la 9 mai 1848 un apel către romînii ardeleni, în care se spune: „Cerem ca limba şi naţionalitatea romînă să fie asigurate, ca romînii să fie reprezentaţi pretutindeni; acolo unde romînii formează majoritatea, să fie aleşi funcţionari şi deputaţi romîni, în fiecare sat romînesc să fie şcoală romînă; să se tipărească cărţi romîneşti pe cheltuiala statului. Vă chemăm fraţi romîni ardeleni, să ne unim! Ardealul şi Ungaria să fie una!" [5].

Din cele arătate reiese clar că acea „inteligenţă", care forma după Bărnuţ opinia publică din Ardeal, primise — nu fără a formula unele condiţii, — în marea ei majoritate ideea uniunii Ardealului cu Ungaria. Nu numai presa, dar toate mărturiile contemporane — scrisorile, proiectele de hotărîri, petiţiile adunărilor romîneşti — arată că clerul, „inteligenţa romînă" erau pentru unire. Ţărănimea de asemenea, mai ales cea de pe lîngă oraşe, auzind că în Ungaria se desfiinţase iobăgia, dorea ca uniunea să se facă cît mai curînd [6]. Papiu avusese dreptate cînd a constatat:

---

[1] Jakab, Szabadságharczunk..., p. 81.

[2] Paul Dunca de Sajó era nobil şi ca atare a ajuns să fie funcţionar la tezauriat («Transilvania», 1921, p. 256).

[3] Academia R.P.R., Secţia manuscrise Mss. 1004, f. 213—214.

[4] Coriolan Suciu, Cum a fost pregătit 3/15 mai 1848, Blaj 1925, p. 70—71.

[5] Jakab, Szabadságharczunk..., p. 84—85.

[6] Studii şi referate privind istoria Romîniei, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1954, partea a II-a, p. 1172.

„Aşa toată lumea romînă, o parte pasiv, alta chiar activ, era pentru uniune, sau cel puţin nu era împotriva uniunii“ [1].

„În atare împrejurari fatale — scrie mai departe Papiu — se cerea o inimă mare, care să aibă curajul de a se opune (ungurilor)... chiar și pornirii universale, ce apucase însăşi romînimea (inteligentă) şi de a se abate la o cale cu totul opusă“ [2].

Acest om curajos, de la care — precum spune și A. D. Xenopol — plecase toată mişcarea antiunionistă“ [3], a fost, după istoricii burghezi romîni, profesorul Simion Bărnuţ. E neîndoios că profesorul Bărnuţ a avut un rol important în evenimentele din Arad în anul 1848; rolul acesta n-a fost însă de aşa proporţii, cum vreau să ne facă să credem istoricii burghezi, obișnuiţi cu cultul personalităţilor și neglijînd atît factorii economici şi sociali cît şi rolul maselor în istorie. Vom căuta, în cele ce urmează, să explicăm rolul pe care l-a jucat Bărnuţ în Ardeal, situîndu-l în acea intelectualitate, care a dat mișcării burgheziei romîne un caracter specific.

Bărnuţ s-a născut în 1808, în satul Bocșa-Romînă, din Sălaj. Tatăl lui a fost învăţător şi cantor bisericesc, iar mama lui era fiica unui preot romîn cu numele Oros. A urmat liceul la călugării papistași din Carei, iar în 1826—29 a facut teologia la Blaj. În anii 1829—1845 a îndeplinit diferite funcţiuni la Blaj, bucurîndu-se de sprijinul episcopului Lemeni: a fost arhivar, notar consistorial și apoi profesor de filozofie. În anii 1837—38 episcopul l-a luat pe Bărnuţ cu sine în dietă, ca secretar [4]. Curînd ajunge însă în conflict cu fostul lui protector şi vede în Lemeni pe favorizatorul „întunecimii și răutăţii [5]. De fapt, episcopul Lemeni, pe care Bariţ îl descrie ca pe un om binevoitor, mare binefăcător al tinerimii şcolare blăjene [6], nu era luptătorul pe tărîm naţional pe care îl reclamau timpurile grele din preajma anului 1848. În faţa tendinţelor tot mai accentuate ale guvernului și dietei ardelene de a maghiariza chiar şi viaţa bisericească, Lemeni, oportunist din fire, avînd convingerea că orice rezistenţă faţă de puternicii domni ai ţării nu poate aduce decît nefericire, — se pleacă. Îşi pierde autoritatea în faţa multor profesori blăjeni şi în faţa tineretului de sub influenţa acestor profesori. Se ajunge la o adevărată rezistenţă a unor teologi, încurajaţi de profesorii Bărnuţ, Iosif Pop şi Dimitriu Boer. Profesorii răzvrătiţi sînt îndepărtaţi din posturile lor, de asemenea și 12 teologi. Printre teologii eliminaţi întîlnim numele lui Baternai, Ioan Axente, (mai tîrziu se numia Axente Sever), Constantin Roman, Al. Pop. O parte din teologii eliminaţi se duc la Oșorhei (Tîrgu-Mureș) ca practicanţi la tabla regească (Curtea de apel), unde întăresc poziţia îndreptată împotriva tendinţelor de maghiarizare, alţii pleacă în Ţările Romîne.

---

[1] Papiu, Istoria..., v. II, p. 96.
[2] Ibidem, p. 97.
[3] A. D. Xenopol, Istoria romînilor, Bucureşti, ed. a III-a, fără an, v. 12, p. 25.
[4] Vezi datele biografice: G. Bogdan-Duică, Viaţa şi ideile lui S. Bărnuţ, Bucureşti 1924. Episcopul Lemeni participa la dieta transilvană în calitate de «regalist».
[5] Studii şi documente.... v. V, p. 41—44.
[6] Bariţ, Părţi..., v. I, p. 630.

Bărnuț pleacă la Sibiu și se înscrie la Academia săsească de drept. Procesul împotriva episcopului îl poartă mai departe printr-un avocat sas din Sibiu, îl pierde la toate forurile, apelează pînă la împărat, dar cancelaria curții respinge apelul său în 1847 [1].

In urma decepțiilor, Bărnuț se închide și mai mult în teoriile lui latiniste, devine și mai mult un savant de cabinet. Pe cînd Bariț, în deceniul premergător revoluției, dădea în foile sale cuvînt naționalismului robust al lui Kogălniceanu, care spunea că e indiferent ai cui urmași sîntem, importante sînt ființa, munca, virtuțile noastre de azi [2], iar în martie 1848 Bariț își exprimă bucuria că existența, drepturile unui popor nu se mai întemeiază pe rezultatul disputelor, care popor e băștinaș și care nu, — Bărnuț se cufundă tot mai mult în teorii asupra drepturilor istorice. Pentru Bărnuț — spune Iorga — romîn și roman erau cam același lucru, deci vremurile romane trebuiau înviate, și ca drept, și ca organizare, în viața cea nouă a romînilor [3].

E stăpînit de o singură idee, de ideea latinității, originii romane a romînilor, de gloria străbunilor romani, de superioritatea indiscutabilă a rasei noastre, deoarece sîntem de viță romană. „După Bărnuț — scrie Slavici — moștenitorii culturii romane sînt totodată și moștenitorii drepturilor romane asupra Daciei. Originea romană, limba romană (latină), spritul roman, sîngele roman, întreaga ființă romană a romînilor trebuie să se răzvrătească împotriva nedreptății nemaipomenite pe care urmașii romanilor au avut-o de suferit în decursul veacurilor; menirea activității literare e să dea o expresie energică a acestei răzvrătiri; cine tăgăduiește acest lucru, este un trădător; cine spune un adevăr care nu este de acord cu acest lucru, este de asemenea un trădător; și cine se îndeletnicește cu lucruri care n-au nici o legătură cu acest lucru, este un rătăcit" [4].

Acestei concepții „istorice" a lui Bărnuț îi corespunde și atitudinea lui față de totalitatea poporului unguresc: nu față de Ungaria feudală, asupritoare de popoare, care a asuprit și poporul maghiar. Confundarea aceasta voită a poporului maghiar cu clasa asupritoare feudală e cu atît mai vădită la Bărnuț, cu cît în aceiași ani, alți intelectuali romîni, ca Bariț, găseau cuvinte calde pentru înfrățirea popoarelor ardelene. În 1847, Bariț adre-

---

[1] Unii sași au încurajat acțiunea lui Bărnuț împotriva episcopului Lemeni, căci ei « nu puteau uita petiția din 1842 a celor doi episcopi romîni (înaintată dietei pentru îmbunătățirea soartei romînilor din așa-numitul «fundus regius» (pămîntul crăiesc — *V. Ch.*) — scrie Coriolan Suciu în broșura: Cum a fost pregătit 3/15 mai 1848, Blaj, 1925, p. 63—64. Bariț numește procesele dintre Bărnuț și Lemeni procese « afurisite », Părți..., v. II, p. 102.

[2] « Foaie pentru minte, inimă și literatură », 1844, nr. 11—13, reproduce « Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională », rostit de M. Kogălniceanu.

[3] N. Iorga, Istoria romînilor din Ardeal și Ungaria, București, 1915, p. 151. E de notat, că acest cult al « strămoșilor romani » era combătut în deceniul antemergător revoluției de romînii înaintați. Astfel Bariț reproduce din cuvîntarea lui M. Kogălniceanu următoarele pasagii: « Niciodată... nu voi contribui la sporirea romano-maniei, adeca maniei de a ne numi romani, o patimă care domnește astăzi mai ales în Transilvania... [Unii] socot că atrag respectul lumii asupra lor cînd strigă că se trag din romani și prin urmare [sînt] cei dintîi popor din lume... Să ne ferim de această manie care atrage asupra noastră rîsul străinilor... numai națiile bancrute vorbesc neco tenit de strămoșii lor... Sînt departe de a măguli o manie ridicolă, vorbindu-se de faptele romanilor, ca și cînd ar fi ale noastre ». « Foaie pentru minte... » 1844, p. 93 și 97.

[4] Ioan Slavici, Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukovina. Viena, 1881, p. 231—232.

sează un vibrant apel către popoarele din Ardeal. „Providenţa şi soarta — scrie B. (Bariţ — *V. Ch.*) — aruncă de atîtea veacuri în această parte frumoasă şi nouă tuturor scumpă, atîtea naţii şi confesii una lîngă alta. Pentru ce să ne mai amărîm zilele unii la alţii? Pentru ce să nu vieţuim cu toţii ca fiii aceleiaşi mame? Pe cine să învinuim pentru că maghiarul, săcuiul, sasul, romînul, armeanul şi alţii se nasc sub aceeaşi climă, pe aceeaşi vale, în acelaşi munte, lîngă acelaşi rîu? Pentru ce să ne mai căutăm fericirea numai în separatisme demarcatoare, fugind şi de cea mai uşoară apropiere? Pentru ce să mai provocăm din morminte umbrele străbunilor noştri, făcîndu-ne spaimă unii la alţii? Pentru ce să nu căutăm viitorului cu bărbăţie unită în ochi?" [1].

La Bărnuţ nu vom găsi astfel de accente. Numai de la incursiunea maghiarilor se trag toate relele, pe care le suferă ardelenii, de o mie de ani — spune Bărnuţ în discursul său din catedrala Blajului. Aceasta e concepţia lui de viaţă, care îl călăuzeşte şi în anii revoluţionari (1848—1849.

Valurile revoluţionare au cuprins în martie 1848 adînc pe intelectualii romîni din Ardeal, făcîndu-i ca atunci cînd despotismul şi privilegiile feudale erau pe cale de a se prăbuşi, să fie cu încredere în viitorul patriei şi poporului. Aceste valuri însă n-au pătruns şi în camera vîrstnicului student în drept (era de 40 de ani) S. Bărnuţ. El şi mai departe se războia cu umbrele lui Tuhutum, care a intrat, — înainte cu o mie de ani — „ca o vulpe apoi ca un barbar în patria noastră", se războia cu „Compilatele şi Aprobatele", cu uniunea celor trei naţiuni pentru înrobirea naţiunii romîne (de fapt era uniunea privilegiaţilor împotriva iobagilor), cu Verböczi şi „Tripartitum"-ul acestuia, îndreptat, în concepţia lui Bărnuţ, tot împotriva romînilor.

În gîndirea lui de politică practică, mergea pe linia lui „Supplex Libellus Valahorum" din 1791, punînd pe primul plan, acum cînd revoluţia burgheză tindea să desfiinţeze îngrădirile de origine feudală, — programînd între altele, desfiinţarea celor „trei naţiuni" privilegiate din Ardeal, — recunoaşterea romînilor ca „a patra naţiune". Pentru el nu intelectualii progresişti şi proletarii din Pesta, avînd în frunte pe genialul poet revoluţionar Petőfi, au proclamat cele 12 puncte ale revoluţiei ungare la 15 martie, ci „ungurii", „ale căror bucate sînt otrăvite". Trăind în cultul strămoşilor romani, în categoriile de drept roman [2], văzînd în istoria romînilor ardeleni un şir nesfîrşit de suferinţe, umiliri, nu din partea despoţilor feudali, ci din partea „ungurilor" — acest profesor şi student era tipul omului rupt de realitate, rupt de viaţă. Dăm două mărturii ale contemporanilor — a colegului său de academie, Puşcariu şi a deputatului romîn din parlamentul din Pesta, Alexandru Buda. Puşcariu spune despre Bărnuţ: „nu avea o creştere pentru viaţa practică din lume, ci era un idealist cu totul izolat de lume. Lumea lui era filozofia lui Kant, motivele lui erau consecvenţa logică, în care se încurcase ca un fost profesor de filo-

---

[1] « Ga eta de Transilvania », 15 dec. 1847.

[2] I. Puşcariu, colegul lui de la Academia săsească din Sibiu, scrie despre Bărnuţ: « în privinţa afacerilor politice, Bărnuţ, ascultător de drepturi, nu putea ieşi din foliantele codicelui Justinian ca şi cînd Ardealul s-ar guverna prin consuli romani ». Ioan Puşcariu, Notiţe despre întîmplările contemporane. Sibiu, 1913, p. 38.

zofie..." [1]. Deputatul Buda, vorbind despre adunarea de la Blaj, spune ca acolo era un curent — afară de alte două curente — alcătuit din savanți de cabinet, rupți de realitate [2] — văzînd evident pe Bărnuț și pe cei din jurul lui.

Istoriografia romînă burgheză elogiază în mod deosebit calitatea de idealist a lui Bărnuț; se spune că el, ca idealist, a văzut mai clar calea națiunii decît oamenii politici „realiști" [3]. Iorga scria despre Bărnuț: „E tipul vechiului ardelean, care închis în teoria lui măreață, nu vede nimic împrejur" [4].

Așa l-au găsit evenimentele revoluționare din martie pe Bărnuț, închis în teoria lui măreață despre superioritatea rasei romane, ai cărei descendenți direcți sîntem noi romînii, avînd dreptul inalienabil asupra moștenirii romane: Dacia. Drepturile noastre sînt azi uzurpate de niște venetici... Nu vede nimic împrejur — nu vede revoluția împotriva despotismului, pentru lichidarea feudalismului a cărui împilare barbară au suferit-o bieții iobagi romîni și unguri veacuri de-a rîndul. „Omul unei singure viziuni și unei singure misiuni" — cum îl numește Iorga [5] — vede un singur țel al mișcării romîne: să se pretindă „recunoașterea națiunii romîne".

„În seara din 24 martie 1848 — scrie Pușcariu — colegul meu de studiu, S. Bărnuț, după o conversație scurtă, îmi dictează o proclamație către romîni. Această proclamație încă în noaptea aceea am copiat-o în vreo cinci, șase exemplare, trimițînd-o prin poștă la tinerimea din Blaj, Cluj, Oșorhei, Brașov— cu provocarea ca fiecare tînăr din liceu, seminare și gimnaziu, să o copieze și să o trimită la ai săi, prin comunele de unde sînt născuți, iar aici preoții și dascălii să le răspîndească în comunele învecinate. O direcție determinată și precisă a dat tuturor romînilor numai proclamația din Sibiu, a lui Bărnuț, și numai acesteia i se poate atribui reacțiunea romînilor ardeleni în contra uniunii" [6].

Papiu, Pușcariu și Bariț dau numai din memorie conținutul proclamației din 25 martie. Ceva mai mult dă Jakab și după el, Păcățian în „Cartea de aur". În cele ce urmează vom da pasagii după textul proclamației, scrisă cu litere latine și păstrată la Biblioteca Academiei R.P.R. [7].

În proclamație se spune: „Ungurii cheamă pe ardeleni la unire; Clujul s-a declarat cu mare solemnitate cum că vrea a se uni, așa vor face și secuii. Poate numai sașii nu se vor învoi. Dar romînii ce vor face? De la dezlegarea acesteia (acestei probleme — *V. Ch.*) atîrnă viață sau moartea romînilor...."

---

[1] Ioan Pușcariu. Notițe despre întîmplările contemporane, Sibiu. 1913, p. 30.

[2] « Közlöny », 1849, nr. 87. Publicat și în vol.: Erdély szabadságharcza, 1848—49, Cluj, 1945, p. 72.

[3] D. D. Roșca scria: Istoria a dovedit că școala care « a anticipat în concepția sa mersul vremurilor » a fost cea a idealistului Bărnuț și nu cea a contemporanilor săi « realiști ». D. D. Roșca, Europeanul Bărnuț, Sibiu, 1944, p. 32.

[4] N. Iorga, Oameni care au fost, v. III, București, 1936, p. 319.

[5] Ibidem.

[6] Pușcariu, Notițe..., p. 15—20.

[7] Academia R.P.R. Secția Manuscrise Doc. rom. CCLX, 178, p. 1—3. E o copie cu titlul « protestație ». Copia face parte din manuscrisele donate de Iosif Popescu (Reghin). Vezi și « Studii și documente », v. V, p. 108.

Barnuț formulează și răspunsul la întrebarea pusă de el. „Noi rominii pînă atunci nu vrem să vorbim despre unirea aceasta cu voi ungurii, pînă cînd nu se va pune nația romînă iar la vrednicia aceea politică, de la care ați dezbrăcat-o voi ungurii, cu săcuii și cu sașii. Voi ați făcut asupra nației noastre (voi ați tratat nația noastră — *V. Ch.*), cum v-a plăcut vouă. Ați spus în aprobatele voastre cum că romînii, cea mai veche nație a Ardealului, sînt numai suferiți (tolerați — *V. Ch.*). I-ați scos de la dregătoriile cele mai înalte; toate cele grase vi le-ați ținut vouă..."

În mod special se îndreaptă către nobilii romîni [1], „Răspîndiți ca stelele cerului, pe pămîntul Făgărașului, Sălagiului, Hațegului, Chioarului și în toată țara Ardealului — voi strănepoții acelora care cu arme ostășești pentru patrie v-ați cîștigat nobilimea, deșteptați-vă din somnul cel greu... Fiți credincioși către sîngele și neamul vostru".

Ultima parte se adresează către săteni: „Să nu faceți cumva pagube nimănui. Să nu vă atingeți de persoana nimănui, pentru că oamenii care fac aceasta, nu sînt vrednici de libertate sau slobozenie. Ascultați sfatul fraților voștri, stați totdeauna credincioși împăratului și patriei, dar pe lîngă aceasta cereți vîrtos să se șteargă iobăgia. „Pămîntul e al vostru, căci pentru acel pămînt și-au vărsat sîngele strămoșii voștri romani, dimpreună cu Traian, părintele vostru, ca să fie al vostru". Dreptul la pămînt il dă deci — după concepția naționalistă mistică a lui Bărnuț — nu munca și truda de veacuri a țăranilor ci sîngele strămoșilor romani, vărsat pentru cucerirea Daciei. Astfel încearcă să izoleze Bărnuț lupta țărănimii iobage romîne de cea a țăranilor iobagi maghiari.

La sfîrșitul manifestului, Bărnuț revine la „recunoașterea naționalității". „Încă odată, fraților! Fără naționalitate pentru noi și republica e numai un despotism afurisit. Ștergerea iobăgiei nației romîne, congres național în care să ne înțelegem mai înainte despre dobîndirea acestora, nici mai mult nici mai puțin — aceasta mai întîi, celelalte se vor adăuga; fără aceasta și raiul încă-i iad. Afurisit să fie în veci oricare romîn va îndrăzni să facă vreo unire pînă nu va fi proclamată nația romînă ca nație primită politic" (în sens politic — *V. Ch.*).

Proclamația lui Bărnuț aduce, fără îndoială, un element nou, răscolitor în politica romînească. Presa romînă, intelectualii romîni propuseseră să se ceară, deodată cu unirea cu Ungaria, drepturi naționale, respectarea limbii și culturii romîne, în cadrul statului ungar. Bărnuț pretinde cu totul altceva: recunoașterea națiunii romîne, ca națiune politică, în Ardeal. De fapt se cerea autonomie națională pentru romînii din Ardeal, pe un teritoriu propriu, separat de celelalte teritorii. Postulatul acesta e bazat pe dezvoltarea medievală a Ardealului; în această țărișoară s-au format trei „pămînturi" deosebite: pămîntul nobililor (comitatele), al săcuilor și cel crăesc sub stăpînirea sașilor; fiecare avea administrație, instituții, deosebite. Pentru ce să nu aibă și romînii un pămînt, o țară a lor, în acest Ardeal? În baza principiului egalității tuturor cetățenilor se cere ca toate

---

[1] Deosebita stimă pentru nobili pare să fi fost înrădăcinată în familia lui Bărnuț. Bogdan-Duică scrie că surorile lui Bărnuț au fost măritate după plugari cu stare, parte nobili, parte răscumpărați de la slujba domnească. Se vede că e vorba de o familie de țărani înstăriți, nu de iobagi săraci sau de jeleri fără pămînt (Viața și ideile lui Bărnuț, București, 1924, p. 9).

regiunile unde romînii au majoritate (în practică aproape tot Ardealul cu excepția regiunii săcuiești și săsești), să fie unite într-un pămînt romînesc. Autonomia națională e concepută într-un sens larg; egalitatea — scrie Papiu, unul din cei mai ferventi și activi aderenți ai lui Bărnuț — numai atunci va fi egalitate adevărată, cînd fiecare națiune va fi unită într-un centru, într-un guvern propriu național, se va administra cu dregători naționali în limba națională, fiind independentă de celelalte națiuni [1]. Pînă atunci — scrie tot Papiu — pînă cînd se vor referi, consulta și hotărî despre soarta romînilor tot străini, fie aceștia unguri, fie sași, nemți sau orice, romînii tot asupriți și batjocoriți vor fi [2]. Papiu merge — precum vedem — în interpretarea formulei „recunoașterea naționalității romîne" foarte departe, ajunge aproape la criteriile unui stat național (guvern național, independență națională) — nepunînd însă problema unirii romînilor din cele trei țări romîne: Moldova, Țara Romînească și Transilvania. E vorba numai de Ardealul istoric, care nu cuprindea decît jumătatea mai mică a numărului total al romînilor din Transilvania (1 200 000 din aproape 2 milioane și jumătate) [3], deci numai 1/7-a parte a romînilor (al căror număr trecea de 8 milioane)! Partida lui Bărnuț, nu ridică încă în 1848 în mod conștient și ferm postulatul statului național romîn, ci, sprijinindu-se pe constituția medievală a Transilvaniei, pretinde un teritoriu separat, cu administrație proprie, în cadrul micului Ardeal istoric.

Bariț scrie că proclamația lui Bărnuț din 25 martie 1848 a fost formulată în spiritul suplicii naționale din 1791, „nu însă în ton rugător, ci în termeni categorici" [4]. De fapt, Bărnuț pornește de la postulatul recunoașterii romînilor ca națiune distinctă (în „Supplex libellus" se cere recunoașterea națiunii romîne ca a patra națiune), dar diferența între suplica din 1791 și proclamația lui Bărnuț e esențială și nu e numai o diferență de „ton". Deosebirea constă în faptul că cele două acte s-au produs în două epoci diferite. Petiția din 1791 a fost înaintată într-o epocă cînd păturile conducătoare romîne nu aveau îndoieli în ce privește stabilitatea orînduirii feudale, în valabilitatea drepturilor istorice, în împărțirea Ardealului în teritorii separate ale „națiunilor". În schimb situația din 1848 era cu totul alta; abolirea privilegiilor feudale, dezvoltarea statului burghez centralizat, excludeau existența „națiunilor" separate, independente (dependente doar numai de împărat, în cadrul aceluiași stat. Menținerea națiunilor medievale, în ciuda dezvoltării burgheze spre state naționale, bineînțeles, nu se putea face decît în alianță cu forțele trecutului, în primul rînd cu curtea imperială, interesată să închidă drumul formării statelor

---

[1] Al. Papiu-Ilarian, Istoria..., Schița tomului III (edit. de St. Pascu, Sibiu, 1943 p. 156).

[2] Al. Papiu-Ilarian, Istoria..., Schița tomului III (edit. de St. Pascu, Sibiu, 1943, p. 13).

[3] În cartea sa, Istoria romînilor... (v. II, p. 163), apărută după revoluția din 1848, Papiu scrie că romînii din Banat, Crișana, Maramureș să se rupă de Ungaria și să se unească cu romînii ardeleni și astfel să « împreuneze împărăția lui Gladu și Menumorot cu a lui Gelu, ca așa, nu despărțiți ca pe timpurile lui Arpad și Tuhutum, ci cu puteri unite și tari să combată ungurismul... ». Astfel de tendințe, în 1848, s-au putut manifesta în discuții interne, între conducătorii romîni, nicidecum nu s-a făcut o propagandă largă pentru unirea romînilor din Ardealul istoric cu cei din Ungaria de atunci de către partida lui Bărnuț.

[4] Gh. Bariț, Părți..., v. II, p. 84.

naționale burgheze, independente, interesată să mențină fărimițarea medievală.

Reînvierea vechilor formule din petiția din 1791 înseamnă neîndoios un pas înapoi în politica burgheziei romîne ardelene. In martie și aprilie 1848 gazetele romîne își exprimau nespusa bucurie că împreună cu alte privilegii medievale, vor fi nimicite și privilegiile celor trei „națiuni"; se bucurau de libertatea comună care va fi înscăunată în locul odiosului absolutism. Gazeta lui Țipar preconiza chiar o luptă comună a Principatelor Romîne cu Ungaria (unită cu Ardealul) împotriva absolutismului care amenința încă Europa. Scrisorile, declarațiile, manifestele (între care se remarcă deosebit manifestul de la Mediaș prin ideile sale avansate), sînt mărturii că intelectualii romîni ardeleni, în marea lor majoritate, se încadrau în lupta împotriva feudalismului și absolutismului, că cei mai înaintați intelectuali căutau să coordoneze tendințele naționale ale romînilor nilor ardeleni cu cele ale romînilor din Moldova, Țara Romînească și Ungaria. Formula lui Bărnuț îngrădește mișcarea națională numai la Ardealul istoric și dă naștere unei politici care duce nu la alianța cu forțele progresiste, ci la alianța (de fapt, mai mult supunere, decît alianță) cu cele mai reacționare forțe ale imperiului habsburgic: împăratul, aristocrația, clerul înalt, birocrația, armata imperială subjugătoare de popoare, protipendada săsească, etc. E neîndoios că la baza politicii partidei lui Bărnuț stătea idealul național; tendințele naționale se manifestă însă în forma semifeudală a națiunilor patronate de împărat.

Fostul cancelar austriac prințul Kaunitz spunea încă în 1791: cu cît se intensifică tendința maghiarilor de a forma o unitate din Ungaria, Ardeal și teritoriile ilire (ținutul locuit de slavii de sud — *V. Ch.*), cu atît mai mult se impune pentru curtea imperială aplicarea principiului: *divide et impera (dezbină și stăpînește — V. Ch.)* [1]. Nici în veacul al XIX-lea, Habsburgii nu au pregetat să pună, la baza politicii lor, această faimoasă deviză a tuturor asupritorilor de popoare.

Burghezia romînă ardeleană era în prima jumătate a secolului al XIX-lea încă prea puțin dezvoltată, ca să-și dea bine seamă de asuprirea și exploatarea ce o suferea țara din partea Austriei. Ea vedea pretutindeni, în posturile mult ahtiate, pe „domnii unguri"; domnii care dirijau din Viena în interesul curții și Austriei treburile Ardealului, ieșeau din orizontul politic al burgheziei romîne ardelene și cei mai mulți intelectuali romîni nu vedeau că și „domnii unguri", care erau la cîrmă, tăceau tot jocul Austriei. Bărnuț spune în vorbirea sa din 2/14 mai: „Ardealul e patria aurului și a metalelor nobile, care vor curge toate în punga națiunii unguești" [2]. Nu voia să vadă sau nu vedea că pînă în 1848 bogățiile Ardealului curgeau toate în punga curții imperiale și nu foloseau ardelenilor.

Deputatul romîn din camera ungară din Pesta, Alexandru Buda, spune că cercurile aulice din Viena, pentru a-și menține puterea asupra Ardea-

---

[1] A Magyar nép története..., p. 213.

[2] Simion Bărnuț, Romînii și ungurii. Discurs rostit la 2 (14) mai 1848. Cluj, 1924, rîndurile 822—823.

lului, ca să poată și mai departe să exploateze bogatele mine ale acestei țări, au început încă din martie 1848 să ațițe pe romîni, pe sași și pe aristocrați împotriva uniunii [1]. De fapt, minele din Ardeal reprezentau un venit considerabil pentru curtea vieneză; numai producția anuală de aur era de 18 chintale (Ardealul producea tot atît aur cît restul Europei). E de notat că numai tezauriatul cu sediul la Sibiu, care vărsa veniturile minelor ardelene la Viena, avea dreptul să schimbe metale de preț (aur, argint) [2]. Acest tezauriat era organul de căpetenie al Vienei pentru exploatarea colonială a Ardealului, el constituia o frînă a dezvoltării economice și industriale a Ardealului [3].

Bărnuț avea legături cu domnii de la tezauriat. Aceasta o spune chiar el, într-o scrisoare din 7 aprilie 1848, adresată lui Iacob Mureșianu, la Brașov. „Romînii de aici (din Sibiu — *V. Ch.*) *după sfatul domnilor noștri de la tezauriat* (sublinierea noastră — *V. Ch.*) s-au unit într-aceea ca să se ceară naționalitatea romînească, cu toate drepturile politice, cetățenești, bisericești, școlaistice, etc. cu un cuvînt: ca să fie și națiunea romînească primită ca națiune liberă ca și celelalte națiuni, să aibă viață politică și subsistență de sine...". „Romînii de aici zic așa, cumcă aceea e scopul romînilor din toate cetățile și satele și din toate părțile Ardealului, așa dară la aceasta trebuie să se unească toți... de aici urmează cumcă romînii, ori cetățenii, ori sătenii, (atît orășenii, cît și sătenii — *V. Ch.*), nu trebuie să-și risipească puterile cerînd unul una, altul alta și făcînd adrese așa de felurite... că atunci va ieși la urmă... o confuziune... și neînțelegîndu-se... nu vor putea isprăvi edificiul națiunii romînești..." [4].

„Domnii de la tezauriat" (erau și funcționari romîni, așa Paul Dunca, Petru Man și alții, care puteau transmite lui Bărnuț povețele șefilor lor) l-au sfătuit deci pe Bărnuț să ceară mai întîi naționalitate, teritoriu național separat și romînii din Sibiu au convenit ca această cerere să fie unica cerere a tuturor romînilor, pentru a nu-și risipi forțele. Tendința era deci de a concentra toți Romînii în lagărul antiunionist, în lagărul care era îndreptat împotriva guvernului ungar, care nu admitea teritorii separate (voivodate, etc) naționale. Tot în consfătuirile acestea cu „domnii de la tezauriat" se va fi întărit spiritul de „moderațiune" [5] al lui Bărnuț, în ce privește revendicările țărănești; o accentuare a acestor revendicări nu putea fi nicidecum pe placul dinastiei, ai cărei stîlpi principali erau aristocrații, cu toții mari moșieri. Concepțiile mistice ale lui Bărnuț despre naționalitate, despre legămîntul de sînge și de neam, despre superioritatea rasei romîne fiind de viță romană, îl făceau să nu se intereseze decît prea puțin de cererile reale ale țărănimii obidite. Întrucît trebuia să se ocupe cu revendicările țărănimii, amînă soluția lor pînă la acea dietă ardeleană, bazată pe „patru națiuni". Pînă atunci, țăranii romîni n-au decît să robotească la „domnii pămîntului".

---

[1] « Közlöny », 1849, nr. 87. Publicat și în volumul « Erdély szabadságharca 1848—49 » Cluj, 1945, p. 72.

[2] László Kövári, Erdélyország statisztikája, Cluj, 1847, p. 85.

[3] Studii și referate..., v. II, p. 1 163—1 165.

[4] A. A. Mureșianu, Simion Bărnuț în preajma marei adunări naționale a romînilor din Ardeal din 3/15 mai 1848, Sibiu, 1921, p. 12—161; « Transilvania », 1921, p. 255—259.

[5] Bogdan-Duică, Viața..., p. 94.

La Sibiu nu era numai sediul tezauriatului, ci și al „Oberkommando"-ului (comandamentul superior) al trupelor imperiale din Ardeal. Aici era concentrat întregul stat major, ofițerii superiori, în frunte cu cițiva generali. La primele știri despre mișcările revoluționare din Viena și Pesta, ofițerii, crescuți în devotamentul absolut față de dinastie, în mare parte nemți, dar şi cei de altă naționalitate, formați în şcoala militară austro-germană, — se separă împreună cu conducătorii sași, de unguri; în casina din Sibiu de exemplu, ei încep să ocupe camere separate[1]. Nu degeaba numeau sașii Sibiul „insula credincioasă a împăratului". Aici era concentrată şi protipendada săsească în frunte cu „Sachsengraf"-ul (comitele sașilor), cu „universitatea săsească". Această protipendadă era alarmată că în urma schimbărilor revoluționare, în urma uniunii cu Ungaria, „pămîntul săsesc" se desființează, se înglobează în comitate şi patricienii sași își pierd situația privilegiată cu veniturile lor fabuloase. Trebuia să se zădărnicească uniunea, dar sașii erau puțini (cca 200 de mii, a zecea parte a populației Ardealului) și așa se naște ideea, probabil în consfătuirile din casa deputatului sas Konrad Schmidt, unde se întruneau antiunioniștii, „das Sachsentum mit der Hilfe des Walachentums zu retten" (a salva săsimea cu ajutorul valahilor).

Și Bogdan-Duică, care i-a închinat lui Bărnuț un studiu de peste 200 de pagini, admite că mișcările antiunioniste s-au manifestat mai de vreme la sași, decit la romîni.

Încă din 27 martie — după pregătiri prealabile — consiliul comunal sibian trimite o adresă de loialitate la împărat, iar în 29 martie, „universitatea săsească" proclamă programul „Grossösterreich" (Austria mare)[2], program vădit îndreptat împotriva creării unei Ungarii independente care ar putea să înfăptuiască unele măsuri democratice. Bogdan-Duică refuză să primească teza unor cronicari maghiari ai evenimentelor din 1848, că Barnuț și-ar fi desfășurat acțiunea lui antiunionistă sub influența patricienilor sași din Sibiu. Fapt e însă că antiunioniștii sași căutau un aliat care să le aducă pe romîni în tabăra lor. Acest aliat îl găsesc în Bărnuț, în neîncrederea lui față de orice propuneri ce vin de la „unguri".

Legaturile între şeful antiunioniştilor saşi, Konrad Schmidt şi Bărnuţ existau de ani de zile; Schmidt fusese doar avocatul lui Bărnuț în procesul cu episcopul Lemeni. Conducătorii sași aveau un interes deosebit să compromită pe episcopul romîn, din cauza memoriului din 1842, care cerea drepturi pentru romînii de pe pămîntul crăesc (săsesc). Afară de legăturile lui Bărnuţ cu avocatul sas Schmidt, el mai avea legături și cu unii profesori antiunioniști de la Academia de drept săsească.

Unele izvoare contemporane vorbesc și de mituiri ale conducătorilor romîni de către sași — dar aceste afirmații n-au putut fi dovedite. Ceea ce „universitatea săsească" a dat de fapt, și încă în 3 aprilie, pentru a cîştiga pe romîni, a fost hotărîrea ca romînii de pe pămîntul crăesc să poată fi angajați în municipii şi în consiliile comunale, fiii lor să fie primiți ca ucenici în țehuri și ca preoții ortodoxi să aibă drepturi egale cu preoții altor confesiuni[3]. Cîțiva romîni au şi fost instalați în posturi. Ziarele

[1] Bogdan-Duică, Via'a..., p. 73.
[2] Ibidem.
[3] Al. Papiu-Ilarian, Istoria..., v. II, p. 272—274.

săsești propuneau ca romînii, pur și simplu, să se declare „a patra națiune" a Ardealului. La Sibiu, cu ocazia unei reprezentații teatrale, publicul săsesc striga: să trăiască „a patra națiune a Transilvaniei" [1]. Astfel erau îndemnați romînii să pornească pe drumul care-i ducea în lagărul condus de reacțiunea habsburgică. Bineînțeles, în tot cursul revoluției, dinastia s-a ferit să dea promisiuni precise în ce privește „recunoașterea naționalității romîne" — încurajările din partea unor ziare nu angajau nicidecum guvernele austriace de sub absolutism. De altfel, aceiași patricieni sași, aceleași ziare reacționare săsești, care-i îndemnaseră pe romîni să pretindă „naționalitatea" — după prăbușirea revoluției, vorbeau de cetele romîne ca de niște bande de tîlhari, jefuitori și ucigași, iar despre unii tribuni spuneau că ar trebui spînzurați. Maurul își făcuse datoria...

Manifestul redactat de Bărnuț a pătruns în copii și la sate — împreună cu chenarea lui Pumnul [2] și alte manifeste; despre răspîndirea lui avem mai multe mărturii Autorul unei monografii, Kádár, vorbește despre un manifest care se adresează între altele către romînii nobili din regiunea Chioarului, prin care sînt îndemnați să nu se lase înșelați de unguri, să nu se rupă de Ardeal [3]. Spuneți ungurilor — îndeamnă manifestul — că voi rămîneți credincioși împăratului și că nu vreți să știți despre uniune, pînă cînd nu va fi un sobor național. Autorul manifestului — scrie mai departe Kádár — afurisește pe fiecare romîn, care primește uniunea înainte de a fi recunoscută nația romînă ca nație politică [4].

Formula lui Bărnuț: fără recunoașterea naționalității politice nicio discuție despre uniunea cu Ungaria, pătrunde încet în rîndurile burgheziei romîne. Trec săptămîni, pînă cînd această formulă pune stăpînire pe o parte a intelectualității romîne.

Purtătorul ideii de a cere înainte de toate „recunoașterea naționalității" — cu teritoriu național, cu administrație proprie — în granițele Ardealului istoric, sub oblăduirea directă a Habsburgilor, e o parte anumită a burgheziei romîne. Burghezia romînă din Ardeal se compunea din cîțiva industriași, din comercianți înstăriți, din avocați, puțini funcționari și foarte mulți aspiranți la funcții de stat și ale comitatelor. Comercianții aveau legături cu Țările Romîne, dar și cu Ungaria. În 1847, Bariț merge, împreună cu delegația săsească, ca reprezentant al comercianților romîni, pentru a face legătură de cale ferată între centrele comerciale din Ardeal și Pesta [5]. Ideea păstrării unui Ardeal separat, care în baza drepturilor ega e, în baza majorității absolute a populației romîne, va deveni un Ardeal romînesc, n-a prins în primul rînd în rîndul comercianților romîni, nici a clerului înalt, ci în rîndurile sutelor de tineri de abia ieșiți din băncile școlii, cu un viitor nesigur, mizer, în acest Ardeal, în care nobilimea

[1] A. Papiu-Ilarian, Istoria..., v. II, p. 69.
[2] « Studii », IV, 1954, p. 165—166.
[3] Chioarul (Kövár) făcea parte din « Partium », regiune care avea o poziție specială între Ardeal și Ungaria.
[4] Kádár József, Belsö-Szolnok és Doboka vármegye története, 1848—1849, Dej 1890, p. 34.
[5] Gh. Bariț, Părți..., v. I, p. 646—647.

maghiară şi patricienii saşi ţineau morţiş la aproape fiecare post mai înalt sau chiar mai modest, în aparatul de stat sau în cel al comitatelor şi scaunelor [1].

Tinerii proaspăt ieşiţi din şcoli, unii făcînd practică de avocaţi la tabla regească din Oşorhei (Tîrgu-Mureş), alţii în ultimii ani ai teologiei sau dreptului, devin nu numai cei mai entuziaşti, dar şi cei mai intoleranţi antiunionişti. „Nu ne vindem ţara", e lozinca lor antiunionistă — considerînd Ardealul istoric ca aparţinînd nu numai de drept, ci şi de fapt romînilor — şi pe toţi romînii, care voiau o înţelegere cu guvernul ungar, asigurîndu-se drepturi naţionale romînilor în cadrul statului ungar, îi considerau vînduţi, trădători.

Ideea Dacoromîniei

„Orice mişcare naţională — scrie Lenin — tinde spre formarea unui stat *naţional,* care să satisfacă în cea mai mare măsură aceste cerinţe [2] ale capitalismului contemporan. La aceasta împing factorii economici cei mai profunzi, iar pentru întreaga Europă apuseană, mai mult: pentru întreaga lume civilizată, statul naţional este tipic, normal pentru perioada capitalistă" [3].

Dezvoltarea capitalismului a dat naştere tendinţelor unui stat naţional şi pe teritoriile Ţărilor Romîne. Cea mai adîncă cauză a răspîndirii tezelor lui Bărnuţ e fără îndoială aceea, că chiar sub forma „naţiunii" medievale, partea burgheziei romîne care i-a urmat, întrezărea germenele unei organizaţii statale naţionale. În dosul patriotismului local ardelenesc, se ascundeau visurile formării unui stat naţional romîn. Ţinta unor patrioţi romîni era ca romînimea să aibă în Ardeal un punct sigur, un punct central, în jurul căruia, cu timpul, să se grupeze întreaga naţie.

Încă înainte de a ajunge o parte a burgheziei din Ardeal la postulatul unui teritoriu naţional romîn în Ardealul istoric, dezvoltarea economică şi socială a Moldovei şi Munteniei pusese problema unirii celor două ţări, într-o Romînie unită. Gîndul unirii Moldovei şi Munteniei se întreţese cu gîndul unor ardeleni de a avea o ţară romînească care să cuprindă şi Transilvania — cu atît mai mult, cu cît în numeroşii dascăli ardeleni trecuţi peste Carpaţi, dar care nu s-au rupt niciodată de ţara lor de baştină, acest gînd avea fervenţi şi aprigi susţinători. Polonezul Woronitz, în raportul său din Bucureşti, din 10 decembrie 1838, spune între altele: „ardelenii, care vin în Ţara Romînească ca profesori şi negustori, sînt cei mai vajnici propagatori ai ideii unităţii naţionale [4]. Un astfel de propagator a fost şi profesorul ardelean A. Tr. Laurianu, care editează împreună cu N. Bălcescu, „Magazinul istoric pentru Dacia" — înţelegînd prin „Dacia" toate ţinuturile romîneşti.

---

[1] Studii şi referate privind istoria Romîniei. Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1954, v. II, p. 1 188—1 190.

[2] E vorba, în pasajul anterior, de înlăturarea piedicilor ce stau în calea dezvoltării limbii şi literaturii naţionale.

[3] V. I. Lenin, Opere alese. Ed. de stat pentru literatura politică, 1954, v. I, ed. a II-a, p. 667.

[4] P. P. Panaitescu, Planurile lui Ioan Cîmpineanu pentru unitatea naţională a romînilor, Cluj, 1924, p. 5—8.

In 1848, cînd în urma dezvoltării capitaliste, în Europa se ridică imperios problema unirii germanilor, italienilor, în state naționale, cînd popoarele imperiului habsburgic vor să se organizeze și ele în state naționale independente, se ridică și ideea statului național romîn, a Daciei romîne. Una din mărturiile care privesc ivirea gîndului unei Dacii care să cuprindă pe romînii din cele trei țări romîne: Muntenia, Moldova, Transilvania, e scrisoarea profesorului Axente din 6/18 aprilie 1848. Axente îi scrie din București lui Bărnuț, fostului său profesor, despre o acțiune interesantă a lui Bălcescu. Un tînăr — scrie Axente — redactorul „Magazinului Istoric", veni nu de mult din Paris și aduse multe extrase din „Revue des deux mondes", le împarte pe la mai mulți [1]. Într-acestea se cuprind pe scurt cele mai de frunte trăsături din istoria romînilor; tot acolo se scrie că „La Dacie est formée naturellement pour être unie" (Dacia e menită prin natură să fie unită). Eu n-am textul la mînă, sper că Roman va aduce o broșură de acolo" [2].

Ideea unirii romînilor într-un stat național a cuprins pe cei mai înaintați patrioți romîni din Principate. Dimitrie D. Golescu îi scrie lui Ion D. Ghica, din Brăila, la 7/9 august 1848 printre altele „...Ideia noastră frumoasă despre unirea Principatelor nu și-o însușesc, din nefericire, decît foarte puțini moldoveni. Am aruncat deunăzi ochii asupra unei hărți tipărite la Viena, înainte de 20 de ani, care hartă înfățișa numai țările locuite de romîni, Valahia... Moldova, Bucovina, Transilvania, Banatul. Știți că țările acestea ar putea să formeze un regat frumos... cu frontiere, indicate parcă de natura însăși? Marea Neagră, Dunărea, Tisa. Ideea aceasta, care părea o utopie în anul trecut, ni se pare azi realizabilă... Revoluția franceză a proclamat... principiul naționalităților. Fiecare națiune are drept la propria ei existență politică și toți oamenii care vorbesc aceeași limbă, trebuie socotiți că formează o singură națiune. Aceasta e semnul distinctiv pe care le-a dat dumnezeu pentru a le separa unele de altele. Dacă principiul naționalităților va triumfa, cum toate ne fac să nădăjduim, romînii vor fi un popor de opt milioane" [3].

Tendințele creării unui stat național romîn erau urmărite atît de guvernul austriac, cît și de cel ungar. Generalul Puchner, comandantul trupelor imperiale din Ardeal, a trimis la 30 martie 1848 guvernatorului, contele Teleki, raportul consulului austriac din București, Timoni, în care se spune că evenimentele din Franța, dar mai ales cele din Austria, au avut un mare ecou la București. S-a produs o mișcare în fruntea căreia stau unii boieri, crescuți la Paris. Mișcarea are ca scop unirea tuturor romînilor într-un stat național. Informația o are chiar de la Bibescu Vodă, care i-a comunicat atît lui, cît și consulului rus planul tinerilor boieri, cerîndu-le sfatul dacă e cazul să-i aresteze [4].

Judele crăesc din Brașov, Johann de Albrichsfeld, anunță la 1 mai pe guvernatorul Ardealului că mai mulți romîni din Țara Romînească,

---

[1] E vorba de art. lui H. Desprez, La Moldo-Valachie et le mouvement roumain. Vezi și art. lui S. Dragomir în « Anuarul Institutului de istorie națională » (1928—30), Cluj, p. 3.

[2] Scrisoare publicată în volumul: « Omagiu lui I. Bianu », București, 1927, p. 164.

[3] G. Fotino, Din vremea renașterii naționale a Țării Romînești, Boierii Golești, București, 1939, v. II, p. 178—180.

[4] Jancsó Benedek, A román..., v. II, p. 501.

fiind persecutaţi de vodă, s-au refugiat la Braşov. Intre ei se găseşte învăţătorul ardelean de origine, Constantin Roman. Se spune că ar face agitaţie pentru reinfiinţarea vechiului imperiu dac. Intr-un alt raport spune că au sosit trei emisari romîni in Braşov, ascunzîndu-se sub nume fictive; aceştia şi-au luat drumul spre Sibiu pentru a pleca la adunarea din Blaj. Scopul lor e să agite pentru restaurarea Daciei. La 5 mai scrie — în baza raportului comisarului de poliţie din Braşov — că a sosit la Braşov un emisar cu numele Nicolae Ionescu, care fusese şi în Cehia şi acum se îndreaptă la adunarea de la Blaj. La 11 mai raportează că agitaţia pentru restaurarea Daciei nu o fac refugiaţii din Moldova, ci un învăţător din Ţara Romînească, originar din Ardeal, care şi-a luat un concediu de 2 luni, pentru a lucra în Ardeal. Acesta a vorbit, — spune judecătorul crăesc — şi în public despre reinfiinţarea Daciei [1].

Comisarul regional din Braşov, Maurer, raportează în 9 mai guvernatorului Teleki că în ultimul timp au sosit la Braşov mai mulţi boieri din Moldova, un Bálls, Kantakuzen, Sloenesko şi Ionesko. Toţi au făcut declaraţii împotriva uniunii Ardealului cu Ungaria, deoarece doresc reînfiinţarea vechii Dacii. Primii doi au plecat la adunarea de la Blaj, iar ceilalţi doi au plecat în Săcele, unde au avut consfătuiri secrete cu preoţii şi ţăranii mai înstăriţi [2].

Ideea reînfiinţării Daciei nu era o idee cu totul străină de politica austriacă. Unele cercuri austriace, în scopurile lor expansioniste, se foloseau de tendinţele unor intelectuali romîni pentru a ridica pretenţii asupra Moldovei şi Ţării Romîneşti [3], sub titlul că o să unifice aceste ţări cu Ardealul sub sceptrul habsburgic. In scrisoarea, mai sus citată, a lui Dimitrie D. Golescu, se vorbeşte despre o hartă a Daciei, tipărită înainte cu 20 de ani la Viena. Pentru propaganda aceasta se găsea şi o bază de drept: habsburgii ca împăraţi, sint moştenitorii de drept ai imperiului roman, deci şi ai Daciei. Politica aceasta făcută în mod discret — căci ea putea să ducă la conflicte pe plan internaţional — se bucura de simpatia unor cercuri ale burgheziei săseşti, care voiau să acapareze şi să domine pieţele ţărilor romîne.

Gîndurile acestea mocneau numai într-o parte a burgheziei săseşti, pînă în anul 1848. Revoluţia punînd imperios problema că Ardealul nu poate să rămînă cu vechile şi perimatele sale instituţii, aduce ideile acestea la suprafaţă. Unirea cu Ungaria, care primejduieşte situaţia privilegiată a unei părţi a burgheziei săseşti, trebuie împiedicată şi aliatul, dat fiind că cercurile din Viena par să cedeze faţă de cerinţele maghiare, nu pot să fie decît romînii. Se încurajează cererea lor pentru recunoaşterea naţionalităţii — dar se merge şi mai departe: se găseşte un pastor sas care pledează direct pentru „Dacoromînia".

In preajma adunării de la Blaj, la începutul lunii mai, apare la Sibiu o broşură cu titlul: „Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche Daco-romanische Monarchie unter Oesterreichs Krone". Autorul e Daniel

[1] Jancsó Benedek A. román..., v. II, p. 502—503.
[2] Deák Benedek, 1848..., p. 77—78.
[3] Revoluţiile din 1848—1849 sub red. Potemkin-Molok. Ed. Acad. Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1952, v. I, ed. rusă, p. 484.

Roth, preot sas din Erman, care fusese ani de-a rîndul la Iaşi preot şi profesor, deci avusese contact cu diferite cercuri din Moldova [1].

Unirea Moldovei cu Ţara Romînă — scrie Roth în broşura sa — nu rezolvă problema romînă, căci mica Rominie fără Ardeal între trei imperii mari (Rusia, Austria şi Turcia) ar avea o existenţă şubredă şi nesigură. Dacă însă cele două ţări romîne, unite cu Ardealul, devin o parte a monarhiei austriace, Rominia poate să se dezvolte nestingherit şi va avea un viitor strălucit.

După prăbuşirea revoluţiei, Bariţ şi Papiu şi în urma lor istoriografia burgheză romînă, au considerat ideile pastorului Roth fie ca idei personale, bizare, fie ca o manevră şireată împotriva romînilor. Marturia cea mai eclatantă că o parte a intelectualităţii romîne ardelene a primit în mai 1848 ideile acestea cu mult mai puţină rezervă, e articolul din 28 aprilie (stil vechi) 1848 din „Organul Luminării". Foaia lui Ţipar traduce articolul „Austria şi Principatele de la Dunăre", apărut în „Wiener Zeitung", în care se face propagandă deschisă pentru unirea Moldovei, Rominiei (Ţării Romîneşti — *V. Ch.),* Transilvaniei şi Bucovinei sub sceptrul împăratului austriac. „Austria — se spune în articol — nu cugetă la ocuparea principatelor cu arme, ea doreşte şi aşteaptă intrarea lor de bunăvoie în marea familie a popoarelor Austriei".

Redacţia gazetei din Blaj adaugă la acest articol: „Noi la aceste doriri scoase din adîncul inimii fiecărui drept romîn, înflăcărat pentru înalta dreptate a Casei Austriace, nu mai adăugăm decît dorul de a vedea încă cu ochii noştri aceste scopuri înfiinţate".

Gazeta din Blaj, prin primirea entuziastă a planurilor vieneze, nu manifestă o atitudine personală a redactorului ei. Nu numai Ţipar, ci şi alţi intelectuali romîni ardeleni, n-au sezisat caracterul reacţionar al împărăţiei habsburgice şi nădăjduiau că sub scutul şi cu ajutorul acestei împărăţii se vor putea uni cele trei ţări romîne: Moldova, Muntenia şi Transilvania.

Visurile acestor ardeleni erau încurajate şi de acţiunea unor patrioţi din Principate. Alecu Russo plecase în aprilie 1848 la Viena pentru a susţine acolo unirea Moldovei şi Ţării Romîneşti cu Austria [2].

Mărturiile acestea arată că anul răscolitor 1848 a adus la suprafaţă, a actualizat şi ideea unirii poporului romîn într-o singură ţară, formarea statului naţional romîn. O seamă de patrioţi romîni au trecut de la ideea solidarităţii poporului romîn la ideea închegării unui stat naţional, încă mai înainte ca burghezia să fi avut forţe s-o înfăptuiască. Cele două Principate stăteau sub suzeranitatea otomană, nu erau nici ele unite, iar Transilvania era o provincie austriacă. Bariţ scria — e drept mult după anii revoluţionari 1848—1849 [3] —: pentru a crea „Dacoromania", ar fi trebuit să ai o armată de sute de mii de soldaţi, o burghezie (Bariţ spune „inteligenţă") numeroasă şi puternică, o con-

[1] Gh. Bariţ, Părţi..., v. II, p. 577—578; Janesó B., A román..., v. II, p. 496.

[2] Teodor Bălan, Activitatea refugiaţilor moldoveni în Bucovina la 1848. Sibiu 1944, p. 3; Valerian Popovici, Dezvoltarea mişcării revoluţionare din Moldova după evenimentele din martie 1848. Extras din « Studii şi cercetări ştiinţifice », anul V, nr. 1—2, Iaşi, 1954, p. 473.

[3] Gh. Bariţ, Părţi..., v. II, Sibiu, 1890, p. 579—581.

stelaţie europeană favorabilă ca să poţi să înfrunţi trei mari puteri, Austria, Rusia ţaristă şi Turcia.

Ar fi anacronic dacă am vorbi despre o „iredentă“ romînă, cu un program bine stabilit, cu acţiuni coordonate, în 1848. Bariţ, Bărnuţ, Papiu şi alţi reprezentanţi ai burgheziei romîne ardelene erau prudenţi în declaraţiile lor, ca romînii ardeleni să nu poată fi acuzaţi că vreau să dezbine Ardealul de coroana Ungariei [1]. E neîndoios însă că în afirmarea punctului de vedere antiunionist a avut un rol consideraţia că Ardealul unit în adevăr, nu numai prin persoana monarhului, cu Ungaria — cu mai multă greutate va putea fi unit cu Ţările Romîne decît Ardealul separat.

Două tabere ale burgheziei romîne ardelene

In preajma adunării de la Blaj în burghezia romînă se formează două tabere potrivnice, numite în mod simplist unionişti şi antiunionişti. Se părea că burghezia romînă agită o singură problemă, aceea a unirii Ardealului cu Ungaria. Şi totuşi această problemă era numai o derivanta faţa de problema de fond, a atitudinii burgheziei romîne faţă de cauza revoluţiei. O parte a burgheziei care stătea pe poziţii înaintate credea în puterea şi în înfăptuirile revoluţiei. Aveau convingerea, că lichidîndu-se privilegiile feudale şi absolutismul, va urma o democratizare a tuturor instituţiilor şi că democraţia va pune capăt veleităţilor de supremaţie naţională a nobilimii maghiare. Astfel — credeau ei — naţionalităţile din Ungaria, care formau majoritatea populaţiei Ungariei, îşi vor dobîndi drepturile naţionale. Pentru ideile acestea a militat încă pînă în ajunul marii adunări de la Blaj, eruditul publicist Gheorghe Bariţ [2], cel care a lucrat mai mult în Ardeal, în deceniul premergător revoluţiei, pentru propăşirea acestui asuprit şi exploatat popor. În aceeaşi tabără întîlnim la început şi pe luptătorii romîni legaţi de popor, în frunte cu Avram Iancu şi cu Papiu, care aşteptau ca prin introducerea legilor ungare în Ardeal să se pună capăt ruşinoasei iobăgii multiseculare. Pentru uniune cu Ungaria erau clerul înalt, protopopii înstăriţi, o parte a avocaţilor, cîţiva funcţionari — mai mult din conformism, decît din convingere, crezînd că în zadar s-ar împotrivi voinţei domnilor unguri.

---

[1] Mai puţin prudenţi par să fi fost dascălii de origine ardeleană trecuţi în Ţara Romînească şi Moldova şi reveniţi în primăvara 1848 în Ardeal; de asemenea şi tinerii intelectuali moldoveni şi munteni, veniţi în Ardeal ca refugiaţi, însufleţiţi de curentul naţional din Ardeal, par să-şi fi exprimat deschis dorinţa de a vedea uniţi romînii din cele trei părţi cu populaţie romînă. Şi Bariţ scrie că dacă ungurii şi alţi străini au considerat realizabilă ideea Dacoromîniei, nu e de mirare că unii romîni tineri au putut să ia foarte serios această idee (Părţi..., v. II, p. 577). După unirea Ţărilor Romîne, unii istori i au căutat să scoată în evidenţă planurile de unire din 1848. Aşa de ex. Aurel A. Mureşianu în lucrarea: Planul Regatului Daciei. Refugiaţii politici din Principate şi romînii braşoveni la 1848 (în volumul: Casina Romînă, Braşov, 1935, p. 114—125) caută să dovedească că chestia înfiinţării « Regatului Daciei » ajunse în 1848 ţinta supremă a acţiunii politice a romînilor. Se referă la aceleaşi rapoarte poliţieneşti la care s-a referit şi publicistul şovin mag iar Jancsó, care voia să arate în scrierile lui că faţă de politica trădătoare de ţară a agitatorilor romîni, numai o politică de forţă e indicată.

[2] În scrisoarea din 7 aprilie 1848, citată mai înainte, Bărnuţ scrie: « De Bariţ zic tocma prieteni şi cultori (adepţi, — *V. Ch.*) de ai lui că e inconsecvinte, prea arogant, nu vrea să înţeleagă la scopul tuturor comun... ».

La împuținarea rîndurilor acelei părți a burgheziei romîne, care dorea să colaboreze cu forțele înaintate ungare în lupta împotriva feudalismului și absolutismului, a contribuit mult refuzul oamenilor politici maghiari de a satisface chiar și cele mai elementare cereri ale naționalităților[1]. În Ardealul istoric situația era cu mult mai rea, decît în Ungaria, cuceririle revoluției au fost oprite, de aristocrația ardeleană, la Piatra Craiului ca ele să nu poată intra în Ardeal. Aceeași clică a aristocrației și a nobilimii mijlocii deținea toate posturile de comandă; doar cîțiva aristocrați prea urgisiți ca reacționari și dușmani ai reformelor, au fost schimbați din posturile de fișpani (prefecți), dar aparatul de asuprire al comitatelor a rămas același. Nobilimea maghiară ținea la fiecare post în administrație, justiție, invocînd „interese superioare naționale“ față de tinerii romîni nenobili care voiau să ajungă și ei, pe baza principiului egalității, la funcții. Același aparat al „domnilor de pămînt silea țărănimea să robotească mai departe, bătea, arunca în închisori, amenința cu spînzurătoarea sutele de mii de țărani, care ahtiau după libertate, pămînt și mai multă omenie. Țipar scrie cu multă amărăciune despre bătăile, care nu voiau să înceteze. 'Pedeapsa cu bîta — scrie „Organul Luminării“ — s-a șters în toată oastea împărătească, pînă și în Transilvania. Oare cînd va da d-zeu, să cadă acest sceptru tiranic și din mîna solgăbiráilor, tisturilor și birăilor (pretori, dregători, primari — *V. Ch.*) domnești? Poate că așteaptă ca și aici să dea poruncă Majestatea Sa? O oameni, care nici spre rușinea genului omenesc nu vreți a șterge (bătaia) fără poruncă de sus, pentru voi în deșert este toată învățătura morală a evangheliei și filozofiei“[2].

Această situație a contribuit mult ca teza lui Bărnuț enunțată în proclamația din 25 martie: mai întîi „recunoașterea naționalității“ și apoi vom vedea, să prindă încetul cu încetul teren. Această teză include, precum am arătat, și respingerea unirii Ardealului cu Ungaria.

Perspectiva unei țări romînești in Ardeal, care să cuprindă toate ținuturile cu majoritate romînească, deci cea mai mare parte a Ardealului, a pus cu încetul stăpînire pe o mare parte a intelectualității romîne din Ardeal. Primul postulat devine „naționalitatea“, toate celelalte cereri cad pe planul al doilea, sau sînt cu totul neglijate. Pentru antiunioniști problema constituției burgheze, limitarea drepturilor monarhului, răspunderea ministerială — nu constituiau probleme esențiale. Bariț scria că „antiunioniștii puneau temei numai pe parola (cuvîntul — *V. Ch.*) monarhului, iară despre miniștri țineau... aceia astăzi sînt... mîine nu sînt[3]. Pentru antiunioniști, „naționalitatea“ însemna totul: „reprezentanța națională“ însemna că deputații din dieta transilvană să reprezinte unii, în număr hotărît dina-

---

[1] « Conducătorii revoluției maghiare — scrie istoricul maghiar Hanák (A magyar... p. 426) — în lunile martie și aprilie 1848, în entuziasmul lor în urma cuceririlor revoluționare, n-au voit să ia cunoștință că în Ungaria trăiesc și alte națiuni în afară de cea maghiară, n-au voit să știe nici măcar de existența unei probleme naționale în Ungaria ». Amintim că refuzul nobilimii și burgheziei maghiare de a da o rezolvare justă problemei naționalităților din Ungaria, refuzul de a renunța la politica supremației și de maghiarizare, nu s-a mărginit numai la perioada « entuziasmului în urma cuceririlor revoluționare din 1848 », ci el a format linia politică a burgheziei maghiare și a « gentri »-lor (urmași ai nobilimii) și după absolutism, în perioada « dualismului » (*V. Ch.*).

[2] « Organul Luminării » din 28 aprilie 1848, nr. 70.

[3] Bariț, Părți..., v. II, p. 82—83.

inte, pămîntul şi naţiunea romînă, alţii naţiunea săsească, alţii cea săcuiască [1].

Problemei raportului între parlament şi monarh antiunioniştii, care aşteptau fericirea naţiunii romîne de la binevoitorul sprijin al dinastiei, nu-i atribuiau importanţă; spiritul vremii — spuneau ei — va face corecturile necesare sistemului de guvernămînt. În ce priveşte problema cea mai arzătoare a maselor romîneşti, desfiinţarea iobăgiei — aceasta va fi votată de către dieta celor „patru naţiuni"... Unul dintre foştii elevi ai lui Bărnuţ, Ioan Axente (ca „prefect" Axente Sever) spune că preferă asigurarea „naţionalităţii" unei îmbunătăţiri a soartei ţăranilor [2].

O seamă de tineri intelectuali, avocaţi, canceliştii (practicanţi în avocatură), teologi, studenţi, devin cei mai ferventi „antiunionişti". La trecerea lui Avram Iancu şi a altor intelectuali, devotaţi cauzei poporului, în lagărul celor care nu de la revoluţie, ci de la împărat aşteaptă drepturi naţionale, a contribuit desigur foarte mult situaţia mai sus schiţată a ţărănimii romîne, din primăvara anului 1848. Canceliştii de la Oşorhei (Tîrgu-Mureş) erau căutaţi de organele guverniale şi de cele ale comitatelor pentru a fi arestaţi, nu pentru că erau împotriva unirii, ci pentru că aristocraţii moşieri se temeau că în aceştia iobăgimea asuprită îşi va găsi conducătorii. În Ardeal, în primăvara anului 1848, nu era nicidecum o atmosferă, care să inspire încredere în libertatea, egalitatea şi frăţietatea — ce va întrona nobilimea maghiară ardeleană. Această nobilime, în covîrşitoare parte, voia să-şi menţină privilegiile — fie sub formă naţională — şi voia să stăpînească şi mai departe masele prin ameninţări, bătăi, închisori şi execuţii militare şi să lipsească masele de conducătorii săi.

O deosebită importanţă are şi trecerea în tabăra „antiunioniştilor" a învăţatului canonic şi redactor din Blaj, T. Ţipar. Sub impresia consfătuirilor cu Bărnuţ, poate mai mult în urma adunării populare din duminica Tomii, care a dat impresia lui Ţipar, că problema unirii cu Ungaria, dată fiind poziţia de aşteptare a armatei imperiale, mai poate fi discutată şi care adunare a dovedit că masele de ţărani sînt cu totul sub influenţa tinerilor intelectuali adepţi ai lui Bărnuţ — Ţipar trece cu totul în tabăra condusă de Bărnuţ. El reuşeşte să cîştige şi capitlul canonicilor din Blaj pentru principiul de a pune pe primul plan recunoaşterea naţionalităţii romîne.

Bariţ rămîne mai departe pe poziţia că asigurarea drepturilor naţionale nu depinde de primirea sau respingerea uniunii Ardealului cu Ungaria. Pentru rezolvarea problemei naţionale el propagă sistemul cantonal din Elveţia [3]. Intelectualii romîni de formaţia lui Bariţ, preocupaţi de

---

[1] Papiu, Istoria..., v. II, p. 167—168. «Romînii... să ceară naţionalitate, reprezentanţă naţională, să se ştie cîţi reprezentanţi romîni sînt, ca romîni... alegerea deputaţilor romîni să depindă de lege, care să hotărască după numărul populaţiei romîne, numărul deputaţilor romîni».

[2] Vezi scrisoarea lui Axente din Bucureşti din 6/18 aprilie către Bărnuţ (Publ. în vol. Omagiu lui I. Bianu, Buc., 1927, p. 162).

[3] Acest sistem cantonal l-a preocupat mult pe Gh. Bariţ şi înainte de 1848. În trei numere (92—94) ale «Foii» din anul 1847, el publică un studiu politic dezvoltat, despre Elveţia.

problemele transformării burgheze a statului, de problema cum să se rezolve chestiunea națională într-un stat burghez cu mai multe naționalități, rămîn în Ardeal o infimă minoritate.

O mare parte a burgheziei romîne, în preajma adunării de la Blaj, era dezorientată și nehotărîtă. Mulți romîni ardeleni își vor hotărî atitudinea lor sub impresia marii adunări de la Blaj, din 3/15 mai.

ПОДГОТОВКА И ЦЕЛИ СОБРАНИЯ В БЛАЖЕ 3/15 МАЯ 1848 ГОДА (II)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Предметом данного исследования (первая часть этой работы появилась в журнале «Студи», 1954, № 4) является усиление национальных требований румынской буржуазии Трансильвании накануне Собрания в Блаже. Показывается происхождение и развертывание национальных движений в Трансильвании и Венгрии и освещается упорная борьба, которая велась в Венгрии и особенно в Трансильвании по вопросу государственного языка. Венгерская буржуазия и дворянство не довольствовались заменой латинского языка венгерским в государственной жизни. Венгерские националисты проповедовали идею создания единого национального государства, объединенного не только на основе «равных» прав и обязанностей всех граждан страны, а и на основе общности языка и венгерской культуры. Эти стремления проявились в эпоху, когда уже сформировалась румынская буржуазия, состоявшая из купцов и немногочисленных промышленников, ряды которых беспрерывно пополнялись румынской интеллигенцией — учителями, адвокатами, врачами, чиновниками, духовенством. В Трансильвании развивалось национальное румынское движение, с силой которого венгерская буржуазия и дворянство вовсе не считались.

К вопросу объединения Трансильвании с Венгрией в исторических условиях 1848 г. не следует подходить лишь с точки зрения румынского национального государства, как это делала румынская буржуазная историография. В 1848 г. историческое развитие не обеспечило румынской буржуазии силой, необходимой для разрешения задачи объединения трех провинций с румынским населением — Молдовы, Валахии и Трансильвании. С другой стороны, в условиях 1848 г. сохранение самостоятельной Трансильвании под габсбургским скипетром означало укрепление абсолютизма и ослабление революционных сил.

Венгерская буржуазия и венгерское дворянство Трансильвании, — кроме аристократов консерваторов, считавших, что самостоятельная Трансильвания в большей степени обеспечивает им сохранение их привиллегированного положения, — отнеслись с энтузиазмом к идее объединения. Но энтузиазм венгерских «либеральных» элементов в очень

значительной степени зиждился на национализме: при помощи объединения венгерское дворянство Трансильвании стремилось удержать за собой на национальной базе свое прежнее превосходство, считая, что оно может быть поставлено под угрозу в Трансильвании, большинство населения которой составляли румыны.

Румынская купеческая буржуазия высказывалась за торговлю с Дунайскими княжествами, ориентируясь в то же время и на Венгрию (не следует забывать, что Сат мар, Орадеа, Арад и Тимишоара принадлежали Венгрии). Значительная часть румынской интеллигенции, во главе с Барицом и Типаром, была за объединение не только потому, что оно привело бы к установлению в Трансильвании более передового венгерского законодательства, но также и из национальных румынских соображений: это означало бы объединение 1 200 000 румын исторической Трансильвании с 1 273 000 румын Баната, Кришаны и Марамуреша.

Против объединения Трансильвании с Венгрией высказывался бывший блажский преподаватель Симион Бэрнуц.

В настоящем очерке показаны влияния, под которыми находился Бэрнуц в Сибиу — городе, названном «надежным островом императора». Антивенгерские настроения Бэрнуца встретились с оппозицией к объединению со стороны бюрократических саксонских кругов и с династическими убеждениями «господ из финансового департамента», заинтересованных в том, чтобы богатства Трансильвании попрежнему направлялись в Вену.

Свидетельства о событиях 1848 г. показывают, что этот год восстаний выявил и выдвинул на первый план идею объединения румынского народа в одну страну, идею создания румынского национального государства. Однако было бы анахронизмом считать, что в 1848 г. существовала некая румынская ирредента с точно установленной программой и с согласованными действиями. Идея «Дакорумынии» сыграла все же известную роль в том, что некоторые круги были против фактического объединения Трансильвании с Венгрией и ограничивали таковое идеей единого монарха.

Объединение Трансильвании с Венгрией являлось лишь вопросом второстепенным по сравнению с основным вопросом — отношения румынской буржуазии к делу революции. Поредению рядов той части румынской буржуазии, которая стремилась к сотрудничеству с передовыми венгерскими силами в борьбе против феодализма и абсолютизма, значительно содействовал отказ венгерских политических деятелей удовлетворить даже самые элементарные требования румынской нации. Лагерь тех, кто требовал прежде всего «признания национальности», возрастал, и в той же мере росло среди румын влияние реакционных кругов, ставленников Вены и бюрократических саксонских кругов.

Накануне Собрания в Блаже значительная часть румынской буржуазии находилась в состоянии растерянности и нерешительности. Отношение многих румын к происходившим в то время событиям определилось под влиянием этого исторического собрания.

PRÉPARATION ET OBJECTIFS DE L'ASSEMBLÉE DE BLAJ DU 3 15 MAI 1848 (II)

(RÉSUMÉ)

Cette étude (dont la première partie a paru, sous le même titre, dans le n° 4/1954 de cette même revue) traite des revendications nationales croissantes de la bourgeoisie roumaine de Transylvanie * à la veille de l'assemblée de Blaj. L'Auteur s'occupe de l'origine et du développement des mouvements nationaux de Transylvanie et insiste particulièrement sur la lutte opiniâtre menée tant en Hongrie qu'en Transylvanie, au sujet de la langue officielle. La bourgeoisie et la noblesse magyares ne se sont pas bornées à remplacer, dans la vie de l'Etat, le latin par le hongrois ; les nationalistes hongrois préconisaient encore la constitution d'un Etat national unitaire, unifié non seulement par les droits et les devoirs „égaux" des citoyens, mais encore par une même langue et culture magyares. Ces tendances de magyarisation se manifestaient à une époque à laquelle se trouvait déjà constituée une bourgeoisie roumaine, formée de commerçants et de quelques industriels, et dont les rangs étaient constamment grossis par les intellectuels roumains — professeurs, avocats, medecins, clercs et fonctionnaires —. Il existait en Transylvanie un mouvement national roumain, dont la bourgeoisie et la noblesse hongroises ne tenaient nul compte.

La question de la réunion de la Transylvanie à la Hongrie, dans les circonstances historiques de 1848, ne doit pas être interprétée uniquement du point de vue de l'État national roumain, ainsi que l'a fait l'historiographie bourgeoise roumaine.

En 1848, le développement historique n'avait pas encore assuré à la bourgeoisie roumaine la force nécessaire pour résoudre le problème de la réunion des trois provinces à population roumaine: la Moldavie, la Valachie et la Transylvanie. Par ailleurs, maintenir une Transylvanie séparée, sous l'autorité des Habsbourgs, signifiait, dans les circonstances de 1848, fortifier l'absolutisme et affaiblir les forces révolutionnaires.

La bourgeoisie et la noblesse hongroises de Transylvanie accueillent avec enthousiasme l'idée de l'union de la Transylvanie, à l'exception toutefois des aristocrates conservateurs, qui voient dans une Transylvanie séparée une meilleure garantie de leurs privilèges. Mais l'enthousiasme des éléments hongrois „libéraux" est surtout d'origine nationaliste: par l'union, la noblesse magyare de Transylvanie entendait avant tout asseoir sur une base nationale son ancienne suprématie, que lui semblait devoir être périclitée dans une Transylvanie à majorité roumaine.

La bourgeoisie commerçante roumaine inclinait pour le négoce avec les Pays Roumains, mais se tournait en même temps vers la Hongrie — car, il ne faut pas oublier que Satmar, Oradea, Arad et Timişoara dépendaient de la Hongrie. Une grande partie des intellectuels roumains, Bariţ et Ţipar en tête, étaient partisans de l'union; non seulement parce que cela signifiait introduire en Transylvaine les lois avancées de Hongrie, mais

* territoire transylvain sans les territoires limitrophes: Banat, Crişana, Maramureş.

encore pour des raisons d'ordre national roumain : les 1 200 000 Roumains de la Transylvanie historique se trouveraient ainsi réunis aux 1 273 000 Roumains de Banat, de Crişana et de Maramureş.

Contre l'union de la Transylvanie avec la Hongrie, se dressait l'ancien professeur de Blaj, Simion Bărnuţ. Cette étude met en évidence l'influence subie par Bărnuţ à Sibiu, ville nommée „île fidèle à l'empereur". L'antimagyarisme de Bărnuţ s'y rencontre avec l'anti-unionisme de la bureaucratie saxonne et le dynasticisme des „seigneurs de la Trésorerie", intéressés à ce que les richesses de Transylvanie continuent à être écoulées vers Vienne.

Les témoignages de l'époque dénotent que l'année révolutionnaire 1848 a également mis en pleine lumière et rendu actuelle l'idée de l'union du peuple roumain en un seul pays, l'idée de la constitution de l'État national roumain. Ce serait toutefois commettre un anachronisme que de parler d'une „irredenta" roumaine en 1848, ayant un programme bien établi et aux actions coordonnées. L'idée de la „Dacoroumanie" a cependant contribué à faire rejeter par certains, l'idée de la réunion de fait — et non seulement en la personne du monarque — de la Transylvanie à la Hongrie.

Mais cette union ne constituait qu'un problème secondaire en regard du problème fondamental, celui de l'attitude de la bourgeoisie roumaine devant la cause de la révolution. Le refus des hommes politiques hongrois de satisfaire les revendications les plus élémentaires de la nation roumaine n'a pas peu contribué à éclaircir les rangs de la fraction de la bourgeoisie roumaine qui désirait collaborer avec les forces magyares avancées, dans la lutte contre le féodalisme et l'absolutisme. Le nombre de ceux qui réclamaient en premier lieu la „reconnaissance de la nationalité" allait en augmentant et dans les mêmes proportions l'influences dans les rangs des Roumains des cercles réactionnaires, des estafiers de Vienne et de la bureaucratie saxonne.

A la veille de l'assemblée de Blaj, une grande partie de la bourgeoisie roumaine était désorientée et irrésolue. Beaucoup de Roumains décident de leur attitude sous l'impression de cette assemblée historique.

STUDII
Revistă de istorie
Anul VIII, nr. 5 — 6, 1955

CARACTERUL RĂSCOALEI ŢĂRĂNEŞTI DIN TRANSILVANIA DE LA 1784 VĂZUT DE ISTORIOGRAFIA BURGHEZĂ ROMÎNĂ

DE

GH. GEORGESCU-BUZĂU

In istoriografia romînă, întîietatea pentru începutul studierii răscoalei ţăranilor din Transilvania din anul 1784 îi revine lui N. Bălcescu. Scoţînd la lumină rolul poporului în istorie, precum şi lupta maselor împotriva claselor exploatatoare, N. Bălcescu a acordat şi acestui moment important din lupta poporului nostru o atenţie deosebită. In căutarea urmelor luptei glorioase a poporului nostru sub conducerea viteazului Mihai voievod, urme pentru care a răscolit bibliotecile din apusul Europei, N. Bălcescu s-a oprit şi asupra unor urme ale luptei crîncene din anul 1784 a ţăranilor din Transilvania, de sub conducerea celor trei iobagi: Horia, Cloşca şi Crişan. Este primul efort în istoriografia noastră de cercetare a acestei importante răscoale, iar semnele respective se găsesc printre manuscrisele lui N. Bălcescu [1]. Deşi puţine [2], aceste semne arată că răscoala din 1784 se afla prezentă în preocupările lui N. Bălcescu, anticipînd probabil un studiu al său asupra acesteia. Moartea timpurie a istoricului revoluţionar democrat i-a întrerupt toate strădaniile studioase.

In anul 1865, Al. Papiu Ilarian constata că „istoria acestei răscoale de acum 81 de ani, nici pînă în prezent nu e scrisă“ [3], făcînd astfel o mustrare cercetătorilor romîni, care încă pregetau să zăbovească asupra unui atare studiu. La rîndul său, Al. Papiu Ilarian a pus la îndemîna acestor cercetători textele a două broşuri germane contemporane, rare, scrise în timpul răscoalei, republicîndu-le şi însoţindu-le cu traducerea respectivă în limba romînă [4]. Va mai trece încă aproape un sfert de veac pînă cînd se va ivi un cercetător de profunzime al răscoalei din 1784 — N. Densuşianu care în anul 1878 a pornit să culeagă materialul documentar privitor la răscoală, aflat în arhi-

---

[1] Bibl. Acad. R.P.R., ms. 82, f. 393r—407v, 410r—418r, 423r—425v, 427r—430v, 431r—432r. Sînt extrase culese din gazetele franceze contemporane, cu privire la răscoală. Au fost publicate tîrziu după moartea lui N. Bălcescu în Tezaur de monumente istorice, t. III (1868), p. 351—364, fiind comunicate de Al. Odobescu.

[2] 34 pagini, dintre care 18 autografe.

[3] Tezaur de monumente istorice, t. III (1864), p. 304.

[4] *Ibidem*, p. 303—349.

vele şi bibliotecile din Ungaria şi Transilvania [1]. Cu foarte multă zgîrcenie, vechea Academie Romînă a subvenţionat această iniţiativă [2]. Materialul cules în timp de 15 luni din 16 arhive şi 12 biblioteci, a fost transcris de N. Densuşianu în 27 de caiete şi trimis Academiei [3]. După cum reiese din repertoriul documentelor, materialul documentar transcris este de prima importanţă [4]. Folosind acest material, N. Densuşianu a purces la întocmirea primei sinteze romîneşti despre răscoala din 1784, pe care a publicat-o în anul 1884, cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la izbucnirea răscoalei. Prin densa ei documentare, această lucrare a rămas la baza istoriografiei romîne despre răscoala din 1784, conţinînd însă unele teze tendenţioase, pe care le vom analiza mai departe. In afară de caracterul ei comemorativ, lucrarea a servit şi ca răspuns la două lucrări istorice maghiare, apărute în perioada aceea şi anume „Istoria atacului lui Horia" scrisă de contele Dominic Teleki [5] şi îndeosebi „Epoca lui Horia în Transilvania" [6], prima lucrare maghiară de sinteză mai metodică a răscoalei, scrisă de Francisc Szilágyi, profesor pensionar al liceului calvin din Cluj [7].

După eforturile lui N. Densuşianu, trebuia să mai treacă încă o jumătate de veac, pînă cînd răscoala din 1784, avea să mai oprească asupra ei atenţia unor cercetători. De astă dată, cu prilejul comemorării în anul 1935 a 150 de ani de la răscoală. Pe bună dreptate s-a constatat că „contribuţiile de atunci (din 1935) [8] n-au adus nici ele mai mult, nici ca material, nici ca interpretare" [9], ceea ce nu ne surprinde. S-a observat de către unii istorici că acea comemorare a trezit „un nou val de interes pentru răscoală" [10], fără însă să se fi sezisat că acel „nou val" era subordonat tendinţei crescînde de a se folosi istoria răscoalei ca instrument şovin de învrăjbire a popoarelor romîn şi maghiar, accentuată în acea perioadă de pregătire a fascizării ţării.

In literatura burgheză istorică maghiară şi germană, răscoala din 1784 din Transilvania a constituit obiectul a numeroase scrieri [11], începînd de la broşurile contemporane cu răscoala, care au mai mult un caracter de reportaj, şi sfîrşind cu primele lucrări maghiare de sinteză amintite mai sus, scrise de Dominic Teleki şi mai cu seamă de Francisc Szilágyi. Răscoala a mai fost tratată în limitele unui capitol, în diferite lucrări de sin-

---

[1] N. Densuşianu, Cercetări istorice în arhivele şi bibliotecile Ungariei şi ale Transilvaniei, Raport. Buc., 1880, p. 3.

[2] Analele Academiei Romîne, seria II, t. I, 1879, p. 3, 48, 215.

[3] Ibid m. p. 3 şi 128. În secţia de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.P.R., aceste caiete sînt catalogate între n-rele 361—398.

[4] N. Densu ianu, op. cit.

[5] A Hora-támadás története. Pesta, 1865, X, 183 p.

[6] A Hora-világ Erdélyben Pesta, 1871, VII, 272 p.

[7] Dr. Andrei Veress, Bibliografia romînă-ungară, III.

[8] I. Lupaş, Răscoala ţăranilor din Transilvania la anul 1784, Cluj, 1934, p. 228; Octavian Beu, Răscoala lui Horia în arta epocii, Bucureşti, 1935, 77 + 104 planşe.

[9] David Prodan, Răscoala lui Horia în comitatele Cluj şi Turda, Bucureşti, 1938, p. 11.

[10] Ibidem.

[11] Dr. Andrei Veress, Bibliografia romînă-maghiară, II, p. 29.33—35, 38, 49, 65, 69 91, 129, 182, 215, 238, 243; III, p. 19, 45, 50, 51, 53, 193, 260, 299, 318.

teză asupra istoriei scrisă de Marczali[1] Jancsó Benedek[2], Szekfü[3] şi alţii. Toate aceste scrieri suferă mai mult sau mai puţin de interpretări tendenţioase.

În noua istoriografie maghiară, o interpretare marxistă asupra răscoalei din 1784 a făcut recent I. Toth Zoltán, stăruind asupra ei în capitolul „Epoca răscoalei lui Horia" (1748—1784), din lucrarea sa „Mişcările ţărăneşti din Munţii Apuseni din Transilvania pînă la 1848", publicată de Academia Maghiară de Ştiinţe, Secţia Istorie[4].

Istoriografia romînă burgheză, şovină, a prezentat aproape sistematic răscoala ţărănească din 1784 ca o pornire violentă a poporului romîn din Transilvania împotriva poporului maghiar. De aceea s-a străduit să-i imprime un net caracter naţional primordial, prezentînd pe iobagul din Transilvania de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea ca purtător al ideii naţionale şi, deci, ca luptător, în primul rînd, pentru această idee.

Începutul în acest sens a fost făcut de Al. Papiu Ilarian, care, în scurta prezentare a celor două broşuri germane despre răscoală, publicate în „Tezaur de monumente istorice"[5], face aprecieri contradictorii. Astfel, după ce constată că „Horia se luptă pentru libertate şi încă pentru libertatea nu numai socială, dar şi politică şi naţională"[6], prezintă totuşi această luptă ca fiind îndreptată împotriva poporului maghiar, deoarece Al. Papiu Ilarian înfăţişează dominaţia nobilimii ca dominaţie a poporului maghiar asupra poporului romîn[7]. Dar această constatare este contrazisă de alte constatări juste pe care el însuşi le face despre agravarea dominaţiei feudale, ca fiind cauza răscoalei[8]. Scriind că „revoluţiile nu nasc dintr-un incident, ci dintr-o necesitate", Al. Papiu Ilarian observă că această necesitate trebuia să conste în a înlătura „grămada apăsărilor de seculi ce nu mai era de purtat"[9] (de către ţărănime).

De la această denaturare mai atenuată, va urma aceea mult mai categorică a lui N. Densuşianu. Autorul primei monografii romîneşti de cercetare istorică profundă, care s-a scris despre răscoală, recunoaşte, că „revoluţiunea se născuse, *ce e drept* (sublinierea noastră — *G.-B.*) sub asprimea regimului feudal şi politic din Transilvania şi ea ţintea între altele (! — *G.B.*) la desfiinţarea privilegiilor nobilitare"[10]. După această constatare, afirmă însă: „Dar adevărata tendinţă a revoluţiunii *nu era schimbarea ordinei sociale. Ideea dominantă nu era ştergerea sarcinilor feudale.* Nu era lupta iobagului împotriva claselor libere...,

---

[1] Marczali Henrink, Magyaroszág története II. Jósef Kóraban, Budapesta, 1881—1888, 3 vol.

[2] Jancsó Benedek, A román nemzetiségittörekvések története és jelenleg állopota, Budapesta, 1896—99, 2 vol.

[3] Homan Szekfü, Magyar történet, Budapesta, vol. VI.

[4] I. Toth Zoltán, Parasztmozgalmak az Erdély Érehegységben 1848-ig, Budapesta, 1951, p. 76—135.

[5] Tezaur de monumente istorice, III (1868), p. 301—303.

[6] Ibidem, III, p. 303.

[7] Ibidem, p. 301.

[8] Ibidem, p. 301—303.

[9] Ibidem, p. 303.

[10] N. Densuşianu, Revoluţiunea lui Horia . . . 1784—1785, Bucureşti, 1884, p. 3.

ci era lupta supusului în contra cuceritorului, lupta pentru recucerirea libertății naționale"[1]. E limpede că prin această afirmație, ca și prin altele asemănătoare[2], asupra cărora considerăm că e de prisos a mai stărui, N. Densușianu caută, cu orice chip, să stabilească caracterul național primordial al răscoalei țărănești din anul 1784. Cît despre caracterul social al răscoalei, afirmă: „În linia a doua, revoluțiunea romînă, ca toate revoluțiunile făcute de popor, avea și un caracter social"[3]. Se poate observa însă că însuși el e contrariat de o astfel de argumentare căci, printre afirmații ca acelea de mai înainte, se află și aceasta: „La 1784, ideile erau mult mai radicale și mai progresiste. Țăranul romîn lupta de astă dată pentru două lucruri: pentru libertate și naționalitate; pentru libertate din jugul sclaviei feudale, pentru naționalitate, în contra sclaviei politice"[4].

După cum se vede, N. Densușianu, ca de altfel și alți istorici romîni care vor urma linia tendențioasă trasată de predecesor, atribuia țărănimii o idee și un obiectiv de luptă care se încadrează în lupta revoluționară a burgheziei din Transilvania. Așadar, N. Densușianu confundă „lupta pentru recucerirea libertății naționale", cu lupta pentru recucerirea libertății sociale. Aceasta i-a impus probabil și întrebuințarea termenului de „revoluțiune" în loc de „răscoală".

Pentru ca această teză să poată rezista, N. Densușianu a asociat forțat ideea de națiune cu „romanitatea" acestei țări[5], ceea ce este departe de a însemna „națiune".

N. Densușianu consideră răscoala din 1784 ca fiind „înfiorătorul război țărănesc... *rezbel de rasă dintre romîni și unguri*"[6]. De aceea, el nu-l observă decît foarte vag pe asupritorul național direct al popoarelor subjugate de aici — imperiul habsburgic, cel mai autentic gropar al naționalităților, după cum trece cu discreție peste acțiunea îndreptată de țăranii răsculați împotriva organelor administrative imperiale. Doar undeva pomenește despre o astfel de acțiune petrecută la Cîmpeni, Abrud și Roșia, unde „țăranii se aruncară cu furie violentă asupra caselor funcționarilor din Cîmpeni, a șpanului Alexe Intze, a schimbătorului de aur... țăranii din Zarand sechestrează aurul din casieria fiscală..."[7].

Cum era și de așteptat, susținătorul tezei „revoluției" antimaghiare, n-avea să sublinieze caracterul antihabsburgic al acestei acțiuni, căci aceasta ar fi contrazis în parte teza sa. Iar pentru ca acest caracter „național" antimaghiar pe care i l-a dat răscoalei să dureze cît de cît, a trecut cu și mai multă discreție peste năpustirea țăranilor romîni răsculați asupra elementelor romînești exploatatoare, folosite de imperiu în unele locuri în aparatul de stat local habsburgic.

Astfel, N. Densușianu evită să arate că primarii „domnești" din munții Abrudului, asupra cărora s-a revărsat deopotrivă furia răsculaților, erau

---

[1] N. Densușianu, op. cit., p. 3.
[2] Ibidem, p. 3—6.
[3] Ibidem, p. 150—151.
[4] Ibidem, p. 6.
[5] Ibidem, p. 6.
[6] Ibidem, p. 161 (sublinierea noastră. — *G.-B.*;
[7] Ibidem, p. 201.

romîni. El scrie cu discreție că erau „micii tirani" de aici, „agenții fideli ai funcționarilor domeniului".

Arată însă, fără să vrea, cum „o trupă de țărani prinse pe Vasile Goia, primarul din Vidra, un violent despot al Comunei sale, îl duse în locul numit la Piatră și aici, din vîrful stîncei, țăranii îl aruncară jos în prăpastie. Iar alți primari scăpară cu fuga prin comitatele vecine" [1].

În acest exemplu, ca și în altele, N. Densușianu nu vrea să observe că țăranii răsculați au aplicat tuturor „despoților" același tratament, fie ei maghiari, romîni sau austriaci.

Dar cea mai grea încurcătură îi face lui N. Densușianu pățania Șiuluțeștilor de la Cărpiniș, din partea răsculaților, pățanie pe care o deplînge atît mitropolitul de mai tîrziu Alexandru Sterca Șiuluțiu, într-o lucrare despre răscoală, rămasă în manuscris [2], cît și un descendent al acestuia: Iosif Sterca Șiuluțiu, în niște memorii mai tîrziu [3].

Ridicați din rîndurile burgheziei romîne din Transilvania, unii dintre acești Șiuluțești deveniseră arendași de mine în domeniul statului Zlatna și, deci, exploatatori alături de arendașii de altă naționalitate. Țăranii răsculați i-au tratat ca atare, după cum reiese din lucrările amintite ale Șiuluțeștilor. Același tratament au aplicat și acelora dintre preoții de acolo care au ținut „cu domnii", în timpul răscoalei. Iosif Sterca Șiuluțiu dă amănunte despre pedeapsa exterminatoare pe care însuși Crișan i-a aplicat-o preotului Toader Șiuluțiu, pentru că în loc să îndemne țaranii la răscoală, a încercat să-i convingă să se întoarcă la casele lor și să stea liniștiți [4]. N. Densușianu cunoaște acest episod și chiar îl consemnează, firește doar tangențial, corectînd numele de Toader în „Avram" și explicînd că a fost executat pentru că „avusese imprudența (! — *G.-B.*) să se pună singur în contra unui torent ieșit din albia sa" [5]. Era „torentul" revărsat și împotriva exploatatorilor romîni.

Acest memorialist mai scrie că atît „Șiuluțeștii au fost jăfuiți de romîni la acest an de tristă aducere aminte", cît și „mai multe sute de familii romînești" [6], adică familiile elementelor burgheze romînești exploatatoare din regiune. Printre acestea, este menționat și camerarul Aron de Bistra [7]. Ne explicăm acum de ce N. Densușianu refuză să ia în considerare relatarea lui Alexandru Sterca Șiuluțiu despre răscoală [8] și de ce n-a folosit deloc memoriile lui Iosif Sterca Șiuluțiu, care erau publicate și-i stăteau la dispoziție. O astfel de documentare era, firește, indezirabilă pentru N. Densușianu.

Dar N. Densușianu înregistrează în lucrarea sa și un alt fapt, despre care nu și-a dat probabil seama că-i infirmă teza sa cu privire la caracterul „național" net antimaghiar al răscoalei țăranilor romîni din 1784. Este

[1] N. Densușianu, op. cit., p. 201.
[2] Manuscrisul se află la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R.P.R.
[3] Iosif Sterca Șiuluțiu, O lacrimă fierbinte, partea a IV-a, Sibiu, 1881.
[4] Ibidem, p. 89.
[5] N. Densușianu, op. cit., p. 202.
[6] Ibidem, p. 17—18.
[7] Ibidem, 19, nota 1.
[8] Ibidem, p. 24.

vorba de cazul petrecut la Orăştie, unde ţăranii romîni s-au oprit să atace populaţia săsească de acolo, cu care se declară în stare de „pace“ [1].

Din aceleaşi motive arătate mai înainte, nu este decît vag amintită participarea la răscoală a iobagilor maghiari alături de iobagii romîni. Toate acestea erau elemente istorice nedorite, care infirmau teza autorului cu privire la caracterul naţional antimaghiar al răscoalei, astfel că nu ne surprinde voalarea lor de către N. Densuşianu. Neîndoios că această lucrare scrisă în epoca „memorandului“ era menită să servească pe plan ideologic lupta pentru libertate naţională intensificată de burghezia romînă din Transilvania în anul 1881 şi accentuată prin prezentarea memorandumului din anul 1892. George Bariţiu, în raportul său pentru premierea lucrării lui N. Densuşianu de către Academia Romînă în sesiunea 1885, nu corectează direct denaturarea autorului cu privire la caracterul naţional al răscoalei, dar constată că răscoala ţintea la „acea scuturare a jugului feudal“ [2]. Aceeaşi poziţie corectă faţă de caracterul răscoalei din 1784 a adoptat Bariţiu şi în sinteza sa „Părţi alese din istoria Transilvaniei“, publicată curînd după aceea. El afirmă aici că răscoala a fost îndreptată „împotriva feudalilor“ [3].

În prima sa mare sinteză: „Istoria Romînilor“, *A. D. Xenopol* manifestă o preocupare obiectivă pentru stabilirea caracterului răscoalei din 1784, preocupare care izbuteşte însă numai în parte. Astfel, Xenopol stabileşte că „mai înainte de toate ea (răscoala din 1784) seamănă cu antemergătoarele ei, revoluţiile vechi ale elementului ţărănesc din Transilvania; *era o revoluţie socială care tindea a răspinge apăsarea neomenoasă, făcută de nobili asupra iobagilor*“. Iată însă că numaidecît după această constatare justă, A. D. Xenopol adaugă: „Fiind însă că nobilii erau cu toţii unguri, apoi revoluţia îşi puse ca ţintă stîrpirea tuturor ungurilor din Ardeal“ [4]. Prin urmare, Xenopol dublează caracterul social al răscoalei, pe care îl consideră primordial, cu caracterul naţional, transformînd astfel răscoala într-o luptă naţională între romîni şi unguri. În acest sens, el este şi mai explicit cînd scrie: „Astfel, Transilvania întreagă era aprinsă de un război de stîrpire între două popoare, măcel îngrozitor de rase, între asupritori şi asupriţi“ [5].

Aşadar, aici consideră ca asupritor al poporului romîn din Transilvania întregul popor maghiar, nu numai clasa dominantă. Această confirmare este însă infirmată de însuşi A. D. Xenopol, căci în alt pasaj afirmă: „Ţăranii (răsculaţii), odată porniţi, se revarsă ca o lavă *asupra nobilimii transilvane*... răspîndind groaza cea mai cumplită în toţi nobilii Ardealului“ [6].

Comparînd în altă parte, răscoala din 1821 cu cea din 1784, A. D. Xenopol exprimă mai lămurit în ce sens aceasta din urmă se transformase într-o luptă naţională. Mişcarea lui Tudor — scrie el — era împinsă de aceeaşi îmboldire care sculase în 1784 pe romînii din Ardeal şi, dacă aici

[1] N. Densuşianu, op. cit., p. 179 şi nota.
[2] Analele Academiei Romîne, seria II, t. VII (1884—85), p. 173.
[3] George Bariţiu, Părţi alese din istoria Transilvaniei, I, Sibiu, 1889, p. 482.
[4] A. D. Xenopol, Istoria Romînilor, ed. a III-a, X, 256 (sublinierea noastră — *G.-B.*).
[5] Ibidem, X, 251.
[6] Ibidem, X, p. 250 (sublinierea noastră — *G.-B.*).

ea luase şi un caracter naţional, aceasta provenise din împrejurarea că *în Ardeal, o deosebire naţională despărţea pe apăsători de apăsaţi,* pe cînd în Muntenia ambele clase erau de aceeaşi origine, deşi una din ele fusese amestecată cu elemente străine...[1] Şi Xenopol a adoptat, deci, aceeaşi poziţie tendenţioasă stabilită de Densuşianu cu privire la caracterul naţional al răscoalei, în limita corectivelor făcute de el însuşi.

Poziţia pe care vor adopta-o după aceea autorii lucrărilor ce s-au scris despre răscoală, cu prilejul comemorării a 150 de ani de la izbucnirea ei, va fi aceeaşi cu unele deosebiri de nuanţe, iar nu de conţinut. Autorul uneia dintre aceste lucrări : *I. Lupaş,* are meritul că a încadrat răscoala din 1784 în seria răscoalelor parţiale care o precedaseră de pe la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi deci de la primele tentative de stabilire a dominaţiei habsburgice asupra Transilvaniei, şi în tot decursul celor trei sferturi ale secolului al XVIII-lea. Astfel, răscoala din 1784 a fost considerată, pe bună dreptate, ca o sumă a tuturor acestor răscoale. Pe de altă parte, I. Lupaş a fost atent şi la climatul de efervescenţă din ţările anexate la imperiul habsburgic, climat care, la rîndul său, a influenţat izbucnirea răscoalei de la 1784 din Transilvania. Dar dacă I. Lupaş a făcut un pas înainte privind răscoala prin „legăturile ei mai apropiate cu întreg complexul de manifestări revoluţionare din Transilvania“[2], şi din ţările vecine, n-a făcut vreun progres în interpretarea caracterului răscoalei. Pe o cale întrucîtva deosebită, I. Lupaş ajunge la aceeaşi concluzie ca N. Densuşianu şi discipolii săi. Situat ca şi aceştia pe poziţii idealist-naţionaliste, I. Lupaş explică preludiul răscoalei din 1784, întîi de toate, prin luptele religioase ale romînilor din Transilvania împotriva presiunii de catolicizare exercitată de imperiul habsburgic asupra lor. „Mulţi dintre tovarăşii lui Horia — scrie I. Lupaş — vor fi participat în anii lor de tinereţă la mişcarea lui Sofronie, de la care nu trecuse nici un sfert de secol şi nu vor fi dat uitării pînă la bătrîneţă scopurile ei principale, care fuseseră *alungarea „unirii“ şi a „iobăgiei“ din ţara Ardealului pentru a restaura ortodoxia în vechile ei drepturi şi deprinderi nestînjenite“*[3]. Deşi recunoaşte că răscoala din 1784 a fost călăuzită de „obicinuitele lozinci economice şi sociale“, I. Lupaş accentuiază „tendinţa ofensivă spre convertire confesională religioasă“[4], manifestată de ţăranii răsculaţi, prin convertirea forţată la ortodoxie a nobililor maghiari eterodocşi. I. Lupaş dă astfel răscoalei un caracter religios anticatolic, pe care îl dublează cu caracterul naţional, în sensul că ţăranii rasculaţi, în care „se trezise atunci conştiinţa vechimii lor milenare ca urmaşi ai dacilor“[5], revendicau pămîntul Transilvaniei ca daci, iar nu ca iobagi. În acest sens este speculat acel pasaj din declaraţia nobilului romîn din Cîmpeni Alexandru Chendi, făcută organelor imperiale anchetatoare şi în care se spune că Horia urmărea „să scoată pe unguri din principatul Transilvaniei“ şi să ajungă ei (ţăranii) stăpîni“[6]. Este pasajul speculat de altfel şi de ceilalţi istorici burghezi pentru a susţine teza

[1] A. D. Xenopol, op. cit. 52—53.
[2] I. Lupaş, Răscoala ţăranilor din Transilvania, la 1784, Cluj, 1934, p. 6.
[3] Ibidem, p. 55 (sublinierea noastră — *G.-B.*).
[4] Ibidem, p. 57.
[5] Ibidem, p. 55.
[6] Ibidem, p. 56.

naționalistă șovină că țăranii romîni răsculați ar fi luptat la 1784 pentru alungarea întregii populații maghiare din Transilvania. Or, țăranii vizau prin această cerere pe nobili și-i vizau nu fiindcă erau maghiari, ci pentru că erau nobili, după cum ei, iobagii, se vroiau stăpîni pe moșiile nobililor nu fiindcă erau romîni, ci pentru că erau iobagi. Oare dorința de a pune stăpînire pe moșiile nobililor nu era dorința iobagilor de pretutinderi? Pentru ca să reziste însă teza lor falsă că răscoala țărănească din 1784 din Transilvania a luat proporțiile unei lupte între romînii de aici și unguri, cei mai mulți istorici burghezi i-au dat, firește, acestei revendicări interpretarea care le convenea. În al doilea rînd, și I. Lupaș i-a acordat, așadar, răscoalei din 1784 caracterul național, care secondează însă pe cel religios. El conchide că răscoala a fost „o mișcare a ortodoxiei împotriva asupritorilor eterodocși", iar în al doilea rînd, o mișcare „a elementului romînesc căzut la iobăgie, împotriva aristocrației ungurești" [1], în sensul național arătat.

În aceeași vreme a comemorării împlinirii a 150 de ani de la răscoala din 1784, a apărut și lucrarea lui *Octavian Beu*, intitulată „Răscoala lui Horia în arta epocii". Autorul are meritul de a fi reconstituit aproape întreaga iconografie a răscoalei din 1784, prin reproduceri după gravuri, stampe, medalii și insigne din epoca respectivă, pe care le-a căutat și cercetat cu asiduitate în mai multe biblioteci, muzee și arhive străine. Albumul cuprinde 104 reproduceri înfățișînd scene din răscoală, portretele și siluetele celor trei conducători: Horia, Cloșca și Crișan, scene înfățișînd prinderea și băgarea lor în lanțuri în închisoarea cetății de la Alba Iulia, precum și execuția.

În scurta introducere a acestui album, autorul schițează poziția sa interpretativă față de caracterul răscoalei din 1784. Din acest punct de vedere, se mișcă pe aceeași linie trasată de N. Densușianu în urmă cu 50 de ani, fiind îmbibat de un naționalism xenofob mai accentuat, care poartă pecetea perioadei de pregătire a fascizării țării.

Autorul recunoaște că răscoala din 1784 trebuie situată în rîndul numeroaselor răzvrătiri țărănești dinainte. Se deosebește, însă, de acestea, care aveau — scrie Octavian Beu — „un caracter mai mult social" și „urmăreau ca scop final realizarea unor reforme agrare menite să îmbunătățească soarta vitregă a unor iobagi asupriți de o clasă feudală beneficiară de privilegii medievale". Deosebirea constă în faptul că răscoala din 1784, pretinde autorul, „de la primul moment părăsește cadrul strîmt al plîngerilor iobăgești și *trece cu o hotărîre impunătoare pe planul revendicărilor naționale*" [2].

În această ordine de idei, O. Beu afirmă că „de la începutul acestei răscoale, se poate distinge *un program politic precis*, mult frămîntat, din care se desprind perfect conturate (! — *G.-B.*) trei idei, de care a fost animată întreaga acțiune: ideea națională, socială și cea religioasă [3]. Subordonînd factorului național factorul social care este determinant într-o răscoală țărănească, lucru cu care Octavian Beu este de

---

[1] I. Lupaș, op. cit., p. 58.
[2] Octavian Beu, Răscoala lui Horia în arta epocii, 1935, p. 9.
[3] Ibidem (sublinierile noastre — G.-B.).

altfel de acord, el scrie apoi contrariat: „Ideea principală, *oricît de straniu ar părea în primul moment*, n-a fost cea socială, ci ideea națională" [1]. Astfel, el atribuie conducătorilor răscoalei obiectivul „de a elibera Ardealul de sub stăpînirea unei clase sociale străine" [2], precum și un „program național de un radicalism dîrz și neobișnuit" [3]. Cît despre acest „program național" al țărănimii, nici autorul nu pare convins, căci scrie oarecum mirat că „germenele naționalismului abia începea să-și dea primele roade" [4], iar aceste roade știa probabil că nu sînt rezultatul unei ideologii naționale țărănești care, în realitate, nici nu exista, deoarece o astfel de ideologie aparținea burgheziei. Aflat în dificultate, O. Beu se vede silit să adauge că „ideea socială este izvorul cauzelor care au provocat această răscoală, însă avîntul eroic i l-a putut da numai ideea națională" [5].

Cu alte cuvinte, țăranii care au pornit răscoala pentru desființarea iobăgiei, s-au îndîrjit numai aducîndu-și aminte că ei sînt romîni și că nobilii sînt unguri. Parcă altădată, la 1437 și 1514, nu luptaseră cu același avînt, fără să-i fi îndîrjit cît de cît ideea națională, ci ura de clasă împotriva nobilimii, ură care a crescut pe măsură ce jugul feudal s-a îngreuiat în perioada de descompunere a feudalismului și de începuturi ale capitalismului.

Revenind asupra răscoalei într-un studiu publicat peste zece ani, Octavian Beu a modificat concluziile de mai sus. De astă dată, el scrie că „această revoltă nu era un război între țăranii romîni și unguri, dar o ridicare îndreptată exclusiv împotriva dominației ungurești (feudale, completarea noastră — *G.B.*) din Transilvania" [6]. Mult mai ponderat, el discerne acum: „La început, revolta a avut un caracter esențialmente social. Era o ridicare a maselor țărănești contra represiunilor clasei feudale. Dar, în urma violențelor și cruzimilor exercitate contra rebelilor, mișcarea se transformă în război, avînd un caracter național" [7]. N-a renunțat, așadar, complet la caracterul național al răscoalei, dar l-a atenuat mult, subordonîndu-l cu totul factorului social.

Fără a se pronunța categoric pentru caracterul național al răscoalei din 1784, *N. Iorga* se situează, totuși, pe aceeași linie „tradițională" de interpretare. Capitolul respectiv din sinteza sa este intitulat: „Mișcarea spre libertate a romînilor din noua monarhie iosefină" [8]. Numai că însuși N. Iorga constată că în această mișcare „a romînilor", „dintre cărturari nimeni n-a fost amestecat, decît pentru a duce un cuvînt de pace" [9]. E vorba de acele elemente ale burgheziei romîne din Transilvania, care nu numai că nu s-au aflat în rîndurile de luptători ale țăranilor, dar au trădat răscoala, devenind „pacificatori", puși în slujba curții imperiale de la Viena. Reproducînd din documente cele cîteva rînduri care lasă aparența

---

[1] Octavian Beu, p. 9 (sublinierea noastră — *G. B.*).
[2] Ibidem, p. 9—10.
[3] Ibidem, p. 10.
[4] Ibidem.
[5] Ibidem.
[6] Octavian Beu, L'empereur Joseph II et la révolte de Horia, Sibiu, 1944, p. 16.
[7] Ibidem.
[8] N. Iorga, Istoria Romînilor, VIII, București, 1938, p. 21—32.
[9] Ibidem, p. 25.

că ţăranii luptau pentru libertate naţională [1], N. Iorga se află, aşadar, la unison cu toţi ceilalţi istorici burghezi. Horia este considerat în acest cadru ca „un adevărat dac liber, un costoboc dintre aceia care după picarea statului lor, veneau din aceste adîncuri muntoase, ca să-şi răzbune neamul asupra noilor stăpîni" [2]. Deducţia logică este că Horia lupta pentru libertate naţională.

Altă dată însă, și anume în anul 1915, cînd a publicat „Istoria Romînilor din Ardeal și Ungaria", N. Iorga evitase să se pronunţe în acest sens. Motivînd că nu se poate pune bază pe acele declaraţii cu caracter antimaghiar sau pe acelea care conţin „o lume de idei, care nu era desigur lumea de idei a ţărănimii ardelene" [3], declaraţii smulse de organele imperiale anchetatoare în timpul procesului conducătorilor răscoalei, ceea ce presupune presiune poliţienească și mistificare, N. Iorga constata cu judiciozitate: „Mişcările ţărănești, mai mult decît mișcările populare din orașe, au oarecum un caracter ambiguu... un caracter puţin cam confuz în ceea ce privește ideea; este un vuet, nu este un glas" [4]. Aşa fiind, N. Iorga refuza atunci să admită un „plan general de transformare socială, politică și naţională a societăţii ardelene", plan care ar fi stat în intenţiile conducătorilor acestei răscoale [5]. Nu era de acord nici cu concluzia lui Densușianu că acest plan ar fi cuprins „o idee naţională atît de puternică și de exclusivă, încît tăgăduia pe pămînt ardelean dreptul de a trăi al oricării alte naţiuni" [6]. De aceea, făcea lui N. Densuşianu, cel care pusese în circulaţie „programul" răscoalei, imputarea că „a comis o mare greşeală cînd, înainte de povestirea sa, n-a tipărit bogatul material ce-l strînsese, făcîndu-se uneori cu neputinţă controlul şi întregirea" [7]. N. Iorga îşi făcea, prin urmare, rezerve faţă de „partea de izvoare pe care N. Densuşianu a găsit cu cale s-o dea în notele povestirii sale, cuprinzînd, neapărat, tălmăcirea *specială* pe care a dat-o evenimentelor" [8]. Scrupulozitatea și rezerva pe care N. Iorga le-a arătat altă dată faţă de această problemă nu se mai observă însă la capitolul respectiv din sinteza sa publicată mai tîrziu. După cum s-a văzut, aici folosește spicuiri tocmai din acea categorie de izvoare pe care iniţial o privise cu îndoială. Astfel, şi N. Iorga s-a asociat la concluziile lui N. Densuşianu pe care le respinsese dintr-un început.

Seria publicaţiilor despre răscoala din 1784 a fost încheiată de *David Prodan* [9]. Deşi urmăreşte răscoala într-un cadru local mai limitat: comitatele Cluj şi Turda, David Prodan face asupra ei o serie de consideraţii generale, în cea mai mare parte juste. Cu cercetările lui David Prodan, bazate pe material arhivistic inedit din arhivele locale din Cluj și Turda,

[1] N. Iorga, Istoria Romînilor, VIII, Bucureşti, 1938, p. 29—30.
[2] Ibidem p. 30.
[3] N. Iorga, Istoria Romînilor din Ardeal şi Ungaria, II, p. 39.
[4] Ibidem, II, p. 40.
[5] Ibidem, p. 39—40.
[6] Ibidem, p. 39.
[7] Ibidem, p. 41.
[8] Ibidem, p. 39 (sublinierea noastră — *G.-B.*).
[9] David Prodan, Răscoala lui Horia în comitatele Cluj şi Turda, Cluj, 1938, 205 p.

se poate spune că începe seria lucrărilor istorice obiective, romînești despre răscoală.

In capitolul introductiv, David Prodan face o privire critică retrospectivă asupra istoriografiei romîne privitoare la răscoală, precum și asupra istoriografiei maghiare și săsești de pînă atunci (1938). Nu adîncește însă această critică și nici n-o face cu destulă combativitate, lăsînd impresia unor menajamente. Astfel, observă, într-adevăr, atît tendințele lucrării lui N. Densușianu, cît și exagerările menite să deservească aceste tendințe. In această privință, constată că lucrarea lui N. Densușianu „e un monument frumos ridicat țăranilor porniți la luptă, dar care le întrece mult de tot și puterile și intențiile"[1]. Își explică aceasta, pe bună dreptate, prin faptul că „Densușianu le împrumută (țăranilor de la 1784)... toate atributele luptătorului național al timpului său"[2]. Omite însă să seziseze că, dacă lucrarea lui Densușianu a făcut ca răscoala din 1784 să intre ca „un capitol important" în istoria patriei noastre"[3], a exercitat totodată o influență șovină bolnăvicioasă, care s-a prelungit atîta vreme, după cum s-a arătat.

Cît despre lucrarea lui I. Lupaș, aceasta nu este cîtuș de puțin criticată, deși, după cum se va vedea, David Prodan folosește criterii de interpretare justă și ajunge la concluzii diferite, conforme cu adevărul istoric. Pozițiile celorlalți istorici romîni burghezi față de răscoala din 1784 n-au intrat deloc în obiectivul criticii lui D. Prodan.

Trecînd la prezentarea răscoalei, David Prodan o consideră ca o răscoală țărănească constînd într-o „izbucnire spontană", care n-a avut nici „ideologie" și principii, nici organizație și „programe de luptă".

Spre deosebire de toți cercetătorii din seria N. Densușianu, David Prodan subliniază caracterul predominant antifeudal al răscoalei „Printre lozincile ei nestatornice, doar o singură țintă hotărîtă persistă: scăparea de iobăgie și de toate împilările legate de ea", precizează David Prodan[4].

Lupta aceasta pentru înlăturarea iobăgiei este prezentată de David Prodan ca o luptă comună a tuturor iobagilor din Transilvania: romîni și unguri, uniți și ortodocși. In sprijinul acestei teze, se dau ca exemplu faptele petrecute în comitatele Cluj și Turda. „Răscoala care pornise dintr-o regiune curat romînească își face (aici) proba pe un teren, unde populația se amestecă și național și confesional" — observă David Prodan. „Lozincile inițiale se adaptează locului, agitațiile prind și printre iobagii unguri, iar pe unde căzură și ei în drumul mișcării, îi vedem ridicîndu-se alături de iobagii romîni. Realitatea iobăgiei comune era mult mai puternică decît să se mai respecte, în asemenea momente, liniile de despărțire națională. Răscoala țăranilor... nu mai e o luptă pe plan eroic, în marginile unor principii definite, cum e ispitit să creadă istoricul idealist, ci mai curînd o dezlănțuire tulbure de porniri și nevoi elementare ale unei mulțimi oropsite. Rezultatele acestea vin ca o dovadă mai mult că mișcarea, în fond, nu era *altceva decît o răscoală țărănească și mai precis o răscoală a ioba*

---

[1] David Prodan, op. cit., p. 10.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem, p. 66.

gimii împotriva nobilimii în special și împotriva tuturor asupritorilor ei în general, pornită de romîni, fiindcă ei trăiau cele mai grele și mai asupritoare variații ale vieții iobăgești" — scrie David Prodan, reconstituind tabloul acestei lupte comune[1]. Se citează și întîmplarea de la Sîngeorzul Trăscăului, unde iobagii de pe moșia familiei contelui Sigismund Torotzkai, în marea lor majoritate unguri, au atacat curțile domnești împreună cu iobagii romîni, alături de care au trecut și slugile curții[2]. Unii dintre iobagii unguri s-au aflat chiar printre conducători, cum au fost Mihail Rátz, Ion Jarái cel tînăr și Ion Csonka Rátz din Trăscău[3]. Iobagii romîni și unguri se înfrățesc în această luptă ca pe „vremea curuților", a cărei amintire se reîmprospătează în mintea lor, constituind un îndemn în plus, de astă dată la o luptă comună împotriva nobilimii, a „domnilor"[4].

Pornind de la aceste constatări, putem considera pe David Prodan ca primul cercetător al istoriografiei noastre, care a studiat obiectiv caracterul răscoalei din 1784 din Transilvania. Există în alte privințe, în lucrarea sa, și unele interpretări eronate, ca de exemplu, teza „stingerii conștiinței libertății" la iobagi[5] sau participarea țăranilor la răscoală, de teama sancțiunilor anunțate de conducători[6], ș.a., dar acestea nu-i infirmă meritele subliniate mai înainte.

Începutul interpretării materialist istorice a răscoalei încă înainte de 23 August 1944 îl constituie cartea lui *Miron Constantinescu*, „Cauzele răscoalei lui Horia", scrisă în 1938, și publicată în anul 1940. Această carte a apărut în momentul cînd fasciștii romîni și maghiari, alimentați de Germania hitleristă au început să ațîțe în jurul problemei Transilvaniei o puternică campanie șovină. Luînd o poziție curajoasă față de aceste uneltiri mîrșave menite să dezbine unitatea de luptă a maselor muncitoare romîno-maghiare împotriva fascismului, autorul de pe pozițiile proletariatului revoluționar, a demascat uneltirile naționaliste ale istoriografiei reacționare. În studiul acesta se subliniază două momente: 1. Răscoala din 1784 era o luptă comună a țăranilor romîni și maghiari împotriva exploatatorilor lor. 2. Cauzele răscoalei nu erau de ordin național, ci de ordin economic și social.

Reconstituind regimul iobăgiei în Transilvania, autorul observă cum exploatarea țărănimii de aici s-a agravat, pe măsură ce sistemul economic feudal, constînd într-o producție de consum, a început să se transforme, făcînd loc economiei de schimb, ceea ce a făcut ca produsele muncii țărănești să devină „mărfuri"[8]. Paralel cu înăsprirea iobăgiei, este reconstituit un tablou de date care exprimă lupta crescîndă a țărănimii, manifestată sub diferite forme[9], pentru a culmina în răscoala din 1784. În cadrul economic al răscoalei, își face loc și capitolul desfășurarea comerțului și

[1] David Prodan, op. cit., p. 14—15 (sublinierea noastră — *G.-B.*).
[2] Ibidem, p. 32, 34 și 37.
[3] Ibidem, p. 37.
[4] Ibidem, p. 37 și 57.
[5] Ibidem, p. 79.
[6] Ibidem, p. 43.
[7] Miron Constantinescu, Cauzele răscoalei lui Horia. Încercare de sociologie istorică, București, 1940, 47 p.
[8] Ibidem, p. 20.
[9] Ibidem, p. 21—24.

meşteşugurilor [1]. Autorul reconstituie cauzele locale ale răscoalei, în capitolul „moţii" [2].

In acest cadru, răscoala din 1784 este fixată „într-un moment de mare răscruce a istoriei — *trecerea de la feudalism la capitalism*" [3].

De pe această poziţie de interpretare ştiinţifică, autorul a putut conchide că „răscoala iobagilor sub Horia a fost împotriva servituţii feudale, pentru libertate, pentru pămînt, pentru desfiinţarea nobilimii". In noţiunea de libertate, autorul cuprinde „scăparea din jugul iobăgiei sociale", urmată de libertatea naţională şi religioasă" [4].

„Plasată istoric în momentul cînd Ardealul era în curs de transformare capitalistă, cînd comerţul şi industria erau în plină dezvoltare, lupta iobagilor împotriva nobililor a avut un caracter de răscoală împotriva regimului feudal" [5], confirmă încă o dată Miron Constantinescu concluzia sa justă.

Mistificarea caracterului răscoalei ţărăneşti de la 1784 din Transilvania se încadrează în sistemul istoriografiei burgheze de a interpreta caracterul tuturor răscoalelor ţărăneşti din Transilvania din secolul al XVIII-lea, precum şi din secolele XIX şi XX. La rîndul său, acest sistem este aplicat şi tuturor răscoalelor ţărăneşti de dincoace de Carpaţi. El reflectă interesul burgheziei de a disimula caracterul social, de clasă, al acestor răscoale.

Pentru că, odată înscăunată la putere după acţiunea ei revoluţionară pentru înlăturarea feudalismului şi o dată ce a înlocuit exploatarea de tip vechi cu alta de tip nou, burghezia de la noi, ca şi burgheziile de aiurea, nu mai era interesată ca istoricii să înfăţişeze adevărul istoric, adică exploatarea poporului, fie ea mai veche, feudală, fie ea mai nouă, capitalistă, şi cu atît mai mult să scrie sau să vorbească despre lupta permanentă a poporului împotriva exploatării. Această constatare este cu atît mai valabilă în exemplul istoriei noastre, unde la 11 februarie 1866, după răsturnarea domnitorului Alexandru Ion Cuza, burghezia a împărţit puterea şi huzurul cu moşierimea, în cadrul regimului burghezo-moşieresc.

Semnalul în această privinţă a fost dat de I. C. Brătianu, acela care va deveni unul din personagiile politice omnipotente şi tot atît de nefaste ale regimului burghezo-moşieresc. Astfel, în şedinţa din 5 martie 1859 a adunării elective din Bucureşti a rostit cuvinte ca acestea: „Declar că pentru mine, toate mişcările cîte s-au făcut în Ţara Romînească, de la 48 încoace, au fost mişcări naţionale; *chestiile sociale au fost numai secundare:* şi fiindcă am luat parte la 48, la 57, la 59, nimeni n-are dreptul a zice că mişcările din acele date au fost altfel decît naţionale" [6].

Pusă cu servilism în slujba regimului burghezo-moşieresc, istoriografia burgheză avea să transforme toate răscoalele ţărăneşti în răscoale „naţio-

---

[1] Miron Constantinescu, op. cit., p. 25—28.
[2] *Ibidem*, p. 28—37.
[3] *Ibidem*, p. 43 (sublinierea noastră — *G. B.*).
[4] *Ibidem*, p. 44.
[5] *Ibidem*, p. 44.
[6] Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească, seria I, vol. II, p. 185 (sublinierea noastră — *G. B.*).

nale", negîndu-le aproape total caracterul social. In felul acesta, s-a făcut aproape sistematic din istorie un narcotic cu care se încerca să se adoarmă lupta de clasă a celor exploatați, propagîndu-se naționalismul xenofob, pentru a abate masele de la această luptă.

Iar, cînd un glas răzleț a sezisat caracterul social primordial al răscoalei din 1821, istoricul burghez I. C. Filitti s-a oțerit, protestînd că pe Tudor Vladimirescu „îl cinstește mai mult... aceea năzuință națională, decît rolul de răzvrătitor al țăranilor împotriva boierilor..." [1].

Grijuliu, I. C. Filitti socotea că înfățișarea lui Tudor ca „răzvrătitor al țăranilor", *„îl face să devină mai mărunt decît cel adevărat"* [2].

A fost tactica îndeobște cunoscută a istoriografiei noastre burgheze, tactică ce poate fi surprinsă cît se poate de elocvent în înseși cuvintele preopinentului nostru, care scrie: *„Ca și cum ar fi nevoie de un îndemn scos din istorie pentru eventualele noi tulburări sociale"* [3].

In schimb, trebuiau date îndemnuri pentru învrăjbirea între popoare sau între naționalități.

Răscoala țărănească din 1784 din Transilvania a constituit un prototip de astfel de îndemn. Iată de ce, o nouă sinteză asupra ei devine din ce în ce mai necesară.

In istoriografia noastră marxistă încă n-a apărut un studiu nou, de profunzime și de ansamblu asupra răscoalei din 1784, studiu care să fie just orientat prin concepția materialismului istoric. Lipsa unui atare studiu se face din ce în ce mai resimțită, iar întîrzierea lui este cu atît mai puțin scuzabilă, cu cît chiar un material documentar de seamă privitor la această importantă răscoală se află cules [4], dar neutilizat încă de cercetători.

ХАРАКТЕР КРЕСТЬЯНСКОГО ВОССТАНИЯ 1784 ГОДА В ТРАНСИЛЬВАНИИ В ОСВЕЩЕНИИ РУМЫНСКОЙ БУРЖУАЗНОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Первое в румынской историографии обобщение данных по вопросу восстания 1784 г. было произведено Н. Денсушиану и опубликовано в 1884 г. по случаю 100-летней годовщины восстания. После опубликования ценного в известном смысле труда Н. Денсушиану прошло еще полвека, пока восстание 1784 г. вновь привлекло к себе внимание румынских исследователей в связи с 150-летней годовщиной этого события. Но ни один из этих исследователей не внес по этому вопросу никакого нового вклада ни с точки зрения материала, ни в смысле толкования. Все они следовали по пути, намеченному Н. Денсушиану, превратив историю восстания во все более шовинистическое средство

---

[1] I. C. Filitti, Tudor Vladimirescu (Rostul răscoalei lui), București, 1937.
[2] Ibidem (sublinierea noastră — *G. B.*).
[3] Ibidem. (sublinierea noastră — *G. B.*).
[4] Sînt copiile de documente transcrise de N. Densușianu și aflate la Biblioteca Academiei R.P.R., msele. 361—398.

раздора между румынским и венгерским народами, усилившегося в период подготовки фашизации страны.

Румынская буржуазная историография, пропитанная ядом шовинистического национализма, придала крестьянскому восстанию 1784 г. ярко выраженный национальный характер, изобразив трансильванского крепостного конца XVIII в. носителем национальной идеи и, следовательно, прежде всего борцом за эту идею. Таким образом, социальный, антифеодальный характер этого восстания учитывался недостаточно и искажался, как впрочем, искажался характер всех крестьянских восстаний.

На ту же исходную тенденциозную позицию Н. Денсушиану стал, с некоторыми поправками, А. Д. Ксенопол.

Если не считать некоторых оттенков толкования, ту же позицию заняли и авторы трудов, написанных о восстании по случаю его 150-летней годовщины (И. Лупаш, Октавиан Беу).

Не высказываясь категорически за преимущественно национальный характер восстания 1784 г., Н. Иорга в своем крупном обобщающем труде «История румын» дал все же аналогичное «традиционное» толкование. Таким образом, Н. Иорга присоединился к выводам Н. Денсушиану, которые он справедливо отвергал в своем труде «История румын Трансильвании и Венгрии», опубликованном в 1915 г.

Исключение составили лишь два исследователя этого восстания: Мирон Константинеску, сделавший первую попытку материалистически исторического толкования этого события, и Давид Продан, выявивший его антифеодальный характер.

Отсутствие нового глубокого и обобщающего исследования восстания 1874 г. становится все более ощутимым. Это исследование должно быть правильно построено на концепции исторического материализма.

LE CARACTÈRE DE LA RÉVOLTE PAYSANNE DE TRANSYLVANIE DE 1784 VUE PAR L'HISTORIOGRAPHIE BOURGEOISE ROUMAINE

(RÉSUMÉ)

La première synthèse approfondie de l'historiographie roumaine, relative à la révolte de 1784, est due à N. Densuşianu. Elle a été publiée en 1884, à l'occasion de la commémoration du centenaire de cette révolte. Après l'effort de N. Densuşianu, effort digne d'estime à ce point de vue, il fallut attendre encore un demi-siècle pour que la révolte de 1784 attirât de nouveau l'attention des savants roumains à l'occasion de la commémoration du cent-cinquantièeme anniversaire de la révolte. Mais ils n'ont presque rien apporté de nouveau en ce qui concerne le matériel ou l'interprétation. Ils ont suivi la voie tracée par N. Densuşianu, transformant l'histoire de cette rèvolte en un instrument de plus en plus chauvin, instrument de discorde entre les peuples roumain et hongrois, discorde accentuée pendant la fascisation de la Roumanie.

Imprégnée de venin nationaliste chauvin, l'historiographie bourgeoise roumaine a interprété la révolte paysanne de 1784 dans un esprit national

primordial, présentant le serf transylvain de la fin du XVIIIe siècle comme un champion de l'idée nationale, par conséquent, combattant, en premier lieu, pour cette idée. De sorte que le caractère social, anti-féodal, de la révolte a été considéré secondaire, tout comme a été dénaturé, d'ailleurs, le caractère de toutes les révoltes paysannes.

Bien qu'ayant apporté certains correctifs, A. D. Xenopol a adopté la même attitude tendancieuse que N. Densuşianu.

Les auteurs des travaux publiés au sujet de la révolte à l'occasion de la commémoration du 150e anniversaire (I. Lupaş, Octavian Beu) ont adopté le même point de vue, avec quelques différences de nuances.

Sans se prononcer catégoriquement au sujet du caractère national primordial de la révolte de 1784, N. Iorga dans son grand travail de synthèse „Istoria Romînilor" (Histoire des Roumains et de la romanité orientale), se situe cependant sur la même ligne „traditionnelle" d'interprétation. Ainsi, il a faites siennes les conclusions de N. Densuşianu qu'il avait autrefois, à juste titre, repoussées dans son ouvrage „Istoria Romînilor din Ardeal şi Ungaria" (Histoire des Roumains de Transylvanie et Hongrie) paru en 1915.

Parmi les recherches à ce sujet, seules deux font exception, celle de Miron Constantinescu, à qui l'on doit la première tentative d'interprétation matérialiste-historique de cette révolte, et celle de David Prodan, qui a mis en relief son caractère anti-féodal.

L'absence d'une nouvelle étude, approfondie et d'ensemble, relative à la révolte de 1784, étude qui soit orientée par la conception du matérialisme historique, est de plus en plus ressentie.

STUDII
Revistă de istorie
Anul VIII, nr. 5—6, 1955

CONTRIBUŢII NOI PRIVITOARE LA RĂSCOALA ŢĂRANILOR DIN 1514 ÎN TRANSILVANIA *

DE

ŞT. PASCU (Cluj)

Răscoalele ţărănimii din Transilvania împotriva exploatării feudale constituie o problemă de cea mai mare importanţă din trecutul de luptă al maselor populare din patria noastră, iar studierea lor, în cele mai mici amănunte, este o datorie ştiinţifică şi patriotică a istoricilor noştri. De aceea cercetarea sistematică a arhivelor şi publicarea întregii documentări cu privire la lupta ţărănimii transilvănene nu poate fi socotită o muncă de prisos. Cu atît mai mult, cu cît istoricii mai noi n-au întreprins o asemenea muncă, mulţumindu-se, atunci cînd în preocupările lor au atins şi problema luptei ţărănimii transilvănene, să repete faptele cunoscute din cîteva documente publicate sau cronici tipărite. Chiar şi lucrarea recentă a lui Geréb şi Székely [1] privitoare la cele două mari răscoale din Ungaria medievală (1437—1438 şi 1514), se mulţumeşte cu reproducerea, — în traducere în limba maghiară — a părţilor privitoare la cele două răscoale din cronicele contemporane şi a cîtorva documente.

Cercetarea sistematică a fondurilor arhivale aflătoare în Arhivele Statului şi la cele ale Filialei Acad. R.P.R. din Cluj cît şi cele aflătoare în Arhivele Statului din Sibiu, a avut drept rezultat descoperirea unui număr însemnat de documente inedite cu privire la răscoalele ţărăneşti din Transilvania secolului al XVI-lea. Aceste documente permit o mai deplină cunoaştere, sau cunoaşterea unor aspecte noi, din marile răscoale din acest veac: 1514, 1527 şi 1561—1562; altele întregesc ştirile cu privire la cauzele — îndepărtate sau mai apropiate — care au determinat ţărănimea să se răscoale; altele, în sfîrşit, scot la lumina istoriei o serie de răscoale, mai mari sau mai mici, necunoscute pînă acum. Socotind aceste ştiri noi ca fiind de un real folos istoricului care va încerca studierea în adîncime şi sub toate aspectele a răscoalelor ţărăneşti din Transilvania, pe de o parte, iar pe de altă parte, ca un aport pozitiv la cunoaşterea trecutului de luptă a maselor populare din patria noastră, prezentăm unele documente noi privitoare la marea răscoală ţărănească din 1514. Cu acest prilej nu avem

* Comunicare prezentată la sesiunea ştiinţifică a Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., ţinută între 8—2 Decembrie 1954.

[1] Geréb L. şi Székely Gy., A magyar parasztháborúk irodalma 1437—1514, Budapesta, 1950.

de gînd şi nici nu putem încerca un studiu propriu-zis al acestei răscoale, ci doar încadrarea materialului nou în mersul general al evenimentelor. Este şi un prilej de a comemora acest eveniment, la împlinirea a 440 de ani, de cînd ţăranii, prin sacrificii atît de mari, au încercat să-şi îmbunătăţească viaţa printr-o luptă aprigă împotriva exploatatorilor lor.

Intensificarea luptei ţărănimii transilvănene împotriva nobilimii feudale a fost o urmare firească a accentuării exploatării, prin sporirea dijmelor bisericeşti, a rentei în bani, produse şi muncă faţă de nobili, a dărilor şi a altor obligaţii faţă de statul feudal. Rezultatul acestei exploatări sporite a fost sărăcirea ţărănimii într-o măsură tot mai mare. Ţărănimea nu are nici cel puţin posibilitatea de a părăsi moşia feudalilor neomenoşi pentru a-şi căuta adăpost aiurea, unde condiţiile de viaţă puteau fi ceva mai uşoare, deoarece dreptul de liberă strămutare nu mai era decît o amintire faţă de piedicele nenumărate puse de nobilii feudali în calea plecării ţăranilor, chiar înainte de a fi legiferată legarea de glie a ţărănimii, iar după aceea cu atît mai mult. In această situaţie, ţărănimii nu-i mai rămînea altă posibilitate de a-şi schimba în bine situaţia, decît răscoala armată. Aceeaşi viaţă grea o duceau şi ţăranii ce lucrau în ocnele de sare sau în minele de argint, aur şi fier, exploataţi de statul feudal, prin interpuşii săi, diferiţi slujbaşi. De aceea aceşti lucrători se răscoală şi ei împotriva asupritorilor lor, participînd la răscoalele ţărăneşti generale sau organizînd răscoale proprii. Nici viaţa ţărănimii şi a populaţiei sărace din oraşe nu era mai bună.

Aceste categorii sociale erau exploatate atît de către fisc cît şi de orăşenimea bogată. Răscoalele ţărăneşti constituie şi pentru această populaţie prilejuri binevenite de a încerca îmbunătăţirea condiţiilor ei de trai, alăturîndu-se răscoalelor ţărăneşti, sprijinind aceste răscoale.

Iobagii din întreg regatul Ungariei trebuiau să dea stăpînului feudal din toate produsele a noua parte *(nona)*, obligaţie impusă încă la 1351 printr-un decret al regelui Ludovic I.

Prin decretul său din anul 1492, regele Vladislav II, reînnoind dispoziţiile decretului din 1351, precizează că nobilii vor lua de la toţi iobagii: plugari şi cei ce au vii, pe orice moşie ar locui, a noua parte din toate grînele sau vinul lor sau ocalele obişnuite *(akones consuetos)*; aceeaşi obligaţie o au şi iobagii regelui şi ai reginei faţă de aceştia. Dacă iobagii nu-şi puteau plăti aceste obligaţii, stăpînul feudal era îndreptăţit să le ia averea [1]. Deoarece nobilimea se credea păgubită prin echivalarea nonei cu ocaua, a intervenit la rege pentru a îndrepta această pagubă. Astfel prin decretul său din 1500, regele Vladislav precizează că de acum înainte de la iobagi nu se va lua ocaua din grîne, cum se obişnuia în anumite locuri, ci nona, adică a noua parte măsurată [2].

Obligaţia robotei, a muncii gratuite pe rezerva seniorială, pe partea moşiei exploatată în regie proprie de către nobilul feudal, se fixează la

[1] Decretul I din 1492 al regelui Vladislav II, art. 47—49. Cf. Corpus Juris Hungarici, (Magyar törvénytár, I, 1000—1526, p. 512.
[2] Decretul IV din 1500 al regelui Vladislav II, art. 27, ibidem I, p. 658.

1514 la o zi pe săptămînă [1]. De la o zi de seceră sau de coasă pe an, la cît se stabilise obligaţia în muncă în actul de împăcare între nobili şi ţăranii răsculaţi, în iulie 1437, robota a parcurs un drum progresiv sensibil, pentru a fi fixată în 1514 la o zi pe săptămînă în mod legal, fără să mai vorbim de abuzurile nobilimii, care silea pe ţărani la obligaţii cu mult mai mari decît cele stabilite prin lege. Robota trebuia îndeplinită personal de iobagul cap de familie, posesor de sesie. Ea se extindea însă şi asupra altor membri ai familiei: soţie şi copii. Robota era îndeplinită de iobag cu vitele, uneltele şi mîncarea sa. Ea era şi mai grea, deoarece era prestată mai mult vara, în timpul muncilor agricole, astfel că iobagul era luat de la muncă de pe sesia sa, cînd era mai mare nevoie de braţele sale de muncă. Robota era îndeplinită la mari depărtări de locuinţa iobagului, drumul însă nu era socotit. Ceea ce agravează şi mai mult robota, sînt abuzurile nesfîrşite ale stăpînului de pămînt sau ale slujbaşilor acestuia: abuzuri la stabilirea zilelor sau a cantităţilor de muncă, la socotirea zilelor de muncă, maltratarea şi bătaia iobagilor etc. [2]. Pe lîngă dijmele sau dările faţă de nobilii feudali, ţăranii mai aveau obligaţii de dijmă (1 din 10) din toate produsele agricole şi faţă de biserică: din vin, grîu, secară, orz, ovăz, miei şi din altele şi din unele animale: miei, iezi, şi albine. Grînele se dijmuiau după clăi sau cruci: din zece clăi sau cruci se lua una; animalele se dijmuiau după număr: din zece miei sau zece stupi se luau cîte unul, dijma din stupi sau miei peste zece sau sub zece se răscumpăra cu cîte doi dinari pentru un stup sau miel [3]. Cînd iobagii locuiau pe moşiile bisericii, mai întîi dădeau dijma bisericească, iar apoi nona feudală aceleiaşi biserici. Astfel, după ce ţăranul plătea nona şi dijma nu-i mai rămîneau decît opt clăi din zece. Pentru ca să nu scape cumva vreun ţăran iobag fără să plătească dijmă clerului superior, prin decretul din 1498 se impune dijmă şi iobagilor lipsiţi de pămînt arător şi de vii. Aceştia, sub numele de banii secerişului sau ai secerătorilor *(messoriales pecuniae)*, trebuiau să dea a zecea parte din ceea ce cîştigau din munca lor la alţii [4]. Pe lîngă aceste obligaţii, iobagii mai plăteau bisericii „banii creştinătăţii“ *(christianitatis pecuniae)*. Nesaţiul de bani al clerului înalt nu se putea împăca cu situaţia, ca număr însemnat de ţărani să rămînă nedijmuiţi. Căci potrivit legiuirilor mai vechi dijmele faţă de biserică trebuiau plătite numai de ţăranii catolici, sîrbii, rutenii, romînii şi alţi „schismastici“ fiind scutiţi de această obligaţie faţă de biserica catolică [5]. Clerul înalt din teritoriile locuite de majorităţi ortodoxe nu se putea împăca cu această pierdere de venituri. In această situaţie erau episcopii de pe teritoriul Transilvaniei şi din Slavonia, regiunile de sub jurisdicţia lor fiind locuite de mari majorităţi ortodoxe: romîni, ruteni şi sîrbi. Clerul, în mod abuziv lua dijmă şi de la ţăranii ortodocşi după cum rezultă din mai multe decrete-legi de la sfîrşitul secolului al XV-lea. Abuzul a fost legiferat însă în scurtă vreme din

---

[1] Decretul al VII-lea din 1514 al regelui Vladislav II, art. 16, ibidem, I, p. 714.

[2] D. Prodan, Despre condiţiile în care se făcea robota, în Studii şi referate privind istoria Romînici. Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1954, I, p. 841—857.

[3] Decretul I din 1492 al regelui Vladislav II, art. 48; Decretul II din 1495 al aceluiaşi rege, art. 37—39; Decretul III din 1498 al regelui Vladislav II, art. 51; Decretul VI din 1507 al aceluiaşi rege, art. 15; Corpus Juris Hungarici, I, p. 512, 584—586, 622, 702.

[4] Decretul III din 1498 al regelui Vladislav II, art. 52. Ibidem, p. 624.

[5] Decretul II din 1495 al regelui Vladislav II, art. 45. Ibidem, p. 588.

partea aceluiaşi rege care căutase să-l frîneze. Astfel, la 22 mai 1500, episcopul Transilvaniei smulge regelui Vladislav o poruncă adresată tuturor nobililor şi altor oameni cu moşii de orice stare şi condiţie din părţile Transilvaniei „ca dijmele din cereale, grîne şi din alte lucruri şi venituri din acelea, anume din pămînturi, din vii, care mai înainte au fost cultivate de creştini şi pe care acum le strîng romînii sau schismaticii ce locuiesc acolo să fie plătite acelui episcop şi capitlului". Deoarece nobilimea nu respecta acele porunci şi nu permitea „să se dea şi să se plătească acelui episcop şi acelui capitlu dijmele, ci dimpotrivă împiedica pe iobagi să dea darurile închinate lui Hristos atît de romîni cît şi de ceilalţi la vremea sa", regele dă poruncă aspră nobililor ca îndată ce vor vedea scrisoarea sa să fie „datori şi ţinuţi să plătească şi să dea într-adevăr fără nici o piedică şi reţinere, totdeauna, la vremea sa, acelui domn episcop şi capitlului dijmele din pomenitele pămînturi care au fost cultivate de creştini şi pe care acum le strîng romînii sau schismaticii, adică iobagii voştri (ai nobililor)" [1].

Iobăgimea din Transilvania mai avea unele obligaţii şi faţă de fisc. Printre acestea, era darea numită venitul cămării, (*lucrum camerae*) care consta din 18 dinari anual de fiecare gospodărie sau poartă iobăgească în vremea regelui Carol-Robert, 3 groşi în timpul lui Ludovic I [2]. Regele Matei Corvin observînd că vechiul sistem al acestei dări, în urma înmulţirii porţilor iobăgeşti, e defavorabil fiscului, îi schimbă numele şi conţinutul. Sub numele de darea cămării regeşti (*tributum fisci regalis*), începînd cu anul 1467 se încasau 20 de dinari de la fiecare poartă iobăgească. Această dare, cu excepţia nobililor, era plătită de toţi ţăranii, oraşele libere regeşti, cumanii, rutenii, tătarii, romînii şi de meşteşugari [3]. Populaţia romînească din regatul Ungariei medievale mai plătea şi o altă dare specifică, numită datul oilor (*quinquagesima ovium*), şi care consta la început din o oaie cu miel şi o mioară din 50 de oi [4]. Mai tîrziu această dare va fi tot mai apăsătoare, transformîndu-se în vigesimă, o oaie cu miel din 20 de oi şi apoi în decimă, o oaie cu miel din 10 oi.

Pe lîngă aceste obligaţii în natură şi bani faţă de fisc, de pe la jumătatea secolului al XV-lea ţărănimea mai era supusă unei noi obligaţii numită ajutor (*subsidum*). Din darea extraordinară, începînd cu a doua jumătate a veacului al XV-lea, acest ajutor se transformă tot mai mult într-o obligaţie permanentă. Ea se încasa după porţi şi a cunoscut o continuă urcare: la 1466 era de un florin după cinci porţi, pentru ca începînd cu anul 1474 să se urce la un florin de poartă [5].

Acestor sarcini legale, se adăugau abuzurile de tot felul săvîrşite de nobili, de rege, de biserică şi de slujbaşii acestora, într-o vreme cînd anarhia feudală era nestăvilită, deoarece regele Vladislav II, căruia feudalii i-au

---

[1] Arhiva capitlului din Alba Iulia, L. 5, nr. 775; regest la Beke, Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt, p. 84.

[2] Decretul din 1342 al regelui Carol Robert, art. 20; decretul din 1351 al regelui Ludovic I, art. 4; Corpus Juris Hungarici, I, p. 154—155 şi 170.

[3] Decretul din 1439 al regelui Albert, art. 7; Al. Doboşi, Datul oilor, Bucureşti, 1937, p. 13; decretul I, din 1492 al regelui Vladislav II, art., 26; Corpus Juris Hungarici I, p. 282 şi 496.

[4] Al. Doboşi, op. cit., p. 14.

[5] Decretul din 1474 al regelui Matei Corvin, art. I, şi din 1478, art. I, Corpus Juris Hungarici, I, p. 372—374, 380.

dat epitetul de „cel bun" căci lăsa frîu liber tuturor abuzurilor, nu era în stare să-şi impună autoritatea şi să frineze aceste abuzuri. Aceste stări de lucruri au dus ţărănimea la sapă de lemn, la o sărăcie tot mai accentuată. Sesiile iobăgeşti se fărîmiţează, iobagii decad tot mai mult în situaţia de jeleri. Astfel, de pildă, pe domeniul oraşului Mediaş, existau, pe la 1512, 181 sesii iobăgeşti şi 80 de jeleri, deci 31% jeleri; pe domeniul cetăţii Şiria, la 1525 de abia 20% dintre iobagi aveau sesii întregi faţă de 35% jumătăţi de sesie şi 45% mai puţin de jumătate, ajungîndu-se să locuiască pînă la 11 familii pe o sesie [1]. În această situaţie nu este de loc surprinzător faptul că ţăranii îşi părăseau casele, că înfruntau cele mai mari riscuri, părăsind moşiile stăpînilor lor pentru a fugi în alte locuri unde viaţa li se părea mai suportabilă. Satele se pustiau. Cîteva date din a doua jumătate a secolului al XV-lea sînt concludente pentru ilustrarea acestui fenomen. La 1471 în şase sate din comitatul Satul Mare, 49% din sesii erau pustii; la 1487 într-un sat din comitatul Turda 50% din sesii erau pustii, la 1494 în 17 sate din comitatul Sălaj 59½% din sesii erau pustii, iar în două sate din comitatul Dobica 40% din sesii erau pustii; la 1496 în 36 sate din comitatul Bihor 58% din sesii erau pustii. Pustiirea satelor se datoreşte pe de o parte deselor epidemii de ciumă care au bîntuit în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XV-lea, pe de altă parte repetatelor invazii şi distrugeri turceşti, dar nu mai puţin şi fugii iobagilor pe alte moşii sau în tîrguri şi oraşe [2]. În faţa primejdiei de a rămîne fără braţe de muncă, nobilimea întrebuinţează toate mijloacele legale şi mai ales ilegale, pentru a împiedica plecarea iobagilor. Iobăgimii i-a fost răpită şi posibilitatea, iluzorie de multe ori, de a părăsi moşia feudalului neomenos pentru a-şi căuta putinţa de trai în altă parte. Teoretic în regatul Ungariei medievale, iobagii puteau să părăsească moşia feudalului respectiv după ce îşi plăteau darea după pămînt *(terragium)* şi celelalte datorii sau gloabe faţă de stăpînul moşiei. Faptul că în cursul veacului al XIV-lea şi al XV-lea această dispoziţie a trebuit repetată de nenumărate ori, dovedeşte că ea nu era respectată de nobilimea atotputernică, care găsea felurite pretexte pentru a împiedica cu orice preţ pierderea iobagilor, a forţei de muncă. Cînd dispoziţiile generale cuprinse în diferite legi erau nesocotite, regele adresează porunci acelor nobili care eludau legea. O astfel de poruncă a fost adresată la 1505 de regele Vladislav II: prelaţilor, baronilor, comiţilor, castelanilor, nobililor şi slujbaşilor acestora, precum şi oraşelor, tîrgurilor şi satelor şi cîrmuitorilor acestora, poruncindu-le să respecte vechea datină a ţării, potrivit căreia „orice iobag sau om de condiţie iobagă, care locuieşte pe oricare din moşiile" bisericii, a nobililor sau tîrgurilor şi oraşelor — „după ce a plătit birul după pămînt şi celelalte datorii ce le are, să aibă liberă voie de a se statornici pe moşiile altora". Regele porunceşte cu tărie nobilimii, clerului şi slujbaşilor acestora „să lase pe iobagi sau pe oamenii de stare iobagă, care după ce vor fi plătit birul după pămînt şi alte datorii pe care le-ar fi avut, ar voi să plece, să aibă voie liberă să plece de pe moşiile, pămînturile şi bunurile de sub stăpînirea lor sau din mijlocul lor spre a se statornici pe moşia episcopului Transilvaniei,

---

[1] I. Szabó, Tanulmányok a magyar parasztság történetéből, Budapest, 1948, p. 17—24.

[2] I. Szabó, Hanyatló jobbágyság a középkor végén in « Századok », 1938, nr. 1 — 3, p. 14—19.

împreună cu bunurile şi lucrurile lor, să-i lase să plece în pace, fără a le face vreo greutate". In caz potrivnic, regele porunceşte comiţilor, vicecomiţilor şi juzilor nobililor din acele comitate unde nu s-ar respecta această poruncă, ca ei, „după ce se vor fi încredinţat mai întîi despre adevărata stare a lucrurilor să-i silească pe aceia să încuvinţeze şi să ducă la îndeplinire porunca de mai sus, sub pedepsele ce se obişnuiesc în asemenea cazuri" [1]. Chiar şi în cazul cînd iobagii reuşeau să părăsească moşia feudalului respectiv, ei nu puteau să ducă cu ei sau să înstrăineze bunurile lor nemişcătoare: case, clădiri, garduri sau împrejmuiri, care rămîneau acolo, stăpînilor de pămînt [2]. Dar dreptul de mutare devine tot mai iluzoriu, căci sub pretextul nerespectării legilor şi a datelor ţării privitoare la dreptul de mutare, orice iobag plecat putea fi readus cu forţa de fostul său stăpîn şi reţinut pe moşiile sale. Este concludent cazul judecat de vicevoievodul Transilvaniei Petru, la 4 iunie 1506. Un iobag romîn cu numele Ioan cnezul, deci un cnez ajuns în stare de iobăgie, a plecat de pe moşia familiei Vas şi s-a aşezat pe moşia regală Săcălaia. Nobilii Vas l-au prins, l-au pus la închisoare şi au stors cu forţa 100 de florini şi 180 oi, obţinînd din partea forului de judecată al comitatului Dobîca restituirea iobagului fugit. Pentru adeverirea „dreptăţii" lor, au adus mărturia a peste 70 de nobili, astfel că scaunul de judecată al vicevoievodului hotărăşte că „Ion cnezul trebuie adjudecat din nou pomeniţilor Ioan şi Blasiu Vas şi înapoiat şi restituit împreună cu toate bunurile şi lucrurile sale, deoarece acela ridicîndu se de pe moşiile acelora a plecat pe pomenitele moşii ale maiestăţii sale împotriva obiceiului ţării şi a rămas pe acelea". Juzii nobililor din comitatul Dobîca restituie „pe acel Ion cnezul, împreună cu toate lucrurile şi bunurile sale sus-pomenite, amintiţilor Ioan şi Blasiu Vas, adică stăpînilor de odinioară a ai acelui Ion cnezul şi-l lasă în iobăgie veşnică" [3]. De aici nu mai era decît un pas pînă la legiferarea propriu-zisă de către staturile ţării, a iobăgiei veşnice, decretată la 1514.

In aceste condiţii, ţărănimea nu mai avea decit un singur mijloc de a-şi uşura viaţa, şi anume transformarea uneltelor agricole în arme ucigătoare îndreptate împotriva nemiloşilor săi asupritori. Şi în adevăr, ţărănimea transilvăneană n-a pregetat să experimenteze şi acest mijloc, organizind numeroase răscoale, mai mari sau mai mici, care străbat istoria Transilvaniei ca un fir roşu de-a lungul veacurilor. Veacul al XVI-lea în mod deosebit poate fi socotit ca vremea celor mai multe şi mai mari răscoale ţărăneşti din Transilvania, culminind cu marea răscoală ţărănească din 1514, care poate fi socotită un adevarat război ţărănesc.

Vara anului 1500 cunoaşte o răscoală a ţaranilor iobagi din Vinţul de Jos împotriva slujbaşilor regali de la depozitele de sare de acolo. Răscoala aceasta, cu totul necunoscută pînă acum, este atestată de o scrisoare a lui Emeric Czobor comitetele cămării de sare din Transilvania, dată din Turda

[1] Arhivele Statului din Cluj, fondul oraşului Zalău.

[2] Decretul I din 1495 al regelui Vladislav II, art. 22; Corpus Juris Hungarici, I, p. 574—576.

[3] Academia R.P.R., Filiala Cluj, Arh. ist., CCVI.

la 26 august 1500. Emeric Czobor scrie autorităţilor din Sibiu că ţăranii iobagi din Vinţul de Jos au năvălit înarmaţi maltratînd şi rănind pe unii dintre slujbaşii regelui din Vinţ. Comitele cămării, cere sibienilor să ia măsuri pentru prinderea şi pedepsirea acelor răufăcători. „Ne-au spus slujbaşii maiestăţii sale regeşti care au datoria să păzească sarea de la Vinţ — scria Emeric Czobor judelui şi juraţilor din Sibiu — că în zilele trecute... ţăranii iobagi ai voştri (ai sibienilor) care locuiesc în pomenitul tîrg Vinţul de Jos... au năvălit înarmaţi şi cu silnicie împotriva lor şi pe unii dintre ei, fără a avea vreo vină, i-au alungat, ba chiar i-au străpuns şi i-au rănit". Comitele cămării de sare scria sibienilor să cerceteze şi să descopere pe acei „răufăcători", să-i prindă şi să-i pedepsească pentru ca astfel de întîmplări să nu se extindă şi mai mult [1]. Vinţul de Jos era locul de depozit al sării extrase la Ocna Sibiului. Aici exista o cămară — filie a celei din Ocna Sibiului — cu mai mulţi slujbaşi, în frunte cu comitele sau cămăraşul. Munca grea, la care se adăugau abuzurile cămăraşului şi ale celorlalţi slujbaşi ai cămării, au determinat răscoala ţăranilor iobagi din Vinţul de Jos.

Peste doi ani (1502—1503), se înregistrează mişcări ale ţăranilor romîni din ţara Făgăraşului. La 1506 are loc o răscoală a secuilor, de care n-a fost străin nici chiar Gheorghe Doja, viitorul conducător al răscoalei din 1514. În acelaşi timp mişcări ţărăneşti izbucnesc în nordul Transilvaniei, în regiunea Bihorului. La 1508 ţara Făgăraşului era din nou cuprinsă de o mare răscoală, la care participă şi ţărani din Ţara Romînească [2].

În anii 1511—1513 cele 7 + 2 scaune săseşti au fost tulburate de o serie de mişcări ţărăneşti, care neliniştesc nu numai pe cei împotriva cărora erau îndreptate, dar îngrijorau chiar şi pe rege. Răscoalele ţărăneşti erau îndreptate împotriva slujbaşilor regelui, împotriva patriciatului orăşenesc şi împotriva nobililor din acele părţi, adică împotriva celor trei exploatatori ai ţărănimii din părţile sud-estice ale Transilvaniei. Răzmeriţa din 1513 îndreptată împotriva autorităţilor secuieşti era condusă de Ioan Secuiul, care va fi conducătorul răscoalei din părţile sud-estice ale Transilvaniei şi în 1514.

---

[1] Prudentes et circumspecti amici sincere nobis dilecti, post salutem. Noveritis qualiter nobis exponunt familiari regie maiestatis qui sales in Vincz custodire debebunt, ut superioribus diebus nescitur quibus respectibus, coloni et iobagiones vestri in prefat › oppido Alwyncz commorantes contra et adversus exponentes, armatis et potenciariis manibus insurrexissent et nonullos ex ipsis nullis culpis et demeritis exigentibus, etiam sagittis percusissent et vulnerassent. Ignoramus si amicitiis vestris notum sit. Nos de ingentissimis periculis vestris proximis diebus evenitum regie maiestati diripsisse et per proprium nostrum familiarem nostris propriis et expensis litteras nostras penes vos scriptas, regie sue maiestati destinandas duximus et in aliis amicis in quam ad nos confidentes habueritis in omnibus complicis amicis vestris volumus et a vobis similiter omnem vestram amicitiam expectaturi sumus et propterea dominatio vestra illos malefactores qui talis exercitarunt secundum rectum et verum iudicium et iustitiam punire velitis, ne per amplius talia eveniant et si quid exinde vestre amicitie fecerint aut facere voluerint. Nos per dictas vestras litteras rogamus certificetis et tandem dominatio vestra et amicitie valent. Datum in oppido Thorda, feria quarta proxima post festum beati Bartholomei apostoli, anno domini 1500. Emericus Czobor comes camerarum salium partium regni Transilvanarum. Pe verso: Prudentibus et circumspectis iudici, iuratisque civibus in civitate Chybiniensis constitutis, amicis nostris honorandis. Arh. Statului din Sibiu, L. 57, nr. 17.

[2] Pentru aceste răscoale cf. Şt. Pascu, Răscoale ţărăneşti în Transilvania, I, p. 111—117.

Toate aceste mişcări şi răscoale ţărăneşti nu erau decît preludiul aceleia ce se va dezlănţui cu o furie neobişnuită la 1514 şi care va lua proporţii de adevărat război ţărănesc. Scînteia aruncată de arhiepiscopul de Strigoniu, Toma Bakocz, a aprins focul ce mocnea sub spuză. Cruciada împotriva turcilor, proclamată de ambiţiosul prelat, s-a transformat cu repeziciune într-un război ţărănesc sub conducerea lui Gheorghe Doja, deoarece masele ţărăneşti exploatate de regalitate, nobilime şi clerul superior erau însufleţite mai mult de dorinţa de a lupta împotriva duşmanului intern, nobilimea şi clerul înalt, decît de ideea de cruciadă. Atitudinea duşmănoasă a nobilimii şi în aceste momente grele pentru ea, maltratarea familiilor iobagilor plecaţi la oaste, au avut un efect cu totul potrivnic celui scontat de nobilime: ţărănimea în loc să se înfricoşeze, întoarse armele împotriva ei. Răscoala cuprinde cu mare repeziciune regiunile de dincolo de Tisa, pentru ca la sfîrşitul lunii mai şi începutul lunii iunie să cuprindă şi regiunile de dincoace de Tisa: Maramureşul, Crişana, Banatul. Nobilimea înspăimîntată strînge rîndurile, se organizează pentru a putea face faţă primejdiei. Cercetarea arhivelor de la Cluj şi Sibiu ne-a prilejuit descoperirea unui număr de documente cu totul necunoscute pînă acum, cunoaşterea lor în întregime, a altora cunoscute pînă acum numai din unele regeste sumare, cunoaşterea, în al treilea rînd, a întregului cuprins a altor documente pe care istoricul răscoalei din 1514 S. Márki le-a cunoscut doar din informaţiile unor arhivişti fără a le fi studiat personal şi, deci, nevalorificate îndeajuns. Toate acestea publicîndu-se în întregime acum pentru întîia oară, completează într-o măsură apreciabilă documentarea privitoare la răscoala ţărănească din 1514, dîndu-ne posibilitatea înţelegerii şi mai bine a evenimentelor petrecute în Transilvania, cu acest prilej, a cunoaşterii unor episoade, a unor noi căpetenii şi a colaborării populaţiei sărace din oraşe şi a lucrătorilor de la ocnele de sare şi minele metalifere cu ţărănimea răsculată, precum şi extinderea mare a răscoalei, ca şi durata ei în timp.

Trecerea răsculaţilor în Transilvania a stîrnit o mare îngrijorare în rîndurile clasei exploatatoare. Apeluri disperate sînt adresate de reprezentanţii acesteia, cerînd saşilor ajutoare grabnice. Astfel episcopul Transilvaniei Francisc Várdai scria din Gilău la 9 iunie sibienilor despre „primejdia mare în care se găseau nobilii prin intrarea cruciaţilor în această ţară a Transilvaniei", amintindu-le de poruncile voievodului adresate nobililor din Transilvania „de a fi pregătiţi pentru a face faţă acestei primejdii". Episcopul roagă pe sibieni „să fie pregătiţi şi ei cu cele mai mari şi mai puternice forţe pe care le au pentru salvarea ţării, deoarece dacă nu vor face acest lucru este de ţinut în ce primejdie va fi întreaga ţară şi cum va putea fi salvată de această primejdie" [1]. Peste cinci zile, un apel asemănător este adresat aceloraşi sibieni, din Orăştie, de către Ioan

[1] Prudentes ac circumspecti viri amici honorandi. Scripseramus at dominum Stephanum de Thelegd secundum quod in litteris vestris a nobis optastis, quid respondit potestis intelligere ex litteris suis hiis reclusis. Consilium nostrum est caveatis ne in excusationem suam negligentiam vestram alleg re possit vosque fuisse in causa quod munus legationis exequi non potuisset ut cumque pot tis ordinate et expensas et cuppas. Preterea credimus vos non ignorare que et qualia pericula a cruciatis illata sunt decreveruntque in hoc Regnum Transilvanie penetrare. Quibus ut resistatur ad hoc regno excludantur Scripsit ad nos dominus Vayvoda in nobilibus huius regni pareant et instruant se ad resistendum

Zápolya, voievodul Transilvaniei, care se găsea aici pentru întărirea cetăţii ameninţate de înaintarea răsculaţilor. Voievodul scria sibienilor, că după cum au adus praf de puşcă şi alte arme pentru întărirea altor cetăţi, tot astfel le porunceşte, în numele regelui, „să trimită cît pot mai repede praf de puşcă şi alte lucruri necesare şi la cetatea Orăştiei“ [1]. La 29 iunie Ioan Zápolya scria din nou sibienilor în numele regelui, poruncindu-le cu tărie, „să trimită în tabără, mai ales dincolo de Orăştie, din satele şi tîrguriile lor, tot felul de alimente, cît şi cai şi oameni potriviţi dintre oamenii care au mai rămas acasă, asigurîndu-i pe toţi şi pe fiecare în parte că le va plăti cu bani la preţul cuvenit“ [2].

---

tantis periculis. Hortamur vos quoque si vultis obtatisque rem publicam salvam fore sitis parati maiore ac fortiore manu quam potestis. Quod si non feceritis timendum est in tale periculum devenire totum hoc Regnum ac quo nescimus quas eliberare poterit. Consultatis inter vos et sitis bene parati. Data ex castro nostro Gyalu feria sexta proxima post Penthcostes, anno domini 1514.

Franciscus de Varda
Electus Transsilvanie etc.

Pe verso: Prudentibus et circumspectis viris magistro civium ceterisque consulibus civitatis Cibiniensis, amici honorandis. Arh. Statului Sibiu, L, 58, nr. 180.

[1] Prudentes et circumspecti amici nobis dilecti. Cum nos, deo volente, iam hic in Zazwaros essemus constituti perscrutando de ingeniis et pulver bus in arce existentibus rettullerunt nobis ingeniis ipsis et pulveribus ac aliis machinamentis ad conservationem domus huius modi, arx ista penitus nuda et vacua foret profecto mirati sumus sed que ut vos prout nobis datur intelligi et alias arces eius modi pulveribus et aliis indigendo providentis. Requirimus vos et nichilominus regia in persona comittim s quetenus acceptis presentibus, quanto citius fieri poteritis huc ad arcem istam pulveres et alias necesitates mitteretis quoniam vivimus in hac potissimus (?) presente tempestate inordinate. Arx ista est nam et primus ante alias fortuna tangit et eum ob rem secus non faciatis. Ex Zazwaros predicta feria quarta post trinitatis, anno 1514.

Joha nes comes et waywoda Transsilvanie etc. Pe verso: Prudentibus et circumspectis magistro civium ceterisq e iuratis consulibus civitatis Cibiniensis etc., amicis nobis dilectis.

Arh. Statului din Sibiu, L. 58, nr. 170.

[2] Johannes de Zápolya comes perpetuus terrae Scepusiensis, Waywoda Tran silvanus et Siculorum comes etc. Prudentibus et circumspectis magistro civium ceterisque iuratis consulibus civitatis Cibiniensis salutem et favorem. Quoniam peroptime vobis iam constare poterit, nos gentes partium starum Transsilvanarum movisse itaque castrametasse ubi victualibus gentes ipsi l aud mediocriter indigere videntur. Quapropter requirimus vos et nichilominus harum serie regia in persona firmissim ecommittimus et mandu mus quatemus agnitis pressentibus, omnia victualia, tam equis videlicet quam hominibus competentia cum ea parte gentium que domi est relicta ad loca castramemta ultra scilicet /zvaro deferri et dirigere debeatis et teneamini, assecurando vos, omnes et singulos presentibus litteris nostris ut nichil penitus absque pecuniis et condigno pretio aufferi faciemus, sed per omnibus persolvi conmittimus, nam alioquin cogemur gentes ipsas ne fame morerentur ad villas et oppida vestra exmittere. Secus igitur nullo ratione facere presumatis. Datum in civitate Zazwaros in festo beatorum Petri et Pauli apostolorum, anno 1514.

Arh. Statului din Sibiu, L. 13, nr. 176.

O poruncă asemănătoare trimite Ioan Zápolya bistriţenilor la 21 august 1514.

Iohannes de Zapolya comes perpetuus terrae Scepusiensis, Way oda Trans ilvanus et Siculorum comes etc. Prudentibus et circumspectis magistro civium, iudicibus ceterisque iuratis consultibus quorumcumque sedium, civitatum et oppidorum Saxonicalium presentium notitiam habituris salutem et favorem. Quoniam nos tum ex gratia nostra speciali tumque aliis certis et rationabilibus de causis prudentes et circumspectos iudicem ceterosque iuratos cives et hospites civitatis Bistriciensis ab illa solutione quam nuper tempore sedicionis ex parte nobis exercituantes pro vectione bombardarum in medium universitatis Saxonum facere habebant duximus eximendum et supportandum, ymo eximimus et supportamus presentium per vigorem. Quo circa requirimus vos et nichilomnius harum serie regia in persona firmissime commitimus et mandamus quatenus agnitis presentibus eosdem cives et hospites prefate civitate Bistriciensis contra formam noestre prescripti exemtionis ad quemquam solutionem puta pro vectione ut prefertur ingenlorum sive bombardarum a tare

Aceeași poruncă este adresată de voievod comiților cămării de sare din Turda, Ștefan Josa și Benedict Dersy, care la rîndul lor o transmit bistrițenilor, cerindu-le „să pornească împotriva acestor hoți răsculați și care cutreera țara, să prindă pe căpitanul acestora numit Albert“ și apoi să-l înștiințeze pe voievod sau pe ei. Comiții cămării amenință pe bistrițeni cu mare pedeapsă ce vor avea de suferit din partea voievodului dacă nu vor da ascultare acestor porunci [1].

Amploarea și intensitatea răscoalei din 1514 în Transilvania rezultă din o seamă de documente descoperite în arhivele cercetate, care dovedesc participarea maselor orășenești, a acelei „opoziții plebeiene“ (calfe, ucenici, meșteșugari săraci, lucrători), precum și a lucrătorilor de la ocnele de sare și minele metalifere în mare măsură. Pe lîngă știrile mai vechi care atestau participarea la răscoală a orășenilor din Buda și din alte orașe ale Ungariei sau a celor din Cluj, documentele noastre ne dezvăluie participarea populației sărace și din alte orașe. Mai ales lucrătorii de la ocnele de sare din Turda și Dej, cei de la minele de fier din Trascău și cei de la minele de argint din Rodna au participat în mod foarte activ la răscoală, organizați chiar în cete cu căpetenii proprii.

Din două documente — unul din 18 iunie și altul din 9 decembrie 1514 — se cunoaște participarea orășenilor din Turda și a lucrătorilor de la ocnele de sare din apropiere. Prin cel dintii, comiții cămării regale de sare din Transilvania scriau bistrițenilor să prindă pe căpitanul răsculaților din Turda cu numele Albert, refugiat în părțile Bistriței. Că e vorba de un căpitan de răscoală din Turda, poate un lucrător de la ocnele de sare, o dovedește faptul că e urmărit de comiții cămării de sare, că aceștia cer bistrițenilor să-l rețină pe seama lor dacă-l vor putea prinde. Dacă acel căpitan de răsculați n-ar fi fost de la Turda și mai ales de la ocnele de sare de acolo, comiții cămării de sare n-ar fi avut nici o autoritate asupra lui și nici împuternicirea ca ei să-l urmărească. Prin al doilea document, regele Vladislav poruncea voievodului

---

compellere seu cohartare aut ratione previa eisdem dampnum inferre numquam et nequaquam presumatis, nec sitis ausi modo aliquali. Presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in oppido Zekelwasarhel feria secunda proxima post festum Stephani Regis, anno domini millessimo quingentesimo decimo quarto.

Arh. Bistriței, la Arh. Stat. din Cluj, nr. 345 din 21 aug. 1514. Regest la A. Berger, Urkunden Regesten aus dem alten Bistritzer Archive, von 1203 — 1526, p. 93, nr. 579; amintit și la S. Márki, Dozsa György, p. 426.

[1] Providi ac circumspecti nobis dilecti. Non dubitamus vestram amicitiam non audire famam hanc in tota Hungaria ortam ac etiam confluentiam latronum. Nunc autem spectabilis ac magnificus Johannes de Sapolya Waywoda Transsilvanus percepit et mandavit nobis firmisime ac etiam littere sue magnificientie sunt allate ad nos et etiam ad vestram amicitiam ut ubi inveniri poteritis hos latrones insurgentes ac etiam divagantes, capitaneum ipsorum Albertum nominis ex tunc rogamus vestram amicitiam ut detineri velitis usque ad scriptum sue magnificentie aut ad nostrum scitum. Quia si aliter contigerit et magnificus wayvoda rescierit vestra amicitia magnum dampnum et scandalum pateretur. Hunc autem presentium ostensorem tardare ne velitis et per eundem rem veram et certitudinaliter, nobis cognitam significetis vestris in litteris aliud non facere audeatis.

Datum Thorde, dominica post festum sacratissimi Corpori Christi, anno domini millesimo quingentesimo decimo quarto.

Stephanus Iosa et Benedictus Dersy.

comtes camerarum salium etc.

Arhiva Bistriței, nr. 340 din 18 iunie 1514.

Ioan Zápolya să ia apărarea orăşenilor din Dej şi Turda şi mai ales a lucrătorilor de la ocnele de sare de acolo, faţă de nobilii din acele părţi care asupreau şi nu respectau vechile libertăţi şi privilegii ale acelor orăşeni şi lucrători.

Ca şi lucrătorii de la ocnele de sare din Turda, tot astfel nici lucratorii de la minele de fier din Trascău (Rimetea) din apropierea Turzii, n-au rămas nepăsători faţă de războiul întregii sărăcimi din Transilvania. Dimpotrivă, lucrătorii de la minele de fier din Trascău după cum rezultă dintr-un act de confirmare din 9 noiembrie 1516 al regelui Vladislav unindu-se „ţăranilor răsculaţi sub numele de cruciaţi, împotriva întregii nobilimi, au devastat moşiile din împrejurimi, reuşind să intre chiar şi să ocupe cetatea Trascău, devastînd-o şi distrugînd-o“ [1].

Participarea orăşenilor săraci şi a lucrătorilor de la ocnele de sare de lîngă Dej la fel este dovedită prin două documente. Cel din 9 decembrie al regelui Vladislav amintit mai sus şi altul din 15 decembrie al voievodului Ioan Zápolya. Regele Vladislav scria lui Ioan Zápolya voievodul Transilvaniei că orăşenii din Dej şi Turda i s-au plîns cu durere că „mulţi dintre nobilii şi locuitorii din părţile Transilvaniei pentru cele mai neînsemnate pricini“ îi duc înaintea voievodului, în ciuda vechilor lor drepturi, libertăţi şi privilegii daruite de regii Ungariei dinainte şi întărite de el; regele mai scrie că nobilii au început să-i apese şi să-i împovăreze cu mari procese şi cheltuieli, spunînd „ca cei ce se plîng şi-au pierdut libertăţile şi drepturile dăruite lor mai înainte, deoarece s-au alăturat ţăranilor care s-au răsculat acum în acele părţi ale Transilvaniei“. Din această cauză „mai zilele trecute, atunci cînd orăşenii din Dej şi Turda fuseseră chemaţi înaintea voievodului de nobili, dar, bizuindu-se pe libertăţile şi privilegiile lor n-au voit să se prezinte, voievodul i-a condamnat la pedepse şi gloabe“. Orăşenii din Dej şi Turda — continuă regele — potrivit acelor libertăţi şi privilegii ale lor sînt cu totul scutiţi de a se înfăţişa înaintea judecăţii voievodului sau a oricăror alţi judecători şi împărţitori de dreptate din Transilvania, în orice pricină a lor şi nu trebuie să se prezinte decît înaintea scaunului de judecată al regelui. „Cît priveşte învinuirea de mai sus a numiţilor nobili, ea nu pare a fi întemeiată — spune regele — deoarece acei locuitori nu de bună voie, ci doară siliţi s-au făcut părtaşi la răscoala ţăranilor şi a poporului de jos iar pentru faptele lor rele, oricare ar fi fost acestea, noi i-am iertat“. Regele, nevoind ca din această pricină numitele tîrguri şi prin urmare locuitorii lor, „care şi aşa, în aceste vremuri, sînt destul de asupriţi şi păgubiţi din toate părţile, sa fie şi mai asupriţi şi păgubiţi de către cineva, mai ales cînd e vorba de singurii oameni, „ce-i avea la îndemînă“ care

[1] Regele Vladislav ţinînd seama de credinţa lui Francisc de Trascău îi întăreşte cetatea Trascău şi cu alte două moşii din comitatul Turda, stăpînite de strămoşii săi şi pentru care avea scrisori şi acte îndestulătoare «sed superiore anno regnante videlicet adhuc ipsa paterna maiestate per rusticanam colluviem que sub nomine cruciate contra universam nobilitatem predicti regni nostri Hungarie et partium sibi subiectarum hostili manu insurrexerat et que inter cetera etiam castrum Thoroczko predictum, pro ditione rusticorum in eodem castro pro tunc existentium subintrarat et occuparat, dillanniiatas et comminuta extitisse... asserit .

Arh. Filialei Acad. R.P.R. din Cluj, fondul Toroczkay; regest la S. Jakó şi A. Valentiny, A Torockoszentgyörgyi Thor[illegible]

lucrau cu atîta hărnicie la ocnele regeşti de sare, sporind veniturile regelui", porunceşte cu tărie voievodului şi vicevoievodului să nu îndrăznească a sili de acum înainte „pe numiţii orăşeni şi locuitori din Dej şi Turda să stea la judecată înaintea nobililor sau a oricăror altora sau a-i chema pe ei înaintea voievodului, ci să fie datori a-i scuti de orice poveri pe acei orăşeni şi locuitori şi să-i păstreze pe veci în obişnuitele lor drepturi şi libertăţi" [1]. Ca urmare a acestor porunci, voievodul Transilvaniei Ioan Zápolya adresează la rîndul său, la 15 decembrie o poruncă slujbaşilor săi în acelaşi sens. Voievodul Transilvaniei scrie slujbaşilor săi că atît dintr-o milostivire a sa osebită cît şi înduplecat de cererea stăruitoare a lui Ştefan Josa, comitele cămării regeşti de sare din Transilvania, a socotit cu cale să le dăruiască milostivirea osebită, atît din partea sa, cît şi din puterea dăruită lui de rege, judelui şi juraţilor, cît şi tuturor oaspeţilor şi cărăuşilor de sare din Dej, atît in ce priveşte persoanele lor cît şi toate bunurile şi lucrurile lor, iertîndu-i „cu privire la acele fapte neîngăduite şi smintite ale lor, prin care ei s-au făcut vinovaţi în zilele din urmă, adică în vremea răscoalei stîrnite de cruciaţi împotriva rînduielilor statornicite împreună cu cruciaţii lui Ion Nagy, care, de asemenea e orăşean al pomenitului tîrg Dej, şi e socotit şi cunoscut de ceilalţi ca făptaşul mai

---

[1] Vladislaus dei gratia rex Hungariae et Bohemie etc., fideli nostro spectabili et magnifico Johanni de Zapolya comiti perpetuo terre Scepusiensis, Waywoda Transsilvano, Siculorum nostrorum comiti ac capitaneo nostre generali necnon vicewaywodis eiusdem, salutem et gratiam. Expositum est maiestati nostre pro parte et in personis fidelium nostrorum universorum civium et inhabitatorum nostrorum Dees et Thordensis gravi cum querela, qualiter plerique essent nobilium et regnicolarum partium ipsius regni nostri Transsilvanarum qui in causis et negociis quorumvis levibus eosdem exponentes contra vetusta iura ac libertates et privilegia ipsis a divis regibus Hungarie nostris scilicet predecesoribus concessa et per nos etiam eis gratiose confirmata, mediantibus litteris vestris, vestri in presentiam evocare et istic gravibus et expensis gravare et opprimere cepissent allegantes, eosdem exponentes libertates et iura ipsarum ipsis superinde concesse ex eo ammisisse quod scilicet rusticis qui in partibus illis quoque Transsilvane sibus nuper insurrexerant, adhesissent. Nam et his quoque diebus proxime preteritis dum scilicet per tales nobiles iidem exponentes vestri in presentiam evocati fuissent et confisi in libertatibus et privilegiis huiusmodi ipsorum istic coram vobis comparere noluissent ipsos in certis birsagiorum oneribus condemnassetis. Quia tamen ipsi exponentes a iudicio vestro et aliorum quorumlibet iudiciariorum et iustitiarum regni nostri in quibusvis causis et negotiis eorum vigore libertatis et privilegiorum huiusmodi suorum per omnia exempti et supportati habeantur et non nisi iudicio solus maiestatis nostre reservati sint premissaque allegatio ipsorum nobilium ad id minus sufficiens videtur, quoandoquidem ipsi incole non sponte sed inviti consortium ipsorum rusticorum, et popularium... (documentul rupt vreo 10 cm.). Quibus etiam ut cumque excessissent, superinde gratiam fecimus. Itaque nolentes per hoc oppida ipsa nostra et consequenter eosdem cives qui alioquin hoc tempore satis et oppressi et dampnificati undique existunt magis per quempiam opprimi seu dampnificare et maxime hos quos solos habemus in manibus qui scilicet pro nostro et regni nostri privato commodo istic in proventibus salium nostrorum regalium nobis assidue inserviunt. Propterea volumus et mandamus fidelitati vestre harum serie firmissime, quatenus a modo deinceps dictos cives et incolas nostros ad standum coram vobis iuri, ad instantiam dictorum nobilium vel alterius cuiusvis cogere et compellere vel ad evocandos illos in presentiam vestram, litteras vestras cuippiam dare minime audeatis, sed ipsos cives et incolas nostros ab onere huiusmodi insolito in iuribus et libertatibus eorum illesos semper et indempnes conservare et conservari facere modis omnibus debeatis. Aliud nulla ratione facturi. Presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Bude, Sabbato proximo post festum Conceptionis beatissime virginis Marie, anno domini millesimo quingentesimo quarto decimo. Relatio reverendi simi domini Petri episcopi wesprimensis thesaurarii regie maiestatis.

Arh. Statului din Cluj, fo[illegible] 9 dec. 1514.

de seamă în stîrnirea unor astfel de nenorociri şi căpetenia tuturor crimelor săvîrşite şi pe care, prin scrisoarea de faţă — scria Ioan Zápolya — vă poruncim să-l prindeţi oriunde l-aţi găsi şi după ce-l veţi fi prins să-l păziţi pe seama mea". Cei păgubiţi urmau să ceară despăgubiri de la făptaşi pe calea legii, iar făptaşii trebuiau „să se năzuiască de aci înainte să se lase de astfel de fapte nelegiuite, căci altfel milostivirea noastră de acum nu le va mai fi de nici un ajutor". În încheiere, prin scrisoarea sa, Ioan Zápolya porunceşte cu tărie, atît vicevoievozilor din Transilvania, cît şi comandanţilor şi vicecomandanţilor de cetăţi şi juzilor nobililor din toate comitatele, de asemenea juzilor şi juraţilor oraşelor, tîrgurilor şi satelor, cît şi tuturor persoanelor de orice stare sau treaptă care se află oriunde în părţile ţării Transilvaniei şi care vor lua cunoştinţă de scrisoarea sa, să nu tulbure sau să cuteze să aducă vreo pagubă, călcînd iertarea acordată acelora, „pentru amintitele fărădelegi sau rele săvîrşite numiţilor orăşeni şi oaspeţi din tîrgul Dejului, fie lor personal, fie bunurilor lor"[1].

Aceste două documente au o împătrită însemnătate. Pe de o parte ne dezvăluie participarea intensă la răscoala ţărănească atît a orăşenilor săraci din Dej şi Turda, cît mai ales a lucrătorilor de la ocnele de sare din apropierea celor două oraşe şi acţiunea acestora împotriva nobilimii din Dej, Turda şi din împrejurimi; în al doilea rînd scot la lumină numele şi activitatea intensă a unei căpetenii de răsculaţi, Ioan Nagy, orăşean

---

[1] Nos Johannes de Zapolya comes perpetuus terre Scepusiensis, Waywoda Transilvanus et Siculorum comes et ., memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod nos tum ex gratia nostra speciali tumque petitionibus et intercessionibus egregii Sthephani Iosa omitis camerarii salium regalium partium Transsilvanarum inclinati, prudentibus et circumspectis iudici et iuratis civibus ac universis hospitibus et celeristis oppidi Deesiensis capitibus rebusque et bonis ipsorum universis de et super illis illicitis et ineptis actibus quibus iidem novissimis hiis diebus tempore scilicet exorte seditionis per cruciatos unacum aliis cruciatis contra statu a Johanni Nagh civi consimiliter eiusdem oppidi Dees, qui inter ceteros in excitandis huiusmodi malis insignior quasi omnium scelerum per eos perpetratorum caput fuisse reputatur et dinoscitur, qu m serie presentium ubique inventum detineri et detentum nobis reservari iubemus, gratiam et misericordiam duximus faciendam speciales — ita tamen quod lesi sive damnificati eorum lesiones et dampna iure mediante, per eosdem requirere valeant atque possint seque de cetero a talismodi nephandissimis actibus immunes studeant preservari, alioquin pres ns nostra gratia ipsis minime videatur suffragari —, timmo auctoritate regia facimus per presentes. Quo circa vobis vicewayw dis nostris partium ipsarum regnum Transsilvanarum necnon castellanis, vicecastellanis comitibus vel vicecomitibus et iudicibus nobilium quorumcumque comitatuum item iudicibus ceterisque iuratis ivibus civitatum oppidorumque et villarum cunctisque aliis cuiusvis status et conditionis homini us, in ambitu partium regni Transsilvanarum ubilibet constitutis et existentibus presentem notitiam habituris har m serie regia in persona firmissime commitimus et mandamus, quatenus agnitis presentibus memoratos cives et hospites prefati oppidi Dees ratione premissorum criminum et delictorum hac vice qualitercumque patratorum et commissorum contra formam huiusmodi gratie nost e in personis aut rebus ipsorum quovismodo turbare molestareque seu ampnificare nullatenus presumatis, nec sitis ausi modo aliquali. Presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Bude, feria sexta post festum beate Lucie virginis et martiris anno domini millesimo quingentesimo decimo quarto.

Arh. Statului din Cluj, fondul oraşului Dej, nr. 97, din 15 decembrie 1514. Aceste două documente sînt amintite şi în lucrările: S. Márki, *Dozsa György*; S. Belu, Despre participarea orăşenilor din Transilvania la răscoala din 1514, în Studii şi referate privind istoria Romîniei, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1954, I, p, 6J5; t. Pascu, Meşteşugurile din Transilvania pînă în sec. XVI-lea, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1954, p. 333, dar în întregime se publică acum pentru întîia oară.

din Dej, poate meşteşugar, poate un lucrător la ocnele de sare de la Ocna Dejului, care nici la 15 decembrie 1514 nu era încă prins [1]; în al treilea rînd dovedesc politica regalităţii faţă de orăşeni în general şi faţă de lucrătorii de la ocnele de sare din Dej şi Turda în deosebi. Regele caută să se sprijine din ce în ce mai mult pe orăşenime, noua categorie socială producătoare de bunuri materiale şi deţinătoare de valori economice de seamă. Regele ia apărarea lucrătorilor de la ocnele de sare care lucrau pentru a-i aduce lui cîştiguri şi numai mînat de aceste considerente, aşa cum va face de altfel şi nobilimea, care cruţă viata ţărănimii răsculate doar pe motivul că nobilimea nu poate trăi fără ţărănime [2]. În al patrulea rînd, rezultă contradicţiile dintre orăşenime şi nobilime pe de o parte şi contradicţiile în sînul orăşenimii însăşi, între păturile sărace şi bogate pe de altă parte.

Din alte trei documente sîntem în situaţia de a cunoaşte acţiunea ţărănimii răsculate în alte trei oraşe: Bistriţa, Rodna şi Sighişoara. La 18 februarie 1515 voievodul Ioan Zápolya răspunde, din Lipova la o scrisoare a vicevoievodului său, Nicolaie Thuróczi, care-i scria „din partea acelui cismar (suttor) din Viţea, căpitan al cruciaţilor, care anume se găseşte în prinsoare la bistriţeni" şi-i cerea voievodului sfaturi în legătură cu acel căpitan de răsculaţi, ce anume trebuie să facă cu el. Voievodul îi răspunde să hotărască el, vicevoievodul, acea pedeapsă, să aibă grijă însă şi să se înţeleagă cu bistriţenii, deoarece acela trebuie să-şi ispăşească pedeapsa. De aceea voievodul porunceşte bistriţenilor ca să-l pedepsească pe acel căpitan cu pedeapsa cuvenită, după cum va rîndui vicevoievodul [3]. Ni se descoperă, prin această scrisoare, o nouă căpetenie de răsculaţi, în persoana unui meşteşugar sătesc, cismarul din Viţea, din apropierea Bistriţei. Ceea ce înseamnă că la răscoala ţărănească din 1514, meşteşugarii, atît cei săteşti cît şi cei orăşeneşti, vor fi participat în număr mare, dînd chiar şi căpitani din mijlocul lor, dintre care unul descoperit de acest document. Acest căpitan cu ceata sa îşi va fi desfăşurat acţiunile în părţile Bistriţei şi chiar în Bistriţa din moment ce a fost prins acolo, era ţinut în închisoarea oraşului Bistriţa şi urma să fie pedepsit de autorităţile bistriţene.

Dintr-o scrisoare (adeverinţă) dată din Bistriţa la 5 martie 1515 de către Ioan Kutsan de Şomcuta şi Theodor de Tamani, slujbaşii comite-

---

[1] G. Szerémi, Emlékirata Magyarország romlásáról în Mon. Hung. Hist., Scriptores, I, p. 70 pomeneşte numele unei căpetenii cu numele Benedict Nagy care acţiona în părţile sudice ale Ungariei însă. Ant. Verancsics, Opere complete, II, p. 8—9 numeşte pe acest căpitan de răsculaţi Anton Nagy, dînd şi amănunte despre acţiunile acestuia, amintind şi de un fel de proclamaţie a lui.« Nu există în Ungaria alt stăpîn decît regele Vladislav, fiul lui, Ludovic, Gheorghe Secuiul (Doja) şi apoi eu Anton Nagy ». Benedict şi Anton Nagy amintiţi de Szerémi şi Verancsics e una şi aceeaşi persoană, dar Ioan Nagy din Dej nu credem să fie identic cu cel de mai sus.

[2] Hotărîrile dietei din 1514, art. 14. Hurmuzaki-Densuşianu, Documente, II, 3, p. 195.

[3] Johannes comes et waywoda Transsilvanus etc. Egregie nobis sincere dilecte. Scribitis nobis ex parte illius Suttoris de Wycze capitanei cruciatorum qui scilicetmodo apud Bysthriciensem foret detentus cupitisque a nobis superinde informari, quid scilicet cum eo ageretur. Nos cuperemus ut medio vestri summeret idem penam sed ex quo studeretis cives ipsos affectare ne idem l inc ii deferendo amittentur ibidem apud ipsos illum penam luere debere. Ideo que ipsis annuimus dummodo pro ut insseritis illi debitam infligant penam. Ex Lyppa die dominico carnisprivum, anno 1515. Pe verso: Egregio Nicolao Thurochy vicewaywode nostro nobis sincere dilecto. Arhiva Bistriţei nr. 350 din 18 februarie 1515.

lui Ioan Drágffy, aflăm că au primit şi au luat o sumă de bani în numele lui Ioan Drágffy „de la judele şi juraţii din oraşul Rodna ca despăgubire pentru pagubele săvîrşite în vremea acelei răscoale a mizerabililor cruciaţi". Pentru toate aceste daune şi nedreptăţi judele oraşului Rodna a plătit 28 de florini, în urma cărei plăţi cei doi strîngători de gloabe socotesc „pe numitul jude şi pe juraţii oraşului şi întreaga obşte a des pomenitului oraş dezlegaţi şi descărcaţi"[1]. Importanţa acestui document constă nu numai în faptul că atestă participarea la răscoală a întregii orăşenimi din Rodna, adică a lucrătorilor de la minele de argint şi a meşteşugarilor de acolo, dar şi în faptul că ei săvîrşesc pagube pe moşiile din vecinătate, proprietatea lui Ioan Drágffy; pagubele erau însă mici, dacă despăgubirea pe care o plăteşte oraşul se ridică la 28 florini.

În sfîrşit, un document păstrat în arhivele capitlului din Alba Iulia, ne dezvăluie acţiunea răsculaţilor într-un alt oraş transilvănean, la Sighişoara. Printr-un act al său din 27 iunie 1520, regele Ludovic al II-lea, întăreşte, ca nouă danie, nobililor Ioan şi Gheorghe de Merghindeal moşiile Valdorf, Hărtăbagi şi Racoviţa, ca răsplată pentru meritele cîştigate de aceştia în luptele „atît împotriva turcilor, duşmanii înrăiţi ai creştinătăţii, cît şi împotriva cruciaţilor sau ţăranilor care s-au răsculat în anii trecuţi în întreaga ţară a noastră împotriva nobilimii şi care cu îndărătnicie au săvîrşit cruzimi şi au pîngărit deopotrivă pe dumnezeu şi pe sfinţi". Nobilii pomeniţi mai sus au avut acte şi scrisori cu privire la acele moşii, „dar în vremea pomenitei răscoale a ţăranilor", actele care se găseau la Anton Polnar, judele regal al Sighişoarei, au fost distruse, atunci cînd „Anton Polnar împreună cu soţia sa, mama numiţilor Ioan şi Gheorghe au fost omorîţi în chip jalnic de un blestemat, Ioan Szekel (Secuiul), căpitanul acelor ţărani răsculaţi în acele părţi"[2]. Importanţa acestui document constă în faptul că răscoala e atestată şi în unele regi-

---

[1] Nos Johannes Kutsann de Zomcuthi et Thador de Thamanj recognoscimus publice per presentes universis et singulis quibus presentes ostenduntur, quod nos in persona domini nostri gratiosissimi Johannis Dragffy recipimus et levamus a circumspectis iudici et civibus civitatis Rodnensis ratione et pretextu dampnorum tempore istius disturbii illorum pessimorum cruciatorum per dictos pro tunc iudicem et iuratos dicti civitatis Rodnensis vobis illatorum pro omnibus istis dampnis et injuriis pro, plenaria solutione et satisfactione finali iloreni viginti octo quos quidam iudicem et iuratos cives ac totam comunitatem sepedicti civitatis quietos et absolutos presentium per vigorem reddimus. In cuius rei et testimonium presentes litteras sigillis nostris quibus utimur consignat s duximus concendendas. Datum Bistricie feria secunda proxima post dominicam Reminiscere, anno domini 1515.

Arhivele Bistriţei, nr. 351 din 5 martie 1515.

Doc ment pomenit şi la S. Márky, op. cit., p. 456 şi Şt. Pascu, op. cit., p. 333.

[2] Ioan şi Gheorghe de Merghindeal au fost răsplătiţi la 27 iunie 1520 din partea regelui pentru fa tul de a fi luptat împotriva turcilor şi « contra cruciatos seu rusticos superioribus annis in hoc toto fere Regno nostro contra omnem nobilitatem tumultuantes in deumque et in b atos crudelia queque atque impia promisque patratantes constanter »; nobilii amintiţi şi-au pierdut actele de moşie « tempore prefate seditionis rusticane, nobili Antonio Polnar, magistro civium civitatis noastre Segeswar... ero scilicet prefixo termino in praestanda fidelitate sacre coronae et genitori nostro pie memoriae, tunc in humanis agenti debita, una cum uxore sua matri eorundem Iohannis et Georgii quorum manibus tam fidedignis, per eosdem conservandi gratia tradita fuerant, per quendam sceleratum Iohannem Szekel, capitaneum ipsorum rusticorum in illis partibus tumultuanium miserabiliter trucidatis, in eadem civitate Segeswar amissa fuisse asserunt ». Arhiva capitlului din Alba Iulia nr. 79 din 27 iunie 1520; cf. Arch. des Vereins, ... vol. XXVII, 1896, p. 399.

uni de pe teritoriul scaunelor săseşti, chiar în inima acestor regiuni, că răsculaţii au reuşit să pătrundă în Sighişoara, desigur ajutaţi de populaţia săracă a oraşului care se răsculase de altfel cu trei ani în urmă, că patriciatul orăşenesc a încercat să se opună răsculaţilor, aşa cum făcuse şi în 1511 şi, în sfîrşit, că judele regal din Sighişoara, Anton Polnar, de data aceasta n-a scăpat de răzbunarea răsculaţilor, aşa cum scăpase, prin intervenţia regelui, la 1511, ci a căzut victima fărădelegilor sale. Documentul de faţă dezvăluie numele altui căpitan al răsculaţilor, în persoana lui Ioan Székely (Secuiul) conducătorul unei cete de răsculaţi dintre secui, care şi-au desfăşurat activitatea din Secuime pînă în scaunul Sighişoarei, săvîrşind „fărădelegi" şi la Braşov şi în alte locuri în părţile sudice ale Transilvaniei. Căci la 9 iulie 1514, Ioan Zápolya scria braşovenilor să prindă pe Ioan Székely şi pe părtaşii săi şi să-i pedepsească şi să-i omoare, fără să ţină seamă nici de sex, nici de starea socială sau religie [1].

Frămîntările şi agitaţiile ţărănimii n-au luat sfîrşit o dată cu înfrîngerea răscoalei sub zidurile oraşului Timişoara, la 15 iulie 1514 şi nici o dată cu uciderea în chinuri a lui Gheorghe Doja, la 20 iulie 1514 şi a altor zeci de mii de ţărani în diferitele regiuni ale Ungariei şi Transilvaniei. Dintr-o scrisoare adresată la 28 decembrie 1514 de Ioan Zápolya bistriţenilor, aflăm că în toată Transilvania „nişte hoţi nelegiuiţi, care săvîrşesc unele fapte nespus de rele s-au adunat într-un loc oarecare, punînd în primejdie atît pe strîngătorii de dare" ai voievodului cît şi pe unii nobili din această ţară. Voievodul Transilvaniei scrie bistriţenilor că este nevoie „să se ia măsuri la timp împotriva acestor uneltiri atît de nelegiuite, deoarece este de temut ca după topirea zăpezii să nu se întîmple... asemenea răscoale şi mai mari", ca aceşti răufăcători „să nu aţîţe pe alţi asemenea hoţi chemaţi la ei şi să se nască răscoale şi primejdii". Pentru preîntîmpinarea unor asemenea primejdii, Ioan Zápolya roagă şi totodată porunceşte cu tărie, în numele regelui, bistriţenilor, ca îndată ce vor cunoaşte scrisoarea trimisă lor „să fie datori să pregătească şaisprezece pedestraşi buni şi să-i trimită în ziua de sîmbătă, adică la sărbătoarea bobotezii viitoare (6 ianuarie 1515) la Turda, în aşa fel ca acei pedestraşi să fie acolo la Turda, exact în acea zi, nici mai degrabă nici mai tîrziu" ; voievodul mai porunceşte bistriţenilor ca această poruncă să fie ţinută de ei „în mare taină, ca nimeni să nu ştie că s-au trimis oameni pentru acea zi la Turda" [2]. Importanţa acestui document trebuie subliniată în mod deosebit pentru ştirile pe care le cuprinde. El dezvăluie faptul că

---

[1] *Székely oklevéltár*, III, p. 185. Este acelaşi Ioan Székely care la 1513 se găsea în fruntea răzmeriţei secuieşti împotriva patriciatului săsesc.

[2] Prudentes et circumspecti amici nobis dilecti. Qualia nuper post nostrum de hoc Regno exitum per quosd m sceleratissimos latrones qui patratis nonnullis pessimis facinoribus ad quend m locum simu conveni sent tum super dicatores nostros uam quosdam nobiles huius regni commissa fuerint peri ulo, non dubitamus vobis satis aperte constare et quod pro ut satis manifeste edocti su nmus nil quodammo lo ipsorum huiusmodi nephandissimis mahinationibus tempestive et infervente resisteri nus et remedium adhibuerimus opportunum, verendum, est ne post dissolutionem nivis vere superveniente maiora similia ceteris etiam similibus latronibus sibi advocatis per eosdem incitentur et oriantur sediciones et pericula occurentes igitur hiis malis tempestive deo nobis propicio duximus. Re irimus igitur vos et nichilominus harum serie regia in persona firmissime committimus et mandamus quatenus agnitis presentibus sedecim pedites pixidarios bonos, appromptuare et ad sabbatum diem

încă nici la sfîrşitul anului 1514 răscoala nu era cu totul şi peste tot înnăbuşită; că ţăranii nu depuseseră cu toţii armele, nu renunţaseră încă la luptă, ci mai continuau să reziste, mai ales în părţile Transilvaniei unde relieful era aliatul preţios al ţărănimii; că ţăranii, în frunte cu căpeteniile lor, care nu fuseseră încă prinse, — de fapt nici Ioan Nagy de la Dej, nici Albert de la Turda (care abia in februarie 1515 va fi prins) şi nici poate Ioan Székely din părţile sudice ale Transilvaniei şi mulţi alţii ale căror nume nu ne-au fost transmise de ştirile documentare, nu erau încă prinşi — mai săvîrşeau încă atacuri, maltratînd sau omorînd pe nobilii ce le cădeau în mîini sau jefuiau pe strîngătorii dărilor. Cetele de ţărani se adunau în diferite locuri, ceea ce înseamnă că o oarecare organizare a ţărănimii răsculate nu dispăruse cu totul. Această stare de lucruri neliniştea nespus de mult oficialitatea, care se temea de o reaprindere a răscoalei în primăvara anului 1515, printr-o nouă sculare a gloatelor şi adunarea lor în jurul nucleelor de răsculaţi ce scăpaseră răzbunării nobilimii. Un asemenea nucleu exista şi în părţile Bistriţei, alcătuit din ţărănimea răsculată care nu se întorsese, de frica răzbunării nobililor după distrugerea armatei lui Gheorghe Doja, pe moşiile de unde plecaseră, preferînd viaţa de codru sau adezîndu-se în alte părţi [1]. Din porunca voievodului Ioan Zápolya adresată bistriţenilor mai rezultă faptul că primejdia reînvierii răscoalei în primăvara anului 1515 era reală şi serioasă. De aceea voievodul se gîndea la înjghebarea unei noi armate în vederea luptelor ce aveau să reînceapă o dată cu topirea zăpezii. Căci acesta este înţelesul poruncii voievodului adresată bistriţenilor — şi de sigur şi altor oraşe şi comitate — de a trimite ostaşi înarmaţi la Turda. Teama voievodului transilvănean s-a dovedit întemeiată. Căci în părţile Ţării Bîrsei ţărănimea răsculată nici în iulie 1515 nu era adusă la supunere. Pentru înfrîngerea ţărănimii din regiunea Branului, braşovenii cereau ajutor regelui, care la 5 iulie 1515 încredinţează această misiune voievodului transilvănean, poruncindu-i să meargă împotriva acelor ţărani şi iobagi răsculaţi (*populares et colonos... rebelles*), pentruca răscoala să nu se extindă şi în alte părţi ale Ţării Bîrsei şi chiar în oraşul Braşov. Braşovenilor le dă dreptul, că dacă acei ţărani ar continua răscoala să-i potolească şi

festem scilicet Epiphaniarum domini nunc venturum adoppidum Thorda mittere et dirigere debeatis et ita quidem appromtuetis et mittatis ut iidem pedites diem sabbatum premissum nec antec dant nec retrocedant sed modis omnibus directe ipsa die istic Thorde constituantur et hoc sic apud vos nimis secrete ne quispiam sciat commisimus eundem et alii s ut illo die gentes ipsorum ad Thorda mittant. Secus igitur non facturi, Ex Coloswar feria quinta, in festo sanctorum Innocentum anno 1514. Johannes comes et waywoda Transsilvanus. Pe verso: Prudentibus et circumspectis iudici ceterisque incolis civibus civ tatis Bystriciensis amicis nobis honorandis. Arh. Statului din Cluj, arh. Bistriţei, nr. 347 din 28 decembrie 1514.

[1] Printr-o scrisoare din 11 februarie 1515 Leonard Barlabássy, vicevoievodul Transilvaniei, poruncea bistriţenilor să restituie, împreună cu toate bunurile lor, pe Simion din Sîntandrei şi pe Grigore din Căila iobagii nobililor Pavel şi Ladislau Ger mi de Blăjeni, care în vremea răscoalei cruciaţilor, fugind în taină de pe moşiile acelora s-au aşezat pe moşiile aparţinătoare oraşului Bistriţa; bistriţenii erau ameninţaţi cu pedeapsa de zece mărci dacă nu vor împlini porunca de mai sus. « Ut providos Simonem in Sen handras et Gregorium in Kayla aliis possesionibus commorantes iobagiones eggregiis Pauli et Ladislai Geremi de Balasfalva qui videlicet tempore seditionis cruciatorum nuper per eosdem exortarum de bonis eorum ad perinentias eiusdem civitatis vestre furtive discessissert moratur, simul cum omnibus rebus eorum reddere et restituere deberetis ». Arhiva Bistriţei, nr. 349 din 11 februarie 1515.

să-i frîneze cum li se va parea lor mai potrivit [1]. Ţaranimea însă, zdrobită, ucisă, flăminzită şi istovită, n-a mai avut vigoarea necesară pentru a reaprinde sîngeroasa epopee, cînd rănile ei mai sîngerau încă.

Istoriografia veche a socotit răscoala din 1514 ca o răscoală exclusiv ţărănească, ignorînd aproape total participarea şi rolul orăşenimii sărace cu prilejul acestor evenimente. Cercetările mai recente au sezisat participarea orăşenimii din Transilvania la răscoala ţărănească din 1514 [2]. Documentele înfăţişate cu acest prilej pentru întiia oară în întregime, dovedesc, în chip neîndoielnic, nu numai participarea orăşenimii transilvănene la răscoala din 1514, dar mai dovedesc şi rolul de seama al populaţiei sărace din oraşe, al păturilor plebeiene în această răscoală, precum şi participarea şi rolul activ al lucratorilor de la ocnele de sare, de la minele de fier şi de argint, care au dat chiar şi căpitani răscoalei. Căci acel Ioan Nagy de la Dej şi Albert de la Turda foarte probabil erau lucrători de la ocnele de sare din apropierea acelor oraşe. Toate aceste realităţi imprimă răscoalei din 1514 caracterul de adevărat război ţărănesc. Acest caracter mai rezultă şi din intensitatea şi extensiunea în spaţiu şi durata în timp a răscoalei. N-au fost cruţate nici moşii, nici castele, nici cetăţi şi nici oraşe; n-au fost cruţaţi nici nobilii şi familiile acestora şi nici chiar orăşenii bogaţi. Răscoala a cuprins cea mai mare parte a Ungariei, iar din Transilvania n-a rămas nici un colţ ferit de răscoală, din Banat şi pînă în Rodna şi din Maramureş pînă la Bran inclusiv Munţii Apuseni. Ţăranii de toate neamurile: unguri, din Ungaria şi Transilvania, romîni din toată Transilvania, sîrbi din Banat, secui din colţul sud-estic al Transilvaniei şi de pe Arieş, saşi din jurul Braşovului, Sibiului, Sighişoarei, Bistriţei, au pus mîna pe arme pentru a-şi răzbuna veacurile de mizerie şi asuprire. Răscoala începută la 24 aprilie 1514 n-a durat numai trei luni cum socotea vechea istoriografie. Durata ei în timp depăşeşte chiar şi termenul *ad quem* socotit de dietă, 19 noiembrie [3], căci după cum rezultă din scrisoarea lui Ioan Zápolya adresată la 28 decembrie 1514 bistriţenilor şi din cea din 5 iulie 1515 adresată de regele Vladislav lui Ioan Zápolya, nici la mijlocul anului 1515 răscoala nu putea fi socotită cu totul înăbuşită.

Războiul general al ţăranilor din Ungaria şi Transilvania, cum îl numeşte Engels [4], s-a terminat printr-o înfrîngere jalnică şi o asuprire îndoită a ţăranimii, a lucrătorilor de la ocne şi mine şi a populaţiei sărace de la oraşe. Aceste pături erau din nou sub ascultarea stăpînilor lor, clerici, nobili, slujbaşi regali, patriciat orăşenesc. Sarcinile feudale, bisericeşti şi fiscale au fost sporite prin grele despăgubiri pe care învingătorii le-au impus învinşilor, prin sporirea robotei, a dijmelor şi a birului, prin legarea de glie a iobagilor.

Prin hotărîrile dietei din 18 octombrie — 19 noiembrie 1514 şi prin codificarea de către Ştefan Verböczy într-un sistem juridic a diferitelor

---

[1] Zur Rechtslage des ehemaligen Törzburger Dominiums, anhang, XI, (1871), p. 16.
[2] Cf. Şt. Pascu, Răscoale, p. 117 — 124 şi S. Belu, op. cit., p. 685—696.
[3] Art. 69 al hotărîrilor dietei din 1514, Hurmuzaki-Densuşianu, Documente, II_3, p. 211.
[4] Fr. Engels, Războiul ţărănesc german, Edit. P.M.R., ed. II, 1950, p. 77.

decrete legi, legislatorii s-au comportat ca un partid politic sau o grupare socială a doua zi după victorie[1]. Aceşti legislatori orbiţi de patimă au adus hotărîri draconice, care chiar dacă sînt lipsite de multe ori de logică şi conţin multe contradicţii, totdeauna urmăresc exploatarea fără milă a ţărănimii. Mii sau poate zeci de mii de ţărani au fost masacraţi de nobilime fără nici o judecată. Dacă n-ar fi avut nevoie de braţele de muncă ale ţăranilor, nobilimea n-ar fi cruţat pe nici unul din ei, fapt ce rezultă în mod făţiş din hotărîrile dietei din 1514, cînd se hotărăşte (art. 14), că, deşi toţi ţăranii care s-au răsculat împotriva stăpînilor lor fireşti ar fi vrednici de pedeapsa cu moartea, dar pentru a nu curge atîta sînge şi pentru a nu fi distrusă întreaga ţărănime (fără care nobilimea nu poate trăi), erau pedepsiţi cu moartea numai căpitanii, centurionii, decurionii, instigatorii la răscoală şi cei ce au ucis nobili sau au violat fete şi femei nobile[2]. În cinci articole (art. 4—9) dieta din octombrie-noiembrie hotărăşte despăgubirile pe care ţăranii trebuiau să le plătească drept răscumpărare a pagubelor — reale sau imaginare — şi a crimelor săvîrşite în timpul răscoalei.

Ţăranului iobag i se impune obligaţia de robotă faţă de stăpînul feudal la o zi pe săptămînă în mod legal (art. 16), căci în realitate, datorită feluritelor abuzuri şi samavolnicii ale nobilimii si slujbaşilor ei, robota era mai mare. Ţăranul iobag trebuia să dea stăpînului feudal a noua parte *(nona)*, din toate roadele pămîntului: bucate, lîn, vin, pe lîngă dijma bisericească (art. 18). Prin decretul regelui Ludovic al II-lea din 1523, iobagii sînt supuşi la dijmă şi după animale mici: oi, capre, albine şi porci, trebuind să plătească cîte doi dinari de bucată; erau scutite de dijmă doar animalele tinere, sub un an: viţei, mînji, miei şi purcei (art. 5). Nu scăpau de dijmuire nici păsările din bătătura ţăranului, deoarece daniile sau daturile se transformă, prin hotărîrea dietei din 1514, în obligaţii legiferate: un pui pe lună, două gîşte pe an, un porc gras de fiecare zece gospodării la crăciun (art. 16, 19, 20). Birul sau darea în bani la fel este sporită. Fiecare ţăran căsătorit (fie cu sesie, sau avînd casă, fie jeler) trebuia să plătească stăpînului feudal o sută de dinari (un florin) anual, iar dacă în vreun loc se obişnuia să se plătească mai mult de o sută de dinari, darea *(census)* rămînea aşa cum se obişnuise în acel loc şi nu se micşora (art. 15, 22). Chiar şi darea faţă de rege este sporită simţitor. Prin decretul regelui Ludovic al II-lea din 1523 darea faţă de rege cunoscută sub numele de ajutor *(subsidium)* care la 1474 era fixată la un florin după poartă, acum se dublează la doi florini după fum (gospodărie). De această contribuţie nu sînt scutiţi nici libertinii şi nici jelerii care posedau bunuri în valoare de trei florini (art. 23).

Intreaga ţărănime a fost pedepsită din generaţie în generaţie, ca o aducere aminte că este o mare crimă răzvrătirea împotriva stăpînului

---

[1] E. Tarlé, Az 1514 évi magyarparasztfelkelés in Magyartörténész kongrészus, 1953' Junius 6—13, p. 327.

[2] Dieta din 1514 mai ia şi alte hotărîri tot atît de nedrepte şi crude: o persoană născută din părinţi ţărani nu p tea ajunge la rangul de episcop, iar dacă ar fi ajuns cumva nu trebuiau să i se plătească dijmele bisericeşti (art. 24); voievozii (romîni) şi beşlii (paznici la hotare organizaţi su ͻ influenţă turcească) trebuiau desfiinţaţi; nobilii care ar fi ţinut mai departe voievozi pe moşiile lor erau pedepsiţi cu patruzeci mărci (art. 46); ţăranului găsit purtînd armă se tăia mîna dreaptă (art. 60).

— cum motivează dieta — prin pierderea libertăţii de a se muta dintr-un loc în altul, fiind supusă la totală şi veşnică iobăgie faţă de stăpînii ei de pămînt (art. 14)[1]. Această hotărîre a dietei din 1514 a fost codificată în Tripartitul lui Verböczy cu motivarea că, vara trecută, din pricina răzmeriţei şi a răscoalei lor nelegiuite împotriva întregii nobilimi sub numele de cruciaţi sub conducerea unui oarecare foarte nelegiuit hoţ numit Gheorghe Secuiul (Székely), iobagii au căzut în vina trădării veşnice şi astfel au fost legaţi cu totul şi pe veci de glie ca şerbi ai stăpînilor lor de pămînt, neavînd nici un alt drept decît simbria şi plata muncii pe pămîntul stăpînului lor, căci proprietatea întregului pămînt este şi o are stăpînul pe pămînt[2]. Ca urmare a acestor dispoziţii, prin decretul regelui Ludovic II din 1523 se hotărăşte ca toţi iobagii fugiţi în urma răscoalei să fie restituiţi stăpînilor lor, iar comiţii şi vicecomiţii care nu i-ar fi restituit erau pedepsiţi (art. 52). Legiuirile din 1514 şi Tripartitul lui Verböczy au îndeplinit în istoria ţărănimii din Ungaria feudală şi, deci, şi în Transilvania, rolul pe care l-au îndeplinit ordonanţele ţărăneşti din Germania în sec. XVI, ca urmare a înfrîngerii ţăranilor germani în războiul din 1525, adică au realizat şi au codificat definitiv teoria ce stăpînea mai mult minţile nobilimii, potrivit căreia toţi iobagii şi alte categorii ale ţărănimii trebuiau să fie şerbii nobilimii feudale[3]. Astfel a fost încoronat acel edificiu social început cu mulţi ani mai înainte, împărţind societatea în două mari tabere, opuse una alteia: poporul (*populus*), minoritatea privilegiată (*populus verbőczianus*) şi mulţimea oropsită (*plebs*), marea majoritate a adevăratului popor, ţărănimea iobagă, care nu poseda nimic altceva decît lanţurile iobăgiei şi dreptul de a îngrăşa prin munca sa o mînă de trîntori.

Chiar dacă rezultatele imediate ale răscoalei din 1514 au fost negative pentru ţărănime, ajungîndu-se la o întărire a feudalismului şi la o şi mai mare creştere a puterii feudalilor, războiul ţărănesc din 1514 a avut şi rezultate pozitive, din punct de vedere al dezvoltării societăţii de pe teritoriul patriei noastre în general: edificiul feudal a primit o puternică lovitură care l-a zguduit din temelii; un număr însemnat de ţărani, ca urmare a distrugerii şi pustiirii gospodăriilor lor şi a dezordinii generale, au fugit la oraşe, îngroşînd rîndurile sărăcimii oraşelor, contribuind însă şi la prosperitatea acestora şi deci la subminarea societăţii feudale.

НОВЫЕ ДАННЫЕ ОТНОСЯЩИЕСЯ К КРЕСТЬЯНСКОМУ ВОССТАНИЮ 1514 ГОДА В ТРАНСИЛЬВАНИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Исходя из важности изучения борьбы трансильванских крестьян против феодальной эксплуатации, автор подчеркивает необходимость систематического исследования архивов в связи с этим вопросом. В результате проведенных до настоящего времени исследований было обна-

[1] Chiar şi copilul plecat în alt loc cu mama sa în fragedă copilărie, la vîrsta adolescenţei era readus cu forţa la locul de unde plecase (art. 21).
[2] St. Verböczy, Tripartitum iuris inc yti regni Hungariae, III, 25, art. 1-2, III, 39, art. 7.
[3] E. Tarlé, op. cit., p. 328.

ружено значительное количество неизданных документов, относящихся к крестьянским восстаниям в Трансильвании в конце XVI века, причем эти документы позволили ознакомиться с новыми характерными чертами крестьянских восстаний 1514, 1527, 1561 и 1562 гг.

На основании новейших исследований, в этой работе освещается состояние порабощения, в котором находились крепостные в конце XV и в начале XVI столетий и приводятся характерные примеры обязательств, которые вынуждены были выполнять крепостные крестьяне, как например испольщина, барщина, обязательство отдавать владельцу-феодалу девятую часть всех продуктов и т. д.

В силу этого вполне понятно, что крестьяне оставляли свои дома и подвергали себя самым большим опасностям, покидая поместья своих господ с целью уйти в другие места, где жизнь казалась им более терпимой. Однако для облегчения своей участи крестьянам оставалось лишь одно средство — превратить сельскохозяйственные орудия в оружие борьбы.

Именно XVI век может считаться веком, изобиловавшим крестьянскими восстаниями в Трансильвании, вылившимися в крупное восстание 1514 г., которое может считаться подлинной крестьянской войной.

Автор анализирует в своем труде это крупное крестьянское восстание в свете недавно найденных документов и обосновывает некоторые выводы, новые по сравнению с толкованием этих событий старой историографией.

NOUVELLE CONTRIBUTION À LA QUESTION DE LA RÉVOLTE DES PAYSANS DE TRANSYLVANIE, EN 1514

(RÉSUMÉ)

Étant donné l'importance que présente l'étude de la lutte des paysans de Transylvanie contre l'exploitation féodale, l'Auteur de cette étude souligne la nécessité d'un examen systématique des archives ayant trait à ce problème. Les recherches effectuées jusqu'ici ont abouti à la découverte de nombreux documents inédits, relatifs aux mouvements paysans du XVIe siècle en Transylvanie; documents que ont fait connaître quelques aspects nouveaux des grandes révoltes paysannes de 1514, 1527 et 1561—1562.

S'appuyant sur les résultats des recherches les plus récentes, l'Auteur étudie l'état d'assujettissement auquel étaient réduits les serfs vers la fin du XVe siècle et au début du XVIe. Il cite quelques exemples caractéristiques des obligations auxquelles ceux-ci étaient astreints, tels : la dîme, la corvée, le „neuvième", (obligation de céder au propriétaire féodal un neuvième de tout produit), etc.

Dans cette situation, il n'est nullement surprenant de voir les paysans abandonner leurs maisons, affronter les plus grands risques, quittant les terres de leurs maîtres pour se réfugier là ou la vie leur paraissait plus supportable. Pour alléger, malgré tout, son existence, le paysan ne disposait que d'un seul moyen : transformer ses outils en armes meurtrières.

Le XVIe siècle, surtout, a été, en Transylvanie, riche en révoltes paysannes, atteignant leur point culminant avec la grande révolte de **1514**, qui peut être considérée comme une véritable guerre paysanne.

Poursuivant son étude, l'Auteur analyse cette révolte à la lumière des documents récemment découverts et expose quelques points de vue nouveaux, différents de l'interprétation donnée par l'ancienne historiographie à ce sujet.

STUDII
Revistă de istorie
Anul VIII, nr. 5—6, 1955

NOTE ŞI DOCUMENTE

DATE PRIVIND SITUAŢIA INTERNĂ A MOLDOVEI LA SFÎRŞITUL SECOLULUI AL XVI-LEA ŞI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVII-LEA

DE

D. CIUREA (Iaşi)

Moldova a trecut prin grave dificultăţi, la sfîrşitul sec. al XVI-lea şi începutul secolului următor, datorită cunoscutelor evenimente (invazii, lupte pentru scaunul domnesc şi ocupaţie străină) din anii 1595, 1600 şi 1602. Ecoul acestora a rămas adînc imprimat în documentele timpului[1]. In aceste documente este vorba de acte pierdute sau deteriorate prin ascunderea în pămînt, cînd a fost în Moldova „multă pradă şi multe limbi, unguri şi tătari şi leşi, cînd a fost alungat Răzvan voievod din ţară", „cînd s-a sculat hanul cu toată puterea sa asupra Ţării Moldovei, şi a voit să pună paşă în Ţara Moldovei", „cînd s-a turburat ţara, cînd a venit hanul la Ţuţora", „cînd s-a ridicat acel lotru Mihai Voievod şi multe limbi asupra lui (Ierimia Movilă) şi a ţării şi a prădat şi pustiit..."[2] etc.

Agricultura nu se putea face normal, vitele au pierit de molimă sau au fost luate de tătari şi poloni. Este semnificativ faptul că în toamna anului 1603, Ierimia Movilă a trimis să i se aducă vite din „Ţara Nemţească"[3]. S-a adăugat seceta din anii 1602 şi 1603, care se constată în întreg estul Europei, şi ciuma din 1603, care a făcut ravagii. Ierimia Movilă, cum declara el însuşi, cuprins de panică şi pentru a evita contagiunea,

[1] Nu corespund deci realităţilor istorice afirmaţiile lui Miron Costin despre o pretinsă prosperitate a Moldovei în acest timp. Ele sînt bazate, de altfel, pe o tradiţie orală înregistrată de cronicar de la boierii mai bătrîni, care considerau, prin prisma intereselor lor egoiste de clasă, vremea lui Ier mia Movilă ca o perioadă de linişte, stabilitate şi refacere faţă de gravele evenimente care au urmat. Miron Costin, ca membru al clasei dominante, n-a putut să desconsidere aceste informaţii şi să ia o atitudine critică. Cf. Letopiseţul Ţării Moldovei, ed. M. Kogălniceanu, Bucureşti, 1872, p. 266, « Meritul » lui Ierimia Movilă de a fi restabilit pacea, dar o pace oneroasă pentru masele populare, a fost subliniat şi în inscripţia sa funerară de la Suceviţa. (Cf. facsimilul lui Hurmuzaki supl. III). În această perioadă de război, invazii şi calamităţi naturale, relaţiile comerciale ale ţării cu Transilvania şi Polonia au fost stînjenite, dar n-au încetat. Tranzitul internaţional a fost restabilit, după unele întreruperi (Cf. Hurmuzaki, XII, XV_2, Veress, Documente, V şi VII etc.).

[2] Ghibănescu, Surete şi izvoade, XX, p. 79—80; Surete şi izvoade VIII, p. 233—235; Ispisoace şi zapise, I_2, p. 6—7; Documente privind istoria Romîniei, A, XVI, vol. IV, 1596 august 1, 1602 aprilie 28.

[3] Hurmuzaki, XV_2, p. 805.

a fost silit să rătăcească cu cancelaria şi curtea sa peste cîmpuri şi prin păduri, de la un capăt la altul al ţării, cum rezultă din datarea topică a documentelor sale din anii 1603 şi 1604 [1]. În 1604, flagelul încetase [2].

În aceste împrejurări ţărănimea asuprită de boieri, cler şi stăpînire şi înfometată, a părăsit satele pentru a se refugia în alte părţi, dacă nu spre mai bine, cel puţin pentru a scăpa de apăsări şi de datorii insuportabile.

Cum a remarcat istoricul sovietic Porşnev, în afară de formele superioare şi făţişe ale luptei de clasă, răscoalele în regimul feudal au fost şi altele, între care şi abandonarea de către ţărani a moşiilor şi mutarea lor în alte locuri [3].

Cîteva date, trecute cu vederea de vechea istoriografie, se referă la această emigrare continuă a ţăranilor dintr-un sat în altul, în căutarea unor condiţii mai bune, care nu putea exista decît temporar în regimul de exploatare feudală.

Astfel, în 1598, Ierimia Movilă amintea de ţăranii moldoveni fugiţi în Polonia şi de servi ai panilor poloni veniţi în Moldova şi urmăriţi de stăpînii lor. La fel în 1599. În decembrie 1597, Ierimia Movilă reclama lui Zamoyski pe Dluzniowski, care a venit la el să ceară restituirea servilor săi. Ierimia Movilă i-a dat o scrisoare către pîrcălabul de Cernăuţi, pentru a-i face dreptate după cercetare. Dar Dluzniowski, cu cavaleria, sa, a invadat un sat moldovenesc, a ucis oameni şi a luat 200 de vite [4]. În august 1599 Ierimia Movilă arată lui Zamoyski că a venit la el panul Pniowski pentru restituirea servilor săi. Dar boierii sînt foarte indignaţi pe domn că a cedat altor pani servii şi nu profită de reciprocitate, fiindcă supuşi de-ai săi, aflaţi în mare număr în Polonia, nu sînt restituiţi. Cerea instituirea unei comisii [5]. În august 1599 Ierimia Movilă arată că în Polonia sînt numeroşi servi (adică vecini) fugiţi din Moldova, care n-au fost restituiţi (în legătură cu extrădarea reciprocă) [6]. Unii moldoveni fugiţi în Polonia s-au convins însă că acolo nu este mai bine şi au revenit acasă.

Marea expatriere s-a produs însă în 1600, în condiţii deosebite. Ierimia Movilă raporta lui Zamoyski, în februarie 1601, că mulţi moldoveni pleacă cu femeile şi cu copiii în „ţara sultanului“, Volhinia, Podolia şi aiurea, din cauza foametei şi opresiunii soldaţilor poloni, cu toate străjile de la frontieră. Pentru întreţinerea trupelor polone, nu se mai poate lua nimic de la „sărăcime“ şi au fost încartiruiţi la „Sleahta“ şi „panii“ moldoveni,

---

[1] Cf. Hurmuzaki, supl. II_2, p. 245—246, 318—319; Hurmuzaki, IV_2, p. 287. Itinerariile lui Ierimia Movilă; 1603, 28 august—2 septembrie Hîrlău, 6 octombrie Iugani (Hîrlău), 9 octombrie Hîrlău, 15 octombrie Jijia, 1 noiembrie Rezina, 18—19 noiembrie Săpoteni, 4, 21 decembrie Văsieni, 16 decembrie Săpoteni, 1604, 8 ianuarie Dulceşti, 3 iulie Galata, 16, 18, 30 iulie Băiceni, 14 august Hărmăneşti, 7 septembrie Băiceni, 17 septembrie Miteşti, 9, 16, 20 octombrie Buciuleşti, 29 octombrie Davideni.

[2] Hurmuzaki, XV, p. 807—808.

[3] B. F. Porşnev, Creşterea rolului maselor populare în istorie, în «Analele romîno-sovietice» (Istorie) 1 (1955), p. 35; idem, Formele şi căile luptei ţărăneşti împotriva exploatării feudale, în «Studii», III, 1951, p. 106—121. Cf. şi E. A. Cosminski, O probleme classovoi borbî v epohu feodalizma, în «Izvestiia Akademii Nauk SSSR», vol. VIII_3, 1951.

[4] Hurmuzaki, II_1, p. 438.

[5] Ibidem, p. 476—477.

[6] Ibidem, p. 540.

ceea ce a indignat profund „ţara". Populaţia nu se mai sperie de amenintarea domnului cu pedeapsa cu moartea dacă nu se comportă bine faţă de ocupanţii poloni. Ierimia Movilă nu ascundea deloc teama de izbucnirea unei revolte, care ar fi pus în pericol însăşi existenţa lui şi a anturajului său[1].

Un demnitar polon (M. Sobieski) scria în septembrie 1602, regelui Poloniei, că „bucovinele" sînt pline de bande de moldoveni şi că este periculos să se circule pe drumurile Moldovei[2].

Abandonarea în masă de către ţărani a moşiilor a agravat criza prin care trecea Moldova şi vîrfurile statului feudal, domnul, clerul şi boierii ameninţate în existenţa lor, şi care au apelat la soluţii de remediere grabnică, prin lansarea unor apeluri la elementele din afară, cărora li se ofereau condiţii aparent favorabile cu caracter temporar, în cadrul aşa-ziselor slobozii.

Există o serie de documente, desigur au fost mult mai numeroase, dar nu s-au păstrat, din timpul domniei lui Ierimia Movilă, emise în legătură cu acţiunea de colonizare, de repopulare a Moldovei, devastate şi depopulate[3]. Particularii şi mănăstirile au obţinut privilegii speciale pentru a aduce în satele lor, devenite silişti, colonişti străini sau uneori oameni din interior, neînscrişi la dare, cărora li se acorda o scutire de dări şi contribuţii faţă de stat, în bani şi în natură şi de alte obligaţii pe termen de 3 ani. Uneori li se iartă şi birul.

Paralel s-au luat măsuri şi pentru readucerea de la vechile locuri a vecinilor fugiţi în interior, cum arată, de exemplu, un fel de „circulară de urmărire" dată de Ierimia Movilă călugărilor de la mănăstirea Aroneanu, cu data de 15 iulie 1601. Documentul se referă la vecinii fugiţi din satele Girov şi Nicoreşti, care vor putea fi luaţi şi readuşi chiar din „slobozii", adică din satele cu privilegii speciale de scutire pentru colonişti. Documentul nu arată dacă pot fi scoşi şi din tîrguri, unde eventual s-au refugiat, aşa cum se prevede în cele ulterioare de acest gen[4]. Circulara pentru mănăstirea Aroneanu, în legătură cu vecinii fugiţi din satele Gîrov şi Nicoreşti, a fost repetată de domnii ulteriori (Constantin Movilă în 1608 iunie 3). O alta, din 1608 iunie 15, pentru mănăstirea Pobrata, prevedea aducerea lor în sate, slobozii, tîrguri sau de oriunde din Moldova[5].

Urmărirea vecinilor fugiţi în interiorul ţării pe timpul domniei lui Ierimia Movilă a continuat şi sub Ştefan Tomşa[6]. Este interesant de remarcat că mai tîrziu, chiar şi în 1644, se fixau în anumite cazuri, ca

---

[1] Hurmuzaki, II_2, p. 13—16.
[2] Hurmuzaki, supl. II, p. 211—214.
[3] Privilegii de colonizare au emis şi alţi domni anteriori şi ulteriori, dar sînt mai sporadice. Cf. şi V. A. Urechia, Notiţe despre slobozii, în An. Acad. Rom., s. II, t, IX, 1886—1887, p. 149—174.
[4] Documente privind istoria Romîniei, A, XVII, Acad. R.P.R., Bucureşti, vol. I, nr. 24, p. 16.
[5] Ibidem, vol. II, nr. 198, p. 154—155 şi nr. 204, p. 158—159.
[6] Ibidem, vol. III, nr. 116, p. 71—72, nr. 120, p. 74, 1612 martie 25 şi 1612 aprilie 16 Tomşa se adresează marilor vătafi de ţinuturi Suceava şi Iaşi să dea pe vecinii fugiţi « cu ştreangul de gît », în mîinile călugărilor de la mănăstirea Vo'oneţ şi Pobrata şi să ia măsuri contra ureadnicilor şi vătămanilor boiereşti care i-au reţinut în satele lor.

limită maximă a readucerii iobagilor, anii domniei lui Ierimia Movilă. Cei aşezaţi pe o moşie în acest timp vor rămîne pe loc [1].

Patru din documentele pentru colonişti, cunoscute pînă acum, sînt acordate mănăstirii Pobrata, două mănăstirii Neamţ, unul mănăstirii zise a lui Iaţco de lîngă Suceava şi unul lui Grigore Talpă (Mlinovschi) vel-stolnic.

Actele din 1603 martie 27, 1605 iunie 15, 1606 februarie 25 şi 1606 mai 19 pentru Pobrata se referă la satul Vălenii, ţinutul Tigheci, satul Priseaca, ţinutul Suceava şi selişlea Ciulineşti şi Dobîrcina din ţinutul Iaşi. Vor putea fi aduşi acolo ruşi, sîrbi, unguri, vlaşi, ungureni, moldoviţi etc., sau, oameni din Moldova neînscrişi, cu scutiri pentru trei ani de iliş, goştină, sulgiu, desetină de albine, robot (munci domneşti), 50 aspri, oaste, alte dabile (angherii) şi de bir cei din Ciulineşti şi Priseaca [2].

Actele din 1597 ianuarie 13 şi 1602 ianuarie 13 se referă la satele Orţeşti, ţinutul Suceava şi Horodiştea, ţinutul Orhei, ale mănăstirii Neamţ. Ambele prevăd aducerea de oameni din afară (poloni, ruşi, sîrbi, greci, vlahi, unguri etc.), cu scutirea pe trei ani de iliş, gorştină, sulgiu, 50 aspri, cai de olac, robot domnesc şi alte dabile. Vor da „birul împărătesc" o dată pe an [3]. Documentul pentru mănăstirea lui Iaţco, din 1597 septembrie 19, este mai amplu şi se poate pune în legătură cu altul anterior, cu aproximativ acelaşi conţinut, din 1453 februarie 23 [4]. Mănăstirea va putea aduce în satul mînăstiresc poloni, ruşi, sîrbi, greci sau oameni de orice neam din Moldova, care să lucreze în ţarina tîrgului, ca şi tîrgoveţii sau să exercite meserii (în special cojocăria, curelăria şi ciubotăria, fapt important pentru Suceava) şi să practice comerţul de detaliu fără dări şi bir, cu scutiri de podvoade şi robot la mori sau cetate (posada nu mai apare) şi care vor fi judecaţi numai de mănăstire sau domn (imunitate judiciară parţială) [5].

Aceleaşi scutiri se acordau în esenţă, prin documentul din 1602 aprilie 17, şi pentru coloniştii ce va aduce Grigore vel stolnic în satul Vertiporog, pe Ciuhur. Apare aici şi scutire de angăria Iaşului, ce se ia la ţinutul Hotin [6].

Noii veniţi, scutiţi pe trei ani de sarcini faţă de domnie, dacă dispoziţiile şi termenul erau respectate, aveau însă de suportat exploatarea proprietarului, cleric sau laic, exercitată prin vătămanul [7] satului sau moşiei,

---

[1] Acad. R.P.R., C/LX/143 (1644 iunie 4).

[2] Documente privind istoria Romîniei, A, XVII, vol. I, nr. 166, p. 77, nr. 332, p. 248, vol. II, nr. 9, p. 8—9, nr. 47, p. 43—44. În 1606 august 16, Simion Movilă confirma scutirile pentru oamenii din satul Priseaca (cu excepţia birului mare împărătesc) aflaţi « la drumul mare şi mîncaţi de toţi ». Cf. ibidem., nr. 64, p. 60.

[3] Documente privind istoria Romîniei, A, XVI, vol. IV, nr. 207, p. 154—155, ibidem, A, XVII, vol. I, nr. 46, p. 31.

[4] Documente privind istoria Romîniei, A, XIV—XV, vol. I, nr. 312, p. 260—261.

[5] Documente privind istoria Romîniei, A, XVI, vol. IV, nr. 239, p. 179—181.

[6] Documente privind istoria Romîniei, A, XVII, vol. I, nr. 59, p. 39. Satul Vertiporoh a fost acaparat de Gr. Talpă vel stolnic de răzeşi, urmaşi al lui Hodco Costeţchi postelnic, porţiune cu porţiune, în 1602—1603, cu bani, oi şi cereale (grîne, secară şi mei) în timp de secetă. Cf. Documente privind istoria Romîniei, A, XVII, vol. I, nr. 94, p. 62—163, nr. 122, p. 83—84, nr. 163, p. 113—114, 1602 noembrie 15, 1603 aprilie 6 şi august 28.

[7] Este termenul folosit în majoritatea documentelor prezentate aici. În regimul de slobozie nu era necesar decît un vătăman, care, aparent, menaja interesele obştii ţărăneşti. În alte documente mai noi, cu acelaşi conţinut, este menţionat şi ureadnicul (« diregător »). Intr-un document din 1568—1571 se foloseşte termenul « iconom » pentru reprezentantul

zile de lucru la cîmp, dijmă din produse, corvezi (lucru la case, mori şi eleştee), transporturi, slugi la curte, folosirea obligatorie a morii, brudina etc.

Documentele prezentate aici sînt importante şi din alte puncte de vedere. Ele ne arată obligaţiile normale ale ţăranilor faţă de statul feudal moldovenesc în jurul anului 1600. Apoi în ele se face distincţie netă între munteni, unguri şi vlahi (aromîni). Aceste documente luate separat nu spun prea mult, cum se vede din lucrarea lui V. A. Ureche, citată deja, dar coroborate cu alte ştiri, cum s-a făcut aici pentru prima oară, ne arată o acţiune specială întreprinsă de domnie. In ele nu se indică motivele apelului la colonişti; toată lumea cunoştea însă împrejurările critice de atunci prin care trecea Moldova.

Nu ştim în ce măsură au fost eficace aceste dispoziţii. Documentele ulterioare nu ne dau posibilitatea să aflăm. Desigur însă ele se bazau pe condiţii reale interne şi externe, adică era nevoie de oameni şi puteau fi aduşi. Se pune întrebarea dacă aceşti oameni erau aduşi cu asentimentul conducerii statale respective şi răspunsul pare a fi în favoarea acestei a doua alternative[1]. O scutire totală pe termen de trei ani, dacă împrejurările erau favorabile, mai precis condiţiile politico-militare, putea atrage oameni şi contribui la refacerea, cel puţin parţială, a economiei ţării. Dar, cum a remarcat Porşnev, aceşti ţărani ademeniţi de condiţii mai bune, garantate numai pentru cîţiva ani, puteau fi supuşi apoi unei exploatări şi mai aspre decît aceea de pe moşiile de unde fugiseră.

---

mănăstirii Pobrata la satul Hereşti. Într-un document din 1568 noiembrie 5, apare termenul vornicel, cu acelaşi sens. Cf. Documente privind istoria Romîniei, A, XV, vol. II (1551—1570), nr. 184, p. 177—178, nr. 188, p. 181. În secolul al XVII-lea se folosesc termenii ureadnic (dregător) sau vornicel pentru reprezentantul stăpînului şi vătăman pentru cel al sătenilor. Termenul ureadnic (urzednik) a fost folosit şi în Polonia contemporană, cu acelaşi sens, de unde pare a fi fost introdus în Moldova. Acolo însă exista separat şi vornicul (Dwornik şi faktor) inferior faţă de ureadnic. Cf. J. Rutkowski, Histoire économique de la Pologne avant les partages, Paris, 1927, p. 105, 126. (Lucrarea a fost tradusă şi în limba rusă). La fel termenul vătăman a fost reintrodus în Moldova, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea

[1] Pentru modul cum erau « convinşi » şi aduşi oamenii străini din Transilvania în Moldova (în 1635) cf. Veress, Documente IX, p. 345.

Un document din 1598 martie 10, examinat superficial, ar părea să ne dea informaţii cu privire la aceşti colonişti străini. « Oamenii străini, ţăranii » de aici nu sînt decît răzeşi, care nu sînt « zălogiţi » cum traduce Ghibănescu, ci aduşi, aşezaţi de o persoană, care nu avea bani să răscumpere o ocină pe bază de protimisis. Ierimia Movilă nu admite aşezarea unor ţărani străini de ocină. Cf. Surete şi izvoade, XX, p. 56—57.

STUDII
Revistă de istorie
Anul VIII, nr. 5—6, 1955

JURNALUL LUI IVAN ILINSKI (1721—1730)

DE

C. ŞERBAN

După lupta de pe Prut (1711), potrivit tratatului încheiat cu Petru cel Mare, Dimitrie Cantemir a trecut în Rusia cu toată familia sa şi cu mulţi moldoveni, al căror număr atingea cifra de cîteva mii de oameni.

Mărturiile documentare care oglindesc viaţa lui Dimitrie Cantemir în Rusia sînt răspîndite în diferite arhive ruseşti. O parte din ele au fost aduse în ţară — în copie — în anul 1878 de către Grigore Tocilescu care făcuse o călătorie de studii în Rusia. Altele s-au publicat în diferite periodice ruseşti şi romîneşti. Unul din aceste documente care oferă interesante date biografice asupra lui Dimitrie Cantemir în ultimii săi ani de viaţă este jurnalul zilnic al lui Ivan Ilinski, secretarul său personal.

Imprejurările în care Ivan Ilinski a avut prilejul să-şi noteze zi de zi activitatea lui Dimitrie Cantemir sînt cunoscute. La doi ani după venirea în Rusia, Dimitrie Cantemir părăseşte viaţa patriarhală de stăpînitor de întinse domenii şi sate în regiunea Harkovului şi se stabileşte la Moscova, în cartierul Pokrovska. In noua sa situaţie el se consacră preocupărilor politice şi cercetărilor ştiinţifice. Pentru educaţia copiilor săi, pe care o supraveghea personal, el angajase pe preotul Anastasie Kondoidi. Din anul 1716 constatăm existenţa unui nou secretar personal şi translator în casa lui Dimitrie Cantemir, şi anume pe Ivan Ilinski [1].

Ivan Ilinski era de origine din gubernia Iaroslav. După terminarea studiilor la Academia teologică din Moscova, el a fost angajat translator şi secretar personal de către Dimitrie Cantemir. De la început, I. Ilinski a fost mult apreciat pentru calităţile sale de către D. Cantemir. Acest fapt l-a determinat pe fostul domn moldovean să ceară lui Petru cel Mare anularea ucazului prin care se ordona trimiterea lui Ivan Ilinski la Praga, în 1716, ceea ce i s-a şi admis [2]. Uneori, noteaza istoricul rus Maikov, el ţinea şi evidenţa registrelor de socoteli ale casei lui D. Cantemir şi se ocupa şi cu educaţia copiilor acestuia. El cunoştea limba latină, limba şi literatura

[1] St. Ciobanu, Dimitrie Cantemir în Rusia, Bucureşti, 1925, p. 15—16.
[2] P. Pekarski, Ştiinţa şi literatura în vremea lui Petru I, St. Petersburg, 1862, p. 232—233.

rusă, precum şi limba greacă şi cea moldovenească [1]. În timpul cît a stat în casa lui D. Cantemir el a tradus lucrări din limba greacă şi limba latină. Astfel se cunosc traduceri în ruseşte ale lucrărilor lui Agapet, Polidor, Epictet, precum şi unele din operele lui Dimitrie Cantemir, cum sînt: Loco obscura, Sistema religiei mahomedane [2]. În 1727 Ivan Ilinski a fost numit translator pe lîngă Academia de Ştiinţe din Moscova, cu un salariu de 180 ruble anual pe lîngă alte avantaje materiale [3]. Ca translator al Academiei de Ştiinţe din Moscova el a fost apreciat de academicianul Schumacher [4]. După Trediakovski, Ivan Ilinski a fost un „om drept, cinstit şi cu bune moravuri [5]. Ivan Ilinski a exercitat o puternică influenţă asupra lui Antioh Cantemir, fiul lui D. Cantemir, căruia i-a fost profesor de limba şi literatura rusă şi latină. Din corespondenţa lui Antioh Cantemir se constată continuarea acestor legături cu Ivan Ilinski şi pe vremea cînd fiul lui D. Cantemir era ambasador al Rusiei la Londra. Scrisorile schimbate între ei pun în discuţie cereri de cărţi şi aparate ştiinţifice necesare Academiei de Ştiinţe din Moscova [6]. După toate probabilităţile, el a contribuit la compunerea lucrării lui Antioh Cantemir intitulată „Simfonia asupra psaltirei". Ivan Ilinski a scris Simfonia sau Acordul religios al tetraevanghelului şi faptele sfinţilor apostoli (Petersburg, 1733).

La 20 martie 1737 a încetat din viaţă [7].

Pe lîngă activitatea menţionată mai sus, Ivan Ilinski a ţinut între anii 1721—1730 un jurnal zilnic, intitulat „Notationes quotidianae" [8]. Notele lui prezintă un interes din multe puncte de vedere. Ele conţin unele date importante în legătură cu biografia lui D. Cantemir şi a celorlalţi membri ai familiei sale. Din aceste însemnări se poate vedea mediul în care a trăit satiricul rus Antioh Cantemir şi sora lui Maria Cantemir, una din puţinele femei culte ale epocii.

D. Cantemir este una din puţinele persoane care frecventa societatea restrînsă a lui Petru cel Mare. După numirea sa ca senator şi consilier secret în 1721 [9]. D. Cantemir se mută la St. Petersburg, unde îşi cumpără case şi îşi modernizează felul de viaţă. În calitatea sa de senator, D. Cantemir participă în mod activ la şedinţele senatului, şedinţe la care de multe ori lua parte însuşi Petru cel Mare. El vizitează şantierele din Petersburg, lucrările din insula Kotlin, de la Kronşlot (vechiul nume al Kronstatului), se interesează de exerciţiile militare de la Preobrajenskoe. I. Ilinski ne dă apoi informaţii preţioase cu privire la serbările desfăşurate în cinstea

---

[1] L. N. Maikov, Materiale pentru biografia cneazului A. D. Cantemir în « Sbornic otdelenila russkogo iazyka i slovenosti Imp. Akad. Nauk. ». St. Petersburg, 1903, LXXIII, p. 295; D. Bantis-Kamenskii Slovar dostopamiatnih liudei russkoi zemli Moscova, 1836, vol. II, p. 430—431.

[2] L. N. Maikov, op. cit., p. 296, 308, 312; St. Ciobanu, op. cit., p. 32, 43.

[3] Ibidem p. 313.

[4] Ibidem p. 295.

[5] D. Bantis-Kamenskii, op. cit. vol. II, p. 430.

[6] L. N. Maikov, op. cit. p. 49—50, 73—74, 76—77, 86—87.

[7] Ibidem p. 295—313. şi p. 295.

[8] P. P. Panaitescu, St. Ciobanu: Cantemir în Rusia, recenzie în « Dacoromania », 1926, vol. II, p. 1238—1250 şi extras.

[9] I. Ilinski notează în jurnalul său data de 22 ianuarie 1721; L. N. Maikov crede însă că ucazul de la această dată a fost *verbal*, întrucît în arhiva senatului din St. Petersburg există ucazul *scris* cu data mai tîrzie, adică din 20 februarie 1721. L. N. Maikov, op. cit. p. 296.

păcii încheiate între Rusia şi Suedia (pacea de la Nystat), serbări la care a participat şi D. Cantemir. De asemenea, se dau amănunte despre strînsele relaţii ale lui D. Cantemir cu ambasadorii străini din St. Petersburg. Astfel constată vizitele lui D. Cantemir cu familia sa la ministrul Prusiei, Gustav von Mardefeld, unde se auzea muzică aleasă; la ministrul Austriei, contele Kinski, unde se dansa după gustul epocii; întîlnirile ministrului Franţei, Campredon, în palatul imperial cu D. Cantemir şi cu Petru cel Mare[1].

În casa lui D. Cantemir venea însuşi Petru cel Mare, miniştrii de stat, reprezentanţii diplomaţiei ruseşti, înalţi funcţionari de stat. Ivan Ilinski menţionează în jurnalul său vizitele lui Petru cel Mare şi ale următoarelor persoane: Alexandru Dailovici Menşikov, guvernator general al St. Petersburgului şi şef al administraţiei afacerilor imperiului; Ivan Iurevici Trubeţkoi senator, feldmareşal, socrul lui D. Cantemir, ducele Karl Frederich de Holstein, pretendent la tronul Suediei şi ginerele lui Petru cel Mare; Petru Andreevici Tolstoi, ambasador rus la Constantinopol în anii 1702—1710 şi apoi preşedinte al cancelariei secrete; Vasili Lukici Dolgoruki, diplomat şi ambasador; Pavel Ivanovici Iaguşinski, procuror general al senatului; Gavril Ivanovici Golovkin, cancelar al imperiului; Grigore Feodorovici Dolgoruki, diplomat şi ambasador; Ian Vasilievici Panin, general al imperiului; Alexei Vasilievici Makarov, secretar general al lui Petru cel Mare etc.

Însemnările lui Ivan Ilinski se referă şi la chestiuni cu privire la gospodăria lui D. Cantemir: rezolvarea problemelor de moşie, atitudinea lui D. Cantemir faţă de ţăranii de pe domeniile sale, personalul de conducere al domeniilor etc.

Multe date amănunţite se referă la pregătirea şi desfăşurarea războiului ruso-persan. Aflăm astfel că în preajma campaniei din 1722, D. Cantemir făcea parte împreună cu P. A. Tolstoi şi amiralul F. M. Apraxin din consiliul celor trei, cu care se consulta Petru cel Mare, consiliu în care se discutau cele mai importante chestiuni de stat. D. Cantemir a fost solicitat de către Petru cel Mare să participe în această campanie, ca fiind bun cunoscător al problemelor orientale. Alegerea oamenilor pentru rezolvarea problemelor mai importante era una din marile calităţi ale lui Petru cel Mare. Se cunoaşte, de altfel, participarea lui Nicolae Milescu Spătarul în campania împotriva cetăţii Azovului din 1695, tot în calitate de bun cunoscător al problemelor orientale[2].

În preajma izbucnirii războiului ruso-persan (1722) fusese de asemenea tipărită în Rusia, din porunca lui Petru cel Mare, cartea lui D. Cantemir: „Sistema religiei mahomedane“, care cuprindea multe amănunte asupra vieţii materiale şi a cultului mahomedan. D. Cantemir a organizat o tipografie de campanie cu litere arabe, pentru tipărirea manifestelor în limba arabă, persană şi tătară.

I. Ilinski, care l-a însoţit pe D. Cantemir, notează evenimentele mai importante din această campanie. El descrie deplasarea convoaielor de

[1] P. P. Panaitescu, D. Cantemir în « Convorbiri literare », LXXVI, 1943, 9—10, p. 694.

[2] Al. Grecu, Despre legăturile lui Nicolaie Milescu Spătarul cu Rusia, în « Studii », III, (1950), p. 112—120.

vase cu trupe pe Volga, staţionarea în marile oraşe, recunoaşterile ordonate de Petru cel Mare (pe uscat şi pe apă), întîlnirea lui Petru cel Mare cu şefii triburilor calmuce şi acelea din Daghestan care i se închinau. După atingerea oraşului Astrahan şi a frontierei de sud a Rusiei se descriu luptele trupelor ruse împotriva triburilor din Caucaz, aliate cu perşii, cucerirea Derbentului, construirea forturilor pentru apărare etc[1].

In timpul campaniei din Persia, I. Ilinski notează şi unele preocupări ştiinţifice ale lui D. Cantemir. Astfel, în apropiere de Astrahan se arată că D. Cantemir a stabilit paralela locului (latitudinea locală) de 45⁰ şi 20', ceea ce dovedeşte cunoştinţele sale înaintate în domeniul astronomiei. In apropiere de Derbent, D. Cantemir împreună cu cîţiva ingineri din armata rusă întreprinde o excursie ştiinţifică, pentru a studia un important monument arheologic, zidul Caucazului. Cu acest prilej, D. Cantemir copiază unele inscripţii din limba arabă şi persană, execută un profil al munţilor Caucazului, descrie regiunea, culege tradiţii şi legende, face măsurători meteorologice, ridică o hartă a regiunii. Multe din aceste însemnări ştiinţifice se află cuprinse în lucrarea „Collectanea orientalia“[2].

Secretarul lui D. Cantemir înregistrează în acelaşi timp corespondenţa acestuia cu înalţi funcţionari ruşi, cu miniştrii şi ambasadori străini. D. Cantemir ţinea corespondenţă cu P. P. Safirov şi cu ambasadorii Rusiei din străinătate, în special cu Ivan Ivanovici Nepliuev din Constantinopol pe lîngă care a intervenit pentru eliberarea fratelui său Antioh Cantemir, fostul domn al Moldovei. Printre scrisorile trimise de D. Cantemir în anii 1722—23 se află şi una adresată cunoscutului arhitect rus Bartolomeo Rastrelii care în prima jumătate a sec. XVIII-lea a construit importante monumente civile la St. Petersburg, printre care se numără şi cunoscutul Palat de iarnă[3].

Ivan Ilinski, care a trăit tot timpul în preajma lui Dimitrie Cantemir, a lăsat şi o amănunţită însemnare a începutului şi desfăşurării bolii care a provocat încetarea din viaţă a fostului domn moldovean. Notele sale se întind pînă în anul 1730, cu amănunte biografice asupra sa şi asupra membrilor familiei Cantemir.

Jurnalul lui Ilinski a fost cunoscut pînă în prezent parţial, prin datele procurate de Ştefan Ciobanu[4] din cartea lui P. Pekarski[5].

O altă redactare tot atît de necompletă şi nepublicată se mai află în manuscrisele ruseşti aduse de Tocilescu din Rusia. E vorba de manuscrisul nr. 325 din Biblioteca Acad. R.P.R. din Bucureşti. In 1903 s-a publicat într-o ediţie mai largă a acestui jurnal de către istoricul literar L. N. Mai-

[1] Amănuntele cu privire la desfăşurarea acestei campanii pot fi confruntate cu notele de călătorie ale lui Jean Bell d'Antermony, care a însoţit armata rusă pînă la înapoierea lui Petru cel Mare la Moscova. Reiese din această comparare a textelor că D. Cantemir ocupa un loc deosebit în suita ţarului, în timp ce Jean Bell d'Antermony se afla ataşat pe lîngă una din unităţile ruseşti.

Vezi: Jean Bell d'Antermony, Relation d'un voyage à Derbent en Perse avec l'armée de Russie, commandée par sa majesté impériale Pierre I dans l'année 1722, în Voyages depuis St. Petersburg en Russie dans divers contrées de l'Asie, Paris, 1766, vol. III, p. 201—262

[2] Operele principelui Demetrius Cantemir publicate de Academia Romînă, vol. VII. Bucureşti, 1883, p. 32.

[3] D. A. Arkin, Rastrelli, Moscova, 1954, p. 10.

[4] Dimitrie Cantemir în Rusia, Bucureşti, 1925.

[5] Ştiinţa şi literatura în vremea lui Petru I, St. Petersburg, 1862, vol. I, p. 236—237.

kov[1], ca o anexă la cartea intitulată: Materiale pentru biografia cneazului A. D. Cantemir.

Originalul jurnalului lui Ivan Ilinski se află printre manuscrisele arhivei Ministerului afacerilor străine din Moscova (în 8°, catalog, nr. 40/839 în anul 1862).

După descrierea lui L. N. Maikov, manuscrisul are o copertă de pergament legată cu curea de piele. Cea mai mare parte a manuscrisului cuprinde notele autentice ale lui Ivan Ilinski din anii 1721—1730. Istoricul literar rus Maikov, care a văzut manuscrisul, afirmă că aceste note nu sînt întotdeauna într-o ordine cronologică, această ordine fiind păstrată numai acolo unde notele sînt absolut zilnice. Dacă însă notele au un caracter prescurtat, ca acelea care se referă la anii de mai tîrziu ai perioadei amintite, atunci ele sînt împrăştiate, fără a se mai menţine cronologic, pe diferite foi ale manuscrisului unde mai rămînea loc liber pentru scris. Unele note din anii 1722—23 sînt în două forme: mai detaliate şi mai scurte. Ele privesc în mod deosebit amănunte cu privire la traducerea lucrărilor lui D. Cantemir[2].

Luînd de bază textul publicat de L. N. Maikov şi comparînd cu celelalte texte ale acestui jurnal, publicate de P. Pekarski, St. Ciobanu şi cu cel nepublicat aflat în ms. de la Bibl. Acad. R.P.R., constatăm că materialul publicat de Maikov se completează în anumite locuri şi cu unele date provenite din celelalte texte cunoscute ale jurnalului. Aceasta înseamnă că textul lui Maikov este pînă în prezent cel mai amplu şi că originalul aflat în Arhivele de stat din Moscova poate să ofere unele completări ale acestui jurnal. De altfel, L. N. Maikov a căutat să publice numai acele note din jurnalul lui I. Ilinski care interesau biografia lui D. Cantemir. Aşa se explică unele puncte (...). Alteori istoricul literar rus a rezumat unele texte. Ele sînt publicate în cursive.

Jurnalul lui Ivan Ilinski rămîne în felul acesta un izvor preţios pentru studierea vieţii lui D. Cantemir în Rusia şi el nu poate să fie neglijat de cercetătorii istorici care se ocupă cu studiul vieţii şi activităţii lui Dimitrie Cantemir în anii 1721—1723.

JURNALUL LUI IVAN ILINSKI
translator al Academiei de ştiinţe din St. Petersburg

« Notationes quotidianae »

1721

Ianuarie

22. Cneazul nostru a fost numit senator şi consilier intim.

iunie

19. Majestatea sa imperială s-a reîntors la St. Petersburg şi s-a consfătuit cu cneazul imperial.

---

[1] Sbornic ot deleiia russkogo iazyka i slovenosti Imp. Akad. Nauk. St. Petersburg, LXXIII, p. 295–313.

[2] L. N. Maikov, op. cit. p. 295–296.

20. A fost invitat să meargă la senat pentru şedinţă dar n-a fost nimeni.
21. A fost la senat. Generalul Cantacuzino a prînzit la noi.
22. Am primit o scrisoare de la cămăraş, împreună cu o poliţă în valoare de 90 ruble, a lui Luca Armeanul.
23. A fost la senat. Scrisoarea prea luminatei cneaghine adresată cneazului Ivan Iurievici a fost trimisă lui Panin.
24. Ziua onomastică a lui Ivan Iurievici Trubeţkoi. Baturin s-a dus la Moscova.
25. Sărbătorirea încoronării marelui împărat.
26. Cneazul nostru fiind invitat a fost la senat, dar fiindcă n-au fost şi alţii s-a întors curînd acasă.
27. Aniversarea luptei de la Poltava. Ducele de Holstein a sosit...
28. Stolnicul Lupu a sosit şi a adus lupii mei.
29. Am sărbătorit după-amiaza în grădină.
30. L-am terminat pe «Agapit» şi l-am dat cneazului.

iulie

1. S-a dat lui Ivan Iurievici o poliţă de 59 ruble.
2. Am început să-l învăţ pe Filip să scrie.
3. A fost la senat.
4. Un an de cînd a încetat din viaţă cneajna Smaragda.
5. A fost la senat.
6. A ascultat procesul ţăranilor cu Lupul vătaful.
7. A fost la senat.
8. Ivan Boroda s-a înecat; pe Istrate l-a bătut.
9. Ducele de Holstein a fost la noi după-amiază.
10. N-a fost invitat să meargă la senat.
11. Cneazul Menşikov venind seara la noi împreună cu cneaghina şi cu cumnata sa a stat la noi mai mult de o oră.
12. A fost la senat.
13. Poliţa lui Petronell a fost restituită pentru 170 ruble.
14. A fost la senat.
17. A fost la senat. Ducele de Holstein împreună cu miniştri săi au prînzit la noi, au dansat mult şi au cinat.
18. A venit de la cancelaria cneazului Petre Mihailovici Goliţin, un funcţionar, Vasili Greaznov, pentru catagrafierea locului viran al lui Korsakov <să vadă> dacă se află pe el clădiri sau legume, cine îl stăpîneşte şi în baza căror acte.
19. A fost la senat, dar n-a stat mult timp. S-a primit ordinul din partea lui Potemkin ca astăzi sau în celelalte zile să se strîngă toţi cu familiile lor pe cheiul Troiţki pentru exerciţii cu bărcile, cu luntrile, cu vasele, cu iahtele la semnalul ce va fi dat la ora 1 după amiază, după darea semnalului.
21. A fost la senat.
22. Aliplei a fost băgat în gardă.
25. A luat masa la cneazul Golovkin.
26. A fost la senat.
27. Sărbătorirea victoriei asupra celor patru fregate suedeze.
30. Au plecat, înainte de amiază, toţi domnii, fără doamne, la Kronşlot cu flota de luntre
31. I-am înregistrat pe toţi zidarii, au fost 47 oameni.

august

1. S-au primit scrisori din insula Kotlin de la cneaz pentru cneaghină şi pentru cneajnă.
4. Lupul stolnicul a fost expediat de aici şi din celelalte curţi, s-a dus la Moscova.

10. ...
11. Toţi domnii s-au înapoiat de la Kronşlot.
14. S-a primit invitaţia de la senat, dar cneazul nostru nu s-a dus, fiind indispus.
15. Majestatea sa imperială şi împărăteasa ţarină au ascultat vecernia de noapte şi au fost şi la liturghie, dar au mîncat la Alsufiev.
17. S-a primit invitaţie de la senat, dar cneazul s-a îmbolnăvit şi nu s-a dus. Lui Kervide i s-a dat o poliţă de 260 ruble.
18. A fost la senat.
19. Ducele şi miniştrii săi, cu cîţiva dintre ai noştri, au petrecut aici şi au cinat cu prilejul onomasticei cneajnei.
20. Naşterea ţarinei Natalia Petrovna, sărbătorirea s-a făcut în grădină.
23. A fost la senat.
24. A luat masa la Şafirov, deoarece a fost onomastica acestuia.
25. A fost la senat.
26. A luat masa cu ducele la rezidentul Prusiei.
27. Cneazul nostru cu cneaghina şi cu cneajna au fost fără etichetă la masa de la Petre Andreevici Tolstoi, la curtea de aici.
28. A fost la senat.
29. A fost la senat.
31. A fost la senat şi a fost la masă la Bassewitz.

septembrie

1. A fost la senat.
4. A fost la senat. După amiază majestatea sa imperială a sosit şi pacea care s-a încheiat a fost anunţată pe toate uliţele cu steag alb, cu surle, cu ţimbale.
5. Onomastica ţarevnei Elisabeta Petrovna.
6. A fost la senat.
9. A fost la senat şi cneazul nostru a luat masa cu ducele.
10. Cneazul l-a însurat pe popa cu multă ceremonie şi au mîncat la senat.
11—14. ... ...
18. ...
20. A fost la senat.
21. S-a trimis răspuns lui Gavril arhimandritul mănăstirii Sf. Ipatie Ipatievski la decizia Sf. sinod [1].
22. A fost la senat.
24. A fost la senat chiar majestatea sa imperială împreună cu toţi senatorii. S-a obţinut ratificarea păcii. S-a început construcţia corăbiei cu 120 tunuri.
26. Scrisorile au fost date lui Polikala, care astăzi trebuie să plece la Ţarigrad.
28. A fost la senat. Sărbătorirea victoriei de la Lesnaia.
29. A fost la senat. Nunta lui Platon Ivanovici Murin.

octombrie

3. A plecat la Kronşlot o flotilă de vase în ţinută de mascaradă.
4. Ziua naşterii cneaghinei Anastasia Ivanovna Cantemir.
6. S-a înapoiat de la Kronşlot.
16. A fost la senat dimineaţa şi după amiază pînă la ora 9.
19. A fost la senat şi dimineaţa şi după amiază.
20. A fost la senat.

---

[1] În limba latină — *Nota trad.*

22. Sărbătorirea păcii cu un măreţ foc de artificii. Ratificarea a fost făcută publică şi majestăţii sale imperiale i s-a conferit titlul de părinte al patriei, Petru cel Mare şi împărat al tuturor ruşilor şi i s-au adus în mod public acestea de la tot poporul. Ratificarea în limba rusă şi germană a fost trimisă cneazului Ivan Iurievici Trubeţkoi prin locotenentul Elaghin.
26. Majestatea sa imperia'ă şi dcmnii miniştri şi întreaga mascaradă mănăstirească a mîncat la noi.
29. După amiază au petrecut la senat în haine de mascaradă.
30. O scrisoare a cneazului Vasili Lukici Dolgoruki sub numărul 1, s-a dat secretarului de cabinet dl. Makarov pentru trimiterea ei la Paris. Cneaghina Maria Iurievna Dolgoruki a cinat la noi.

noiembrie

1. A fost la senat. Pavel Ivanovici Iaguşinski cu medicul Lavrentie şi cu Tatiscev au venit să constate dacă cneaghina şi cneajna sînt într-adevăr indispuse din care cauză n-au fost la senat. Generalul Cantacuzino a luat masa şi a petrecut două nopţi la noi.
4. A fost la senat. Scrisoarea de la cneazul Vasili Lukici sub nr. 4, s-a trimis prin cabinet.
6. Majestatea sa imperiεıă cu amiralul şi cu prealuminatul cneaz Menşikov au prînzit la noi; ei au venit de la Petru Andreevici.
7. Pe seară a plecat la Moscova.
10. În satul Berezovka care se află la 355 verste distanţă de Moscova, cneaghina a lepădat.
14. S-a întîlnit cu majestatea sa imperială în satul Ceaşnikova la 40 verste distanţă de Moscova şi majestatea sa a vizitat pe cneaghina noastră.
18. Aniversarea naşterii ţarevnei Elisabeta Petrovna şi majestatea sa imperială a intrat cu solemnitate în Moscova.
24. Aliplei a adus vestea că generalul Cantacuzino a încetat din viaţă la 21 ale lunei în satul Truhnovo, în apropiere de Ustiuşno din Jelezopolski, la 70 verste. Rodivon împreună cu Aliplei au trimis la miezul nopţii <această veste> cneazului.
28. Prea luminatul cneaz Menşikov a fost la noi. Cneaghina Irina Grigorievna Trubeţkoi împreună cu cneajna au venit şi au înoptat la noi.
30. Cneazul nostru a cinat la generalul cneaz Ivan Iurievici Trubeţkoi; acolo a înoptat cu cneaghina.

1722

ianuarie

1. A luat masa la palatul Granovski.
3. Au sosit micii cnezi şi micile cneajne.
6. Micii cnezi au fost la exerciţii.
8. A fost la senat. Cnezii <cei mari> au sosit.
9. A fost adunare la Curtea cea mare.
10. 11, 12. La fel.
13. A fost la senat.
14. Kneazul nostru n-a fost la senat, fiind indispus.
15. Nici astăzi cneazul nostru n-a fost la senat, tot din aceeaşi cauză [1].
16—25. Într-aceste zile, din cauza boalei, cneazul nostru n-a fost nici la curte şi nici la senat. Generalul Cantacuzino a fost înmormîntat. Cneazul Petru Mihailovici Goliţin a fost înmormîntat.
26. S-a însurat Rodivon.
26—27. În aceste două zile cneazul nostru a fost la senat.

---

[1] Din ms. rom. 325, f. 31 v. Bibl. Acad. R.P.R.

28. Aniversarea naşterii ţarevnei Ana Petrovna şi sărbătorirea păcii cu foc de artificii.
30. S-au adunat la prea luminatul cneaz în haine de mascaradă, iar de acolo au plecat la Vsesviatskoe şi acolo au înoptat.
31. A intrat mascarada în Moscova.

februarie

1. Cneazul nostru n-a mers în societate, fiind indispus.
2. Iar n-a mers <cneazul nostru>, ci s-a plimbat prin sat [1].
3. Onomastica ţarevnei Ana Petrovna. Cneazul nostru a fost la adunare cu toţi boierii şi s-au plimbat la Preobrajenskoe.
4. A fost la senat dimineaţa; după-amiază s-a plimbat în bărci de mascaradă şi a cinat pe livedea Tariţin [2].
5. A fost la senat. Majestatea sa imperială a fost de asemenea şi şi-a luat ziua bună plecînd la Oloneţ.

7—9. A fost la senat.
12. A fost la senat.
13. A fost la senat şi societatea a luat masa la noi.
14. A fost la senat. Ducele a cinat la noi. S-a celebrat ziua nunţii.
15—16. A fost la senat.
17. A fost la senat. A mers la Constanţa.
19—23. A fost la senat.
26. A fost la senat. Duelul cu locotenentul Alexeevici.
27. A fost la senat. La noi a fost asamblée.
28. A fost la senat.

martie

1. A fost la senat, dar n-a stat acolo.

2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10. A fost la senat.
12. A fost la senat. A luat masa la moşia cneazului Menşikov. Noaptea a venit împăratul de la Oloneţ.
13. A fost la senat.
14. N-a fost la senat.
15. A fost la senat şi a fost însuşi împăratul. Asamblée la cneazul Menşikov.
16. Cneazul nostru n-a fost la senat, ci a mers în satul Preobrajenskoe [3].
18. A luat masa la prea luminatul cneaz, dar ultimul asamblée a fost la cneazul imperial.
20. A fost la senat.
21. A fost la senat. Curierul Dumitrachi a plecat la Ţarigrad.
22. Cneazul nostru n-a fost la senat, fiindcă n-a fost invitat. Apoi s-a împărtăşit [3].
27. A fost la senat.
28. Cneazul nostru n-a fost la senat, fiind indispus.
29, 30, 31. A plecat în <satul> Preobrajenskoe.

aprilie

3. A fost la senat. Seara a fost la noi solul turc; un pachet de scrisori turceşti a fost trimis lui Gavril Ivanovici prin Ermak.
5. Cneazul nostru n-a fost dimineaţa la senat, ci numai după amiază [3].
6. A fost la senat şi <a fost> însuşi împăratul.
9. Cneazul nostru n-a fost la senat, fiindcă a luat medicamente; căpitanul <din regimentul> Preobrajenski a venit să-l ia pe cneaz ca să... [3].

[1] Din ms. rom. 325, f. 31 v. Bibl. Acad. R.P.R.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem f. 32 v. Bibl. Acad. R.P.R.

10. A fost la senat şi de acolo cneazul nostru a plecat la Preobrajeskoe. A venit de la Romadanovski egumenul şi în acea noapte a plecat la Cernaia Greazi.
11. La ora 8 după miezul nopţii a venit un dragon de la senat şi a anunţat că majestatea sa imperială va fi acolo, dar cneazul nostru nu s-a întors din satul Cernaia Greazi şi a venit seara.
12. A fost la senat.
S-a trimis duplicatul d-lui G. M. Kropotov [1].
Majestatea sa imperială împreună cu miniştrii a binevoit să fie la Colegiul de externe şi apoi a stat mult timp la senat, iar cneazul nostru n-a fost, fiindcă n-a fost invitat.
13. A fost la senat şi <a fost> însăşi majestatea sa imperială.
14. A fost la senat. Cneazul nostru, cneaghina şi cneajna au luat masa la rezidentul imperial.
16. A fost la senat. Nunta cneazului Nichita Iurievici Trubeţkoi.
17, 19. A fost la senat.
20. A fost la senat. Cneazul nostru a plecat cu copiii în împrejurimile Moscovei.
23. A fost invitat să meargă la senat, dar cneazul nostru nu s-a întors încă de la moşie, apoi a mers de la moşie direct la senat [1].
24. N-a fost invitat să meargă la senat, dar au fost primite alte invitaţii; cneazul nostru a mers la tipografie.
25, 26. A fost la senat, fiind invitat.
27. A fost la senat, fiind invitat; a fost şi majestatea sa imperială. S-a poruncit să se dea moşia Saburov de la noi. Cneazul a plecat la moşie [1].
30. Cneazul s-a întors de la moşie [1]

mai

1. Cneazul nostru a mers la senat fără să fie invitat.
3. Cneazul a mers la Preobrajenskoe [2].
4. Cneazul a mers la senat fără să fie invitat [2].
5. Cneazul a plecat la moşie [2].
6. Cneazul a venit pentru o oră acasă..
7. Eu cu sora şi ginerele ne-am luat rămas bun.
11. Cneazul a fost la senat fără să fie invitat; a fost şi majestatea sa imperială. De la senat, plecînd, au pornit într-o călătorie spre sud.
14. La Kolomna a sosit dimineaţa. Majestatea sa imperială a binevoit să sosească seara.
27. Dis-de-dimineaţă a sosit la Murom; spre seară a sosit la Pavlov, al cneazului Cerkaski.
28. Spre seară au sosit la Nijni-Novgorod <la 700 verste distanţă de Moscova> dar majestatea sa imperială a binevoit să sosească cu flota la 26 <mai>, într-o sîmbătă.
30. Sărbătorirea naşterii însăşi a marelui împărat şi marele împărat a binevoit să plece seara în campanie.

iunie

1. Spre dimineaţă au pornit la drum din Nijni <Novgorod>.
3. Dis-de-dimineaţă am sosit la mănăstirea Makarev <la 60 verste de Nijni>. În faţa ei se află satul Lîscov al ţarinei Militinska.
4. Dimineaţa am sosit în oraşul Vasiliev, la amiază în satul Iurino al arhiereului Nijegorodului, apoi la Kozmodemiansk.
5. Seara am sosit la Kazan <140 verste de Kozmodemiansk>.

---

[1] Din ms. rom. 325, f. 32, r. Bibl. Acad. R.P.R.
[2] Ibidem 325, f. 34 r. Bibl. Acad. R.P.R.

6. Cneazul a luat masa în oraş cu împăratul. La aceeaşi dată, la miezul nopţii, au plecat din Kazan.
9. Dis-de-dimineaţă au plecat spre Simbirsk, la 180 verste de Kazan.
11. Au prînzit lîngă satul Morkvaş, acolo jumătate <din sat> este al prealuminatului cneaz Menşikov, cealaltă jumătate a diferiţilor moşieri, anume: Cirikov, Iarţoviki. Acolo e muntele Lîsaia, pe el, pe o piatră cneazul şi-a săpat numele său şi anul, în apropiere de Samara, la 40 verste.
12. În zori au trecut prin Samara.
15. Cneazul Constantin Cantacuzino s-a îmbolnăvit dimineaţa şi seara cneazul Şerban.
17. A fost chemat medicul regimentului al II-lea de grenadiri şi a luat sînge cneazului Constantin Cantacuzino.
20. La Samara am sosit şi la aceeaşi dată am şi plecat.
26. Am sosit noaptea la Ţariţin.
27. Am plecat din Ţariţin după liturghie, cneazul şi cneaghina au prînzit la comandantul colonel Serghiei Vasilievici Sokiotov.

iulie

4. Am ajuns de vreme la Astrahan, unde ni s-a dat ca locuinţă palatul pescăriei al împăratului.
5. Majestatea sa imperială împreună cu amiralul şi cu Petru Andreevici Tolstoi şi cu ceilalţi au fost seara la noi.
18. Seara am plecat din Astrahan în campanie, <după amiază la ora $7\frac{1}{2}$>.
20. Dimineaţa am sosit la Uciug Uruslov unde Volga este despărţită de mare pe o distanţă de 15 verste. Am înoptat pe mare. Observaţiile le-a făcut cneazul şi a constatat 45 grade şi 20 minute. La aceeaşi dată, cneazul nostru a scris o scrisoare cneaghinei sub nr. 1, şi a trimis-o cu vasul, prin Mitrok.
24. Marele împărat cu amiralul s-au adunat la 2 mile distanţă de Terki, de unde toţi au plecat, iar noi am rămas pe bancul de nisip.
26. Am sosit aproape de Terki la ora 2, dar majestatea sa imperială şi amiralul au sosit la 24 (iulie). Cneazul nostru s-a dus la împărat şi a plecat în campanie la ora 2 şi un sfert după amiază. La aceeaşi dată a scris o scrisoare cneaghinei, sub nr. 2, şi a dat-o secretarului de cabinet Makarov.
27. A sosit la rîul Astrahan <înainte de amiază>. A participat la te-deumul pentru luarea celor 4 fregate şi s-au tras salve cu toate tunurile odată. După masă, pe toţi domnii i-a scăldat împăratul pe vasul amiral, coborîndu-i de pe rampă şi cufundîndu-i de trei ori.

august

3. De pe vas ne-am mutat în tabără. Majestatea sa imperială a binevoit să dea dimineaţa rachiu cneazului nostru, iar seara a cinat.
4. Am scris la Moscova, sub pachetul baronului Şafirov, iar acel pachet s-a trimis prealuminatei cneaghine, sub nr. 4, la Astrahan; a dat-o guvernatorului Volinski.
5. Toată armata a plecat în campanie.
S-au expediat 150 manifeste turceşti lui Vasili Vasilievici, prin translatorul Lev Zaliev [1]
6. Cneazul a scris cneaghinei, nr. 5, s-a dat în cabinet, a primit-o canţelaristul Ivan Grigoriev. Majestatea sa imperială cu miniştrii au binevoit să plece <dimineaţa> şi în aceeaşi zi au sosit la rîul Sulak şi s-au aşezat în tabără; acolo a fost acordată o audienţă cneazului de Şafhal şi mutbegului cerchezilor.
10. Spre seară au trecut peste <rîul> Sulak.

---

[1] Vezi P. Pekarski, op. cit., vol. I, p. 237.

12. Au sosit în oraşul Tarhu.
13. Majestatea sa imperială cu domnii miniştri a binevoit să meargă spre munte şi în casa cneazului Şafhal, unde s-a dăruit majestăţii sale un cal cu şea ferecată în aur.
14. Majestatea sa imperială a dăruit un cal cneazului nostru, adus de la un oarecare bei.
15. S-a săvîrşit în lagăr o sfîntă liturghie şi pe acel loc a fost ridicată o movilă de piatră cu o înălţime de 5 stînjeni şi cu circonferinţă de 20 stînjeni; iar piatră a adus fiecare, cîte una, cîţi soldaţi şi oameni au fost în toată armata. Cneazul a scris cneaghinei, nr. 6 şi a dat-o lui Volinski. Majestatea sa imperială cu amiralul şi cu alţii au cinat la noi.
16. De la Tarhu a plecat în campanie în zori.
19. ...I s-a scris de 2 ori sultanului Timiş ca să primească protecţia majestăţii sale, dar el n-a ascultat. *Se vorbeşte despre înfrîngerea suferită de atacul a* 5 000 *tătari ai lui Timiş din partea cazacilor de la Don.*
20. Prizonierii sînt chinuiţi.
21. <Prizonierii> sînt executaţi cu anunţarea vinei în limba turcă. De dimineaţă au plecat în campanie. După amiază au vizitat fîntîna cu apă fierbinte pe care mîna nu o suportă. Au înoptat aproape de rîul Bug.
23. La Derbent au sosit dimineaţa în zori şi s-au oprit, iar după amiază au mers în coloană prin oraş şi au aşezat tabăra dincolo de oraş.
24. Majestatea sa imperială a binevoit să înopteze în oraş la o gazdă.
25. Au sosit la gazdă în oraş.
26. Sărbătorirea onomasticei ţarevnei Natalia Petrovna.
27. Cneazul a scris cneaghinei, nr. 7. S-a dat domnului Makarov.
29. Majestatea sa imperială a binevoit să cineze la noi.
30. Împăratul a binevoit să plece cu armata în marş spre rîul Rubas (care se află la 10 verste distanţă de Derbent), iar cneazul nostru s-a oprit la Derbent.
31. A mers cu inginerii pe munte [1].

septembrie

5. Cneazul s-a dus în lagăr, fiind onomastica ţarevnei Elisabeta Petrovna. Andreevii au trimis soli la majestatea sa imperială, aducînd darurile lor şi cerînd iertare. S-a primit de la cneaghină o scrisoare din 31 iulie. Majestatea sa imperială, după ce a făcut meterezuri la rîul Rubas, s-a înapoiat cu armata la Derbent, iar la meterezuri au rămas 300 cazaci.
6. Cneazul nostru a fost chemat în zori la împărat. Astăzi pleacă un transport de la Derbent la Astrahan.
7. Armata pleacă în expediţie la Astrahan. A început lîngă rîul Derevak.
9. Au plecat mai departe şi au poposit la rîul Bug.
20. S-au primit 3 scrisori de la cneaghină; din 19 august, 2 septembrie şi 7 septembrie; de la cneazul Ivan Iurievici, o scrisoare din 17 iulie. S-a adus de la majestatea sa imperială o sticlă <cu vin> unguresc.
21. Amiralul şi P. A. Tolstoi au stat cu cneazul pînă noaptea la ora 2.
22. Cneazul a scris cneaghinei scrisoarea nr. 11, a dat-o adjutantului cneazului Ivan Iurievici Trubeţkoi. A sosit Avet, aducînd 2 scrisori de la cneaghină, din 12 şi 19 august, şi de la cneazul Ivan Iurievici Trubeţkoi o scrisoare de la Moscova din 5 iunie. De la Cancelaria soţilor s-a primit un pachet cu cîteva scrisori de la Ermak din Ţarigrad şi o scrisoare de la cămăraş, din 2 iunie.
23. S-a primit o scrisoare de la P. P. Şafirov, din 30 august. Între aceste scrisori era una de la ministrul francez Campredon din 1 septembrie, de la cămăraşul din 14 august, de la prealuminatul cneaz Menşikov s-au primit scrisori din 23 şi 29 august.

[1] Vezi P. Pekarski, op. cit., vol. I, p. 237.

24. Majestatea sa imperială a fost la noi după amiază la ora 1. S-a primit o scrisoare de la prealuminata cneaghină, din 13 septembrie.
25. Cneazul nostru a fost către seară la împărăteasă, pentru afacerile sale.
26. Au făcut metereze lîngă Sulak şi dimineaţa au plecat mai departe. De la Sulak au fost trimişi înapoi la Derbent vreo cinci mii calmuci sau mai mulţi, şi cazaci de la Don. Majestatea sa imperială a sosit tot atunci la meterezul de la Agrahan, a binevoit să sosească şi cneazul nostru.
27. S-a aflat dintr-o ştire că surkii au venit lîngă fortăreaţa de la Rubas cu mai mult de 10 000 <oameni>, însă ai noştri s-au apărat cu vitejie şi au ucis 500 dintre ei şi au luat 2 steaguri de la aceştia <şi> pe mulţi i-au rănit [1].
28. S-au tras salve de tun pentru sărbătorirea victoriei asupra lui Levenhaupt de la Lesnaia. S-a primit o scrisoare de la cneazul Ivan Iurievici Trubeţkoi, din 8 august, de la pîrcălab, de la Bacaria <Zaharia>. Prealuminatul cneaz a scris prealuminatei cneaghine, s-a dat scrisoarea guvernatorului Volinski.
29. Majestatea sa imperială a binevoit să plece în zori în expediţie spre Astrahan.

octombrie

9. Au sosit după amiază la Astrahan. Majestatea sa imperială a binevoit să sosească a patra zi, într-o joi. S-au primit scrisori de la Şafirov, din 26 septembrie, de la Ţarigrad din 6 august şi de la Nepliuev, din 22 august.
11. S-au tras salve de tun de pe ţărm, deoarece s-a sărbătorit victoria de la Schlussenburg. Seara, majestatea sa imperială a fost la cneazul nostru.
12. S-a primit o scrisoare de la cneazul Ivan Iurievici Trubeţkoi, din 27 august, nr. 100.
13. S-au expediat scrisori cămăraşului şi cneazului Ivan Iurievici Trubeţkoi, nr. 1, prin, cabinet.
14. Insuliţe; a sosit după amiază în Astrahan; curierul de stat Ştefan Sultov a remis scrisori de la prealuminatul cneaz Menşikov din 5 octombrie, de la Petru Petrovici Şafirov din 4 octombrie, de la cămăraş, din 26 septembrie.
15. Cnezii noştri cei mari au sosit noaptea.
16. Spre seară a sosit amiralul cu corabia sa şi cum s-a urcat pe vas s-a înălţat pavilionul şi i s-a dat onorul de pe ţărm, prin salve din 9 tunuri.
18. S-au trimis scrisori pentru: baronul P. P. Şafirov, prealuminatul cneaz Menşikov, cămăraşului, lui Rodivon din acelaşi cabinet, sinodalului Lavrentie Şitov.
20. A sosit şi vasul; între alte lucruri care s-au scufundat în mare se aflau şi lăzile mele cu scrisori, acolo era şi rozariul.
23. S-a expediat scrisoarea cneaghinei către cneaghina Maria Iurievna Dolgoruki, scrisoarea mea către cămăraş, către Mekinin, către spătarul şi o scrisoare scurtă a cneazului către cămăraş.
26. S-au expediat scrisori cneazului Ivan Iurievici Trubeţkoi, nr. 2, cneazului Grigorie Feodorovici Dolgoruki, cămăraşului, lui Mekinin, cneaghinei Irina Grigorievna, cneaghinei Ivanovna, cneajnei Smaragda, prin Semen Grigorievici Narîşkin. Majestatea sa imperială a binevoit să vină la noi seara şi a stat aproape 3 ore. A binevoit să ia pentru traducere pe « Polidor » şi traducerea lui « Agapit », făcută de mine.
28. Majestatea sa imperială şi cu miniştrii străini au prînzit şi au cinat la cneazul nostru.

noiembrie

1. S-au primit scrisori de la baronul P. P. Şafirov din 22 octombrie; seara s-au primit scrisori de la cneazul Ivan Iurievici Trubeţkoi, din 29 septembrie, fără număr.
3. Petru Andreevici a fost la noi şi au vorbit între ei despre oarecare afaceri particulare.

---

[1] În limba latină (n. tr.).

4. Vasele au plecat pe mare la portul Zinzili şi majestatea sa imperială fiind pe punte şi dîndu-le ordin de plecare a binevoit ca, împreună cu amiralul şi cu Petre Andreevici, să treacă pe la noi spre seară, au stat la noi vreo 3 ore şi şi-au luat rămas bun de la toţi.
5. După amiază, majestatea sa imperială cu toată curtea a plecat pe apă la Moscova.
6. S-au expediat scrisori baronului P. P. Şafirov, prealuminatului cneaz Menşikov, cneazului Ivan Iurievici Trubeţkoi, nr. 3, lui Rodivon, arhitectului Rastrelli, cămăraşului, prin omul lui P. P. Şafirov, Atanasie Tobolkin. Cneazul nostru s-a simţit mai rău azi dimineaţă şi a chemat pe episcop, s-a spovedit.

N.B. S-a îmbolnăvit încă din timpul marşului, cînd a plecat din Derbent. După amiază l-a vizitat cneazul Ivan Iurievici Trubeţkoi, cneaghina şi amiralul.

7. Cneazul nostru s-a împărtăşit. S-au primit scrisori de la cneazul Ivan Iurievici Trubeţkoi, fără nr., din 10 octombrie, de la baronul P. P. Şafirov, din 23 octombrie, de la cămăraş, din 20 octombrie, prin sergentul Ştefan Bocearov, din regimentul Astrahanski.
12. S-a primit o scrisoare de la Nepliuev, din Ţarigrad, din 27 septembrie, prin caporalul Nichita Nekrasov; şi de la Colegiul de externe s-a primit o scrisoare de la baronul P. P. Şafirov, din 1 noiembrie, cînd s-a trimis o scrisoare către majestatea sa imperială.
22. Guvernatorul şi Kropotov au fost la cneazul nostru pe seară.
23. Cneazul a scris majestăţii sale imperiale. În acelaşi timp, s-a trimis o scrisoare expediată de baronul P. P. Şafirov, tot atunci a scris lui Makarov şi lui Petru Pavlovici despre aceleaşi lucruri; s-au dat guvernatorului Artiom Petrovici Volinski.
27. Cneaghina noastră a lepădat.

decembrie

1. S-au primit scrisori de la Ţarigrad şi de la N. din 4 octombrie, de la Nepliuev, din 7 octombrie, de la cneazul Ivan Iurievici Trubeţkoi două scrisori din 25 oct., nr. 3 şi 28 (oct.), de la prealuminatul cneaz Menşikov 3 scrisori: din 3 sept. şi 20 şi 31 oct., de la pîrcălab din 7 noiembrie, de la cneazul Radu, din 8 noiembrie, prin curierul senatului V. Rodivonov.
3. S-au expediat scrisori prealuminatului cneaz Menşikov, cneazului Ivan Iurievici Trubeţkoi, cu nr. 4, cămăraşului, prin acelaşi curier al senatului.
19. Cneazul nostru a fost la plimbare cu trăsura.

1723

ianuarie

1. Cneazul nostru a dăruit bani tuturor oamenilor săi.
6. Amiralul a venit la cneazul nostru şi şi-a luat rămas bun [1].
17. Cneazul nostru a mers să observe drumul pînă la mănăstirea care se află... la 3 verste de Astrahan.
27. Am plecat din Astrahan spre Moscova, cînd s-a anunţat începerea vecerniei.

februarie

2. Am ajuns la Cernîi Iar [2].
5. Din Cernîi Iar am plecat la miezul nopţii [3].
8. Am plecat după amiază la Ţariţin.
11. Cneazului i s-a citit slujba maslului şi după liturghie a plecat la drum, la ora 2 după amiază din Ţariţin.
12. Am mers şi am înnoptat în oraşul Kacealino (33 verste).
13. Am mers la Sirotin, 28 verste, am înnoptat la Grigorievici <11 verste>.

---

[1] Din ms. rom. 325, f. 35 r, Bibl. Acad. R.P.R.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.

14. Am mers la Perekop, <21 verste>, am înnoptat la Cleţca, <20 verste>. S-au primit scrisori de la cneazul Ivan Iurievici Trubeţkoi, de la cneaghina Irina Grigorievna Trubeţkoi, de la cămăraş, prin vagmistrul Ivan Petrov, fiul lui Rakovski.
15. S-au trimis scrisori pentru amiral şi un pachet împărătesei ţarina, contelui Golovkin, lui Petru Andreevici Tolstoi, şi un pachet cămăraşului, cneazului Feodorovici Dolgoruki, Visloboko este trimis la Ukolovo, cu el <s-a trimis> o scrisoare către guvernatorul Voronejului, colonelul Rîbinski.
19. Seara am mers spre Pavlovsk.
22. S-a publicat în tîrg ucazul despre menţinerea curăţeniei în Dmitrevca şi despre plantarea de brazi şi mesteceni în faţa porţii; s-a publicat şi în ce mod să se deschidă cîrciumi de către cerchezi şi romîni... [1].
25. Am plecat din Pavlovsk, am înnoptat la Belogore. Conducător pînă la Daimin a fost un sîrb, căpitan Vasili Bulubaş, cu 5 companii [2].

martie

6. Am mers şi am înnoptat la Scigrah.
7. Am ajuns pe la amiază la Daimin <40 verste>. Spătarul Semen a remis scrisori de la cămăraş din 3 februarie, de la Rodivon din 19 febr., de la cămăraş din 24 febr.
9. A sosit din Moscova de la garda senatului Petre Vekentev, aducînd scrisori de la Petru Andreevici Tolstoi, din 25 februarie, de la Rodivon din 19 febr., de la cămăraş din 24 febr.
10. Căpitanul sîrb Vasili Bulubaş cu tovarăşii săi au fost concediaţi, pentru a se înapoia la Pavlovsk şi s-a scris guvernatorului Voronejului, Petru Vasilievici Izmailov. Seara am ajuns la Ukolovo.
12. Am scris colonelului Mirgorodului, cneazului Ivan Iurievici Trubeţkoi, lui Ivanenko, lui Tansko şi lui Milescul.
13. S-au primit scrisori de la cămăraş din 24 febr., de la arhiereul Voronejului, prin spătarul Neniul.
15. S-a scris colonelului Cernîşev despre Dimitrie Karpov şi lui Miakinin cu care scrisori a plecat slugerul.
16. S-a scris lui Rodivon şi s-au trimis desenele cămăraşului, lui Potemkin, lui Petru Andreevici Tolstoi, cneaghinei Irina Grigorievna Trubeţkoi.
17. Am plecat din Ukolovo.
19. Am ajuns la Dmitrevka.
23. Colonelul Cernîşev a venit din Susk şi a prînzit la cneaz, s-a dat o scrisoare cneazului nostru către cneazul Ivan Iurievici Trubeţkoi [1].
25. Curierul Dumitraki a plecat din Ţarigrad, a ajuns la Dmitrevka.
26. Prin el s-a scris cămăraşului şi lui Juveneţ. Spre seară a sosit, venind de la Kiev, cneazul Hilkov cu scrisori de la cneazul Ivan Iurievici Trubeţkoi, din 20 martie.
28. Dragonul Zahar a fost expediat de dimineaţă la Kiev cu scrisori pentru cneazul Ivan Iurievici Trubeţkoi. Cneazul Hilkov a fost trimis de asemenea dimineaţa la Moscova; a luat cu el o scrisoare pentru cneaghina Irina Grigorievna Trubeţkoi.

iunie

27. Căpitanul Zvenghiţev a plecat la Moscova; cu el a luat scrisori pentru Tolstoi, Makarov, Iankov, Volinski, cămăraş.
29. Vizitiul din Sevsk a adus scrisori în pachet pentru Sagarov de la cneazul Ivan Iurievici Trubeţkoi, din 24 iunie şi scrisorile din Ţarigrad.

---

[1] Din ms. rom. 325, f. 35
[2] Vezi P. Pekarski, op. cit., vol. I, p. 237.

iulie

3. Am scris lui Ivan Iurievici Trubeţkoi, prin omul lui, Ivan Carnauhov.
5. Am ajuns la mănăstire.
8. De la mănăstire ne-am înapoiat la Dmitrevka.
19. Am scris la Moscova cneazului Dmitrie Mihailovici Goliţin şi cămăraşului.
23. Au scris lui Ivan Semenovici, fiul lui Nepliuiev, prealuminatul cneaz Menşikov, lui Golovin, lui Petru Andreevici Tolstoi, cneazului Grigorie Dolgoruki, lui Pavel Ivanovici Iaguşinski, lui Makarov şi lui Rodivon.
30. Au scris la Kiev cneazului Ivan Iurievici Trubeţkoi, prin Lavrov.

august

8. S-a primit o scrisoare de la cneazul Ivan Iurievici Trubeţkoi din 5 august, prin ordonanţa lui, Zveghinţev, şi în acelaşi timp s-a răspuns prin acelaşi, lui Zveghinţev.
14. A plecat dragonul Zahar la Nijni; pentru drum i s-a dat un cal de poştă.
18. Cneaghina Irina Grigorievna Trubeţkoi a sosit în zori.
19. S-a scris cneazului Ivan Iurievici Trubeţkoi, prin Simeon Klianşev; s-a dat de către cneazul nostru un bilet de drum pentru o căruţă de poştă [1].
21. Cneazul nostru a încetat din viaţă, după amiază, la ora 7 şi 20 minute. În aceeaşi seară a fost trimis Kriukov la Kiev.
22. S-au expediat la Moscova şi la St. Petersburg scrisori pentru împărăteasă, Makarov, cneazul Vasili Lukici Dolgoruki, Semen Grigorievici Narîşkin.
24. Trupul cneazului a fost transportat la Morevo.
30. De la Morevo s-a transportat la Moscova; cneazul Matei a mers să-l însoţească.
31. Am plecat din Dmitrevka şi am rămas la Gnezdilovo pînă la 5 septembrie.

septembrie

5. Am plecat din Gnezdilovo la Moscova.
20. Am ajuns la Cernaia Greazi.
29. Trupul cneazului a fost transportat de la Cernaia Greazi la Moscova.

octombrie

1. Cneazul a fost înmormîntat seara.
12. Am plecat la St. Petersburg cu Constantin [2].
24. Am ajuns la St. Petersburg.

1724

mai

7. Ziua încoronării majestăţii sale împărăteasa Ecaterina Alexeevna.
28. Am înaintat majestăţii sale imperiale pe « Epictet » şi o jalbă, în casa prealuminatului cneaz Menşikov, la Sloboda, deoarece întregul senat a ţinut şedinţă acolo.

iunie

21. Am plecat la St. Petersburg cu toţi cnezii şi cu cneaghina.

iulie

9. Am ajuns la St. Petersburg.

1725

ianuarie

28. La ora 6 spre seară a încetat din viaţă împăratul nostru Petru Alexeevici.

---

[1] Din ms. rom. 325, f. 35 v, Bibl. Acad. R.P.R.
[2] Din ms. rom. 325, f. 26, r, Bibl. Acad. R.P.R.

aprilie

7. S-a primit ucaz prin care am fost numit traducător pe lîngă Academia de Ştiinţe. Se scrie astfel: « În numele majestăţii sale imperiale, ţarina, prin ucaz se ordonă Academiei de Ştiinţe ca Ivan Ilinski să fie numit traducator şi să i se atribuie un salariu de 180 ruble pe an, locuinţă liberă, cu curte şi lumînări, ca şi alte privilegii ale slujbaşilor de pe lîngă Academie şi să i se plătească salariul pe anul curent 1725 pentru 3 luni, aprilie, mai şi iunie, 45 ruble, sub luare de dovadă şi să fie trecut în bugetul Academiei, drept pentru care semnează: Laurentius Blumentrost. St. Petersburg, 1725, aprilie 1 ».

1727

mai

6. La ora 9 seara a încetat din viaţă Ecaterina Alexeevna.
24. Cneazul Constantin Dimitrievici s-a însurat.

1730

august

29. Am primit pentru trimestrul din septembrie anul trecut salariul de 60 ruble; am primit de la Paul.

STUDII
Revistă de istorie
Anul VIII, nr. 5-6, 1955

UN STUDIU NECUNOSCUT DE ISTORIE SOCIALĂ AL LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU, GÎTUIT DE CENZURĂ

DE

D. SIMONESCU

Scoaterea la iveală a unor texte privind gîndirea social-politică și istorică progresistă din trecut, uitate în mod voit de istoriografia burgheză, este o problemă importantă care poate contribui la cunoașterea multor izvoare noi.

Aceste texte au fost gîtuite, în momentul publicării lor, de cenzura regimurilor exploatatoare. Istoriografia burgheză dacă le-ar fi folosit, ar fi găsit în ele idei potrivnice ideologiei clasei dominante.

Mă voi mărgini să arăt două cazuri, din multele exemple pe care le oferă opera uitată a lui M. Kogălniceanu.

Se știe că Mihail Kogălniceanu a primit de la spătarul Antohi Sion, spre cercetare, un manuscris cu texte vechi. Cele mai multe din ele au fost publicate în „Arhiva Romînească" I (Iași, 1841). Dintre ele, scrie Kogălniceanu, numai „Cuvîntul unui țăran către boieri și corespondenția între doi străini nu se vor publica pentru astă dată, din pricina unor stavili cam grele ce se împotrivesc la tipărirea lor".

„Cuvîntul unui țăran" era un protest violent împotriva abuzurilor boierilor ; cît privește corespondența celor doi străini, ea cuprinde păreri despre corupția și venalitatea clasei stăpînitoare — domn, boieri, cler. Se înțelege că un asemenea pamflet, plăsmuit la începutul secolului al XIX-lea, nu putea birui în presa literară „stavilele" cenzurii.

Alt exemplu : în 1853, cînd forțele și relațiile de producție favorizau în Principate o viață economică de schimburi comerciale internaționale, care scotea spre fructificare capitalul tezaurizat al boierilor, apare la Iași opera literară : „Coliba lui Moș Toma sau viața negrilor din sudul Statelor Unite din America" (2 vol. în traducerea din franțuzește a lui T. Codresco). Acest roman de simpatie pentru nenorociții negri avea pronunțate tendințe antisclavagiste și arăta, de pe pozițiile capitalismului, binefacerile muncii libere pentru industrializarea pustiurilor din America. Autorul romanului este scriitoarea americană Harriet Beecher Stowe (1811—1896) [1].

[1] Tendințele mai mult aparent « antisclavagiste » ale autoarei au fost demascate de K. Marx; vezi Capitalul, București, Ed. P.M.R., 1947, vol. I, p. 647—648.

Este cert, însă, că romanul a plăcut și a fost tradus în romînește, în 1853, nu numai de Codrescu, dar și de Dimitrie Pop [1]. O altă traducere s-a făcut mai tîrziu de Iosif Nădejde [2]. Romanul s-a bucurat de o largă răspîndire mai ales în opinia publică a Moldovei. În lista prenumeranților din anul 1853, gasim numeroși abonați printre moșieri, militari, cler, „doamne" și „domni" (=burghezi), comercianți, pînă și printre „țiganii dezrobiți" (Necula Anghelută, Iordachi Anghelută, Gh. Barbu, Irina țiganca) [3].

Problema sclavajului era discutată de toți și desființarea lui cîștigase mulți adepți printre moldoveni, încă din 1844, cînd sînt liberați prin lege țiganii mănăstirilor pămîntene și străine din cuprinsul Moldovei. Cu acest prilej Kogălniceanu salută legea eliberatoare și-și exprimă speranța că cel mai tîrziu în 1849, la centenarul reformei lui C. Mavrocordat, să se realizeze și eliberarea țiganilor statului și boierilor, fără răscumpărare [4].

În 1853, la apariția romanului social Coliba lui Moș Toma, în Moldova existau noi condiții economice, sociale și politice. Se înfiripase o industrie națională. Însuși Mihail Kogălniceanu era, din octombrie 1852, în tratative cu ocirmuirea, pentru înființarea unei fabrici de postav, pe care a și ridicat-o pe platoul din fața Mănăstirii Neamțului, la confluența Ozanei cu apa Neamțului. Industria nouă cerea o evadare a oamenilor de la sat, de la munca agricolă, la munca tehnică de la oraș.

Se știe că în afară de lucrătorii străini, la fabrica lui, Kogălniceanu a angajat și țigani liberați [5].

Din punct de vedere social, se pregătise de către generația pașoptistă atmosfera favorabilă ideilor progresiste și democratice. Este adevărat că revoluția a fost înfrîntă, că moșierii îi cîștigaseră pe unii dintre „progresiști", dar rămînea deschisă lupta ce se iscase între boierime și țărănime. Se cerea rezolvată problema țărănească, pentru care o parte din literatura epocii arăta o largă simpatie. Mihail Kogălniceanu, în linii mari, a rămas consecvent în sentimentele lui de dragoste pentru țărănime. Opera lui este adesea un prilej de a-și arăta simpatia față de țărănime.

Din punct de vedere politic, războiul Crimeii (1853—56) atrăsese atenția opiniei publice europene asupra Țărilor Romîne. În aceste condiții, M. Kogălniceanu găsește oportun să publice ca prefață la „Coliba lui Moș Toma", în traducerea lui Codrescu, un studiu de istorie sociala intitulat „Ochire istorică asupra Sclăviei" (ediția citată, p. IX—XXXII), articol îndreptat împotriva sclaviei și șerbiei. În articol, Kogălniceanu studiază nu numai din punct de vedere istoric, ci și economic și politic, sclavajul din antichitate la greci și romani, șerbia caracteristică orînduirii feudale, precum și vecinătatea (iobăgia) la romîni pînă în 1749. Cum însă Kogălniceanu înțelegea să facă și repetate aluzii la stările contemporane din Moldova, cenzura taie brusc articolul tocmai la expunerea evenimentelor anului 1749 din Mol-

---

[1] Bordeiul unchiului Tom, sau Viața negrilor din America, traducere de Dimitrie Pop, Iași, 1853.

[2] În Biblioteca pentru toți, nr. 1159—1161.

[3] Coliba lui Moș Toma . . ., trad. de T. Codresco, Iași, 1853, vol. II, p. 389—396.

[4] « Propășirea », suplementul din 6 februarie 1844.

[5] Gh. Zane, M. Kogălniceanu, întemeietorul marii industrii textile din Romînia, în « Arhiva Romînească », VII (1941), p. 60.

dova, la jumătatea cuvîntului „eman"-cipaţie (este vorba de opoziţia boierilor la emancipaţia vecinilor).

Şi astfel articolul, în curs de publicare, a rămas neterminat. Autorul a făcut în 1855 a doua încercare de a-l publica, de data aceasta sub titlul schimbat: „Sclavie, vecinătate şi boieresc", dar ocîrmuirea n-a îngăduit nici de data aceasta decît publicarea introducerii şi a capitolului I: „Sclavia în antichitate" [1], deci într-o formă mai ciuntită decît în 1853.

Autoarea unei teze de doctorat asupra lui Kogalniceanu [2] este de părere că articolul despre sclavie a fost tăiat de cenzură, dar nu documentează această afirmaţie justă. Iată dovezile: articolul este întrerupt brusc; este tipărit într-o chirilică măruntă, altă mărime de litera decît restul cărţii, adică romanul „Coliba lui Moş Toma"; are grave greşeli de paginaţie (succesiunea p. XII—XIV), ceea ce arată tiparirea lui grăbită, poate ilicită. Observăm că numele istoricului democrat-revoluţionar Bălcescu nu este amintit decît cu indicaţia „autorul stării sociale a plugarilor". Operele acestuia folosite de Kogalniceanu, sînt *intenţionat* citate incomplet sau greşit: „Muzeul istoric" (în loc de „Magazinul istoric"), ceea ce arată că pomenirea lui Bàlcescu şi folosirea ideilor lui revoluţionare constituia între 1853—1855 un pericol pentru cîrmuire. Din anul 1855, articolul nu a mai fost reeditat, cu toate ca s-au făcut numeroase ediţii din opera lui Kogălniceanu [3]. Amintit doar de unii cercetatori, el a rămas neutilizat de istoriografii burghezi in caracterizarea pe care au făcut-o activităţii istorice a lui Kogălniceanu.

Intenţia şi conţinutul studiului sînt exprimate clar de Kogălniceanu, dar numai în versiunea din 1855. Autorul spune că va studia sclavajul din antichitate, sclavia modernă (din Statele Unite), cît şi sclavia ţiganilor; va continua cu *şerbia* din Evul Mediu, apoi cu „boierescul şi claca de astăzi", adică din vremea cînd scria (1853).

Este drept ca planul propus de Kogălniceanu nu a fost realizat în studiul sau. Astfel, sclavia negrilor din America nu a mai fost tratata, probabil pentru că însaşi opera lui H. Beecher Stowe, pe care o prefaţa Kogălniceanu, cuprinde aspecte ale sclaviei negrilor. Tratarea şerbiei la romîni, sub aspectul *boierescului şi clacii,* pînă în zilele lui, nu a fost îngaduită de ocîrmuire. Totuşi chestiunile au fost dezbatute de Kogalniceanu, mai tîrziu, în discursurile lui la legea agrară din 25 mai şi 1 iunie 1862, cît şi în cel ţinut la Academia Romînă, în 1891.

Pentru autor, studiul sclavajului din antichitate a fost *numai un pretext* — o spune el însuşi — şi anume: „sa contribueze a răspîndi lumina între romini şi a-i face sa înţeleagă ca Europa nu-şi da simpatiile şi sprijinul decît ţărilor care aspirează a-şi potrivi instituţiile cu instituţiile lumii civilizate". Aceasta o mărturisea Kogalniceanu în 1853 cînd începea războiul

---

[1] « Romînia literară », Iaşi, 1855, p. 69—73, 81 84, 96—98.

[2] Lucreţia Rădulescu-Pravăţ, Activitatea lui M. Kogălniceanu pînă la 1836, Iaşi, 1913, p. 110.

[3] Lipseşte şi în Mihail Kogălniceanu, Opere, tomul I. Scrieri istorice. Ed. îngrijită de A. Oţetea, Bucureşti, 1946, în 4 , 712 p., Prima reeditare după ediţiile chirilice din 1853 şi 1855 a apărut în M. Kogalniceanu, Scrieri sociale, ed. comentată de Dan Simonescu, Bucureşti, Colecţia « Vatra », 1947, p. 111 168. De curînd în M. Kogălniceanu, Scrieri alese, ed. îngrijită de Dan Simonescu, [illegible] ţi, 1955, vol. II, p. 63 95.

Crimeii. Fară a parafraza ideile lui Kogălniceanu, găsesc necesar să evidenţiez numai pe acelea care se susţin pînă azi, cu privire la subiectul respectiv. Astfel, Kogălniceanu combate teoria veche a lui Aristotel, că sclavia este un *fenomen natural* în dezvoltarea societăţii. Originea sclaviei stă în *economic*, caci ea „au început cînd arta producţiei au luat îndestulă dezvoltare spre a-i da omului mai mult decît îi trebuia neaparat pentru vieţuirea lui". Lăcomia, spoliaţia, furtişagul au indemnat pe unii la „munca altuia". Cine s-a mfruptat mai mult din exploatarea muncii sclavilor au fost „vroinţa biruitorilor" şi „înţelepciunea preoţilor". Biruitorul a folosit „sclăvia politică a staturilor despotice", în timp ce preoţii îşi asigurau puterea prin arma ipocrizä a îmblînzirii: „preoţii... îşi asigurară puterea, îmblînzind prin trepte sclăvia politică a staturilor despotice. Prin ordinul castelor, ei aşăzară... o piramidă de stări excluzive, în capul cărora ei vroiră a fi singuri. Înconjuraţi de popoare nomade, atît staturile despotice cît şi acele teocratice nu văzură pretutindeni decît stăpîni şi sclavi şi niciodată oameni".

Odată condiţionată şi determinată de legile economice şi social-politice, sclavia se întinde prin moştenire, prin vindere-cumpărare, prin războaie. Kogălniceanu trece la analiza muncilor înjositoare la care erau supuşi sclavii, dar nu citează întotdeauna izvoarele consultate. Astfel, citează vag „dritul roman care orînduia, ca atunci cînd un stăpîn se găsea ucis să se trimeata la moarte toţi sclavii care locuiau sub acelaşi acoperămînt...". Sursa este desigur Tacit, care dă (*Annales*, XIV, 42) un interesant exemplu despre duritatea cu care erau trataţi sclavii, chiar pe vremea imperiului roman: prefectul oraşului, Pedanius Secundinus, fiind găsit asasinat în casa lui, cei 400 de sclavi ai prefectului au fost condamnaţi la moarte. Executarea sentinţei s-a făcut însă cu mare greutate şi numai cu ajutorul unei mari forţe militare, deoarece poporul de jos luase apărarea sclavilor şi încercase impiedicarea execuţiei.

Tot aşa. adică fără să citeze sursa, Kogălniceanu se întreabă: „cine nu-şi aduce aminte de acel ilot, pe care stăpînul il îmbăta, spre a arăta copiilor săi urmările degradante a patimei beţiei?" Menţiunea faptului o găsim în „Viaţa lui Lycurg", scrisă de Plutarch [1].

Kogălniceanu mai arată, în cifre, marile realizări în producţia industrială din Atica, săvîrşite prin întrebuinţarea sclavilor la munci grele. Informaţiile le găsim întocmai în discursul lui Demosthenes, „Împotriva lui Afobos", cunoscutul exploatator al Greciei, precum şi în discursul lui Aischines, „Împotriva lui Timahos" [2].

Folosind „Resbelul civil", opera lui Appian, autorul arată că înmulţirea numărului de sclavi duce la o viaţă trîndavă şi deci la decăderea statului. Într-adevăr, Appian, în opera citată de Kogălniceanu (cartea I, cap. 7--8, afirmă acest lucru şi il explică drept o consecinţă a expansiunii romane în bazinul mediteranean [3].

Kogălniceanu interpretează ştiinţific faptele, cînd studiază mişcările revoluţionare ale sclavilor împotriva împilatorilor, văzînd în toată dez-

---

[1] Plutarch, Vieţile paralele (Viaţa lui Lycurg, cap. 28, par. 5—8).

[2] J. Beloch, Griechische Geschichte, III, 1, p. 319—327.

[3] Léon Homo, Les institutions politiques romaines, Paris, 1927 (Col. L'évolution d· humanité, nr. 18, p. 111—112).

voltarea sclavajului o continuă luptă între asupriţi şi asupritori; povesteşte despre răscoala lui Spartacus (anul 74—71 î.e.n): „ocîrmuirea pedepsea cu chinurile cele mai aspre revoltele scavilor. Cu toate aceste, revoltele nu erau mai puţin rare, şi resbelele sclavilor adese compromitară siguranţia şi chiar existenţa republicei". Cu interes urmăreşte, apoi, măsurile de ameliorare a situaţiei sclavilor, „în urma scrierilor unor moraliştii" (Seneca, Plinius, Plutarch) şi „prin decretele împăratului Antonin-Piul". Afirmaţia, deşi vag enunţată, este totuşi justă, pentru că, în „Digeste" I, titlul VI, 2, găsim următorul rescript adresat de Antonin cel Pios (138—161) proconsulului Aelius Marcianus: „Dacă te convingi că sclavii lui Iulius Sabinius au fost trataţi mai aspru decît se cuvine, ori au fost victimele unor acte infamante sau insultătoare, scoate-i în vînzare cu grija ca să nu mai cadă vreodată în stăpînirea actualului lor proprietar. Iar dacă Sabinius încearcă să eludeze hotărîrea mea, să ştie că îl voi pedepsi cu cea mai mare asprime" [1].

În sfîrşit, ajungînd la cercetarea cauzelor care au contribuit la dispariţia sclavajului şi la înlocuirea lui cu „şerbi, coloni sau slobozieri", Kogălniceanu aprobă cuvintele lui Pliniu: „Marile atelii agricole, mişcate de braţe sclave (latifundia) izbutiră de a stoarce pămîntul Italiei". Afirmaţia este uşor de identificat în „Historia naturalis", XVIII, 35: „Latifundia perdidere Italiam, mox et provincias" (latifundiile au pierdut Italia, în curînd vor pierde şi provinciile).

Combate teoria mistico-teologică, după care „meritul aboliţiei sclăviei s-ar atribua numai cristianismului îndulcitor", şi califică just această explicaţie drept „un examen superficial". Desfiinţarea ei „se trage din ordinul economic", întrucît deţinătorii de pămînt din antichitate aveau tot interesul a îmbunătăţi cultura pămîntului. Aceasta s-a realizat prin transformarea sclavului în *şerb*.

Şerbia este studiată cu aceeaşi competenţă pe un întreit plan: economic, istoric şi politic, deci de pe poziţii avansate pentru vremea aceea: „Sclavul era lucrul stăpînului lipit de persoana sa; şerbul era lipit de pămîntul său". A fost „un drit de proprietate moştenitoare", în puterea căruia şerbii împlineau cele mai grele munci „domanialilor" şi „feodalilor". Se citează cazul seniorilor De Montjoie şi De Mesles din Franţa, care îşi încălzeau picioarele în măruntaiele fumegînde ale şerbilor lor arşi de vii. Citează *dritul fetiei*, „după care stăpînul lua gloabă de la fiecare fată ce purcedea îngreunată" şi *dritul copsăritului sau prelibaţiei*, după care se „da stăpînului întiia noapte a mireselor şerbe, drit pe care îl întrebuinţa şi chiar stăpînii ecleziastici" [2]. Arată, apoi, sfîrşitul iobăgiei prin cruciade, prin alcătuirea comunelor (naşterea oraşelor şi a burgheziei), prin „propăşirea luminilor şi a dezvoltării principiilor de umanitate". Neobservat (camuflat din punct de vedere grafic) începe capitolul III, *Şerbia la romîni,* care nu este evidenţiat tehnic cu un titlu special ca cele două capitole precedente.

---

[1] G. Lacour-Gayet, Antonin le Pieux, Paris, 1888, p. 264—265.

[2] În zilele noastre H. Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte, Leipzig, 1892, vol. II, p. 666—671, a susţinut că acest drept de înstrăinare a soţiei şerbe era răscumpărat în bani.

La romîni, primele organizaţii politice au fost în „capitanaturi sau voevozii sau în republice. La o asemenea organizaţie nu putea să fie şerbi". Teoria se susţine pînă azi, admiţîndu-se aceste organizaţii ca forme sociale prelungite ale comunei primitive, cînd exista o proprietate socială asupra mijloacelor de producţie, cînd nu exista exploatare, nici clase sociale. Ideea a prins şi în literatura vremii lui Kogălniceanu, de exemplu la Alecu Russo („Slobozenia e îndoită; cea din năuntru şi cea dinafară... ele sînt surori" etc., în „Cîntarea Rominiei", versetul 16 şi urm). Prizonierii din războaie, luaţi de la popoarele vecine (de unde numele: *vecini),* devin şerbi.

Mihai Viteazul i-a legat de pămînt, dar Kogălniceanu nu este de părerea lui Bălcescu, că a făcut-o din îndemnul aristocraţiei, ci „pentru a pune o stavilă emigraţiilor sau bejeniilor", care lăsau ţara fără apărători împotriva duşmanilor din afară. Invoacă pasaje din D. Cantemir („Descrierea Moldovei") pentru a arăta că răzeşii cu mici proprietăţi au devenit şerbi prin silă. În ce priveşte această idee, că răzeşii cu mici proprietăţi, neputînd să-şi plătească birurile, au fost apoi înghiţiţi cu sila de marii proprietari, este şi teoria lui Bălcescu (1846). Citează din „Cronica" lui M. Costin, pentru a arăta măsurile luate de Constantin Duca Vodă în favoarea vecinilor: boierul care nu-şi reclama vecinul timp de 10 ani, nu mai avea dreptul asupra lui; dar şi cu aceste ştiri Kogălniceanu este tributar lui Bălcescu, care utilizase chiar aceleaşi pagini citate de Kogălniceanu.

Caracteristica iobagului era „lipirea lui de pămînt". Pentru ilustrare, el reproduce un fragment din „Pravila lui Vasile Lupu" (1646), pe care îl vom alătura cu un pasaj similar din Codul Teodosian (confirmarea legii feudale a lui Constantin cel Mare, din anul 332), pentru ca să se vadă originea bizantină a legiuirilor agraro-feudale aplicate pe teritoriul Ţărilor Romîne.

Pravile 1646

«Cînd va fugi ţăranul de la locul şi stăpînul său, nime nicăiri să nu-l primească, iară de-l va şi primi deodată, de sîrg să-l întoarcă înapoi la satul lui, de unde este; iar de va fi avînd vreo treabă ca aceea cu dînsul, acesta ce l-au primit, ca să aibă a-şi spune către domnul acelui sat. Iar de va meşterşugui într-alt chip şi va călca pravila aceasta, ca să plătească la domnie 12 litre de argint şi 24 litre boiarinului celuia cui va fi ţăranul».

Cod. Teodosian

«Acela la care se va găsi un colon aparţinînd altuia, va trebui nu numai să-l restituie moşiei pe care colonul s-a născut, dar va trebui să plătească şi capitaţia pentru timpul petrecut <de acest colon> pe moşia lui». <Tot aşa, codicele mai arată dreptul stăpînului de a-i elua colonii oriunde i-ar fi găsit>».

(După F. Lot., La fin du monde antique, Paris, 1927, p. 124—131).

Spre sfîrşitul articolului, Kogălniceanu reproduce din N. Bălcescu un pasaj demn de relevat: „...ţăranii, desperaţi de îndoita tiranie (oprimarea turcească, deci *tirania politică* şi oprimarea boierească, *tirania socială)* ce îi apăsa, îşi părăsea în gloate patria sau îşi căuta uşurarea chinurilor ce-i muncea, în tîlhărie, umblînd să dobîndească, prin silă, aceea ce li se răpisă prin silă".

Prin aceste rînduri, Kogălniceanu, ca şi istoricul revoluţionar democrat N. Bălcescu, dă explicaţia ştiinţifică şi motivarea socială a haiduciei şi, implicit, a poeziei populare de codru şi haiducie.

Lupta de clasă stă deci şi la baza tîlhăriei de codru, ambele atît de ascuţite în secolul al XVIII-lea, la romîni.

Ţăranii muncitori agricoli sînt împărţiţi de Kogălniceanu în „trei clase" (categorii):

1. „Răzeşii, cnezii sau moşnenii" care aveau libertate şi-şi păstraseră şi moşiile.

2. „Lăturaşii, oameni slobozi, oameni domneşti", care aveau libertatea persoanei lor, dar îşi vînduseră moşiile. Din categoria acestora domnul recruta, de obicei, slujitorii lui mărunţi, de ordin militar şi administrativ. Se numeau „lăturaşi" — spune M. Kogălniceanu — pentru că erau „alaturea cu vecinii sau hrisovoliţi".

3. A treia categorie o formau „vecinii sau şerbii", trăsătura lor caracteristică fiind aceea că „ei sta lipiţi cu pămîntul".

Trecînd la reformele lui Constantin Mavrocordat dintre 1746—1749, autorul este înclinat a le judeca drept acte juridico-sociale de mare importanţă, favorabile ţărănimii, întrucît le „hotărî emanciparea ţăranilor fără răscumpărare". Constantin Mavrocordat, prin aceste reforme, „îşi făcu numele nemuritor în istoria naţională".

Kogălniceanu socoteşte reformele mavrocordăteşti ca alcătuite şi *unanim* consimţite de *întreaga populaţie a ţării*: „de clerul episcopal şi egumenic, de toată boierimea, veliţi, a doua şi a treia stare şi de altă obştie". Izvoarele documentare arată, însă, opoziţia multora dintre boieri.

Aceste exagerări în aprecierile lui Kogălniceanu, cred că trebuie explicate prin scopul practic urmărit de el, în întregul lui studiu: acela de a arăta boierimii din vremea lui că trebuie să meargă pe aceeaşi linie a concepţiilor, admiţînd, în 1853, ceea ce înaintaşii lor consimţiseră în 1746—1749, adică abolirea privilegiilor feudale. Articolul lui Kogălniceanu se întrerupe brusc, cum am arătat mai sus, din cauza tăierii de la cenzură, tocmai cînd începuse să trateze reforma şerbiei sub domnia lui Constantin Mavrocordat (1749), adică în momentul apropierii studiului de stările contemporane.

Cu toată vigilenţa cenzurii, Kogălniceanu a reuşit, totuşi, să strecoare neobservat în paginile studiului său referitor la trecutul îndepărtat, numeroase aluzii la evenimentele contemporane. Această referire la contemporaneitate sporeşte valoarea documentară a studiului său şi pentru istoria modernă. Astfel, sclavia şi transformarea ei în şerbie sînt instituţii „degradante, barbare", spune Kogălniceanu. Se ştie că sclavii îndeplineau oficiul de preceptori ai copiilor de nobili şi Kogălniceanu adaugă imediat: „precum nu de mult încă şi la romîni educaţia cuconaşilor era dată pe mîna ţiganilor".

Altă dată, Kogălniceanu foloseşte istoricul Appian pentru a demonstra că numărul mare de sclavi făcea ca ei să trîndăvească, ajungîndu-se astfel la o cantitate insuficientă şi la o calitate proastă a muncii, deci la destrămarea şi apoi la căderea imperiului. El găseşte imediat prilejul unei analogii cu starea de la noi: „Cine, în aceste cuvinte ale lui Appien, nu vede o mare asemănare cu soarta locuitorilor romîni, cu cîţiva ani mai înainte?"

Autorul se manifestă deseori ca anticlerical şi combate părerile care atribuie clerului vreun rol de îndulcitor al sclaviei, ba mai mult arată ca

tocmai biserica a fost ultima instituţie care a renunţat la privilegiile ei feudale: „În Europa răsăriteană, sclăvia se păstrează pînă în zilele noastre şi chiar în ţări cristiane, adică în Principatele Romîne; iar Biserica noastră nu conteni de a avea sclavi decît în anul 1844".

Discutînd dreptul feudalilor de a dispune de însoţirea a doi tineri de pe moşia lor, Kogălniceanu aminteşte cu umor cazul unei „proprietăriţe" din Dorohoi, care încă „exerţiază cu tot dinadinsul" obiceiul de a lua de la şerbi însurăţei „o vulpe vie sau mai tîrziu numai pielea ori simplu valoarea sa". Pentru frecvenţa la romîni a acestui „drept" seniorial, azi avem numeroase mărturii"[1].

Toate aceste mărturii, despre stări existente în vremea cînd scria autorul, supărau regimul, pentru că prin ele se atrăgea atenţia asupra barbariei de la noi. Rezervele lui Kogălniceanu, formulate diplomatic: „precum nu de mult încă la romîni", „cu cîţiva ani mai nainte" — arată tocmai *abuzul* în ciuda *legii*. Despre abuzurile boierilor călcători ai legilor, Kogălniceanu are de altfel, în operele sale, pagini foarte elocvente. Rezervele amintite sînt făcute tocmai pentru ca articolul să poată trece la cenzură.

Studiul lui Kogălniceanu are şi unele lipsuri, inerente epocii în care l-a scris. În lumina cercetărilor actuale[2], el rămîne în cea mai mare parte valabil, dar are şi afirmaţii, azi cu mult depăşite.

Astfel, δμῶες din „Iliada" lui Homer erau sclavi, dar nu erau sclavi, cum zice Kogălniceanu; ei erau oameni liberi, votau, dar deveneau sclavi în măsura în care nu-şi achitau datoriile.

Numărul celor prinşi de Ştefan cel Mare de la poloni (în 1498, mai mult de 100 000) este exagerat. S-a dovedit ulterior că cel mai mare efectiv militar posibil pe atunci era de 12—15 000 oameni. De asemenea numărul sclavilor din antichitate este indicat după cercetători azi depăşiţi[3]. După G. Glotz[4] ştim că în sec. V î.e.n. în Atica numărul sclavilor era de 200 000—210 000, în loc de 580 000, cum susţine Wallace, citat de Kogălniceanu

M. Kogălniceanu, care îşi făcuse studiile în Germania, arată (se ştie şi din alte împrejurări) o mare admiraţie pentru reformele agrare ale principelui von Hardenberg şi ale baronului von Stein (14 septembrie 1811). Kogălniceanu nu a văzut, nici chiar în discursul său academic din 1891, că aceste reforme „prusace" nu sînt democrate, ci liberale. Scopul reformelor agrare germane din 1811 era să menţină, în cadrul relaţiilor burgheze, cît mai multe din stările economice şi politice ale feudalităţii.

Din lucrările clasicilor marxism-leninismului ştim că prusacismul militarist şi tiran a dominat în Germania şi a ţinut societatea germană

---

[1] Dr. N. Lăbuşcă, Despre cuni ă, un impediment la căsătorie în vechiul drept romînesc, o dare în Moldova din sec. XVIII, Iaşi, 1925.

[2] Pentru verificare am folosit monografia lui Ettore Ciccotti, Il tramonto della schiavitù nel mondo antico, Udine, 1940; N. A Ma kin, Istoria Romei antice, Bucureşti, Editura de Stat, 1951 p. 39; V. S. Sergheev, Istoria Greciei antice, Bucureşti, Ed. de stat, 1951; D. Berciu, Despre sclavajul la geto-daci, în Studii», III, 1949, p. 113—120.

[3] Th. Boekh, Wallace, Sainte-Croix, Hume, Letrone, Dureau de la Malle.

[4] Gustave Glotz, Histoire grecque, II, 1931, p. 226—227.

într-o stare semifeudala pîna dupa 1864. Engels a combatut cu vehemenţă acele stări sociale retrograde, potrivnice democraţiei adevărate.

Din felul cum Kogălniceanu pune problemele, se vede că lucrările lui Bălcescu au avut asupra lui o puternică influenţă. Totuşi Kogălniceanu nu subliniază în mod stăruitor — cum a făcut Bălcescu — lupta de clasă ca element esenţial al fenomenelor sociale. Lupta de clasă apare ca factor şi cauză în numeroase interpretări din studiul lui Kogălniceanu, dar nu apare ca unicul fir conducător. Aceasta explică interpretarea idealistă pe care o dă fenomenelor sociale. De fapt, articolul lui M. Kogălniceanu era scris pentru a duce mai departe, dar într-un mod reformist, lupta lui Bălcescu în favoarea împroprietăririi ţăranilor. El vroia să cîştige boierimea de partea ţărănimii, să o alăture în lupta împotriva forţelor vechi şi să realizeze pe calea reformelor rezolvarea problemei agrare.

Cu toate aceste lipsuri inerente istoriei sociale de acum 100 de ani, studiul lui Kogălniceanu rămîne totuşi un studiu istoric scris de pe poziţii avansate. Însemnătatea lui stă, în primul rînd, în aceea că sclavajul este descris nu numai pentru a da informaţii de senzaţie, ci este explicat din punct de vedere economic şi politic. Din acest studiu reiese clar simpatia autorului faţă de masele populare, poziţia lui anticlericală, antiaristocrată, antirasială (cînd combate pretinsa „inferioritate a soiului african comparat cu soiul alb"), poziţia lui protestatară, ironia îndreptată împotriva iezuitismului ipocrit al ţărilor apusene, Anglia şi Franţa (ele fac — scrie Kogălniceanu — regulamente care „opresc cruzimile asupra dobitoacelor", dar a căror „protecţie nu avu vreodată decît o întindere foarte mărginită"), barbaria în S.U.A. îndreptată acum 100 de ani „asupra oamenilor de color" (expresia este din 1853, a lui Kogălniceanu).

Patriotismul lui Kogălniceanu nu apare tradiţionalist şi şovin, cum l-a caracterizat istoriografia burgheză, ci un patriotism luminat, umanitar, însufleţit de idei generoase, progresiste şi democrate.

STUDII
Revistă de istorie
Anul VIII, nr. 5—6, 1955

UN ECOU AL REVOLUŢIEI RUSE DIN 1905 ÎN LITERATURA ROMÎNĂ

DE

E. MANU

Institutul de istorie al Academiei R.P.R. a studiat în cadrul unor cercetări de specialitate influenţele istorice pe care le-a exercitat prima revoluţie burghezo-democratică din Rusia asupra evoluţiei evenimentelor politice din patria noastră.

E interesant de notat că această revoluţie nu s-a oglindit numai în literatura politică a gazetelor muncitoreşti ce apăreau la noi, literatură de comentarii sau simple consemnări, care marcau totuşi o atitudine, ci s-a reflectat chiar în operele unor poeţi care au scris pentru revoluţie. Confuze ideologic, nerealizate suficient din punct de vedere artistic, poeziile lor marchează totuşi un entuziasm major pentru lupta împotriva tiraniei. In ziarul „Alarma" din Craiova, nr. 150 din 17.I.1905, găsim poezia „Rossia Rediviva", semnată de N. Burlănescu-Alin.

N. Burlanescu-Alin, poet social, influenţat de Traian Demetrescu, originar din Tg. Jiu, trăieşte între anii 1860 şi 1912. Scrie cîteva volume de versuri în care se afirmă ca un nemulţumit Poezia sa nu se ridică la valoarea artistică a „Senzitivelor" lui Traian Demetrescu, dar cuprinde multe elemente progresiste, relieîndu-se prin combativitatea ei. In afară de temele de iubire în care nu depăşeşte linia comună a poeţilor minori contemporani, în poeziile sociale poate fi reconsiderat. Iată de exemplu sonetul „La Aninoasa-n sat" (volumul „Sonete", Craiova 1905):

Din greu muncind, amar o duc ţăranii,
Nici hore mari şi nici o veselie
Ci i totul stins ca după-o vijelie
Şi numai pielea pe-os mai au sărmanii!

Răzleţi tot trag la brazde pe cîmpie,
Pămîntu-i tare, trag din greu juncanii,
Nădejdi de rod ei nu mai au cu anii,
Îi mistuie amar cumplita sărăcie!

Şi să mai fie horă-n Aninoasa
Cînd moartea-n faţă îşi ascu e coasa
Spre al pieirii seceriş drumeaţă?

Cînd ei nu au nici ce mînca iar boii
Sînt istoviţi de ghiarele nevoii.
În sat la Aninoasa-i tristă viaţă!

La 17 ianuarie 1905, deci la şase zile de la începerea revoluţiei, poetul scrie „Rossia Rediviva" de aproximativ 250 versuri, dedicat lui Lev N. Tolstoi.

E cunoscut acest moment de început al revoluţiei, cînd 140 000 de muncitori cu copii şi femei, neînarmaţi, au mers la palatul de iarnă să discute cu ţarul Nicolae al II-lea, care i-a întîmpinat „neprietenos" [1], împuşcînd peste 1 000 de oameni.

Această „duminecă sîngeroasă" a ucis credinţa muncitorilor în ţar şi a adeverit convingerile bolşevicilor „că numai prin luptă îşi vor putea cuceri drepturile" [2].

Suferinţele poporului „ajuns la capătul răbdării", l-au inspirat pe Burlănescu-Alin, care, înflăcărat de avîntul maselor de muncitori ruşi şi revoltat de comportarea ţarului, scrie:

> Poporul vrea să-l vadă pe ţar şi să-i vorbească
> De fapta lui cea crudă ca să-şi reamintească,
> Să judece mai bine şi să vadă ce el vrea,
> Să vie în mijlocu-i durerea a-i vedea.

Poemul e confuz, compus din mai multe elemente mistice, justificate de lipsa de orientare ideologică a poetului. Chiar croită pe aceste coordonate demascate azi ca manifestări de diversiune ţaristă, poezia de care vorbim e un moment de entuziasm şi sincer ataşament faţă de revoluţie. Strofele pe care le vom cita o dovedesc cu prisosinţă:

> Uitat-ai, ţare mare, cuvîntul tău de pace,
> Ne-ajung războaie două, mai vrei şi-n ţară-a face?
> De ce-i vorbit de lege, de drepturi, de popor
> Cînd tu de toate astea erai nepăsător?
> Azi ne-am găsit *cîrmacii* şi pe-ale vieţii valuri
> Nu alergăm spre-o pîine, ci chiar spre idealuri!

Documentat, poetul vorbeşte de războiul care a secătuit averea statului rus şi a distrus armatele imperiale, aducînd o robie neagră peste tot:

> Ne-ai împărţit în două: robi ţie făr-să crezi
> La robi, iar pe-alţii-n lupte şi robi la japonezi.

Poemul are versuri retorice care trec de la tonul blestemului la apoteosa odei:

> O sfîntă libertate coboară-te-n Rusia
> În glasul disperării ce-l dusă vijelia...

In unele strofe, imaginile, deşi urmează un drum bătătorit în poezia romînească, oglindesc totuşi deplinul ataşament al poetului la lupta muncitorilor ruşi, pe care îi socoteşte influenţaţi de opera lui Tolstoi. Pentru poetul craiovean, revoluţia este determinată de exploatare, de suferinţă, de setea de pace, dar şi de geniul lui Tolstoi. Adevărul istoric este cu totul altul şi N. Burlănescu-Alin nu avea de unde să-l cunoască în 1905.

---

[1] Cursul scurt de istorie a partidului comunist (bolşevic) al U.R.S.S., Ed. pentru literatură politică, Bucureşti ed. III-a, 1953, p. 83.

[2] Ibidem.

Totuşi versurile:

> **Destulă tiranie sub cnutul stăpînirii**
> **Azi pacea este visul cel sfînt al omenirii**

cu toată coloratura lor poetică de suprafaţă, cu tot retorismul lor obositor, formează manifestul liric al unui contemporan.

Uneori imaginile devin complexe, sîngele care curge formează o hlamidă roşie de purpură care-l îmbracă pe ţar, iar lacrimile poporului sînt mii de briliante:

> **Şi curge viaţa-n sînge şi sîngele-ngheţat**
> **Îmbracă în hlamidă pe ţaru-nspăimîntat**
> **Şi curge jalea-n lacrimi ca roua de pe plante**
> **Ornînd a lui hlamidă cu mii de briliante.**

Ideologic, poemul „Rossia Rediviva" e axat pe o confuzie curentă în epocă, anume faptul că se poate discuta cu ţarul. Din poem nu reiese rezolvarea principală a întrebărilor pe care muncitorii şi le puneau după primul măcel din 1905. Noi ştim că bolşevicii au lămurit pe loc pe revoluţionari, că numai organizarea lor temeinică şi lupta armată le poate aduce eliberarea. Poemul nu conţine învăţămintele revoluţiei, fiind scris în acelaşi timp cu prima manifestare revoluţionară. El are aproape acelaşi conţinut, cu valoare de vas comunicant istoric, ca şi sufletul celor 140 000 de oameni care mergeau în „duminica sîngeroasă" spre Ţarskoe-Selo.

Totuşi valoarea documentară a poemului rămîne în picioare, cu toate lipsurile lui ideologice sau artistice. E un manifest de simpatie pentru revoluţie, cald, entuziast, dur.

Tonul poemului e variat, de la note sobre cu durităţi lexicale inerente, la optimismul risipit în timp şi istorie:

> **În van e orice ordin venit de la căstire**
> **Ca fulgerul străbate a furiei pornire!**
> **Cu bombe, gloanţe, cnuturi poporul e lovit**
> **Izbînda este însă a celui asuprit.**
>
> **Aşa visă poporul în noaptea cea de sînge**
> **Şi tresări de-odată nemai putînd a plînge**
> **În lanţul de robie în care sta tot strîns!...**
> **A plîns prea mult poporul! Prea mult, prea mult a plîns!**

Un „leit motiv" al poemului e cuvîntul „pace", cuvînt care capătă variate întrebuinţări în cursul şuvoiului liric dirijat de poet prin strofe imperative, directe, sau prin pasaje de comentare a faptelor expuse.

Finalul poeziei e un salut adresat poporului rus care luptă pentru libertate:

> **Trăiască luptătorii, nainte cu poporul**
> **A lor e libertatea, al lor e viitorul,**
> **Şi dacă pentru pace va trebui război**
> **Nainte ruşi, nainte, şi D-zeu cu voi!**

Salutul acesta este cu atît mai sincer şi valabil cu cît acelaşi ziar, într-o rubrică de informaţii, avea să publice cu şase numere mai tîrziu telegrama prin care „ţarul prin ministrul său plenipotenţiar din Romînia, mulţumea generalului Lahovary (ministru de externe) pentru atitudinea sa energică avută faţă de emigranţii de pe vasul „Potemkin".

Subliniem aceasta, de oarece poemul „Rossia Rediviva" este un document de solidaritate cu revoluția. Și alături de muncitorii înaintați ai patriei, inima unui poet, într-un ziar de provincie, a sîngerat pentru libertatea care începea să-și spună cuvîntul acum 50 de ani.

Poemul citat ar trebui să stimuleze cercetări și studii mai ample; mergînd pe acest drum, ar putea fi urmărită oglindirea revoluției ruse din 1905 în literatura romînă.

STUDII
Revistă de istorie
Anul VIII, nr. 5—6, 1955

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

SESIUNEA GENERALĂ ORDINARĂ A ACADEMIEI R.P.R. d n 27 iunie — 2 iulie 1955

Între 27 iunie—2 iulie a. c. a avut loc sesiunea generală ştiinţifică a Academiei R.P.R.

Coraportul tovarăşului acad. prof. P. Constantinescu-Iaşi intitulat « Rcali ări şi perspective în ştiinţele sociale » ce a fost ţinut cu acest prilej, din cauza abundenţei de material din acest număr, va fi publicat în numărul viitor al revistei noastre.

În continuare vor fi publicate dezbaterile ce au urmat coraportului, lista comunicărilor ştiinţifice din domeniul istoriei şi discuţiile ce au avut loc pe marginea comunicărilor citite în cadrul sesiunii.

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ A UNIVERSITĂŢII « C. I. PARHON » din Bucureşti (8—9 iunie 1955)

Cea de-a III-a sesiune ştiinţifică a Facultăţii de istorie a însemnat o încununare a muncii depuse pe tărîm ştiinţific de cadrele didactice ale facultăţii, antrenate în majoritate în rezolvarea unor probleme importante din domeniul istoriei patriei noastre.

Această sesiune a scos în evidenţă preocuparea cadrelor didactice ale facu tăţii pentru ridicarea necontenită a nivelului lor profesional, condiţie absolut necesară îmbunătăţirii predării ştiinţei istoriei în facultate.

Ca urmare a acestui fapt, cadrele didactice s-au oprit asupra problemelor legate de cursurile predate cît şi asupra clarificării unor probleme aflate încă în discuţie.

Pe această linie se situează problema genezei feudalismului pe teritoriul R.P.R. sau Regatul celtic din Tylis şi legăturile lui cu coloniile greceşti de pe ţărmul apusean al Mării Negre etc.

Cadrele didactice din facultate au acordat de asemenea o atenţie deosebită problemelor legate de istoria mişcării muncitoreşti din patria noastră precum şi clarificării unor probleme legate de relaţiile romîno-ruse în decursul veacurilor.

Cadrele didactice s-au preocupat de asemenea de aducerea la cunoştinţa corpu'ui didactic a rezultatelor obţinute de arheologii şi istoricii sovietici în unele probleme ale istoriei U.R.S.S.

Această situaţie a reieşit clar în cadrul desfăşurării celei de-a III-a sesiuni ştiinţifice a cadrelor didactice din facultatea de istorie.

Sesiunea ştiinţifică s-a desfăşurat în perioada 6—8 iunie 1955. Prima zi a sesiunii a fost deschisă prin raportul activităţii ştiinţifice pe anul 1954—1955 ţinut de către tov.

decan Florența Rusu. În raport s-au arătat condițiile în care s-a dus munca științifică, progresul marcat în acest an în raport cu ceilalți ani, scopul cercetărilor științifice, precum și antrenarea tot mai largă a cadrelor tinere în procesul activității de creație științifică.

Raportul a analizat aspectele pozitive din munca științifică, arătînd pe de altă parte faptul că aceasta nu a ajuns să reprezinte un rezultat al muncii colective, ea avînd încă un caracter individual. De asemenea că rezultatele obținute nu reflectă întru totul posibilitățile cadrelor didactice din facultate. Cu toate că a existat o preocupare pentru îndrumarea muncii științifice din partea colectivelor de catedră, aceasta nu este satisfăcătoare.

Sesiunea științifică a avut următorul program:

Luni, 6 iunie, s-au ținut următoarele comunicări ale catedrei de istoria R.P.R.:

1. Prof. univ. Gh. Ștefan despre: « Contribuții la problema forței de muncă în exploatarea minelor de aur din Dacia ».

2. Asist. S. Popescu-Ialomița și asist. V. Zirra, despre: « Contribuția dacilor liberi la eliberarea Daciei ».

3. Conf. univ. Georgescu-Buzău, despre: « Deposedarea violentă a țăranilor de către boieri în Țara Romînească și Moldova în perioada de descompunere a feudalismului și începuturile capitalismului ».

4. Asist. Popescu Eufrosina, despre: « Atitudinea clasei muncitoare din Romînia față de războaiele balcanice (1912—1913) ».

5. Conf. univ. I. Gheorghiu și A. Roman, despre: « Eliberarea Romîniei de către Armatele Sovietice. Rolul forțelor democratice din țara noastră conduse de P.C.R. pentru răsturnarea regimului fascist antonescian, pentru crearea unui regim de democrație populară ».

Discuțiile purtate pe marginea comunicărilor au scos în evidență seriozitatea cu care tovarășii au abordat problemele respective și contribuția acestora la lămurirea unor chestiuni încă neclarificate.

În ziua a II-a a sesiunii științifice, lucrările s-au desfășurat după următorul program care a cuprins comunicările catedrei de istorie generală medie, modernă și contemporană.

1. Acad. A. Oțetea, despre: « Bîlciurile și tîrgurile în Țările Romîne (1774-1820) ».

2. Conf. M. Berza, despre: « Observații asupra rolului exploatării otomane în dezvoltarea economică și socială a societății romînești în secolele XVI—XVIII ».

3. Asist. R. Manolescu, despre: « Geneza feudalismului în R.P.R. ».

4. Conf. D. Almaș, despre: « Acapararea Romîniei de către capitalul german în perioada 1880—1900 ».

5. Asist. D. Rosenzweig, despre: « Poziția Rusiei față de lupta Țărilor Romîne împotriva jugului otoman între 1798—1812 ».

6. Conf. E. Campus, despre: « Politica externă a Romîniei în etapa înfeudării totale a Romîniei de către Germania hitleristă » (acordul economic din 1939).

7. Lector S. Mușat, despre: « Unele ecouri ale frămîntărilor din sînul Internaționalei a II-a în perioada 1907—1914 în mișcarea muncitorească din Romînia ».

În după amiaza aceleiași zile, sesiunea a continuat cu lucrările prezentate de membrii catedrei de istorie U.R.S.S., astfel:

1. Conf. V. Costăchel, despre: « Cultura Novgorodului în lumina ultimelor descoperiri în arheologia sovietică ».

2. Conf. S. Vianu, despre: « Influența gîndirii revoluționare ruse asupra societății romînești la sfîrșitul secolului al XVIII-lea ».

În cea de-a III-a zi a lucrărilor sesiunii științifice, membrii catedrei de istorie generală veche au prezentat următoarele lucrări:

1. Asistent Popescu Achim, despre: « Raporturile dintre regatul celtic din Tylls și coloniile grecești de pe țărmul apusean al Mării Negre ».

2. Preparatoarea Bîrzu Ligia, despre: « Neoliticul pe teritoriul R.P.R. după noile descoperiri arheologice ».

Privind în ansamblu desfăşurarea celei de-a III-a sesiuni ştiinţifice a cadrelor didactice din Facultatea de istorie a Universităţii « C. I. Parhon », se pot trage anumite concluzii, care pot constitui un îndreptar pentru viitoarea sesiune.

Considerăm ca pozitivă prezentarea unui număr mai mare de lucrări, care au început să rezolve unele probleme din istoria patriei noastre. În bună parte scopul acesta a fost atins, datorită muncii depuse, precum şi sprijinului permanent dat pe această linie de conducerea facultăţii.

Trebuie relevat faptul că în această sesiune participarea tinerelor cadre a fost mai bogată, atît prin numărul lucrărilor prezentate, cît şi prin interesul arătat în cadrul discuţiilor.

Socotim, de asemenea, ca pozitiv faptul că sesiunea a cuprins lucrări, care s-au referit la probleme de istorie contemporană a R.P.R., precum şi la aspecte din istoria relaţiilor romîno-ruse şi romîno-sovietice. Conducerea lucrărilor sesiunii a fost asigurată de tovarăşi cu experienţă care s-au achitat meritoriu de sarcina primită.

Deşi au fost înregistrate o serie de succese, nu trebuie trecute cu vederea lipsurile ce s-au manifestat cu prilejul acestei sesiuni.

Din punct de vedere organizatoric sesiunea nu a fost bine pregătită. Întocmirea programului sesiunii, pe Universitate în ceea ce priveşte Facultatea de istorie, a fost necorespunzătoare, făcîndu-se în ajunul sesiunii numeroase schimbări. Astfel au fost scoase din programul real al sesiunii, lucrările tov. prof. E. Vîrtosu, conf. M. Kandel, acad. prof. Em. Condurachi, fie din motive obiective (cazul acad. prof. Condurachi), fie din motive subiective. Pe de altă parte temele unor lucrări deja anunţate au fost schimbate (acad. prof. A. Oţetea, conf. S. Vianu), şi mai mult decît atît, unii tovarăşi care anunţaseră lucrări, şi le-au retras în ajun, pentru ca în ziua sesiunii să ceară reintroducerea lor (E. Campus).

În ceea ce priveşte stilul de muncă în desfăşurarea sesiunii, socotim că nu a fost cel mai potrivit, deoarece au fost citite fie largi rezumate, fie capitole întregi, care uneori durau o oră, ceea ce a obosit asistenţa. De asemenea, nedepunerea în termen a lucrărilor a dus la nestudierea în adîncime a lor de către tovarăşii membri ai corpului didactic. Acest lucru s-a reflectat în slaba participare la discuţiile referitoare la lucrările ce au fost prezentate cu întîrziere, precum şi conţinutul superficial în bună măsură al discuţiilor.

Ca o remarcă generală pe care o facem, este faptul că lucrările au prezentat în această sesiune un caracter individual. Chiar lucrarea tov. conf. I. Gheorghiu şi A. Roman. care aparent este o lucrare colectivă, în fond este o lucrare cu două capitole lucrate separat.

Considerăm că în cadrul colectivelor de catedră nu s-a acordat un sprijin permanent cadrelor tinere, care ar fi trebuit să fie antrenate în lucrări colective împreună cu tovarăşii cu experienţă ştiinţifică pentru a se bucura de controlul şi îndrumarea permanentă a acestora.

Participarea unor cercetători din domeniul istoriei dinafara facultăţii, precum şi a tovarăşilor de la catedrele de ştiinţe sociale a fost foarte slabă, acest lucru lipsind sesiunea de un aport important în clarificarea unor probleme ridicate. Din acest punct de vedere, socotim necesar să fie popularizată din vreme sesiunea ştiinţifică a facultăţii şi să se creeze condiţii pentru ca şi alţi tovarăşi cercetători dinafara facultăţii să ia cunoştinţă de conţinutul lucrărilor şi de programul real al sesiunii.

În ceea ce priveşte data ţinerii sesiunii credem că fixarea ei în zilele de 6—8 iunie nu a fost bine aleasă, deoarece era perioada de examene şi de practică de vară a studenţilor, ceea ce a făcut imposibilă participarea unor tovarăşi. Propunem ca pe viitor sesiunea să se desfăşoare imediat după sesiunea examenelor de vară.

Făcînd bilanțul activității științifice desfășurate în cadrul Facultății de istorie din București, reiese în mod incontestabil faptul că s-a realizat un însemnat pas înainte în munca de cercetare științifică a cadrelor didactice în anul universitar 1954—1955.

Aceste rezultate au putut fi obținute de cadrele didactice din Facultatea de istorie a Universității « C. I. Parhon », datorită grijii permanente a partidului, și guvernului, care acordă o deosebită atenție muncii științifice prin crearea celor mai bune condiții de muncă lucrătorilor din domeniul științei.

I. Negoiu, D. Rosenzweig,
Z. Zorin

ROBERTO BATTAGLIA, *Storia della resistenza italiana — 8 settembre 1943 — 25 aprile 1945* (Istoria mişcării de rezistenţă italiene — 8 septembrie 1943 — 25 aprilie 1945)

Torino, Einaudi, 1953, 624 p. + 45 pl.

« La 8 septembrie 1943, eram un cercetător liniştit al istoriei artei, închis într-un cerc limitat de interese şi prietenii; un an după aceea, la 8 august, am primit comanda unei divizii de partizani, care a cauzat naziştilor multe neplăceri ». Astfel se prezenta Roberto Battaglia în 1945, în cărticica sa : « Un uomo, un partigiano ».

Au trecut 10 ani de atunci şi mişcarea de rezistenţă italiană a continuat să-şi afirme vitalitatea ei. Toată viaţa italiană s-a resimţit de cele 22 de luni de lupte aprige contra duşmanului necruţător. Italia progresistă, care a dat contribuţia cea mai eficace, revendică cu mîndrie mişcării de rezistenţă titlul de « noul risorgimento ». Literatura, arta, cinematograful stau sub semnul ei. Antiretorismul, care este în fond realism, s-a născut în luptele din văile şi munţii înzăpeziţi, în ateliere, în uzine, pe străzile oraşelor.

Închegarea într-un tablou viu a acestor evenimente a încercat-o pentru prima oară într-o monografie Roberto Battaglia, lucrarea sa fiind nu numai o încercare de reconstituire, ci şi de valorificare într-un mod cu totul nou a acestui fapt istoric.

Rezistenţa italiană îşi are începutul în prăbuşirea fascismului. Dar tocmai această prăbuşire, istoriografia idealistă nu e capabilă s-o înţeleagă şi s-o explice pentru motivul că nu a fost niciodată în stare să dea o explicaţie ştiinţifică fascismului. E simplu să spui că a fost o nebunie, o aberaţie sau o rătăcire. Fascismul a fost în realitate guvernul şi regimul clasei burgheze italiene, aşa cum a ieşit ea închegată din Risorgimento, în cei peste cincizeci de ani de la unire pînă la primul război mondial. Numai explicîndu-se această problemă, se poate da o justă interpretare problemelor istoriei contemporane a Italiei.

Prăbuşirea fascismului reprezintă falimentul unei clase. Mişcarea de rezistenţă reprezintă afirmarea clasei muncitoare în fruntea naţiunii. Pentru a avea măsura justă a acestui fapt istoric este suficient a-l compara cu cele petrecute în alte ţări. Fără îndoială că şi în Franţa mişcarea de rezistenţă a fost animată de un spirit de critică vehementă contra sistemului de guvernămînt al celei de a 3-a republici. Dar istoria ne-a arătat că ruptura a fost aci aşa de puţin profundă, încît chiar în momentele cele mai grele ale l. p ei era greu să distingi între diferitele grupuri care aderaseră la mişcarea de rezistenţă. În Italia, dimpotrivă, ruptura a fost aşa de puternică, încît prăbuşirea fascismului a lovit şi a paralizat oameni şi grupuri politice care se separaseră de mai multă vreme de el. Din rîndurile generalilor şi a marii birocraţii nu s-a arătat nimeni capabil să înfrunte noua situaţie creată prin prăbuşirea fascismului. În ceea ce priveşte pe conducătorii partidelor burgheze, ei au trebuit să accepte o lecţie în 1944 la Salerno şi Napoli, cînd un comunist, Palmiro Togliati, le-a arătat că singurul drum al eliberarii Italiei este lupta dusă pînă la capăt contra invadatorilor şi contra fascismului.

Meritul lucrării lui Battaglia constă în primul rînd de a fi arătat că noua clasă conducătoare, care este protagonista mişcării de rezistenţă, nu se prezintă pe scena istoriei la o simplă lovitură de baghetă magică, nu este produsul unui fenomen întîmplător. Ea are o istorie proprie lungă, plină de sacrificii şi lupte. Este o istorie ce vine de jos. În lupta clandestină, în emigraţie, în războiul din Spania. În aceste acţiuni s-a afirmat capacitatea clasei muncitoare italiene. În aceste condiţii, momentul prăbuşirii fascismului a găsit pregătită clasa muncitoare pentru noi acţiuni.

Procesul de descompunere a fascismului culminează la 25 iulie 1943, cînd în urma unei şedinţe furtunoase, marele consiliu fascist îl înlătură pe Mussolini în mod zgomotos

şi monarhia, care în laşitatea ei îl suportase peste două decenii, se hotărăşte în sfîrşit şi ea să-l scoată de pe scena politică. Există în aceste pagini de istorie şi în cele ce au urmat — şi Battaglia a făcut bine că a subliniat-o — o incapacitate reală şi una formală de a transforma această răst rnare într-un moment bogat în consecinţe. Clasele exploatatoare se temeau să împingă mai departe acest eveniment şi se pare că legăturile cu lumea anglo-saxonă nu erau străine de aceste acţiuni. Se remarcă o încetineală, o amorţire într-un moment în care se cerea maximum de rapiditate şi deciziune. Naziştii erau p pămîntul ţării şi Badoglio, un exponent al castei militare, era obligat de împrejurări să continue războiul alături de ei. Inerţia clasei exploatatoare permite naziştilor să se regrupeze aducîndu-şi noi forţe pentru orice eventualitate. Şi cînd la 8 septembrie, guvernul Badoglio, victimă a propriei sale laşităţi, e obligat să accepte un ruşinos armistiţiu cu naziştii în urma trecerii de partea anglo-americanilor, indignarea populaţiei atinge culmea. Monarhia, marea birocraţie părăsesc în fugă c pitala. În faţa acestei situaţii, se naşte din vechiul comitet de opoziţie, noul « Comitet de eliberare naţională », al cărui manifest suna astfel: « În momentul cînd nazismul încearcă să restabilească în Italia şi la Roma pe aliatul său fascist, partidele antifasciste se constituie în Comitetul de eliberare naţională pentru a chema pe italieni la luptă şi la rezistenţă, pentru a recuceri Italiei locul ce trebuie să-l ocupe în rîndul naţiunilor libere ». Iar Partidul Comunist Italian lansa şi el următorul apel: « Actul cel mai frumos şi mai nobil pe care poate să-l facă astăzi orice ita i n este acela de a lua puşca şi a se bate contra naziştilor şi a aliaţilor lor abjecţi fasc ştii. Numai cu arma în m nă ne simţim încă oameni în faţa duşmanului şi putem reafirma demnitatea şi umanitatea noastră. Pe cît de mari vor fi sacrificiile noastre, cu atît mai mare va fi binele pe care-l vom cuceri: independenţa şi libertatea ». Încep aici la Roma luptele de rezistenţă şi alături de armată luptă şi populaţia. În oraş, în mijlocul zvonurilor contradictorii, a confuziei, se organizează primele grupuri armate conduse de partidele de stînga, comuniştii Longo, Trombadori, socialiştii Pertini şi Graccera, partidul acţiunii, Baldazzi şi Lussu.

Primele grupuri de civili se găsesc imediat în primele linii în unul din punctele cele mai delicate ale frontului, amestecţi cu un detaşament militar, la bifurcarea drumului de la Ardeatine. În ziua de 10 septembrie, se accentuează intervenţia elementului popular. Regimentul de granadieri primeşte întăriri; soseşte regimentul « Monferrato » care contraatacă în repetate rînduri, sacrificînd aproape pe toţi ofiţerii şi piesele existente. E pentru prima oară în istoria Italiei, de la 1848 înainte, cînd poporul intervine alături de armată în mod spontan. De la piramida lui Caio Cestio pînă la Testaccio se găsesc în primele linii civili înarmaţi şi printre ei cade lîngă Porta Testaccio, Raffaèle Persichetti, tînăr student, primul intelectual căzut în mişcarea de rezistenţă. Dar forţele au fost inegale şi Battaglia remarcă că « Roma nu a căzut fără să reziste. A fost evitată, prin sacrificiul solidar al armatei şi al poporului, cea mai adîncă umilinţă care putea fi dată capitalei ». Urmează pagini dedicate luptei armatei italiene pe teritoriul străin, în Grecia, Albania, Jugoslavia, pagini de eroism descrise cu căldură de autor. Rezistenţa opusă de forţele armate italiene pe pămînt străin a fost lupta contra naziştilor, contra ordinelor de a se preda în mîinile lor; în tot arhipelagul grecesc nu a fost o unitate armată care să nu se împotrivească nazismului. În Creta, mulţi militari italieni au luat drumul munţilor şi s-au unit cu partizanii greci; în Eubea, bersaglierii şi soldaţii atacă pe duşman, în Corfu de asemenea. Episodul cel mai dramatic s-a petrecut în insula Cefalonia. Aci lupta este dusă contra compromisului cu duşmanul şi revolta militară porneşte de jos în sus. În noaptea de 13 spre 14 septembrie 1943, are loc un plebiscit agitat, în care toată divizia se pronunţă pentru lupta contra naziştilor. A doua zi de dimineaţă generálul comandant Gaudin anunţă comandamentului nazist că « din ordinul comandamentului suprem şi prin voinţa ofiţerilor şi a soldaţilor divizia Acqui nu cedează armele! » Naziştii nu întîrzie atacul, care începe în după amiaza zilei de 15 septembrie. Şapte zile naziştii au bombardat în mod continuu insula cu avioane Stukas. După sosirea unor noi rezerve de pe continent, rezistenţa este înfrîntă şi duşmanul începe baia de sînge. În ziua d 22 septembrie sînt ucişi circa 4 500 de ofţeri şi soldaţi; în zilele următoare sînt conduşi în faţa plutoanelor de execuţie ofiţerii supravieţuitori şi la San Teodoro sînt ucişi încă 400 de oameni pînă cînd şi naziştii încep să o osească împuşcînd. În total au fost ucişi la Cefalonia 8 400 de italieni şi osemintele lor au rămas neîngropate, deoarece o bestie nazistă, maiorul Hirschfeld, spunea: « rebelii italieni nu merită un mormînt ». Locuitorii greci ai insulei au adunat în gropi provizorii rămăşiţele pămînteşti, care acum s-au întors în patrie.

În interiorul ţării naziştii nu se retrag din sud fără a întîmpina rezistenţă şi sînt pagini prin care Battaglia face să vibreze de admiraţie pe cititor, cînd descrie insu-

recţia populară la Napoli. Bătrîn', femei şi copii contribuie prin jertfa lor la alungarea duşmanului. Băiatul de 12 ani Gennaro Capuozzo, decorat post mortem cu medalia de aur a valorii militare, apără cu grenade de mînă un cuib de mitraliere atacat de tancurile naziste.

Băieţii de 17 ani Pasquale Formisano şi Mario Menichini se împotrivesc unei maşini blindate şi cad răpuşi de gloanţe după ce aruncaseră grenade. Apare un element care prefigurează ceea ce se va întîmpla mai tîrziu în nordul Italiei: un grup de oameni din popor, între care se distinge muncitoarea de 20 de ani Maddalena Cerasuolo, atacă pe nazişti la podul de la Sanità, asigurî ıdu-şi pos sia lui şi conservînd astfel oraşului unicul apeduct rămas intact. Dar de abia ieşit din oraş, duşmanul atacă din nou. Au loc fu ioase lupte corp la corp. Constrîns la fugă, duşmanul îşi descarcă furia sa distrugînd la San Paolo Belsito, lîngă Nola, toată arhiva istorică a oraşului Napoli, cel mai important izvor al istoriei Italiei meridionale din evul mediu pînă astăzi.

După 8 septembrie 1943, începe mai întîi în mod izolat, apoi pe o scară tot mai largă, alcătuirea grupurilor de partizani. Evenimentele de la 8 septembrie produc o criză în rîndul partidelor antifasciste, criza trecerii de la legalitate sau semilegalitate la ilegalitate. Mii şi mii de italieni sînt fără adăpost, soldaţii din regimentele descompuse parcurg în toate sensurile peninsula. Decizia de a lua armele, arată Battaglia, e adesea spontană şi individuală. Într-o singură regiune în Piemonte, găsim o legătură directă între dizolvarea armatei şi începutul mişcării de partizani. Cam 1 000 de soldaţi din corpul IV de armată, între care se află şi un număr de ofiţeri, se concentrează în zona Boves (provincia Cuneo), păstrînd armele şi materia'' l. Cîteva zile de aşteptare şi la 19 septembrie naziştii atacă şi sînt respinşi. Din cauza aceasta îşi varsă furia pe bieţii locuitori din Boves, ii cendiind 44 de case şi ucigînd 33 de persoane. E prima acţiune de represalii a naziştilor în Italia. În sudul Italiei se formează în zona oraşului Teramo un grup de 1 600 de partizani. Dintre aceştia 320 sînt soldaţi fugiţi iar 1 200 sînt tineri din oraş care fug în munţi. Avem de a face cu o emigraţie masivă a părţii celei mai active a unei populaţii urbane. La 25 septembrie naziştii atacă şi întîlnesc o rezistenţă îndîrjită. Prima zi de luptă se încheie în favoarea partizanilor (57 morţi şi răniţi nazişti, faţă de 6 partizani căzuţi). Dispozitivele de apărare au funcţionat perfect. Numai după ce naziştii, în ziua de 26, atacă cu forţe noi — circa 1 000 de Alpenjäger — grupul de partizani se desface în grupuri mai mici, care vor continua lupta pe cont propriu. Î ı no·d 'n regiunea Belluno, naşterea unei brigăzi de partizani ne este astfel descrisă: « Compoziţia detaşamentului de 22 de oameni era alcătuită din antifascişti care au luptat în perioada clandestină în ıîndurile Partidului Comunist Italian. Mai erau foştii prizonieri sovietici şi sl v ni, tinerii fugiţi de înrolările fasciste. Compoziţia sociala era aproape exclusiv muncitorească, armamentul se limita la 12 puşti înzestrate cu 4—5 încărcătoare fiecare, trei revolvere, cîteva grenade de mînă şi o puşcă mitralieră cu o rezervă de 600 de gloanţe. Rezerve de alimente inexistente. mijloace financiare 25 000 lire a lu e din Bologna ». Din această formaţie modestă, care în tot cursul iernii petrecute în munţii pleşuvi din Veneto, se luptă zi de zi contra dizolvării, se va naşte mai întîi detaşamentul « Garibaldi-Buscarin » şi apoi divizia « Nino Nanetti », una din protagonistele luptelor din Veneto. Multe din cadrele acestor brigăzi provin din Emilia Spiritul de organizare şi de solidaritate, caracteristic ţăranilor emilieni, contra cărora fascismul se deslănţui e de atîtea ori, se afirmă cu hotărîre. Mişcarea de rezistenţă din şes porneşte direct din sînul ţărănimii şi exemplul eroic al celor 7 fraţi Cervi executaţi de nazifascişti este semnificativ pentru această atitudine. În Toscana, Battaglia ne descrie un alt aspect interesant, cel al formării alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare. Dacă în provincia Abruzzo rezistenţa se naşte din mişcarea ţăranilor săraci din munţi, dacă în provincia le Marche clasă muncitoare exercită rolul ei de avangardă, aci în Toscana, raporturile dintre ţărani şi muncitori se pun într-un mod cu totul nou. Clasa muncitoare nu este izolată în Toscana, ci se întinde din marele centru de la Florenţa spre orăşelele dimprejur şi se ramifică prin regiunile agricole, prin nuclee familiare, astfel încît stabileşte o reţea deasă de comunicaţii care întăresc şi răspîndesc spiritul de rezistenţă. Pe de altă parte, ţăranii sînt în Toscana în majoritatea lor « mezzadri » dijmaşi, care se bucură de o mai mare autonomie faţă de alte regiuni. Au în faţa lor pe « proprietarul » care este adeseori « colaboraţionist », dacă nu e absent de pe pămînturile sale. Ţăranul din Toscana nu desfăşoară numai o muncă de asistenţă ci şi cea efectivă de partizan şi în anumite brigăzi elementul ţărănesc atinge un procent de 40 % . Este fără îndoială un merit al lucrării lui Battaglia de a nu fi neglijat acest aspect care revine mereu din 1945 încoace.

În timp ce partizanii duc lupte în munţi, păduri şi oraşe, Italia împărţită în două, vede formîndu-se în nord noua « republică socială » fascistă cu capitala la

Salò. Battaglia arată că încercările disperate ale fascismului de recu erire a puterii, acuzînd marele capital de trădare, cochetînd cu ideea unei simpa ii pentru muncitori, erau pură demagogie. Clasa muncitoare îi ‹ ă replica prin continuarea sabotajului şi a luptelor. Situaţia este într adevăr comică. Un regim care peste 20 de ani a terorizat clasa muncitoare înăbuşind în sînge luptele şi revendicările, ucigînd şi condamnînd pe cei mai buni fii ai ‹ei, îşi aduce aminte de ea la mare nevoie şi caută să-şi schimbe politica, acuzînd mereu marele capital. Dar uită sau mai bine zis ignorează n mod voit. că regimul trăise aceşti 20 de ani pe spinarea muncitorilor, hrănindu-se din belşug din profiturile marelui capital. Toate încercările fascismului muribund, menţinut în viaţă numai de repetatele ajutoare naziste, nu au avut nici un efect. Unul din aspectele cele mai valoroase ale lucrării lui Battaglia este acela de a fi arătat, de pe poziţii ‹ materialismului istoric, că mişcarea de rezistenţă italiană, atît pe linie politică cît şi militară, a fost o luptă între poziţia maselor populare în frunte cu clasa muncitoare, hotărîtă să ducă lupta pînă la capăt pentru un ideal bine definit, şi cea a ‹lasei exploatatoare, avînd un caracter conservator, temătoare de mişcări de mase şi gata să apere capacităţile militare ale anglo-americanilor.

Teza lui Battaglia că acţiunile lui Kesselring şi cele ale lui Alexander, pornind din tabere opuse, s-au întîlnit totuşi într-un punct, este justă. Iată cuvinte e lui Battaglia: « Dincolo de semnificaţia morală şi chiar de cea militară a episodului (masacrul de la gropile Ardeatine) se găseşte o învăţătură istorico-politică, care nu poate fi trecută cu vederea; cei doi comandaţi militari, pentru motive cu totul diferite, militare la cel dintîi, politice şi sociale la cel de al doilea, luptîndu-se între ei, erau duşi ca acţiunile lor să se întîlnească într-un singur punct: acela de a descuraja în orişice chip mişcarea militară a maselor. Pe plan politic, masacrul de la gropile Ardeatine şi mesajul generalului Alexander tind spre acelaşi rezultat: acela de a înstrăina poporul italian de război[1]

Răspunsul poporului italian a fost însă altul. Nici masacrele de intimidare, nici tergiversările aliaţilor nu au descurajat lupta partizanilor.

O altă problemă căreia îi acordă atenţie Battaglia este cea a respondabilităţii intelectualilor italieni din această epocă. Şi aci execuţia lui Giovani Gentile, exponent al intelectualilor fascişti, oricît de dureroasă ar părea, a fost o necesitate. Cum poate fi justi ficată execuţia lui? Explicaţia ne-o dă un ziar al partizanilor, « La lotta nostra »: « Dar astăzi poporul italian luptă pentru viaţă şi pentru moarte, fără şovăire şi fără milă. Nu e o luptă oarbă pentru un ideal ridicol şi nesănătos de imperiu, care să justifice un regim de teroare şi de imoralitate, ci o luptă pentru o conştiinţă omenească mai limpede, pentru o viaţă liberă şi civilizată, car să se conducă după un regim de dreptate şi egalitate », iar mai departe « şi dacă se va voi să se vorbească de bună credinţă, ce trebuie să se spună despre un filozof, care nu a înşelat numai pe alţii, dar s-a înşelat şi pe sineînsuşi, în ceea ce — filozof sau nu — orice om are mai scump: dragostea şi respectul de adevăr? Astfel nefericitul care în faţa triumfului răului a lăudat de atîtea ori, cu mîndrie de profet, providenţialitatea istoriei, cade victimă moralităţii istoriei ». De cealaltă parte, căliţi în lupte alături de popor, Italia progresistă se poate mîndri cu figurile lui Giaime Pintor, Eugenio Curiel sau cu fostul rector al universităţii din Padova, Concetto Marchesi, savant cu renume mondial, care în plin amfiteatru al universităţii, cu toate că fa ciştii erau de faţă, termina cuvîntarea de deschidere a anului academic nu în numele regelui, ci în acela al « muncitorilor, al artiştilor şi al oamenilor de ştiinţă ». La 28 noiembrie 1943, acelaşi savant, părăsind universitatea, lansa un apel studenţilor, care se termina prin următoarele cuvinte: « Pentru credinţa care vă animă, pentru dispreţul care vă mînă, nu lăsaţi ca duşmanul să dispună de vieţile voastre. Creaţi batalioane, eliberaţi Italia de ruşine, adăugaţi steagului universităţii gloria unei şi mai mari recompense în această bătălie supremă ce se dă pentru dreptate şi pacea lumii ». În urma acestui apel, universitatea din Padova devine centrul cel mai important de conspiraţie din regiunea Veneto şi exemplul ei constituie prima bază pentru o intervenţie activă a oamenilor de cultură italieni în lupta de eliberare.

Capitolul dedicat luptelor partizanilor italieni, fără să se piardă în amănunte ce pot fi găsite în monografii detaliate, dă cititorului posibilitatea să înţeleagă şi mai bine amploarea luptei poporului itali n.

La începutul iernii lui 1943, loviturile partizanilor devin din ce în ce mai frecvente

[1] În ceea ce priveşte capacitatea militară a lui Alexander şi tactica folosită de anglo-amercani în Italia, Roberto Battaglia analizează în două articole publicate în « Rinascita » Esame della condotta di guerra degli anglo-americani in Italia, 1952, nr. 9, p. 552; nr. 10, p. 552, cauzele eşecului ofensivei. Falimentul ei se datora slabei capacităţi strategice a generalilor aliaţi, care s-au încăpăţînat să sfarme frontul în unul din punctele sale cele mai grele, rămînînd cramponaţi de teren din cauza armamentului greu şi sacrificînd în mod inutil multe vieţi omeneşti într-o îndîrjită ciocnire frontală. Unicul rezultat concret, dar cu totul negativ, a fost distrugerea istoricei mănăstiri de la Montecassino, lucru ce a fost apoi exploatat de propaganda nazistă.

şi mai eficace. Centrul luptei de partizani este deocamdată în provincia Lazio; în cadrul ei acţionează cam 100 de detaşamente de partizani şi din cauza structurii geografice a regiunii aceste detaşamente se sfarămă în grupuri mici, care atacă fără răgaz garnizoanele nazifasciste. În alte regiuni, pînă în nord, luptele se generalizează, astfel încît încetul cu încetul fiecare regiune va avea o mişcare masivă şi eficace de partizani. De-abia la începutul lui 1944 se pare că naziştii şi-au dat seama de pericolul ce reprezenta pentru ei rezistenţa italiană. Tactica pe care o întrebuinţează, învăluirea masivă a centrelor suspectate, prin arme grele de foc, atacul masiv, arată continua nesiguranţă şi teamă ce-i urmărea de a nu fi luaţi pe la spate. În peste 200 pagini documentate (în general toată lucrarea se bazează pe un material documentar impresionant, autorul folosindu-se şi de material inedit), Battaglia descrie lupta eroică a diferitelor grupe şi centre contra duşmanului. El nu prezintă numai aspectul militar, ci arată cititorului viaţa de zi de zi a partizanilor, literatura ce se naşte pe cîmpul de luptă, folclorul ce reflectă ura contra duşmanului. În carte palpită viaţa. Din punct de vedere militar, noi condiţii politice atrag după sine şi noi principii de luptă. Lupta nu se bazează, ca să spunem aşa, pe principiile clasice. Acţiuni armate ra ide, minări de poduri, în oraşe atacuri rapide date uneori de pe biciclete ale G.A.P.-iştilor (Gruppi di azioni patriotiche). Tendinţa este de a-l hîrţui pe duşman şi a-i face viaţa imposibilă.

Se renunţă la sistemele de luptă clasice în favoarea unei tactici mobile, care ţine seama de teren, de posibilităţile lui de valorificare. Un astfel de exemplu ni-l dă Battaglia în descrierea bătăliei de la Montefiorino, care a rămas cea mai mare bătălie de şes dintre partizani şi nazifascişti (31 iulie — 3 august 1944).

Atacul se desfăşoară din trei direcţii principale: două dinspre nord (Carpinati şi Castellavana) şi una din sud (Piandelagotti). Materialul cu care atacă naziştii e mult superior celui posedat de partizani: 3 divizii de artilerie (piese de 152 şi 88), obuziere, tancuri, aruncătoare de flăcări. Planul era de a prinde într-un inel pe partizani. Cîteodată partizanii trec şi la contra atac. Luptele durează 4 zile şi se termină numai după ce sînt incendiate toate centrele locuite ale zonei. Încercuirea e în sfîrşit ruptă în punctul ei cel mai slab, la sud, şi masa partizanilor se scurge spre sud, ducînd cu sine armele şi răniţii. Pierderile partizanilor: 250 morţi şi 70 răniţi; pierderile duşmanilor: 2 080 morţi (radioul fascist anunţă pierderea a 1 400 de oameni). În faţa acestei situaţii, duşmanul, ca de obicei, se răzbună pe populaţia nevinovată a zonei: cînd se retrage, reapar iarăşi formaţiunile de partizani.

În noiembrie 1944, avîntul luptei suferă o criză, din fericire însă trecătoare. Cauza este tristul comunicat al generalului Alexander, care invită pur şi simplu pe partizani să înceteze lupta pe scară mare. Momentul era rău ales, căci venea tocmai cînd naziştii se pregăteau de contraofensivă. Prin acest comunicat, generalul Alexander nu dădea naziştilor numai mînă liberă contra luptei partizanilor, ci provoca în sînul acestora cele mai grave îndoieli cu privire la perspectivele viitorului. În faţa acestei situaţii şi a consecinţelor ce s-au ivit, se ridică acţiunea hotărîtă a Partidului Comunist Italian. La începutul lui noiembrie se hotărăşte lansarea cuvîntului de ordine « către şes », marea ofensivă contra duşmanului. Mobilizînd întreaga energie populară, Partidul Comunist Italian a cruţat pe partizani de izolare în munţi şi noul cuvînt de ordine, « către şes », reprezintă prima fază în planul general de insurecţie.

La 10 aprilie 1945 Partidul Comunist Italian lansează ordinul de insurecţie nr. 16, care reprezintă punerea în practică a tot ceea ce s-a discutat cu o lună înainte. La 5 aprilie, anglo-americanii atacă sectorul tirenian; în 9, celelalte sectoare. Cu începutul ofensivei aliate se deschide prima fază a bătăliei insurecţionale. Data de 25 aprilie, care este data aleasă pentru a indica insurecţia naţională, corespunde unui adevăr istoric, deoarece ea marchează culminarea marii bătălii; după ruperea frontului de la Argento (17 aprilie), aliaţii ajung la 20 km de Bologna şi nu există nici un loc pe întreg arcul alpin si în cîmpia padană care să nu fie martorul luptelor aspre şi neîntrerupte ale partizanilor. Luptele sînt generale şi aspre şi Battaglia le urmăreşte din loc în loc. Acolo unde este posibil, partizanii salvează patrimoniul naţional, împiedicînd pe duşman să distrugă uzine, hidrocentrale şi alte instituţii. Rămînea să pună mîna pe cele 3 poziţii principale ale Italiei de nord, Genova, Torino şi Milano. Battaglia explică cum insurecţia simultană care a precedat sosirea anglo-americanilor nu are numai o continuitate cronologică (Genova se răscoală între 23 şi 24, Milano în după amiaza zilei de 24, Torino între 25 şi 26) ci are şi o ordine precisă logică: fiecare oraş tinde nu numai să se salveze pe sine însuşi, ci să se integreze rînd pe rînd într-o situaţie mai generală în continuă dezvoltare. Insurecţia de la Genova taie scurgerea trupelor naziste din sud spre Milano, cea din Torino o taie pe cea din apus şi Milano intră în acţiune la momentul potrivit pentru a-şi exercita acţiunea spre nord-est şi a transmite semnalul insurecţiei pînă la graniţele răsăritene ale Italiei.

Insurecţia de la Genova reprezintă un model al genului şi nu poate fi citată fără

a se admira logica planului strategic întrebuințat de Comitetul de eliberare națională. Intr-un oraș în care toate condițiile obiective militare erau în favoarea dușmanului, cu 30 000 de oameni așezați pe coasta Liguriei și posedînd un material de război suficient, lupta este dusă în așa fel încît în ziua de 25 aprilie 1945, la orele 14,30, comandantul trupelor naziste, generalul Meinhold, este obligat să se predea. Actul este semnat de general și de președintele Comitetului de eliberare națională din Genova, muncitorul Remo Scappini.

În mod direct legată de insurecția de la Genova e cea de la Milano: decizia insurecției a fost luată de comitetul insurecțional, format încă din martie, din Longo, Pertini, Sereni, Valian de îndată ce s-a primit prin telefon știrea insurecției de la Genova. Luptele au fost mai ușoare și orașul a căzut mai lesne ca Genova. Explicația interesantă pe care o dă Battaglia este următoarea: « Insurecția a fost ușoară deoarece la Milano mai mult decît în orice alt oraș al Italiei, clasa muncitoare a dus pînă la capăt ofensiva; ultima mare grevă din martie, înainte de insurecție, a fost condusă ca o adevărată operațiune militară, fabricile fiind legate între ele în mod continuu de stafete. În ceea ce privește fascismul, el dispăru repede, așa era de putred și gata de prăbușire regimul «republicii sociale de la Saló ». Battaglia încadrează într-un tablou viu prăbușirea fascismului, fuga capilor regimului care avea să se sfîrșească cu execuția la 27 aprilie, la Dongo, lîngă lacul Como, a lui Mussolini. La Torino, greul insurecției l-au suportat muncitorii din fabrici. In noaptea dintre 25 și 26 aprilie toate fabricile mai mari au fost ocupate de muncitori, și a doua zi tancurile « Tiger » au început atacurile contra lor. Mărea'ă rezistența în acest oraș industrial, orașul mișcărilor muncitorești din 1919—1924, în care au luptat Gramsci și Togliatti. La uzinele Grandi Motori, repetînd fapta eroică a lui Gennaro Capuazzo din timpul luptelor de la Napoli, muncitorul Eligio De Fina își sacrifică viața încercînd să arunce în aer un tanc; la uzinele Lancia, atacul nazist este respins printr-un tir de mitraliere de 20 m/m.

În zadar încearcă naziștii compromisuri. Răspunsul este unul: ori predare fără condiții ori distrugere. Naziștii părăsesc în grabă orașul printr-un singur punct și la 3 mai, după un marș obositor prin Val d'Aosta, cu intenția de a se retrage în Elveția, ei se predau anglo americanilor.

Ultimele pagini ale cărții ne descriu lupta din întreaga cîmpie a Padului. Una după alta, Padova, Verona, Bergamo, Bassano cad și trupele aliate intră în Veneția la 29 aprilie, după ce orașul fusese eliberat de partizani. 46 000 de eroi au rămas pe cîmpul de luptă; 21 000 au rămas invalizi sau mutilați.

Dar de-abia lucrurile s-au liniștit puțin și noua situație se arată a nu corespunde nici sacrificiului făcut, nici așteptărilor atîtor luptători. În toate părțile anglo-americanii frînează entuziasmul, împiedică afirmarea voinței popoarelor și primul guvern italian, după eliberarea de nazi-fasciști, sub președenția lui Parri, e rezultatul unor grele compromisuri. Cartea lui Battaglia se încheie cu următoarele cuvinte: « Acțiunea armată a mișcării de rezistență nu a fost un scop în sine; ea s-a realizat, în ciuda tuturor greutăților, în instaurarea Republicii italiene și în promulgarea actului fundamental al noului stat: constituția. Punct de plecare și nu de sosire. Oricare vor fi evenimentele pe care viitorul le rezervă Italiei, un lucru este sigur: drumul viitorului trece prin mișcarea de rezistență; este sigur că forțele populare au prins în țară acele rădăcini adînci care au lipsit primului Risorgimento, e sigur că niciodată vre-o încercare de dominație străină sau internă nu va putea smulge poporului italian patria cîștigată cu atîta trudă ».

T. Sotirescu

Prameny k dějinám tricetileté války (Izvoare în legătură cu istoria războiului de 30 de ani)

Regesta fondu militare, Praga, III, 1951, 814 p.; IV, 1953, 396 p.; V, 1954, 370 p.

« Izvoare în legătură cu istoria războiului de 30 ani », cum intitulează aceste trei volume, constituie numai o perioadă dintr-o serie mai mare de documente și regeste publicate în colecția « Izvoare cu privire la istoria artei militare în Cehoslovacia ». Primul volum din această colecție a apărut încă din 1937[1] și cuprinde epoca

[1] Prameny k ceskoslovenským dějinám vojenským. Regeste fondu militare, Praga, 1937, vol. I.

de la 1527, deci după lupta de la Mohaci, şi pînă la 1589.[1]

Regestele din primul volum privesc, în general, războaiele habsburgilor cu turcii, la care poporul ceh a participat prin contribuţii de bani grei, storşi de feudalii germani. Actele arată desluşit contribuţia bănească a ţărilor cehe şi pomenesc despre organizarea oştirii locale, despre arme, muniţii, proviant şi obuze. Cu alte cuvinte, este vorba de participarea indirectă a poporului ceh la lupta împotriva cotropirii otomane. Alte regeste conţin ecoul unor răscoale populare din 1547, îndreptate pentru întîia oară împotriva habsburgilor.

Volumul următor cuprinde regeste după documente din perioada anilor 1590—1617. Ele se referă la luptele din Ungaria împotriva turcilor începînd cu anul 1593, la discordia dintre arhiducele Mathias, fiul lui Maximilian al II-lea, şi Rudolf al II-lea, căruia avea să-i urmeze la tron în 1612 şi la incursiunea făcută în Cehia de către oştile imperiale de la Passau. În general, actele conţin probleme cu caracter organizatoric şi administrativ.[2]

Cu volumul al III-lea, seria acestor regeste intră în sfera războiului de 30 ani şi anume, în prima perioadă a acestui îndelungat război, 1618—1625. Pentru poporul ceh, începutul războiului de 30 ani duce la luptele de la Muntele Alb (1620) şi la pierderea libertăţii naţionale. Războiul de 30 ani a fost şi el pregătit de către feudalii din Europa veacului al XVI-lea. Încă mai de mult, habsburgii duceau o luptă dîrză pentru consolidarea poziţiilor lor în ţinuturile austriace, ungureşti şi cehe. Pentru aceasta au căutat să se sprijine îndeosebi pe nobilimea catolică şi pe cler, care duceau împreună o cruntă acţiune de recatolicizare.

Pe de altă parte, mişcarea de reformă îmbogăţise şi întărise poziţia nobililor protestanţi germani, care erau interesaţi să se împotrivească tendinţelor de centralizare ale habsburgilor. Acţiunea acestora lovea în privilegiile nobilimii protestante şi astfel s-a ajuns la rezistenţa naţională a nobilimii şi oraşelor. Împotriva habsburgilor s-au ridicat şi ţările vecine, care nu se bucurau de întărirea acestora şi nu le convenea ca Austria să pătrundă pînă la Marea Baltică, unde le putea prejudicia comerţul cu oraşele hanseatice.

O dată izbucnit, războiul de 30 ani a prins în urzeala lui şi ţările cehe. Însă orientarea politică a claselor sociale din preama războiului e nesigură şi inegală. Majoritatea latifundiarilor se aflau în tabăra antihabsburgică şi anticatolică şi numai o mică parte se sprijinea pe alianţa cu habsburgii şi biserica papală. O parte dintre ei şovăiau între cele două tabere. Cavalerii şi oraşele, decăzute acum din punct de vedere politic şi economic, luară, cu mici excepţii, o poziţie antihabsburgică. La rîndul lor, masele populare nu înţeleg să mai fie simple instrumente în mîinile celor două tabere şi trec la luptă, atît împotriva exploatării feudale, cît şi împotriva acţiunilor militare. De aceea, ciocnirea de la Muntele Alb, din 8 noiembrie 1620, n-a fost altceva decît lupta « dintre două tabere exploatatoare, care a avut consecinţe incalculabile pentru poporul ceh ». (Cuvînt introductiv, p. 6)

Regestele volumului al III-lea încep cu ziua de 26 mai 1618 şi se încheie cu 30 decembrie 1625. Ele cuprind date privitoare la evenimentele din această perioadă de timp, atît de importantă pentru istoria poporului ceh. De la sfîrşitul lunii mai 1618 pînă la finele lui octombrie 1619 — adică timp de 17 luni — ţările cehe au fost conduse de un directorat, de la care au rămas o serie de documente în legătură cu organizarea oştirii

[1] Istoriografia cehă posedă mai multe ediţii de izvoare, apărute în răstimpuri foarte diferite. Pentru informarea cititorilor noştri, semnalăm pe cele mai importante: Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandeae Pragensis, t.I.p.I. Liber decanorum facultatis philosophicae universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585, Praga, 1830, t.I.p.II; Archiv českýh čili staré pisemné památky české i moravské, sebrané z archivu domacích i cizích, Praga, 1840, I sqq; Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Praga, 1855, I-VI; Goll J. Quellen u. Untersuchungen zur Geschichte der Böhmischen Brüder, Praga, 1871, I; Fonte rerum bohemicarum, Praga, 1873; Sněmy české od léta 1526 až po n š dobu, Praga, 1877-1917, I-XI; Soudné Konsištore pračské ž rukopisů, Praga 1893—1901, I-VII; Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, Praga, I-III, 1904 sqq; Bidlo J. Akty jednoty bratrské, Brno, 1915—1923, I-II; Navrátil B. Olomučti jesuité za protireformace, Aky a listiny z let 1558—1619, Brno, 1916, I; Macurek J. Prameny k dějinám československým v archvech a knihovnách sedmihradských, « Věstnik české královské společnosti nauk », Praga, 1924, 1—94; Chaloupecký V., Středověké listy ze Slovenska, « Slovenský Archiv », Bratislava 1937, I; V. Pesák, Protokoly česki na rady z let 1602-1610 în col. « Prameny a studie k ceskím dějinám », II, Praga, 1952; V. Pesák, Berní rejstřiky z roku 1544—1620, ibidem, III, Praga, 1953; J. Pelikan, Rožemberské dluhopisy z let 1457—1481, ibidem, IV, Praga, 1954.

[2] Prameny k ceskoslovenskýkm..., op. cit., Praga, 1938, vol. II.

interne, cu procurarea de arme, muniţii, proviant, cu îmbunătăţirea sistemului de fortificaţii în jurul oraşului Praga, cu plata mercenarilor, cu expulzarea iezuiţilor, confiscări de bunuri aparţinînd catolicilor şi altele. Începînd din noiembrie 1619, se întîlnesc acte provenind de la noul rege al Cehiei, Friedrich Palatinul, şi în care se oglindeşte mersul evenimentelor politice şi militare pînă la lupta de la Muntele Alb. După aceea a intervenit o acţiune de pacificare, condusă de noul guvernator, Karel din Liechtenstein, din cancelaria căruia s-au păstrat o sumedenie de acte cu un conţinut foarte variat. Ele privesc măsurile luate pentru dezarmarea poporului ceh, pentru înăbuşirea răscoalelor şi pentru dislocarea trupelor imperiale, rămase încă în Cehia. Alte ştiri ne informează despre soarta generalului Mansfeld, căpetenia trupelor cehe în lupta de la Muntele Alb, şi a oştilor sale, despre noile dajdii şi impuneri, despre recrutarea ostaşilor, despre desfiinţarea şi plata vechilor formaţii militare etc.

Volumul al IV-lea se deschide cu un reges , datat 3 ianuarie 1626, prin care Ferdinand al II-lea cere lui Karel din Liechtenstein să strîngă din Cehia 50—60 mii baniţe de grîu, pe care să-l trimită trupelor imperiale din Saxonia de Jos. Anul 1626 e cel mai bogat în documente şi coincide cu acţiunea de recatolicizare a Cehiei după expulzarea clerului catolic. Ştirile din regeste ne informează că armata imperială continuă să ocupe Cehia şi ajuta, fie la acţiunea de recatolicizare, fie la înăbuşirea multor răscoale ţărăneşti. Numeroase ştiri privesc situaţia din Saxonia de Jos, unde se aflau faţă în faţă cele două tabere: de o parte Cristian al IV-lea, regele Danemarcei, alături de generalul Mansfeld, iar de cealaltă parte, Wallenstein şi Tilly Tserclaes. Numeroase regeste vorbesc şi de intervenţia lui Gabriel Bethlen, voievodul Transilvaniei, în perioada daneză a războiului de 30 ani. Se aduc precizări în privinţa numărului de ostaşi oferiţi de Bethlen care, deşi era sprijinit formal de turci, nu stăruie prea mult în această acţiune şi încheie pace cu împăratul. Intervenţia lui Bethlen împotriva habsburgilor, deşi nu de lungă durată, poate fi socotită ca un ajutor adus lui Mansfeld şi răsculaţilor din Cehia şi Austria. A fost în realitate o acţiune progresistă dusă împotriva forţelor catolice reacţionare, acţiune care avea să fie repetată ceva mai tîrziu (1645). de către Gheorghe Rákóczi I.

Un document din 3 august 1626 vorbeşte (p. 133) despre o acţiune a tătarilor din Moldova spre părţile bucovinene. Autorul ştirii explică această deplasare sub forma unei alternative, fie că ei s-au temut ca sultanul să nu-i recheme în Moldova, fie că au pornit într-acolo, în urma îndemnurilor lui Bethlen, care urmărea îndeaproape mişcările de oşti din Polonia [1].

Volumul al V-lea începe cu un regest din 2 ianuarie 1636 şi se termină cu 31 decembrie 1639. Ştirile din cursul anului 1636 vorbesc despre retragerea prin Cehia a cazacilor polonezi, care fuseseră în slujba împăratului şi se întorceau acum spre casă, despre aprovizionarea cu proviant a oştilor aliate, conduse de mareşalul Hatzfeld, despre greutăţile financiare ale guvernatorului din ţările cehe, despre transportul pe Elba, spre Saxonia a cerealelor pentru subsistenţa trupelor ş. a. O sumedenie de regeste pomenesc de jafurile şi rechiziţiile făcute de oştile imperiale. O comisie, alcătuită cu scopul de a evalua aceste pagube, a constatat că despăgubirile, pe care urma să le primească populaţia locală, ce pe urma stricăciunilor săvîrşite în cursul anilor 1631—34, se ridicau la frumoasa sumă de 19 500 000 galbeni. Se pare că în afară de incursiunile armatelor străine, care s-au produs de mai multe ori în cursul războiului de 30 ani, populaţia ţărilor cehe suferea foarte mult de pe urma deplasărilor trupelor imperiale. Există numeroase documente care vorbesc despre vagabondajul mercenarilor. Aceştia, trecînd dintr-o parte în alta, fără rost şi fără căpetenii, se dedau la jafuri şi la prădăciuni. Populaţia se plîngea împotriva acestui lucru şi prin 1638, Ferdinand al III-lea ia unele măsuri de îndreptare. Totuşi, această stare de lucruri continuă, mai ales că în iunie 1639 se produce o incursiune a trupelor lui Baner în Cehia. Toate măsurile de ordin militar, pe care le iau guvernatorii ţărlor cehe, pentru a opri înaintarea suedezilor, îngreunează în mod deosebit viaţa populaţiei locale. În iulie acelaşi an, un patent imperial stabileşte noi contribuţii, în bani şi în natură, pentru întreţinerea trupelor. Sfîrşitul anului 1649 aduce şi schimbări în comandamentul armatei. Generalul Gallas e înlocuit de fratele împăratului, episcopul Leopold Wilhelm, căruia i se încredinţează şi sarcina conducerii administrative a ţărilor cehe. Cu aceste date se încheie al VI-lea volum, ultimul apărut pînă acum din această serie.

Importanţa acestor regeste — şi deci a documentelor — e în afară de orice discuţie. Pe lîngă faptul că ele aduc ştiri noi despre evenimentele din cursul războiului de 30 ani, care a pîrjolit în lung şi în lat ţările cehe, regestele mai conţin şi o sumedenie de ştiri

[1] Ştirea se referă probabil la prezenţa tătarilor la Nistru, după lupta cu polonii, din 1626, cînd se pregăteau să jefuiască spre a se răzbuna împotriva lui Radu Mihnea. Suirea pe tron a lui Miron Barnovski scuteşte Moldova de o astfel de prădăciune. (Vezi Miron Costin, Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron Vodă încoace, Bucureşti, [illegible] 73—74).

în legătură cu foarte multe probleme economice, sociale, organizatorice și administrative. Istoricul va găsi date despre starea economică a claselor sociale, despre numeroasele răscoale țărănești și înăbușirea lor, despre mizeria provocată de luptele îndelungatului război de 30 ani și despre necon ( ) ita hărțuială, la care a fost supusă populația țărilor cehe. Ele conțin mai ales un material prețios privitor la participarea sub orice formă a țărilor cehe la războiul de 30 ani. Istoricul preocupat de arta militară va descoperi aici elemente prețioase care îl vor ajuta să studieze organizarea oștirii din această epocă, gradele din armată, armele folosite în lupte, cu toată terminologia vremii, sisteme de luptă și de apărare, fortificații, organizarea subsi-ten e și a manutanței, uniforme militare, depozite și aprovizionări, raționalizarea alimentelor, recrutarea ostașilor, plata mercenarilor, rechiziții, sisteme de încartiruire, servicii de spionaj, trenuri de luptă, meseriași care însoțeau trupele pe timpul campaniei, pradă de război, unelte de lucru pentru geniști, solde etc. Cu alte cuvinte, în aceste regeste se oglindește întreg arsenalul instituțiilor artei militare de la începutul secolului al XVII-lea.

Metoda publicării regestelor. Regestele sînt orînduite sub anul respectiv, în ordine strict cronologică. Deci, fiecare regest începe cu anul, ziua și luna, apoi urmează emitentul actului și adresantul. Documentele sînt rezumate în mod inegal, probabil după extinderea și importanța faptelor din cuprinsul originalului. Se înțelege că într-un astfel de caz, totul depinde de aprecierea celui care rezumă documentul regestul poar tă expresia unor elemente subiective. Una sau două inițiale în paranteză ne informează, pe de o parte că regestul a fost alcătuit după un original, copie sau text tipărit, iar pe de altă parte, ne indică limba în care sînt scrise, cehă, latină, germană, franceză, spaniolă, italiană și maghiară. Nu se spune nimic despre principiile și metoda care stau la baza acestei ediții. Documentele n au cotă și nici nu sînt numerotate.

Cîte o introducere substanțială, în care se reconstituie înlănțuirea faptelor istorice pe baza regestelor, însoțește fiecare volum. Datele sînt, în această privință, atît de complete, încît dr. Vačlav Liva, redactorul acestei ediții, izbutește să reconstituie întreaga organizare a vechilor cancelarii din Praga, cu date precise despre fiecare pisar și copist, ceea ce e remarcabil. Fiecare volum e însoțit de un indice de nume proprii, altul toponimic și un altul de materii, care înlesnesc orientarea cercetătorului.

Documentele se găsesc în arhiva centrală a Ministerului de Interne, care, împreună cu Institutul de istorie militară, editează această frumoasă publicație.

Tr. Ionescu-Nișcov

Sobranie vostocinih rukopisei (Colecția de manuscrise orientale)

Ed. Acad. de Științe a R. S. S. Uzbecă, tom. I, Tașkent. 1952, 141 p. + 21 pl.; t II, 1954, 592 p. + 33 pl.

Din « *Predislovia* » academicianului sovietic prof. dr. A. Semenov, redactorul acestei lucrări monumentale, aflăm că numărul manuscriselor orientale (arabe, persane, tadjice, turce, etc.). păstrate la Institutul de orientalistică al Academiei Uzbece, atinge cifra de 90 000. Prin bogăția și valoarea fondurilor sale, acest Institut ocupă unul din cele mai importante locuri din lume.

Arătîndu-se că inventarierea acestor fonduri s-a început abia în 1870, cu rezultate foarte modeste pînă la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, redactorul amintește cîteva lucrări bibliografice. Una dintre acestea aparține lui E. Kali [1], citată adeseori în cuprinsul colecției. În continuare, subliniindu-se marile progrese în munca de inventariere, după 1917, se arată că aceste fonduri reflectă viața intelectuală a Orientului, în special a Asiei Centrale, pe o perioadă de un mileniu. Este vorba de perioada așa zisei « Culturi musulmane », cel mai vechi manuscris arab fiind din anul 955/344.

După ce se arată obiectivele colectivului, care a lucrat la această operă importantă, acad. A. Semenov dă o valoroasă listă bibliografică de manuscrise orientale, apărute în Rusia, U.R.S.S. și în străinătate

Spre deosebire de vechile colecții, cataloage și inventare, bazate pe criteriul simplist de ordin cronologic, în ediția sovietică, materialul (743 msse) se clasifică după conținut (9 categorii), respectîndu-se ordinea cronologică a manuscriselor.

La început sînt prezentate manuscrisele istorice, în număr de 285 (p. 15—115), clasificate în șase categorii distincte. Primele (nr. 1—91) fac parte din categoria *Istorie generală*, începînd cu « Letopisețele cronicarului arab at Tabari » (*Ta' rich-i at-Tabari*), scrise pe la mijlocul veacului al X-lea, precum și « Istoria Iranului pînă la

[1] *Persidskie arabskie i tiurskie rukopisi Turkestanskoi publicinoi biblioteki*, Tașkent, 1889, 75 + 2 pp.

Islam » de acelaşi autor. Urmează prezentarea şi descrierea amănunţită a manuscriselor: « Istoria cuceririi lumii » (*Ta'rich-i g han kcşa*). de Muhamed al-Djuveni (m. 1281/681), care tratează trecutul mongolilor din Iran (*Ilchane*) pînă la expediţia lui Hulagu-chan împotriva ismailiţilor, precum şi istoria şahılor din Horezm. O valoare deosebită prezintă « Colecţia de cronici » (*Djami el-Tevarich*) a lui Fazullah Raşid ad-Din (m. 1318/718). o foarte amplă istorie a mongolilor şi popoarelor turceşti. Se dă şi un facsimil, reprezentînd prima pagină din redacţia uzbecă a acestei cronici.

Această serie se încheie cu o « Istorie Universală » (*Ta'rıch-i umumîi*) de Ibrahim Hakkî, alcătuită în 1889/1306. Prezintă interes partea privitoare la istoria sultanilor otomani, restul fiind o compilaţie.

Cel mai important loc îl ocupă manuscrisele privitoare la *Istoria Asiei Centrale* (p. 46—96), atît prin valoarea lor istorică cît şi prin numărul bogat. variat şi interesant (nr. 92—278). Menţionăm printre acestea: « Istoria regiunii Buchara » (*Tahkik el-Vilaiet*) de Abu Belch Muhammed (m. 959/348) şi « Cod'cele lui Tımur-Lenk » (*Tezuk-i Timur*). În variante de manuscrise se arată că este vorba de viaţa şi faptele lui Timur-Lenk. Se aminteşte că această operă măreaţă se completează cu « Jurnalul expediţiei în India » (*Ruzname-i Gazavat Hindustan*), scris din porunca lui Timur, de Ghias' ed-Din Ali. Cronicarul Şaraf ud-Din Ali Iezdi (m. 1454/858), în « Letopiseţul cuceririi lumii » (*Tarich-i Gihanghir*), tratează istoria mongolilor, începînd de la Ghinghis-chan şi pînă la Timur-Lenk (sec. XII-XV). Se descrie şi o altă operă a istoriografului Iezdi intitulată « Cartea victoriilor » (*Zafername*), începută pe vremea lui Timur-Lenk şi încheiată în 1425/875. Cronicarul Abdurrazzak b. Ishak as-Samarkandi (m. 1482/887) este autorul unei « Istorii a lui Timur şi a Timurizilor » (*Matb'es Sa'dein*), scrisă la 1470/ 875.

Aflăm că vechea « Cronică a lui Oguz» (*Oguzname*) s-a păstrat într-o copie făcută de marele poet uzbek Alişer Navoi (m. 1501/906). Ea tratează istoria mongolilor şi în special a turcilor-oguzi sau uzi, care au fost şi în părţile noastre. În legătură cu Istoria oguzilor se prezintă şi o altă operă, aparţinînd lui Allah Murad Baioglu.

În Cronica lui Baber (*Babername*), scrisă de însuşi chanul Muhammed Zahir ud-Din Babur, întemeitorul imperiului mongol din India (1526—1530), se tratează istoria mongolilor din acea ţară. Din această grupă fac parte şi cele două opere ale cunoscutului istoriograf « Abu'l Gazi-Bahadur chan(1643—1663/1053—1074), « Cartea despre neamul turcilor şi mongolilor» (*Kitab segere-i Türk ve Mogol*) şi « Arborele genealogic al turcmenilor » (*Segere-i Terachime*).

Bogata serie de izvoare narative privitoare la istoria Asiei Centrale se încheie cu cea mai nouă dintre ele « Istoria Revoluţiei din Buchara » (*Buchara inkilabînın ta'richi*) de scriitorul sovietic contemporan Sadr' ud-Din Aini (1920/1389).

După prezentarea unui număr de 17 manuscrise (nr. 242—259) sub rubrica Istoria Indiei (p. 97—104), aparţinînd veacurilor XVI--XVII, se descriu cele 18 manuscrise (nr. 260—278) privitoare la *Istoria Iranului* (p. 105—110). Autorii acestora din urmă în frunte cu Abu-l'Hasan Ali, Vassaf, Mîrza Bek etc. au trăit între veacurile XII—XVIII.

Cele patru cronici otomane, încadrate la *Istoria Turciei* (p. 211—214), ne interesează mai îndeaproape, deoarece au relatări interesante cu privire la istoria R.P.R. Prima intitulată « Grădina celor virtuoşi » (Ravdet ul-abrar), aparţinînd lui Abdul Aziz Karacelebizade (m. 1657/1067), este o cronică universală (2 vol.), începînd de la « Adam » şi pînă la mijlocul veacului al XVII-lea. Amintim că manuscrisul acestei cronici este necunoscut turcologilor burghezi din apus. Urmează preţioasele « Tabele Cronologice » (*Takvim et-Tevarich*) ale poliistoricului otoman Kiatib Celebi numit şi Hadji Chalifa (m. 1657/1068).

Este deosebit de interesantă « Descrierea soliei în Rusia » (*Sefaretname-i Rusia*) de 'Osman Şehdi efendi a cărui misiune era de a anunţa urcarea pe tron a sultanului Mustafa al III-lea (1757). Ultima pagină a acestui manuscris redat într-un facsimil splendid, are cîteva menţiuni în legătură cu întîmpinarea soliei de domnul şi boierii Moldovei la Soroca, trecerea prin Isaccea, Babadag şi traversarea Dobrogei.

« Cartea Cezarilor » (*Kaisername*) de Hekim Ibrahim efendi, tradusă în persană de Ahmed b. Muhammed al-En ini din Şirvan (1863/1280), încheie seria manuscriselor turceşti. Acestea cuprind biografiile sultanilor otomani pînă la începutul domniei sultanului Abdul Aziz (1861—1876), avînd şi o descriere a oraşelor Constantinopol, Cairo etc.

Urmează trei manuscrise privitoare la *Istoria ţărilor apropiate* (p. 115—117). Primul, scris în 1409/812, de Şehab ed-Din al -Kalkaşandi (m. 1418/821), printre altele se ocupă şi de genealogia vechilor triburi arabe. În vederea valorii acestui manuscris i se acordă o descriere mai amănunţită, făcîndu-se unele aprecieri critice asupra conţinutului l i. În manuscrisul următor, « Podoaba Cronicelor » (*Zeinet et-Tevarich*) de Husein Ali (sec. XVIII) se arată, în cîteva rînduri, că este vorba de istoria

dinastiei Durrani din Afganistan, începînd cu prima expediţie în India condusă de Ahmed şah (1747—1773) şi pînă la sfîrşitul do ı ni i lui Zaman şah (1793-1800).

Bogata serie de manuscrise orientale cu caracter istoric se încheie cu o operă în limba tătară intitulată «Culegere de informaţii despre faptele bulgarilor şi tătarilor» (*Mustafad ul-achbar fi ehval Kazak ve Tatar*) de Şehan ud-Din b. Baha ud-Din al Murdjani (m. 1888/1306), în care se tratează istoria vechiului chanat bulgaro-tătăresc din regiunea Volga (Cazan).

În capitolul *Biografii* (p. 121—142) se descriu sumar un număr de 61 manuscrise, începînd cu preţioasa operă: «Conservatorii Înţelepciunii» (*Talmal-i Savan el Hükmet*) de Muhammed b. Tahir al-Sidjazi (m.980/370); cuprinde vieţile filozofilor, învăţaţilor, medicilor şi altor gînditori ai orientului musulman. Se subliniază că este o completare foarte preţioasă la cunoscuta operă a lui Zahir ud-Din Abu'l-Hasan: «Istoria filozofilor musulmani» (*Ta'rich hükma-i ul-islam*) prin 99 biografii de filozofi şi învăţaţi, începînd cu Hunei b. Ishak (m. 870/260) şi terminîndu-se cu Zain ud-Din Abu Ibrahim Ismail (m. 1135/530). Manuscriselor privitoare la op ra şi viaţa marelui gînditor şi medic *Ibn Sina* «Avicenna» (980/370—1037/428) li se acordă o descriere destul de amănunţită.

În «Faptele vizirilor» (*Asar-i ul-Vüzera*), scris de Seif ud-Din (1473) se descrie viaţa vizirilor, începînd din cele mai vechi timpuri pînă în secolul al XV-lea. Sînt şi alte manuscrise în legătură cu vizirii: «Pravila pentru v ziri» (*Düstür ul-Vüzera*), compusă în 1509/915 de istoriograful Ghias ud-Din, cuprinzînd schiţe biografice de viziri omeiazi, abasizi, samanizi, fatimizi, hulaghizi, timurizi etc.

Urmează 9 manuscrise (nr. 292—300), în diverse variante şi redacţii, în care se descrie viaţa şi operele poeţilor persani, tadjici şi uzbeci (*Tezekere.i us.şu'ara*). Primul, scris în 1486/892, aparţine lui Muhammed şah (m. 1494/900). Celor 6 manuscrise ale poetului uzbec A. Navoi i se acordă o descriere mai amplă (nr. 301—306).

Aflăm de existenţa operei lui Ahmed Taşköprüzade: «Eş-Şa-Ka'ik al-nummania fi, ulama al daulat al-'Uşmanie» din 1558/965, un dicţionar enciclopedic, cuprinzînd biografiile şeicilor şi învăţaţilor otomani (p. 129, nr. 309). Un alt manuscris de Mahmud Suleiman al Kafavi tratează biografiile marilor jurişti musulmani din şcoala hanifită (nr. 311).

Se subliniază că manuscrisul «Roadele şeicilor» (*Semeral-i el-meşaich*) de Seid Zende Ali, scris în 1680/1091, prezintă o deosebită importanţă pentru cercetarea frămîntărilor sociale din Asia Centrală, precum şi pentru hagiografia (dervişism) orientală. Aflăm că această operă de mare valoare tratează vieţile şeicilor din ţinutul *Mavera -nahr (Oxus)* pe o perioadă de trei veacuri (p. 133).

De o altă factură este manuscrisul «Societatea chanilor» (*Chitab-i endjumen hakan*) de Muhammed Fazîl «Ravi» (m. 1836/1252) a cărei primă pagină este redată printr-un facsimil frumos (p. 136, nr. 329). Asemănator ca subiect şi conţinut este «Descrierea vieţii sultanilor» (*Tezkere-i Selatin*), scrisă în limba uzbecă şi tătară de Muhammed Siddik b. emir Mustafa, care tratează biografiile sultanilor poeţi (p. 139, nr. 340). În limba uzbecă este şi «Povestirea despre Abu Ali ibn Sina» (*Abu Ali Sina hikiaiesi*), aparţinînd unui anonim, care dă o biografie amănunţită a lui Avicenna.

Ultimele manuscrise (nr. 343 347) ale seriei biografice tratează tot despre poeţii orientului, în special ai Asiei Centrale.

O categorie aparte formează *Actele, scrisorile şi copiile* (p. 145—168), care încep cu un act al vizirului poet Alişer Navoi din 1476/881, privind instituţia fundaţiilor pioase numite «vakîf». *Colecţia de scrisori* (Medjum'a merislat) este însoţită de un facsimil, reprezentînd o scrisoare autograf a poetului uzbec Abdurraman Djami (sec. XV) etc.

Seria *Călătorii şi memorii* (p. 169—173) începe cu «Minunile evenimentelor» (Beda'i el-vekai'), redactată pe la începutul veacului al XVII-lea de Zain ud-Din Mahmud «Vasîfi». Se subliniază că este o operă interesantă şi foarte preţioasă pentru istoria Asiei Centrale, necunoscută bibliografilor europeni. Ca încheiere se dă «Însemnările memoriale» (*Ruzname*) ale lui Mîrza Muhammed, ultimul cadiu al emirului din Buchara (m. 1935/1353), în care se descrie epidemia de holeră din 1888/1306.

Rubrica *Stilistica* (p. 175—178) adică proza epistolară, se inaugurează cu «Tezaur pentru scribi» (*Kenz ul-Kilab*), scris în arabă, de Abu-l'Mansur (m. 1038/429). Se subliniază că este o operă importantă care conţine 2 500 de fragmente şi citate din poeţii Orientului. Acelaşi autor are şi «Extrase de discursuri» în zece capi tole, din marii oratori ai Orientului.

Sub rubrica *Gramatica* (p. 179—187), se prezintă 17 opere de acest caracter, cele mai multe fiind scrise în limba arabă. În continuare, la *Dicţionare* (p. 188—213) se descriu 51 de manuscrise cu caracter lexicografic şi etimologic. Amintim, printre acestea, un «Dicţionar al limbii vechi persane» (*Lugat-i fars Kadim*) de Hafîz Ubehi, însoţit de un facsimil, operă intitulată «Introducere la literatura artis-

tică » (*mukademay-i ul-adab*) de vestitul învățat filolog și literat horezmian Abu'l-Kasim Zamahșari. Din această categorie face parte și « Letaif ul-lugat » (*Dicționarul anecdotelor*) de Abdul Latif Hervi (m. 1638/1048) etc.

În capitolul *Științele naturii* (p 215—238) se descriu 13 opere din domeniul matematicii, una de fizică (nr. 500), 32 de astronomie și astrologie, precum și 4 opere din domeniul chimiei și alchimiei. Cele mai multe dintre acestea sînt scrise în arabă, între veacurile IX—XIV.

Cele 138 de opere, în ms., din domeniul: Medicină (p. 241—294) se împart în trei capitole distincte: *umane*, printre care se află și operele lui Avicenna (nr. 538 și 548), *farmaceutice* în frunte cu un « Tratat despre ierburi » de Diauddin b. Abdullah « Al-Meki » (m. 1248/648), foarte popular în evul mediu (nr. 635) și *veterinare* (3 msse.), încheindu-se cu un « Tratat pentru lecuirea păsărilor » (nr. 675).

La *Geografie* (p. 295—300) se prezintă 13 opere din domeniul cosmografiei și 17 din domeniul geografiei istorice. Amintim numai de « Culegerea de minunății » scrisă în 1575/983 de sultanul Muhammed b. Derviș, de «Șapte climate» (*Heft Aklim*) din 1593/1002, de un « Dicționar geografic-istoric» de Amin Ahmed Razi și mai cu seamă d » « Opera geografică » (*Gihannuma*) a învățatului Hadji Chalifa (sec. XVII), în versiune tadjică, cuprinzînd o amănunțită descriere istorică a lumii, în special a Rumeliei (Tur cia europeana) și a țărilor noastre.

Pășind la *Economia agricolă* (p. 309—314) se descriu cinci Tratate despre cai (*Fersname*) și două *Tratate agrotehnice*, însoțite de facsimile executate în condiții tehnice admirabile.

Între operele de *Artă* (p. 314—325) figurează, cu descrierea respectivă, opt tratate de muzică intitulate « Risalei-i musiki » de Mevlana Kevkibi etc., trei de caligrafie « Fevaid al-hutut » de Derviș Mehmed Al-Buchari (m. 1585/993), nouă de sport în frunte cu un «Tratat de vînătoare» de Ilchane (*Sukiarname-i Ilkhane*), însoțit de un facsimil și cîteva « Tratate de șoimi » (*Bazname*). Interesanta colecție se încheie cu un « Tratat despre jocul de șah » (Kitab-i Satrandj) de Abu'l-Fath Ahmed 1 îndu-se cîteva lămuriri asupra conținutului se arată că este o copie de la începutul veacului trecut. Urmează ca anexă, nouă Indici (toponimic. onomastic, cronologic, etc.) foarte utili pentru folosirea rapidă a lucrării.

Cele 21 de facsimile ale Colecției sînt redactate în diverse tipuri și genuri de scris (ta'lik, nesih, rik'a etc.); indicarea tipurilor de scris a fost trecută cu vederea de membrii colectivului. De asemenea ar fi fos foarte bine dacă se indicau și autorii de mai tîrziu, care au folosit unele manuscrise ca izvor istoric.

Manuscrisele acestei colecții splendide constituie o mărturie vie a bogăției creatoare a popoarelor din Orient. Ele constituie o dovadă a faptului că popoarele orientale au contribuit încă din timpuri vechi la îmbogățirea tezaurului culturii mondiale.

Această monumentala colecție, pe lîngă faptul că scoate la lumină tezaurul arhivelor din R.S.S.Uzbecă, prin rigurozitatea metodei științifice în care a fost întocmită, oferă un ghid foarte prețios pentru cercetarea celor vre-o mie de manuscrise orientale din arhivele și bibliotecile noastre, care așteaptă de mult să fie catalogate[1].

In ceea ce privește t. II, apărut la a X-a aniversare a Academiei de Științe a R.S.S. Uzbece (1943-1953), deși are un conținut mai puțin variat, totuși aduce completări prețioase la volumul mai sus arătat. Acesta, pe l ngă *Predislovia* academicianu'ui A. A. Semenov, cuprinde descrierea amănunțită a unui număr de 1134 msse. orientale (nr. 744-1878) cu caracter literar si folcloristic. Grandioasa colecție se încheie cu cî iva *Indici* (onomastic, toponimic, cronologic etc.) și o listă a facsimilelor. Nu insistăm asupra acestui tom, deoarece mss-le sînt mai mult de natură literară decît istorică.

M. Guboglu

FRANZ TAESCHNER: *GIHANNUMA*, *Die altosmanische Chronik des mevlana Mehmed Neschri...* (Istoria dinastiei osmane a lui Mehmed Neșri...)

Leipzig. Ed. Otto Harrassowitz. t. I, 1951, IV + 31 + 12 + 255 p.

Turcologul Franz Taeschner a editat în fotocopii (234 p.) partea a VI-a din Cronica Universală (*Gihannuma*) a lui M. Neșri « *Ta'rich al-i Osman* » (Istoria dinastiei osmane), precedată de o prefață și de un studiu introductiv. Aici, editorul trecînd în revistă istoricii și cercetătorii care l au folosit pe Neșri, ca izvo-, uită să menționeze pe orientalistul Dimitrie Cantemir, marele căr turar al Moldovei. Printre cei care au făcut extrase sînt amintiți: Th. Nöldeke (1859—1861). J. Thury (1893) și V. D.

[1] O mică parte din Biblioteca Academiei R.P.R. a fost inventariată de mine (cf. M. Guboglu, *Inventarul Manuscriselor Orientale*, în An. Ac. Rom. mem. sec. ist. 1946, p. 17—51); restul, în special fondul « T. Cipariu » din Cluj, așteaptă să fie cercetat.

Smirnov (1903). Indirect, extrasele lui Nöldeke și J. Thury au fost folosite în vechea istoriografie romînă de N. Iorga și Ion Ursu, ceea ce nu e menționat de editor.

Din lipsă de date, Fr. Taeschner nu poate reconstitui biografia istoriografului M. Neșri care a fost *ulema*, adică învățat pe vremea sultanului Baiazid al II-lea (1481—1512) și arată că ar fi murit pe vremea domniei lui Selim I (1512—1520). Vorbindu-se mai pe larg de opera « Gihannuma », compusă din șase părti (*Kîsm*), din care s-a păstrat numai Introducerea (*medhal*) și ultima parte (VI, se subliniază că aceasta începe cu legendarul Oguz-Chan, tratează istoria turcilor selgiuchizi de Rum și a osmanlîilor pînă pe vremea lui Baiazid al II-lea (1493/898). Scoțîndu-se în relief valoarea istorică a acestei cronici, se arată că nu este o compilație, cum înclina să creadă P. Wittek, ci conține știri bogate și interesante care nu se întîlnesc la alți istoriografi otomani.

După ce trece în revistă un număr de 17 manuscrise, aflătoare în Codex Menzel și în diverse biblioteci din Asia și Europa, editorul subliniind valoarea lor, își concretizează observațiile asupra ediției sale. Deși ediția de față începe cu istoria oguzilor și selgiuchizilor de Rum, totuși partea cea mai interesantă și originală o formează capitolul III (*tabakat-i salise*), în care se tratează istoria imperiului feudal otoman, începînd de la apariția osmanlîilor pe arena istoriei (1299—1300/699) (p. 18) și pînă la 1493, februarie 8 898, Rabi II 20, încheindu-se cu 14 versuri (*kaside*), în care se elogiază domnia lui Baiazid al II-lea (p. 234).

Textului îi urmează un Indice *onomastic* (p. 235—245) și altul *toponimic* (p. 246—255), care facilitează utilizarea textului.

O ediție completă a cronicii lui M. Neșri era de mult așteptată în cercurile istorice, deoarece extrasele mai sus amintite erau departe de a fi satisfăcătoare. Ea prezintă o valoare deosebită nu numai pentru istoria universală, ci și pentru trecutul patriei noastre. Pe baza acestui text interesant, se poate urmări lupta dîrză a popoarelor sud-slave și a poporului romîn împotriva cotropirii otomane pe o perioadă mai bine de un secol.

*

Prima mențiune care ne interesează este rezervată lui Dobrogea-Oglu, care nu poate fi decît « fiul lui Dobrotici » (Ivanco). Acesta în înțelegere cu Șișman (*Susmanus*), țarul Bulgariei, se răsculă împotriva sultanului Murad I (p. 66—70). Cu ocazia expediției vizirului Ali Pașa împotriva Bulgariei și Dobrogei răsculate, se subliniază că acesta a trecut Dunărea (*Tuna*) în ținutul Eflak (Valahia) și a luat *Berkoz'ul* și alte fortărețe, unde și-a instalat o garnizoană.

După ce menționează participarea romînilor în lupta de la Cosova (p. 71,75 și 80) se amintește de incursiunea (*akîn*) lui Firuz bei în Valahia (p. 81). Spre a asigura liniștea țării sale (Mircea) trece cu oastea valahă Dunărea și atacă *Karîn-ova* (Cavarna). Răscoala lui Mircea împotriva turcilor îl determină pe Baiazid « fulgerul » să renunțe la expediția împotriva Kastamuniei și să se îndrepte împotriva Valahiei Deși menționează lupta de la Argeș (Arkaș), totuși Neșri, contrar altor cronicari, arată înfrîngerea lui Mircea, ceea ce scoate în evidență lipsa de obiectivitate a lui Neșri în relatarea unor evenimente.

Relațiile amicale cu emirul Musa, instalat cu ajutorul lui Mircea pe tronul de la Edirne, sînt redate pe larg (p. 130—131).

Cu ocazia expediției lui Mehmed I « Celebi » în Valahia (1416—1417/819) se amintește printre altele de construirea cetății *Ierkökü* (Giurgiu), precum și repararea cetăților *Iakgy* (Isaccea) și *Ieni-Sale* (*Novii-Selo*) din nordul Dobrogei (p. 143—144).

Spre deosebire de alți cronicari, M. Neșri aș ză răscoala învațatului seich Bedr ed-Din, care a poposit un timp și în Valahia, după anul hegirei 822, ce începe la 28 ianuarie 1419. Este una din rarele surse care aruncă o rază de lumină asupra compoziției sociale și naționale, asupra elementelor care au participat la această mare răscoală țărănească din sud-estul Valahiei și nord-estul Bulgariei (Deliorman-Teleorman) împotriva feudalilor otomani (p. 146—147).

Eflakoglu Draculea (Vlad Dracul) atacînd Silistra îi urmează replica lui Firuz bei <oglu Mehmed> (p. 151). În continuare se amintește că « haraminii » (araminii) treceau mereu Dunărea pe la Vidin și devastau regiunile învecinate.

Cu ocazia incursiunii lui Ali bei Evrenosoglu în Ungaria, se spune că au trecut pe la *Damașkar* (Temesvár — Timișoara), după care urmează expediția lui Murad al II-lea de la Vidin pînă la Zibin (Sibiu) (p. 166—167).

Spre deose ire de alți cronicari, M. Neșri are numai o vagă mențiune despre înfrîngerea lui Mezid bei în Valahia, deși este mai bogat în știri despre înfrîngerea dezastruoasă a lui Kula' Șahin, beiler bei de Rumelia, în părțile noastre (p. 170).

După înfrîngerea suferită de turci la trecătoarea *Izladi* (Zlatița) din partea lui Iancu de H niade (p. 171—172), urmează descrierea amănunțită a luptei de la Varna din 1444/848 la care au participat și romînii (p. 172—174).

După a doua luptă de la Cosova (1448 852) are loc ase i rea Belgradului, de Mehmed al II-lea, apăr t cu multă bravură de Iancu Huniade. Eșecul turcesc, Neșri îl atribuie faptului că beii din Rumelia n-au vroit sa

lupte pentru că o dată cu luarea acestei cetăţi nu le-ar mai fi rămas duşmani puternici şi că ei ar fi fost puşi în situaţia de a ara moşiile (p. 184).

Lupta dîrză dusă de voievodul *Kazîklî* (Ţepeş), împotriva turcilor în 1462/866, este redată într-o formă clară, chiar cu lux de amănunte (p. 195—196).

Un capitol foarte interesant din ultima parte a cronicii îl constituie lupta dîrză a Moldovei (*Kara Bogdan*) împotriva armatelor cotropitoare ale sultanilor Mehmed al II-lea şi Baiazid al II-lea. Este vorba de expediţiile turceşti: din anii 1474—1475, condusă de Suleiman Paşa care a suferit o mare înfrîngere; din 1476/881 condusă de însuşi sultanul Mehmed al II-lea şi din 1484/889 de Baiazid al II-lea. Invaziei lui Ali bei Mihaloglu din toamna anului 1485/890 (p. 227) i se acordă o atenţie deosebită.

Merită să fie subliniat pasajul în care M. Neşri prezintă pe Ştefan cel Mare (*Kara Bogdan-oglu*) ca un ghiaur « puternic, orgolios şi foarte ambiţios ». Se arată că acesta înfrînsese pe Suleiman bei, luptase cu îndîrjire cu sultanii Mehmed al II-lea şi Baiazid al II-lea, prin oştile sale numeroase împrăştiate pretutindeni slăbise pe domnul Valahiei şi călcase craiul unguresc.

În plus, cronica are o serie de amănunte interesante care aruncă lumină asupra unor puncte întunecate din trecutul patriei noastre. Acestea au fost traduse (40 p.) de noi în colectivul « Cronici otomane ».

În concluzie, din cele semnalate mai sus, se vede că lupta poporului romîn, sub Mircea cel Bătrîn, Vlad Dracul, Vlad Ţepeş şi mai cu seamă, sub Ştefan cel Mare împotriva cotropitorilor otomani, străbate ca un fir roşu cronica lui Neşri.

M. G.

ŞTEFAN PASCU, Meşteşugurile în Transilvania pînă în secolul al XVI-lea

Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1954, 379 p. + 48 fig.

Lucrarea aduce o contribuţie de seamă în domeniul istoriei patriei noastre, prin faptul că este prima operă de sinteză cu privire la dezvoltarea meşteşugurilor din Transilvania în secolele XII—XVI, scrisă pe baza materialismului istoric. Totodată, este una din cele mai întinse şi valoroase monografii despre un important capitol al istoriei R.P.R., alcătuită în perioada de dezvoltare a noii istoriografii romîneşti din anii 1944—1954.

Lăsînd la o parte monografiile mai de amănunt, referitoare la dezvoltarea meseriilor dintr-un oraş transilvan sau a unei singure meserii, lucrările de sinteză scrise cu privire la istoria meşteşugurilor din Transilvania, fie că se refereau numai în parte la situaţia din această provincie, în cadrul unor istorii a meşteşugurilor din Ungaria (ca opera lui L. Szádeczky: Dezvoltarea meşteşugurilor şi istoria breslelor din Ungaria, Budapesta, 1912), fie că tratau numai unele aspecte ale meseriilor şi breslelor din Transilvania (ca lucrarea lui A. Veress: Viaţa breslelor de meşteşugari din Transilvania, Cluj 1929), înfăţişau incomplet istoria acestui important capitol de istorie economică şi nu o interpretau marxist.

Lucrarea: Meşteşugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea ridică şi rezolvă o serie de probleme de căpetenie din istoria ţării noastre: originea şi dezvoltarea oraşelor, a meşteşugurilor, a breslelor, a caracterului producţiei de mărfuri în timpul feudalismului, în condiţiile istorice concrete din această provincie.

Lucrarea are marele merit de a dovedi că dezvoltarea meşteşugurilor şi calitatea obiectelor produse în Transilvania, prin tehnica folosită şi execuţie, pot sta cu cinste alături de produsele similare ale apusului; autorul arată chiar că în unele branşe, meşteşugarii transilvăneni erau apreciaţi şi chemaţi să lucreze chiar peste hotare.

Autorul îşi sprijină afirmaţiile şi concluziile pe o mare bogăţie de material, în bună parte inedit şi care nu fusese decît superficial folosit de vechea istoriografie.

Autorul înfăţişează evoluţia meşteşugurilor din Transilvania, încadrîndu-le în dezvoltarea generală a modului de producţie feudal, în legătură strînsă cu caracterele sale esenţiale economico-sociale.

În lipsa ştirilor documentare care să arate concret naşterea şi dezvoltarea meşteşugurilor medievale în Transilvania, autorul se bazează pe învăţătura marxistă şi pe realizările ştiinţei istorice sovietice, referitoare la procesul de apariţie a meşteşugurilor în general. De la stadiul străvechi al meşteşugurilor casnice, nediferenţiate de agricultură, în cadrul economiei naturale feudale, începe să se treacă la apariţia meşteşugurilor săteşti, despărţite de agricultură, fenomen care are loc în Transilvania în cursul secolului al XII-lea, sub impulsul creşterii forţelor de producţie în mediul sătesc (capitolul I).

Documentele transilvănene folosite de autor vădesc existenţa meseriilor săteşti în secolele XII-XIII; ele sînt legate mai

ales de satisfacerea nevoilor esenţiale ale feudalilor şi ale ţăranilor liberi sau dependenţi. În veacul al XIV-lea meşteşugurile săteşti cresc ca număr şi specializare, fiind documentate aproape pe întreg cuprinsul Transilvaniei. Cei mai mulţi meşteşugari săteni erau ţărani ca ocupaţie principală, dar care practicau şi cîte un meşteşug; datorită acestui fapt, starea lor materială era în genere mai bună decît cea a ţăranului obişnuit. Atît timp cît obştea sătească a fost liberă, ei erau oameni liberi; cînd ea a fost aservită, au devenit şi ei iobagi, meşteşugari ai feudalului, mai ales începînd din secolul al XIII-lea. Ei dădeau feudalului o rentă în produse şi bani, la care se adăugau uneori şi alte sarcini.

Alături de meşteşugarii robi sau slugi, meşteşugarii iobagi au dus o luptă de clasă neîncetată împotriva feudalilor, luptă care se manifesta mai ales prin fuga lor de pe domeniul feudal.

Apariţia şi dezvoltarea meşteşugurilor orăşeneşti transilvănene din secolele XIII—XIV (capitolul II) este prezentată în strînsă legătură cu creşterea oraşului medieval. Dezvoltarea forţelor de producţie în cadrul meşteşugurilor săteşti, care are loc în veacurile XII—XIII, era frînată de relaţiile feudale; de aci, necesitatea ca meşteşugarul iobag să se elibereze de dependenţa feudală stînjenitoare. Era bine dacă autorul ar fi precizat că prin fuga meşteşugarilor şerbi şi apariţia oraşelor, se manifestă acţiunea legii economice obiective a concordanţei obligatorii a relaţiilor de producţie cu caracterul forţelor de producţie Prin eliberarea meşteşugarului iobag, forţele de producţie pînă atunci încătuşate de relaţiile feudale, se pot dezvolta în chip liber, ajungîndu-se astfel la o concordanţă a relaţiilor de producţie cu caracterul forţelor de producţie.

Se face o prea succintă critică asupra teoriilor burgheze străine şi ardelene referitoare la apariţia oraşului medieval.

Autorul arată că şi în Transilvania oraşele au luat naştere în procesul separării meşteşugurilor de agricultură, al despărţirii oraşului de sat. Oraşele din Transilvania au fost întemeiate în primul rînd de către meşteşugarii şerbi sau iobagi fugiţi, la care s-au adăugat negustorii şi ţăranii; ei s-au aşezat în locuri prielnice desfacerii produselor lor, mai ales în jurul cetăţilor regale sau de-a lungul unor drumuri. Alte oraşe au luat naştere din dezvoltarea satelor coloniştilor liberi saşi.

Primele oraşe ardelene (civitates) pomenite în prima jumătate a sec. al XII-lea sînt Sibiul şi Braşovul. Dezvoltarea orăşenească, deşi a fost brusc frînată de marea invazie tătară din 1241—1242, şi-a continuat mersul ascendent. Astfel, în cursul celei de a doua jumătăţi a sec. al XIII-lea, sînt documentate oraşele: Alba-Iulia, Turda, iar în sec. al XIV-lea: Clujul, Dejul, Sighişoara, Sebeşul, Bistriţa şi altele.

Oraşul, ca centru de producţie meşteşugărească, cu o populaţie de meşteşugari, deşi încă legată de agricultură şi creşterea vitelor, a determinat naşterea schimbului de mărfuri dintre oraş şi sat, zdruncinînd economia naturală şi izolarea tipică anterioară. Dar îngustimea pieţii locale, datorită sărăciei ţăranilor iobagi, a frînat dezvoltarea meseriilor şi oraşului medieval, care, şi în Transilvania, nu ajungea să aibă în medie, peste 4—5 000 locuitori. Datorită slabiciunii lor şi puterii regalităţii, oraşele transilvănene n-au ajuns la autonomie, ci au trebuit să împartă conducerea administrativă cu un reprezentant al oficialităţii.

Socotesc că trăsăturile economice, sociale, administrative etc. ale oraşului au fost înfăţişate de autor prea generalizat, fără referiri, cu unele excepţii, la situaţia specifică a Transilvaniei, ceea ce constituie o prezentare a caracterelor oraşului în general şi nu atît ale celui din Transilvania.

Documentar, meşteşugurile orăşeneşti din Transilvania sînt pomenite la sfîrşitul secolului al XII-lea, dar, desigur, ele apăruseră ceva mai înainte. Ele sînt documentate la Rodna, Rimetea, Sibiu, Braşov (minerit, topitorit, clopotărit, aurărit, olărit etc.). La Rimetea este pomenită în 1291 şi prima organizaţie profesională a minerilor şi meşteşugarilor transilvăneni.

În secolul al XIV-lea meşteşugurile din Transilvania iau avînt, ajungîndu-se la noi procedee tehnice şi la o mai mare specializare, prin împărţirea meseriilor în branşe mai numeroase.

Meşteşugarii încep să lucreze acum nu numai la comandă, ci mai ales pentru piaţa locală, regională sau chiar pentru export; astfel, meşteşugurile au un rol deosebit de important în formarea pieţii interne şi a comerţului intern şi extern.

Examinînd ştirile documentare, autorul înfăţişează ramurile mai însemnate ale meşteşugurilor orăşeneşti: (le amintesc succint, pentru a le relua mai pe larg cu prilejul analizei meşteşugurilor orăşeneşti din sec. XV—XVI: meseriile în legătură cu a) alimentaţia, b) îmbrăcămintea şi încălţămintea, c) locuinţa şi nevoile gospodăreşti, d) armurăritul şi turnătoria, e) aurăritul şi f) meserii diverse (p. 58—76).

Dezvoltarea meşteşugurilor transilvănene — arată autorul — a determinat în mod necesar apariţia breslelor. Breasla era o asociaţie alcătuită din persoane care lucrau în aceeaşi branşă sau în branşe înrudite şi care aveau ca scop apărarea împotriva jafului feu

dalilor, asigurarea producerii şi desfacerii obiectelor meşteşugăreşti şi ţinerea în frîu a calfelor. Ele au apărut atunci cînd dezvoltarea producţiei şi creşterea numărului meseriaşilor a pus problema concurenţei, iar lărgirea atelierului în care lucrau calfele şi ucenicii a necesitat ţinerea lor în supunere. De aceea şi breslele dintr-un oraş nu apar deodată pentru toate branşele, ci pe măsură ce producţia si numărul meseriaşilor din acea branşă ating un anumit nivel. Toate aceste condiţii pe care le arată autorul vădesc că breslele apar într-un anumit stadiu al dezvoltării oraşului. De aceea pare oarecum contradictorie afirmaţia autorului că «breslele meşteşugăresti apar simultan cu apariţia oraşelor» (p. 77). Dar chiar autorul arată mai departe că «naşterea breslelor de meşteşugari din . Transilvania trebuie socotită ca avînd loc în primele decenii ale veacului al XIV-lea» (p. 86), ceea ce nu corespunde cu naşterea oraşelor transilvănene, care a început din secolul al XIII-lea.

Supunînd criticii concepţiile istoriografiei burgheze cu privire la naşterea breslelor, care vedea originea «corporaţiilor» din Transilvania în anumite asociaţii religioase, autorul subliniază că breslele s-au născut mai întîi nu în centrele cu o intensă viaţă religioasă (Alba-Iulia, Oradea), ci în oraşele cu o producţie meşteşugărească mai dezvoltată (Sibiu, Cluj etc.). Primul nucleu al unei asociaţii profesionale meşteşugăreşti din Transilvania este documentat la Rimetea în 1.91. În secolul al XIV-lea este pomenită documentar existenţa şi organizarea a numeroase bresle (la Bistriţa şi Sibiu în 1367, la Cluj în 1369; la 1376 breslele din Sibiu, Sighişoara, Sebeş şi Orăştie îşi reînnoiesc statutele, înlocuindu-se vechile regulamente necorespunzătoare).

Aceste ştiri dovedesc ca breslele din Transilvania trebuie să se fi născut, după cum arată autorul, nu în preajma pomenirii lor, ci cu cel puţin cîteva decenii înainte, adică în primele decenii ale secolului al XIV-lea.

Socotesc că reorganizarea breslelor din 1376 ar trebui pusă în legătură nu numai cu sprijinul lui Ludovic cel Mare în acel moment (p. 86), ci mai ales în legătură cu noile condiţii economice obiective ale societăţii transilvănene, care cereau cu necesitate trecerea de la regulament de breaslă vechi, la altele noi, corespunzătoare condiţiile economico-sociale respective.

*

În capitolul III autorul arată că în secolele XV—XVI evoluţia meşteşugurilor orăşeneşti din Transilvania are loc în condiţiile economice ale lărgirii crescînde a pieţii interne. Aici dezvoltarea meşteşugurilor a fost favorizată şi de unele măsuri economice ale puterii centrale, care în lupta sa antifeudală se sprijinea pe oraşe (Sigismund de Luxemburg, Matei Corvin, Ştefan Báthory). Dezvoltarea ascendentă a meseriilor a fost însă frînată, după cum arată autorul, de desele năvăliri turceşti şi apoi austriace şi de anarhia politică de la sfîrşitul secolului al XV-lea şi din anii următori bătăliei de la Mohács (p. 94—95).

Socotesc însă că frîna principală a dezvoltării forţelor de producţie din cadrul meşteşugurilor erau relaţiile de producţie feudale, care prin exploatarea crescîndă a şerbilor făceau din ţărănimea secolelor XV—XVI o slabă clientelă pentru oraşe, în timp ce clasa feudală laică şi bisericească, prin numărul ei nu prea mare, nu putea suplini slaba putere de cumpărare a maselor populare.

În secolele XV—XVI dezvoltarea meşteşugurilor se caracterizează prin următoarele trăsături : apariţia unor noi branşe, perfecţionarea tehnicii, creşterea numărului meşteşugarilor şi a producţiei de mărfuri pentru o piaţă tot mai largă, apariţia lucrătorilor salariaţi permanenţi, intensificarea luptei dintre meşteri şi calfe, apariţia şi dezvoltarea unor noi meşteşuguri săteşti, pe care breslele orăşeneşti tind a le sugruma, naşterea primilor germeni ai manufacturilor (p. 97—98).

În secolele XV—XVI branşele meşteşugăreşti mai însemnate din oraşe sînt:

a) Meşteşugurile alimentare (măcelăritul, în legătură cu care se aminteşte o grevă a măcelarilor din Baia Mare din 1588, brutăritul, morăritul şi berăritul).

b) Meşteşugul pielăritului (tăbăcitul, blănăritul-cojocăritul, în legătură cu care sînt menţionate în secolul al XVI-lea unele uniuni interurbane pentru procurarea materiei prime şi o asociaţie a calfelor de blănari de la Cluj din 1560; cizmăritul, în legătură cu care se menţionează asociaţia calfelor de cizmari «Frăţia Sfîntului Ioan», cuprinzînd în 1484, 690 calfe din Transilvania şi 20—30 dinafară; şelăritul, curelăritul, mănuşăritul, trăistăritul).

c) Meşteşugul ţesătoriei-postăvăritului cuprindea mai multe operaţii prin care se îndeplineau succesiv diferitele etape ale procesului de producţie (scărmănatul lînei sau pieptănatul fuioarelor, torsul lînei sau fuioarelor, ţesutul lînei sau pînzei, piuatul, tunderea şi finisajul postavului, vopsitul postavului sau înălbitul pînzei). În legătură cu ţesătorii se menţionează existenţa unei asociaţii de calfe la Braşov în 1481.

d) Meşteşugul croitoriei, e) meşteşugul fierăriei (lăcătuşi, potcovari, cuţitari etc.), f) meşteşugul armurăritului şi turnătoriei,

în legătură cu care se pomenește și o asociație de ucenici la Brașov în 1593, g) meșteșugul lemnăritului, h) meșteșugul olăritului i) meșteșugul funăritului, j) meșteșugul zidăriei-pietrăritului, k) meșteșugul aurăritului, l) alte meșteșuguri (pălărieritul, sticlăritul, săpunăritul, lumînăritul, bărbieria, chirurgia etc.), m) meșteșugul fabricării hîrtiei și al tiparului.

Autorul socotește « morile » de hîrtie înființate la Brașov în 1546 și la Cluj în 1587, drept « manufacturi în germene », datorită procesului de producție, conducerii întreprinderii și rolului social al produsului; apariția lor sporadică nu atrage însă nașterea modului de producție capitalist în acea epocă (p. 227—229). Tiparul, apărut la Sibiu în 1529, la Brașov în 1533, la Cluj în 1550 etc., este, ca și morile de hîrtie, un indiciu al dezvoltării culturii în straturi mai largi.

Masivul capitol referitor la dezvoltarea meșteșugurilor orășenești din secolele XV—XVI, bazat pe o foarte bogată documentare, în bună parte inedită, înfățișează numeroase aspecte ale problemei, din care amintim cîteva mai caracteristice : răspîndirea meșteșugurilor în cuprinsul Transilvaniei, procedeele tehnice folosite și mai ales inovațiile aduse în branșa textilă (p. 142), în fierărie (p. 167—168), lemnărit (p. 182), ceasornicărie (p 216—217), descrierea unor obiecte de artă create de meșterii transilvăneni, luptele dintre branșele înrudite, pentru procurarea materiilor prime și desfacerea mărfii, atitudinea egoistă a corporațiilor față de meseriașii nebreslași, știri cu privire la : înființarea breslelor, a uniunilor interurbane de calfe și meșteri, desfășurarea unor greve, creșterea predominanței sociale a meșteșugarilor prin deținerea unor funcții municipale sau chiar prin innobilări, desfacerea mărfurilor pe piața locală și relatări cu privire la exportarea lor în Țara Romînească și Moldova etc. (p. 99 230).

Paralel cu meseriile din orașe au continuat să se dezvolte și meșteșugurile sătești, a căror evoluție din secolele XV—XVI este înfățișată în capitolul IV. Dezvoltarea lor, deși frînată de oraș, care caută să le îngrădească pentru a-și păstra monopolul economic, a urmat totuși o linie ascendentă, datorită creșterii nevoilor populației sătești. Numărul branșelor crește și în multe sate se organizează chiar bresle, mai ales în sud-estul Transilvaniei, unde satele săsești, de coloniști, își păstrează libertatea. Meșteșugurile documentate sînt mai ales în legătură cu necesitățile populației localnice, și anume : pielăritul (mai ales cizmari și cojocari), țesătoritul, postăvăritul, croitoritul, fierăritul, lemnăritul, olăritul, funăritul, zidăritul și altele mai puțin importante. Autorul arată că lipsa de documente referitoare la starea meșteșugurilor sătești poate fi suplinită în parte prin analizarea numelor de sate și familie, pomenite în izvoarele vremii și care pot da unele indicații asupra răspîndirii lor.

Cu privire la dezvoltarea meșteșugurilor sătești și orășenești din secolele XV—XVI, autorul trage în încheiere concluzia că ele trec printr-o fază de consolidare și avînt, caracterizată prin :

1. dezvoltarea tehnicii;

2. specializarea meșteșugurilor, concretizată prin împărțirea lor într-o serie de branșe noi și prin apariția unor meserii ca : sticlăritul, tiparul, fabricarea hîrtiei etc., ceea ce determină o creștere a numărului meseriașilor de la orașe și sate și a populației orășenești în general. Dezvoltarea crescîndă a meșteșugurilor a determinat o lărgire a producției de mărfuri, care a împins pe meșteșugar la producția pentru piață și a făcut tot mai necesar rolul negustorului; acesta înlătura treptat din procesul schimbului pe producătorul direct și uneori ajungea să și-l subordoneze. Dezvoltarea producției de mărfuri meșteșugărești a determinat, de asemenea, creșterea concurenței, care în condițiile îngustimii pieței locale a dus cu necesitate la politica economică a breslelor de : acaparare a pieții locale, limitarea producției, îngrădirea corporatistă, subordonarea meseriilor sătești de către cele orășenești, înlăturarea egoistă a meșterilor nebreslași, prohibirea importului de produse industriale străine pe piața locală etc.

În ceea ce privește rolul social al producției de mărfuri, autorul arată că ea a deservit feudalismul (p. 250). Socotesc însă că ideea este exprimată prea axiomatic, fără a arăta în ce constă, în condițiile istorice concrete ale Transilvaniei, deservirea feudalismului de către producția de mărfuri (posibilitatea feudalului de a se aproviziona cu produse meșteșugărești locale, de a-și desface produsele agricole ale domeniului său, care iau tot mai mult caracter de marfă prin existența unei piețe de desfacere, orașul, putința de a obține bani, cu ajutorul cărora să-și satisfacă toate nevoile etc.);

3. organizarea în bresle a aproape tuturor meșteșugurilor mai importante, diferențierea socială tot mai pronunțată între meșteșugarii bogați și săraci, apariția unei pături de lucrători salariați permanenți, înăsprirea luptei de clasă între meșteșugari și calfe, caracterul de castă al breslelor etc.

Dezvoltarea meșteșugurilor, transformările în producție și în baza economică au determinat — arată autorul — și unele aspecte noi în științele tehnice și în suprastructura și limba vremii : lucrări ardelene

cu privire la tehnica meşteşugărească, preocuparea meşteşugarilor de probleme de cultură, comunitatea de interese şi a felului de viaţă al oraşelor din Transilvania, răspîndirea limbilor populare în statutele de breaslă etc.

Ultimul capitol al lucrării — al cincilea — se încheie cu caracterizarea organizării în bresle a meşteşugurilor din Transilvania. După o caracterizare a breslelor — corporaţii de tip feudal, alcătuite din meşteri patroni şi constituite în vederea reglementării şi desfacerii produselor în interesul acestora şi pentru ţinerea în supunere a calfelor — autorul înfăţişează o serie de aspecte concrete din viaţa lor. În primul rînd se indică denumirile sub care apar breslele în izvoarele vremii (p. 263). După aceea, se înfăţişează într-un alt subcapitol etapele pe care trebuie să le parcurgă o persoană pentru a deveni membru al breslei: ucenicia şi călfia (p. 263—295).

Autorul dezvăluie greutăţile pe care le întîmpină candidatul la ucenicie, mai ales în secolele XV-XVI (origine de neam, religie, naştere din căsătorie legitimă, taxe mari), iar apoi viaţa grea din timpul uceniciei (stagiu îndelungat, 3—5 ani, exploatarea şi capriciile meşterului etc.).

Autorul înfăţişează apoi condiţiile de muncă ale calfei: salariu mic, restricţii în ceea ce priveşte părăsirea meşteşugului, ziua de lucru foarte lungă, pînă la 16 ore, rezolvarea părtinitoare de către breaslă a neînţelegerilor dintre meşter şi calfă în genere în favoarea meşterului; se dezvăluie apoi caracterul asociaţiilor obligatorii de calfe, documentate în a doua jumătate a secolului al XV-lea şi organizarea după modelul breslelor şi care ajung sub conducerea meşterilor, devenind un mijloc de supunere faţă de patroni. Se înfăţişează apoi o serie de aspecte din viaţa calfei: călătoria de perfecţionare după terminarea anilor de călfie şi prezentarea capodoperei pentru a putea ajunge la treapta de meşter, costul ei ridicat, la care se mai adaugă şi alte obligaţii, din ce în ce mai grele, sînt tot atîtea piedici puse în calea calfei doritoare de a deveni meşter-patron şi vădesc transformarea breslei într-o castă.

Înfăţişarea vieţii calfei se încheie cu numeroase şi interesante ştiri privitoare la lupta dintre calfe şi meşteri (p. 287—295). Combătînd afirmaţiile istoriografiei burgheze referitoare la relaţiile idilice dintre meşteri şi calfe, autorul arată că exploatarea ucenicilor şi calfelor, transformarea breslei într-o castă, greutatea tot mai mare pentru calfă de a deveni meşter şi tranformarea ei în salariat permanent, existenţa lucrătorilor zilieri etc., constituie cauzele fundamentale ale luptei de clasă dintre meşteri şi lucrători. Această luptă este concretizată prin boicot, greve, ca aceea a calfelor de aurari din Cluj în 1576, sau chiar prin lupta deschisă, ca răzvrătirea calfelor de aurari din Cluj din 1591, înfrîntă datorită sprijinirii meşterilor de către puterea politică locală.

Socotesc că era mai potrivit ca înfăţişarea luptei dintre calfe şi meşteri să fi fost inclusă în lucrare după subcapitolul: « Meşterii », deoarece cititorul ar fi putut urmări mai bine lupta dintre ei, în urma analizei intereselor şi atitudinii fiecărei categorii. Subcapitolul « Meşterii » înfăţişează baza materială a acestora, drepturile şi îndatoririle ce le au faţă de breaslă, oraş şi cumpărători; sînt pomeniţi de asemenea şi meşterii clandestini, nebreslaşi, urmăriţi de regulamentul breslei pentru concurenţa ce o fac membrilor corporaţiei.

Aspectele din viaţa breslei sînt înfăţişate în mai multe subcapitole. În capitolul « Conducerea breslei » se enumără organele de conducere (staroştii, « părintele calfelor », meşterii supraveghetori, sfatul meşterilor bătrîni, diacul, meşterul cel tînăr, meşterii de serviciu) cu atribuţiile, drepturile şi obligaţiile lor; în subcapitolul « Adunările breslei » se descrie desfăşurarea şi problemele care se dezbat în adunări; în subcapitolul « Averea breslei » se înfăţişează date referitoare la bunurile mobile şi imobile ale breslei, administrarea lor, veniturile şi cheltuielile corporaţiei, bilanţul ei financiar, în general excedentar etc.

De însemnătate teoretică sînt subcapitolele: « Constrîngerea breslaşă » şi « Funcţiile breslei ». Autorul arată că sistemul breslelor este întemeiat pe principiul constrîngerii, care se realizează prin aplicarea unor numeroase şi precise regulamente corporatiste, referitoare la: procurarea materiei prime, calitatea, producerea şi desfacerea obiectelor, înlăturarea concurenţei meşterilor nebreslaşi, crearea unor uniuni breslaşe interurbane pe măsura lărgirii pieţei etc. Explicaţia constrîngerii breslaşe, arată autorul, constă în caracterul închis al corporaţiilor şi în limitarea pieţei, datorită slabei puteri de cumpărare a maselor ţărăneşti şi numărului redus de orăşeni înstăriţi, feudali şi clerici (p. 319). Cu privire la explicarea de mai sus este necesară o precizare: caracterul protecţionist al politicii economice a breslelor are drept cauză principală îngustimea pieţei, deoarece caracterul închis al corporaţiilor este o urmare necesară a ei şi nu o cauză de sine stătătoare a protecţionismului corporatist.

De asemenea, socotesc că era necesar să se facă o mai evidentă precizare a caracterului obiectiv al legilor economice şi să se arate că politica economică a breslelor era

determinată în mod necesar de legile economice obiective, care acţionau în timpul orînduirii feudale şi pe care corporaţiile le-au înţeles, acţionînd în general conform cerinţelor lor.

Drept urmare şi breslesşi au admis regulamentele coorporatiste şi li s-au supus, deoarece ele erau necesare desfăşurării micii producţii meşteşugăreşti, în condiţiile unei pieţe limitate.

Funcţiile breslelor sînt împărtite în a) funcţia economică (asigurarea producţiei şi desfacerii mărfurilor, producerii în bune condiţii; p. 321—325); b) funcţia socială (organizare de petreceri, ajutoare pentru boală, înmormîntare, văduve, orfani etc., p. 325—327). Socotesc că aici ar fi trebuit inclusă funcţia socială esenţială a breslei: asigurarea menţinerii calfelor în exploatare şi supunere faţă de meşterul patron, cu ajutorul regulamentelor cu caracter de clasă ale breslelor; c) funcţia politică şi militară: lupta breslelor împotriva patriciatului feudal, în vederea cîştigării puterii politice în oraş şi a dominării consiliilor municipale de către elementele bogate din corporaţiile care duc o politică de clasă fiscală ş socială. Politica lor, determină însă mişcarea maselor populare orăşeneşti, care se ridică la Si hişoara în 1511, la Sibiu în 1556, la Floreşti în 1366, în 1437 şi 1514 (p. 327—335). Socotesc că funcţia militară a breslelor, de apărare a oraşului, trebuia tratată ca o funcţie aparte de cea politică, care are un conţinut mai larg şi deosebitor; *d*) funcţia religioasă: obligaţia de a participa la procesiuni, de a întreţine altarul breslei etc. (p. 335—337).

În concluzia referitoare la bresle, autorul subliniază că naşterea lor se datoreşte nevoii de a se apăra de feudali,de a înlătura concurenţa şi de a stăpîni piaţa locală.

Îngrijindu-se de producerea şi desfacerea mărfurilor, breslele asigurau reînnoirea procesului de producţie, dar apoi, în secolele XV-XVI îngrădirile lor cu tendinţe net anticapitaliste, deşi n-au reuşit să împiedice crearea unei diferenţieri sociale între bogaţi şi săraci, au avut totuşi ca rezultat oprirea sau frînarea reproducţiei pe o scară lărgită. Deşi aveau tendinţe antifeudale şi le era frică de concurenţa meşteşugarilor iobagi, breslele au împiedicat venirea acestora la oraş şi deci eliberarea lor din starea de aservire mai ales în secolele XV-XVI, contribuind astfel la menţinerea iobăgiei.

În încheierea lucrării, autorul arată, prea succint în raport cu importanţa subiectului, că datorită predominării relaţiilor feudale, producţia de mărfuri din timpul feudalismului nu a dus la o producţie de mărfuri de tip capitalist decît mai tîrziu (p. 342).

Lucrarea: Meşteşugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea este alcătuită metodic, problemele sînt prezentate în chip clar, stilul este curgător, iar pe alocuri, mai ales în capitolul privind viaţa breslelor atrăgător, plastic şi pitoresc.

Cele 48 de reproduceri fotografice, alese cu îngrijire şi bine executate tehnic, ilustrează sugestiv nivelul de dezvoltare al meşteşugurilor şi produselor lor.

Lista bibliografică, indicele şi mai ales glosarul de termeni sînt de un real folos, nu numai pentru publicul larg, ci şi pentru specialişti, cărora le este înlesnită munca de cercetare sau de verificare.

R. Manolescu

«*COMUNICĂRI ŞI ARTICOLE DE ISTORIE*»

Bucureşti, 1955, 111 p. Societatea de ştiinţe istorice şi filologice — Secţia istorie —

Unul din aspectele revoluţiei culturale din ţara noastră a fost înfiinţarea societăţilor ştiinţifice pentru profesori şi studenţi, în scopul lărgirii cercului cercetătorilor în diferite domenii ale ştiinţei şi literaturii. În iunie 1949 au fost puse bazele Societăţii de ştiinţe istorice, filologice şi folclor care la adunarea generală din 1954 a devenit Societate de ştiinţe istorice şi filologice. Filialele societăţii din 27 oraşe ale ţării au depus o rodnică activitate prin comunicări şi referate îmbrăţişînd cele mai variate probleme ale istoriei şi filologiei. Lucrările membrilor societăţii s-au remarcat prin folosirea materialelor documentare din arhivele locale şi prin aplicarea teoriei marxist—leniniste.

În Statutul societăţii s-a prevăzut de la început editarea de reviste şi publicaţii de specialitate în scopul punerii la dispoziţia maselor largi a cuceririlor istoriografiei şi filologiei noi, pe de o parte şi pe de altă parte pentru stimularea şi încurajarea muncii de cercetare a membrilor societăţii. Conducerea Societăţii a procedat încă din 1950 la întocmirea unei tematici şi la strîngerea lucrărilor ce urmau să fie publicate. Din motive pe deplin justificate, problema înfiinţării unui asemenea periodic a întîmpinat unele greutăţi pînă cînd în prezent Societatea a reuşit să tipărească prezenta culegere de «Comunicări şi articole de istorie» cu care se face începutul unei serii de noi publicaţii în domeniul istoriografiei R.P.R.

Prezentul volum începe cu articolul redacţional intitulat «Către cititori» (pag. 3—4) în care se explică pe scurt scopul aces-

tei publicaţii precum şi programul de viitor al Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice în munca pentru « cunoaşterea trecutului poporului nostru, a limbii şi literaturii lui ». Urmează apoi cele şapte comunicări şi articole în care sînt dezbătute probleme din cele mai interesante şi variate: istorie locală, istorie economică, istorie socială, etc.

Primul articol, al lui Dan Berindei, este intitulat « Oraşul Bucureşti în veacurile XIV, XV, şi XVI » (p. 5—16). De la început se vede că autorul şi-a propus ca pe mărturiile documentelor publicate de Academia R.P.R. (sec. XIV—XVI, seria A şi B), pe baza rezultatelor ultimelor săpături arheologice şi folosind datele din jurnalele călătorilor străini, să reconstituie viaţa şi activitatea oraşului Bucureşti în primele sale trei veacuri de existenţă. Dan Berindei pune în discuţie vechea problemă a cetăţii Dîmboviţa pe care unii cercetători o identifică cu prima aşezare feudală a oraşului Bucureşti (p. 5—6), precum şi problema vetrei oraşului. Chestiunea stabilirii capitalei Ţării Romîne ti la Bucureşti este privită prin prisma luptei poporului nostru împotriva jugului otoman şi în legătură cu procesul de fărîmiţare feudală. Autorul pune de asemenea în discuţie întinderea oraşului pe ambele maluri ale rîului Dîmboviţa precum şi stabilirea centrului politic şi economic pînă în secolul al XVI-lea. Prin citate din jurnalele de călătorie ale lui Lescalopier, Sivori, Bongars se încearcă să se reconstituie aspectul fizic al oraşului. În acelaşi timp se acordă un le rînduri problemei organizării socia e, economice şi administrative a oraşului Bucureşti.

Articolul lui Dan Berindei apare în preajma aniversării a 500 de ani de la stabilirea capitalei patriei noastre în oraşul Bucureşti, şi constituie prin aceasta o interesantă evocare. Era totuşi necesar ca în problema genezei oraşului Bucureşti să se stabilească atitudinea faţă de oraş a feudalului ca senior al oraşului — în cazul nostru a domniei — precum şi pe baza unei schiţe sumare, un contur probabil al ţarinei tîrgului în funcţie de limitele actuale ale oraşului nostru.

Tov. S. Vianu pune în discuţie din punct de vedere teoretic, o problemă referitoare la caracterul relaţiilor de producţie din primele întreprinderi industriale din ţările romîne la sfîrşitul secolului al XVIII-lea (pag. 17—28). Autorul, sprijinit pe temeinice cunoştinţe teoretice în domeniul teoriei capitalismului (folosind din plin tezele marxiste din « Capitalul », vol. I şi cele leniniste din « Dezvoltarea capitalismului în Rusia »), analizează documentele publicate de istoricul burghez V.A. Urechea în Istoria Romînilor (vol. I, II, V, VIII, XI) pentru a stabili caracterul relaţiilor de producţie şi al producţiei din manufacturile înfiinţate la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, precum şi rolul lor în dezvoltarea economiei ţării. Se studiază astfel: forţa de muncă (p. 19—20) condiţia juridică a muncitorilor (p. 22), formele feudale ale recrutării forţei de muncă (p. 22), proprietatea asupra mijloacelor de producţie (p. 23—24), relaţiile de producţie (p. 24—25), formele luptei de clasă (p. 26) şi uneltele de producţie (p. 27—28). În concluzie, autorul arată că în manufacturile dela sfîrşitul secolului al XVIII-lea, în Moldova şi Ţara Romînească, « au predominat relaţiile feudale » (p. 28).

Problema ridicată de S. Vianu, foarte interesantă, a fost pusă în discuţie încă de acum cîţiva ani în revista « Studii » (vezi « Studii » 1952, III, p. 86—106) şi în prezent ea este încă departe de a fi rezolvată. Din punct de vedere teoretic, autorul rezolvă unele probleme, dar în lipsă de noi materiale documentare şi mai complete decît cele care sînt pînă acum cunoscute, ele nu pot fi în întregime verificate şi deci acceptate. Aşa de pildă, în titlu autorul se referă la întreprinderile industriale din Ţările Romîne (adică din Ţara Romînească şi Moldova) însă în text sînt interpretate numai documentele referitoare la manufactura de postav de la Pociovalişte. Numai pe baza acestor documente nu este posibil în prezent să se facă generalizări pentru stabilirea rolului şi caracterului *tuturor* întreprinderilor manufacturiere din ţara noastră în epoca amintită.

Lucrarea acad. Andrei Oţetea « Casa de comerţ Hagi Constantin Pop din Sibiu şi rolul ei în dezvoltarea comerţului din Ţara Romînească » (p. 29—44) este de fapt, un fragment dintr-o lucrare mai mare prezentată la Sesiunea Academiei R.P.R., Secţia VIII-a, în iulie 1955, intitulată « Dezvoltarea comerţului în Ţara Romînească în anii 1774—1821 ».

Autorul studiază pe baza unor documente publicate de Z. Furnică şi altele aflate în Arhivele Bibliotecii Acad. R.P.R. din Bucureşti, unele probleme legate de activitatea acestei case de comerţ pe o perioadă de mai bine de o jumătate de secol (1768—1828). Iată care sînt aceste probleme: originea şi dezvoltarea casei Const. Pop (p. 29—33), exportul făcut de această casă cu produsele din Ţara Romînească (p. 33—36), importul cu produse străine (p. 36—37), comisioanele sau importul la comandă (p. 37—39) comerţul de bani (p. 39—41) şi instrucţiunea negustorilor (p. 42—43).

Lucrarea tov. acad. Andrei Oţetea ridică probleme destul de interesante ca: 1) Cunoaşterea dezvoltării comerţului Ţării Romîneşti cu Transilvania prin intermediul casei de comerţ amintite; 2) Procesul de

atragere al unei părţi din boierime în operaţiile comerciale ; 3) Cunoaşterea produselor naturale şi meşteşugăreşti ale Ţării. Romîneşti intrate în circuitul comercial.

Cum de altfel s-a afirmat şi în discuţiile care s-au desfăşurat în cadrul Sesiunii Academiei (iulie 1955), lucrarea are şi unele lipsuri de ordin teoretic care fac pe unii cercetători să accepte concluziile autorului cu unele rezerve, de exemplu: rolul capitalului comercial în procesul descompunerii relaţiilor feudale. De asemenea, în lucrare nu se arată procesul de dezvoltare al vieţii interne prin intermediul căreia casa de comerţ Hagi Constantin Pop punea în circulaţie unele produse naturale şi meşteşugăreşti amintite la capitolul import sau export. Cu toate acestea, comunicarea tov. acad. Andrei Oţetea contribuie la completarea unor probleme legate de dezvoltarea comerţului în ţara noastră acum 150 de ani.

Un aspect puţin cunoscut din desfăşurarea revoluţiei din 1848 în Ţara Romînească prezintă tov. I. Popescu-Cilieni în comunicarea sa intitulată « Participarea unor profesori olteni la revoluţia din 1848 » (p. 45—58). Autorul scoate la lumină din dosarele prefecturii Dolj, aflate la Arhivele Statului din Craiova, o seamă de documente care oglindesc prin conţinutul lor, frămîntările din rîndul profesorilor şi învăţătorilor olteni în vara anului revoluţionar 1848. Totodată este înfăţişată starea înapoiată a şcolilor săteşti şi de la oraşe în preajma revoluţiei, precum şi samavolniciile la care erau supuse cadrele didactice din partea organelor administrative.

Comunicarea lu I. Popescu-Cilieni prezintă date biografice asupra unor reprezentanţi înaintaţi ai cadrelor didactice din Oltenia, care prin activitatea lor au contribuit la răspîndirea ideilor revoluţionare ale burgheziei şi la mobilizarea maselor populare. Astfel, apar figurile lui: Ion Maiorescu, Gr. Mihăiescu, Ion Panaitescu, Vasile Puianu, Const. Codrescu şi Gh. Călinescu. În contradicţie cu uneltirile trădătorilor vînduţi reacţiunii, activitatea acestor învăţători şi profesori revoluţionari scoate în evidenţă rolul pe care l-a avut clubul revoluţionar craiovean în vara anului 1848, în răspîndirea şi aplicarea articolelor « Proclamaţiei de la Izlaz ».

Prin interpretarea acestor documente inedite, autorul contribuie la completarea materialului documentar cu privire la anul revoluţionar 1848 în ţara noastră. Totodată se pune în lumină activitatea unor reprezentanţi ai micii burghezii pe care istoriografia burgheză i-a ignorat. Pentru aceasta este necesar de menţionat citatul din porunca Prefecturii de Dolj din 4 noiembrie 1848 (p. 51), care confirmă rolul important avut de unii învăţători în mobilizarea maselor la lupta revoluţionară.

Deşi în comunicarea tov. I. Popescu Cilieni nu se scoate îndeajuns în evidenţă *cauza* eşuării luptei duse de învăţători şi profesori pentru mobilizarea maselor populare în jurul burgheziei din Oltenia, totuşi prin felul în care au fost prezentate noile documente, reiese că în faţa istoricilor revoluţiei de la 1848 stă sarcina cercetării arhivelor regionale şi raionale pentru stabilirea activităţii unor reprezentanţi ai micii burghezii (cadrele didactice) în timpul revoluţiei, şi în celelalte regiuni ale ţării.

O problemă, larg dezbătută în şedinţele Institutului de istorie al Academiei R.P.R. şi în colectivul de la catedra de istorie R.P.R. de la Facultatea de istorie de pe lîngă Universitatea C. I. Parhon-Bucureşti, este problema instaurării relaţiilor capitaliste în agricultură. Tov. V. Maciu în articolul intitulat: « Caracterul legiuirilor agrare din Romînia din deceniile 6 şi 7 ale secolului XIX (p. 59—79), reia această problemă. analizînd faptele istorice din perioada 1848 1866 cînd se legalizează coaliţia burgheziei cu moşierimea.

Autorul face o amănunţită analiză a intereselor clasei dominante şi a diferitelor ei pături din ţara noastră în lupta pentru transformarea proprietăţii funciare feudale în proprietate funciară capitalistă. Articolul are patru părţi. În prima parte (p. 59—63) se prezintă problema din punct de vedere teoretic, pe toată întinderea perioadei de la 1848 la 1866. În partea a doua (p. 63—67) se prezintă perioada de la 1849 la 1851 şi se studiază în mod amănunţit « legiuirile » guvernelor din Ţara Romînească şi Moldova cu privire la problema ţărănească. În partea a treia (1867—1877), autorul analizează evenimentele istorice din anii 1851—1861 după care s-a ajuns la legea rurală (1864). În partea a patra (p. 77—79) se arată felul *cum* s-au aplicat prevederile legii rurale. În încheiere tov. V. Maciu ajunge la concluzia că legea rurală dn 1864 a confirmat existenţa unor condiţii care permiteau instaurarea capitalismului în agricultură, în Romînia, poziţie acceptată pînă în prezent de istoricii acestei probleme. Valoarea acestui articol ar fi şi mai mare dacă din punctul de vedere al formei, autorul ar fi folosit o frază mai puţin încărcată cu amănunte. Articolele şi comunicările de faţă se adresează unor mase mai largi faţă de care avem obligaţia să prezentăm materialul la un nivel corespunzător.

Un articol care prezintă « Lupta pentru înfiinţarea unui partid social-democrat muncitoresc în Romînia » în anii 1889—1892 este semnat de Gh. Haupt (p. 80—99).

Problemele ridicate de autor sînt interesante şi merită toata atenţia cercetătorilor

istorici. Fără a se face o analiză amănunțită a condițiilor economice interne din perioada amintită, autorul își concentrează atenția mai mult asupra luptei clasei muncitoare din Romînia pentru ridicarea nivelului teoretic și ideologic, pentru smulgerea de revendicări din mîna burgheziei, pentru răspîndirea marxismului în rîndurile muncitorilor etc. Se arată apoi, condițiile înființării clubului muncitorilor din București (1890) și în alte orașe ale țării (1891) ca și activitatea acestora pentru transformarea clasei muncitoare dintr-o clasă în sine într-o clasă pentru sine (p. 81) și încadrarea ei în lupta proletariatului internațional.

În continuare autorul demască piedicile puse de elementele trădătoare ale burgheziei liberale care se strecuraseră în mișcarea muncitorească și arată activitatea cluburilor muncitorilor care reușesc să organizeze și să conducă greve și manifestații numeroase împotriva patronilor. Această activitate se transformă în 1892 într-o largă mișcare de mase care reclamă tot mai mult organizarea pe scară națională a muncitorilor într-un partid. Tov. Gh. Haupt prezintă evenimentele pînă în ajunul convocării Congresului socialist romîn în urma căruia se va înființa P.S.D.M.R. (1893). Fragmentul prezentat care face parte dintr-o monografie mult mai întinsă, reprezintă o reală contribuție la cunoașterea frămîntărilor și luptei clasei muncitoare din Romînia în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea.

Ultimul articol se referă la evenimente mult mai apropiate de vremurile noastre, și anume la lupta P.C.R. și a celorlalte forțe democratice pentru realizarea lozincii « Totul pentru front, totul pentru victorie » și pentru reconstrucția economică a țării, după actul istoric de la 23 August 1944.

Autorul (Tr. Lungu) încearcă pe baza unor documente provenite din arhivele locale din diferite orașe ale țării (București, Constanța, Arad, Oradea) să stabilească rolul conducător al P.C.R. în lupta pentru zdrobirea resturilor reacționare ale burgheziei și moșierimii în perioada de la 23 August 1944 pînă la 26 februarie 1945. O atenție deosebită se acordă demascării uneltirilor reacțiunii pentru sabotarea îndeplinirii convenției de armistițiu, atît în ceea ce privește continuarea războiului antihitlerist, cît și în ceea ce privește reconstrucția economică a țării.

Pe baza documentelor amintite autorul reușește să prezinte lupta organizată dusă de muncitori îndrumați și conduși de partid pentru refacerea comunicațiilor, pentru instituirea controlului maselor în întreprinderi, înainte și după alungarea patronilor, pentru mărirea producției etc., acțiuni care au avut drept rezultat mobilizarea maselor populare la sprijinirea frontului. În încheiere, se confirmă victoria acestei lupte îndîrjite dusă de partid prin arătarea succeselor militare obținute de poporul nostru alături de glorioasa armată sovietică pe frontul antihitlerist, pînă la eliberarea completă a teritoriului Romîniei.

Articolul tov. Traian Lungu reprezintă un nou succes al tinerilor noștri cercetători care prin aplicarea în mod creator a învățăturii marxist-leniniste, dezvăluie aspecte puțin cunoscute din lupta poporului nostru pentru o viață mai bună, pentru pace și socialism.

Primul volum al « Culegerii » Societății de științe istorice și filologice, prin materialele prezentate, confirmă rodnica activitate a membrilor societății care prin munca lor științifică se străduiesc să completeze în același timp și unele din lipsurile manualului de istorie a R.P.R. Condițiile grafice în care a fost publicată « Culegerea » sînt mulțumitoare. Singurul lucru care mai lipsește volumului este o mică erată care să cuprindă printre altele următoarele: la pagina 54 lipsește trimiterea 43; la pagina 62, trimiterea 7 este defectuoasă; la pagina 68 în subsol să se scrie 1949 în loc de 1849; la pagina 78 Sigmaringen în loc de Si maringen: la pagina 79, 1888 în loc de 1883 și la pagina 82, în subsol să se scrie Contemporanul în loc de Contemporanu.

C. Ș.

DOUĂ CĂRȚI RECENTE DE ISTORIA MEDICINII:

Prof. V. BOLOGA (sub. red.), Contribuții la istoria medicinii în R. P. R.

Ed. Medicală, București, 1955, 392 p.

S. IZSÁK, Aspecte din trecutul medicinii romînești

Ed. Acad. R. P. R., București, 1954, 134 p.

Istoriografia noastră medicală s-a îmbogățit în ultima vreme cu o serie de lucrări, între care publicațiile colectivului medico-istoricilor din Cluj ocupă un loc însemnat. Aceste lucrări reprezintă o mărturie grăitoare a dezvoltării pe care a luat-o studierea trecutului ocrotirii sănătății în patria noastră, cît și a nivelului științific atins de cercetările în acest domeniu.

Bibliografia istoriei medicinii noastre este vastă: I. Felix, G. Z. Petrescu, J. Pataki, P. Samarian, V. Gomoiu și mulți alții s-au

străduit să pună în lumină anumite aspecte din evoluția concepțiilor și a instituțiilor medicale din Romînia. Nesituîndu-se însă pe pozițiile materialismului istoric, acești cercetători cel mai adesea au fost incapabili să ofere o explicație corectă și științifică a evenimentelor pe care le-au înfățișat. În scrierile lor, dezvoltarea medicinii apărea ruptă de întreaga sa condiționare social-economică, fiind privită, în general, ca o creație arbitrară a cîtorva personalități științifice excepționale. Tocmai fiindcă priveau trecutul ca o îngrămădire haotică de evenimente, acești istorici își orientau de obicei investigațiile către acumularea de amănunte biografice, indiferent dacă ele aveau sau nu o semnificație. Astfel, multe din publicațiile lor nu constituie decît înșiruiri de fragmente de documente sau colaționări mi āloase de fișe cronologice și bio-bibliografice. Pe de altă parte, datorită influenței ideologiei reacționare, atunci dominante, vechii istorici ai medicinii lunecau ușor pe panta, denaturărilor șovine mistice, cosmopolite, cînd încercau să analizeze și să tragă unele concluzii generale din faptele expuse.

Trebuie subliniat că, dintre medico-istoricii cu o activitate mai îndelungată, profesorului V. Bologa, de-a lungul unei munci didactice și de cercetare de mai bine de 30 de ani, i-au fost străine asemenea manifestări reacționare. Într-o epocă în care oficialitatea încuraja ieșirile naționaliste, el a acordat o atenție deosebită studierii legăturilor medicale romîno-maghiare, cît și contribuției medicinii rusești, la începuturile organizării sanitare a Principatelor Romîne. Luptînd perseverent cu greutățile materiale datorite indiferenței regimului burghezo-moșieresc față de propășirea științei, profesorul Bologa a reușit să creeze pe lîngă Facultatea de medicină din Cluj un institut de istoria medicinii, dotat cu o bogată bibliotecă și cu un material prețios de muzeu și să trezească în studenți interesul pentru trecutul medical al patriei.

Eliberarea țării noastre și instaurarea regimului democrat popular au deschis largi perspective și pentru dezvoltarea cercetărilor de istorie a medicinii. De unde pînă în 1948 această disciplină nu se preda decît la facultatea din Cluj, prin reforma învățămîntului superior s-au înființat catedre corespunzătoare la toate institutele medicale. Centrului de organizare a ocrotirii sănătății i-a fost alăturată o secție de studii medico-istorice. La Sibiu și la Cluj s-au deschis expoziții permanente cu material muzeal medico-farmaceutic. Trebuie însă accentuat cu deosebire asupra succeselor obținute în ceea ce privește ridicarea nivelului general al istoriografiei noastre medicale, datorită străduinței cercetătorilor de a-și însuși și a aplica principiile marxism-leninismului.

Culegerea de articole « Contribuții la istoria medicinii în R.P.R. », alcătuită de colectivul clujean condus de prof. V. Bologa, ca și studiile înmănunchiate de dr. S. Izsák în volumul « Aspecte din trecutul medicinii romînești » sînt o expresie a preocupărilor actuale ale cercetătorilor din acest domeniu. În prefața primei culegeri, autorii arată că obiectivele lor principale au fost:

« 1. Evidențierea unor momente și fapte din trecutul nostru medical, privite în lumina materialismului istoric.

2. Dezvăluirea — în măsura posibilităților de documentare, încă lacunare, ce ne stau actualmente la dispoziție — a luptei dintre concepția idealistă și materialistă în gîndirea medicală, luptă care a dus la izbînda concepției materialiste.

3. Încercarea de a încadra figurile care au ilustrat trecutul nostru medical în evoluția societății, culturii și medicinii noastre.

4. Completarea unor lacune în cunoașterea de pînă acum a evoluției medicinii în patria noastră cu date noi, pe baza materialelor descoperite și cercetate în ultimul timp.

5. Încercarea de a sublinia în cadrul evoluției medicinii noastre faptele, tendințele și realizările progresiste, evidențiind acele personalități ale vieții noastre medicale care au făcut un pas înainte, fiind călăuzite de o concepție materialistă ».

Cele două culegeri se remarcă în primul rînd prin preocuparea autorilor de a aborda probleme de actualitate și sectoare neglijate sau ocolite de istoriografii burghezi: evidenți rea contribuției originale a savanților noștri la progresul științelor medicale, punerea în valoare a figurilor înaintate ale medicinii romîne, studiul relațiilor pe tărîm medical dintre naționalitățile ce conlocuiesc în țara noastră. Totodată, poate fi menționată și grija ca la elaborarea articolelor să fie antrenați și cercetători din afara grupului de medico-istorici din Cluj.

Volumul de « Contribuții » se deschide prin studiul de sinteză « Aspecte din trecutul medical al patriei noastre de la comuna primitivă pînă la clasicii medicinii romînești », semnat de V. Bologa și S. Izsák. Aceasta reprezintă, de fapt, prima încercare de a oferi o schiță a dezvoltării ocrotirii sănătății în patria noastră, începînd din cele mai vechi timpuri și pînă în preajma epocii actuale. Autorii prezintă unele concluzii asupra nivelului cunoștințelor medicale ale populațiilor de pe teritoriul țării noastre dinainte de apariția diferențierilor de clasă, concluzii trase pe baza cercetărilor arheologice, în special prin studiul craniilor trepanate

12 — c. 1534

găsite în mormintele străvechi. Sînt apoi menționate mărturiile elogioase ale autorilor antici referitor la nivelul medicinii empirice daco-getice, cît și unele date asupra vieții medicale în Dacia în timpul stăpînirii romane. Subliniind adînca înrîurire pe care vechea etnoiatrie slavă a exercitat-o asupra medicinii populare romînești, autorii semnalează necesitatea extinderii cercetărilor în această direcție. Prezentarea medicinii în orînduirea feudală insistă asupra bolnițelor mănăstirești și a începuturilor medicinii laice, mai ales în orașele din Transilvania. După aceasta, este amintit rolul pozitiv pe care l-a jucat Regulamentul Organic în organizarea sanitară a principatelor dunărene.

În a doua parte a articolului sînt caracterizate principalele figuri medicale, care s-au remarcat de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă la începutul celui de al XX-lea, atît pe tărîm organizatoric, cît și pe cel al activității științifice. Ultimele paragrafe conțin o prezentare succintă a relațiilor medicale romîno-ruse pînă la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

Studiul următor, datorit tot prof. Bologa și Izsák, are de asemenea un caracter sintetic, tratînd despre «Medicina în Ardeal în timpul orînduirii feudale». După ce înfățișează diferite aspecte ale medicinii călugărești, autorii analizează dezvoltarea instituției «physicului» orășenesc, care încă din secolul al XV-lea poate fi întîlnită în cetățile Transilvaniei. Sînt apoi prezentați cîțiva vestiți medici transilvăneni, sași, maghiari și romîni, care s-au evidențiat mai cu seamă prin activitatea lor publicistică, așa cum au fost P. Kyr, Th. Jordanus, Fr. Pariz Pápai, S. Köleséri, I. Molnár Piuariu, Fr. Nyulas, P. Vasici etc. Autorii expun principalele măsuri sanitare adoptate în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a celui de al XIX-lea, cît și etapele dezvoltării medicinii în Transilvania, începînd cu școala medico-chirurgicală înființată la Cluj în 1775, de altfel prima instituție de acest fel din țara noastră.

Este de observat că sub influența șovinismului cultivat de burghezie, cei mai mulți medico-istorici din trecut limitau cîmpul lor de investigație doar la propriul lor grup național, ferindu-se să amintească despre conlucrarea dintre oamenii de știință de diferite naționalități. Un merit deosebit al lucrării asupra medicinii în Transilvania în timpul orînduirii feudale este tocmai punerea sistematică în evidență a relațiilor statornicite între cei mai buni medici romîni, unguri și sași.

O parte specială a culegerii de articole prezintă date noi cu privire la legăturile medicale romîno-ruse. Acest domeniu constituie o preocupare mai veche a catedrei de istorie a medicinii de la Cluj. Între cele două războaie mondiale s-au susținut acolo, sub îndrumarea profesorului Bologa, teze de doctorat cu asemenea subiecte, iar în 1952 colectivul catedrei a publicat un volum consacrat relațiilor romîno-ruse. [1]

De data aceasta, ne sînt înfățișate alte trei momente de contact între reprezentanții medicinii ruse și ai celei romîne. În articolul «O lucrare rusă din 1816 despre bolile dominante în Moldova și Muntenia» de V. Bologa, A. Simplăceanu și S. Izsák, sînt relatate notațiile medicului militar rus Volfanger asupra traiului populației și aspectelor epidemiologice din principate. Despre activitatea în țara noastră a medicului Cristian Vit, consilier al lui Kiselev în problemele sanitare și autor al unei cărți foarte apreciate asupra «molimei valahice» scriu un articol V. Manoliu și V. Simonetti. Lucrarea «Călătoria de studii a profesorului bucureștean Zaharia Petrescu și a igienistului transilvănean Aladár Rozsahegyi cu prilejul epidemiei de ciumă din Astrahan (1879)» de St. Metz și V. Bologa cuprinde date din care reiese interesul savanților noștri pentru realizările medicinii ruse.

Alte două articole se ocupă de activitatea serviciului sanitar în războiul din 1877—1878: «Fapte de vrednicie ale medicilor și sanitarilor romîni în războiul din 1877—1878» de V. Bologa și T. Ghițan și «Contribuția Transilvaniei și a Banatului la alinarea suferințelor răniților din războiul pentru independență» de V. Manoliu. Spiritul de jertfă, arătat cu acest prilej de corpul sanitar, dovedește caracterul popular al luptei pentru deplina eliberare a Romîniei de sub jugul otoman.

Prelucrînd datele prezentate de istoricii sași, T. Ghițan descrie ciuma care a bîntuit la Bistrița și în regiunile vecine în anii 1602-1603.

Studiul lui V. Manoliu, V. Simonetti și El. Barbu despre Ștefan Vasile Episcopescu și cel al academicianului Em. Pop despre doctorul Pavel Vasici-Ungureanu izbutesc să înfățișeze viața și opera a doi dintre cei mai valoroși precursori ai medicinii noastre științifice, ale căror tipărituri prezintă o mare importanță în procesul de cristalizare a terminologiei romînești de specialitate. O atenție deosebită este dată activității de popularizator al cunoștințelor științifice desfășurată cu consecvență timp de decenii de către Vasici, primul adept convins al darwinismului în țara noastră. Trebuie menționată și bogata bibliografie care însoțește acest ultim articol.

[1] Contribuții la studiul legăturilor medicale romîno-ruse. Editura de stat pentru literatură științifică, București, 1952, 105 pag.

S. Izsák tratează despre activitatea lui V. Babeş la Budapesta, înainte de mutarea sa la Bucureşti, în interesantul articol « Victor Babeş şi ştiinţa medicală maghiară », insistînd asupra rolului tînărului savant romîn la demascarea ruşinoasei provocări antisemite cu prilejul procesului de la Tisza-Eszlar (1882—1883).

Tot S. Izsák publică studiul « Prioritatea medicului romîn Ioan Vercescu faţă de Whitehead », scoţînd la iveală un procedeu operator original aplicat pentru prima dată de compatriotul nostru, în 1868, la un spital din Craiova.

Culegerea se încheie cu articolul lui V. Manoliu « De la şcoala de moşire la spitalul unificat de ginecologie şi obstetrică din Iaşi », în care sînt schiţate etapele dezvoltării obstetricii şi pediatriei în Moldova.

Volumul « Aspecte din trecutul medicinii romîneşti » al doctorului S. Izsák cuprinde cîteva studii înrudite prin tematica lor cu cele din prima culegere. Astfel, comunicarea « Prioritatea lui Victor Babeş în punerea bazelor experimentale şi teoretice ale seroterapiei » reactualizează polemica desfăşurată acum 60 de ani cu privire la întîietatea lui Babeş faţă de bacteriologul german Emil Behring în aplicarea imunităţii pasive. Autorul aduce numeroase mărturii ale savanţilor romîni şi străini, care dovedesc meritele marelui savant V. Babeş.

Personalitatea multilaterală a lui Nicolae Kretzulescu, medic, profesor şi om politic cu idei democrate, este înfăţişată într-un studiu în care se insistă asupra şcolii de mică chirurgie, înfiinţată de el în 1842 pe lîngă Spitalul Colţea, această şcoală fiind prima instituţie de învăţămînt medical în limba romînă. În continuare, este analizată atitudinea lui Kretzulescu în timpul revoluţiei din 1848 şi ca ministru sub Alexandru Ioan Cuza.

Prezentînd « Cîteva date privitoare la relaţiile medicale romîno-ruse în timpul războiului din 1877—1878 », S. Izsák întregeşte, mai ales pe baza lucrării publicate de Titus Meyer, cercetările întreprinse în aceeaşi temă de colectivul catedrei de istoria medicinii din Bucureşti. Articolul « Întărirea legăturilor medicale romîno-ruse cu ocazia Congresului internaţional de medicină dela Moscova din 1897 » relatează despre ecourile pe care le-a avut în ţara noastră această memorabilă reuniune ştiinţifică, care a dat prilej unui număr de medici şi farmacişti de vază din Romînia să ia cunoştinţă de succesele medicinii ruse.

Relaţiilor romîno-maghiare le sînt consacrate două articole, unul referitor la dr. Josa Oroszhegyi-Szábo (1822—1870), iar celălalt la dr. Ludovic Fialla (1831—1911), amîndoi fiind în activitatea practică şi în scrierile lor militanţi sinceri pentru apropierea dintre cele două popoare, Fialla petrecîndu-şi de altfel cea mai mare parte a vieţii la Bucureşti şi participînd la războiul de independenţă.

Din această simplă enumerare a problemelor tratate în cele două volume recent publicate, reiese caracterul cuprinzător al preocupărilor colectivului de la Cluj, care şi-a luat sarcina grea şi plină de răspundere a reconsiderării unora dintre capitolele cele mai importante din istoria medicinii romîneşti.

Interesul acestor două volume creşte şi datorită celor aproape 150 ilustraţii, judicios alese şi multe din ele publicate pentru prima oară cu această ocazie.

Deşi autorii atrag atenţia în introducerea primei culegeri recenzate (Contribuţii la istoria medicinii în R.P.R., sub redacţia prof. Bologa) că lucrarea nu trebuie considerată ca o scriere completă şi unitară, ca un manual, ci mai mult ca o schiţă a cîtorva aspecte semnificative din trecutul nostru medical, nu se poate trece cu vederea asupra unor deficienţe care, într-o măsură sau alta, apar în diversele articole. Este evidentă străduinţa autorilor de a cerceta istoria medicinii de pe poziţiile marxism leninismului, dar, aşa cum se recunoaşte şi în introducerea amintită, ei « n-au reuşit aceasta în mod consecvent, chiar şi după ultima prelucrare a manuscrisului ».

Principala lipsă a celor mai multe dintre studii, mai ales din volumul în elaborare colectivă, constă în faptul că legătura între evoluţia medicinii şi transformările produse în cadrul social-economic nu apare totdeauna cu claritate. Cu rare excepţii, determinismul social al activităţii figurilor medicale proeminente este insuficient pus în evidenţă, astfel că adesea ele apar ca nişte personaje izolate de epoca lor, acţionînd în afara frămîntărilor epocii. Această lipsă a fost în mare parte înlăturată în cartea lui S. Izsák.

Trebuie arătat că autorii culegerii amintite au dat prea puţină atenţie luptei dintre materialism şi idealism, demascării tendinţelor obscurantiste care s-au manifestat în medicina romînească îndeosebi o dată cu apariţia fascismului. Dacă neglijăm lupta dintre materialism şi idealism dezvoltarea medicinii va apărea simplificată şi deformată, ca un proces neted, necontradictoriu ca o înşiruire de personalităţi absolut pozitive, care în general, aproape că nu au avut de combătut tendinţe antiştiinţifice şi reacţionare.

O altă rămăşiţă a deprinderilor vechii istoriografii este orientarea « biografizantă », care duce la minimalizarea studiului istoriei

organizării ocrotirii sănătăţii, a instituţiilor şi a curentelor de idei în medicină. De pildă, în schiţa sintetică asupra « Trecutului medical al patriei noastre, de la comuna primitivă pînă la clasicii medicinii romîneşti », atunci cînd au înfăţişat situaţia din ultimul secol, autorii s-au limitat să alăture biografiile unor savanţi şi medici progresişti. Fără îndoială că un asemenea mod de prezentare sărăceşte expunerea şi împiedică înţelegerea exactă a trecutului.

Ar fi fost de dorit, pe de altă parte, ca cercetările colectivului să nu se oprească în pragul secolului al XX-lea, ci să atace şi problemele legate de dezvoltarea medicinii romîneşti contemporane.

De asemenea, articolele publicate în aceaste culegeri se sprijină în prea mică măsură pe cercetări de arhivă, autorii preferînd adesea să comenteze sau să reconsidere materialele publicate în trecut, neacordînd în totdeauna atenţie suficientă aparatului ştiinţific.

*

Cele două cărţi de istoria medicinii, recent apărute, contribuie la umplerea unui gol tot mai resimţit în literatura noastră ştiinţifică. Ele vor ajuta efectiv la ridicarea nivelului predării istoriei în instituţiile de învăţămînt, constituind un sprijin preţios pentru studenţi, în aşteptarea elaborării proiectatului manual de istorie a medicinii romîneşti. Dar aceste lucrări se adresează nu numai medicilor şi studenţilor în medicină, ci tuturor celor ce se interesează de istoria ştiinţei romîne.

Publicarea unor asemenea studii reprezintă, desigur, un imbold puternic pentru lărgirea şi aprofundarea cercetărilor medico-istorice, fiind de un real folos pentru studierea dezvoltării culturii şi ştiinţei din Patria noastră.

G. Brătescu

STUDII ŞI REFERATE PRIVIND ISTORIA ROMÎNIEI — ISTORIE MEDIE

Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1954, partea I-a, p. 551—943

În lucrarea de faţă, continuăm prezentarea volumelor « Studii şi Referate privind Istoria Romîniei » prezentare începută în nr. 4/1955. În numărul acesta, publicăm prezentările pentru comunicările secţiei de istorie medie, redactate de tov. *Gh. Georgescu-Buzău* şi *D. Mioc.*

În studiul despre « *Rolul curţilor boiereşti în organizarea militară a Moldovei în veacurile XIV—XV* »[1], Gh. DIACONU abordează o problemă necercetată pînă în prezent de istoriografia noastră. Pe baza unui material documentar, în cea mai mare măsură intern, autorul prezintă curţile boiereşti (pomenite în actele moldoveneşti sub denumirea de двор) ca pe nişte centre întărite, care dispuneau de cete de slujitori înarmaţi. Ele erau folosite de feudali atît ca instrumente de constrîngere a ţărănimii dependente de pe moşia din jurul curţii, cît şi în luptele feudale interne. Pe baza unei statistici interesante, rezultat al analizei documentelor în care sînt amintite curţile, autorul stabileşte atît existenţa a 42 de curţi pe teritoriul Moldovei, în veacurile XIV—XVI (5 în veacul al XIV-lea, 27 în veacul al XV-lea şi 10 în veacul al XVI-lea), cît şi faptul că majoritatea lor erau aşezate fie la puncte de trecere, fie pe promontorii, pentru a corespunde scopului lor militar. Ele erau apoi înzestrate cu oameni şi cu armament. Curţile joacă un rol militar însemnat mai ales în luptele interne ce urmează domniei lui Alexandru cel Bun; profitînd de slăbirea puterii domneşti, unii dintre marii boieri, ca Duma Negrul, îşi ridică chiar şi cetăţi. Curţile sînt numeroase şi rămîn importante şi în prima parte a domniei lui Ştefan cel Mare şi în vremea minoratului lui Ştefăniţă; apoi ele decad, îndeplinind doar un rol administrativ.

Articolul este interesant şi are meritul de a fi atins o problemă cu totul nouă în istoriografia noastră. Are însă şi unele scăpări; astfel sînt unele fapte pe care autorul le prezintă ca certe, sub forma unor afirmaţii categorice, deşi ele nu pot fi decît ipoteze. Aşa, de pildă, se spune că garnizoanele de slujitori înarmaţi, de care dispuneau curţile, erau conduse « de căpetenii cu titlul de dvornîci — vornici » (p. 553). Nici unul din documentele în care sînt amintite curţile nu vorbeşte despre aceşti vornici; iar cele două, în care ei sînt pomeniţi, nu au nici o legătură cu curţile. Sînt două privilegii de imunitate, în care vornicii episcopilor sînt amintiţi în legătură cu judecăţile şi cu pripasurile, fiind vorba de o concedare a acestor drepturi domneşti către episcopi. Autorul ar fi găsit argumente în sprijinul afirmaţiei sale, pe care să construiască însă numai o ipoteză, în

[1] Studii şi Referate privind Istoria Romîniei Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1954, partea I-a, p. 551—571.

analogia cu curtea domnească şi în originea cuvîntului vornic.

E de presupus că aceste curţi nici în veacurile XIV—XV nu aveau rolul exclusiv militar pe care li-l atribuie autorul, ci ele serveau şi de reşedinţe ale feudalilor. Curţile amintite în actul din 7 iulie 1430 par a avea acest sens, iar tătarii « ce sînt la aceste curţi », pe care le moşteneşte Mîndrul, par mai degrabă a fi robi, iar nu « slujitori înarmaţi » care « erau recrutaţi din mijlocul contigentelor tătare » (autorul nu arată ce fel de contigente: de tătari liberi, din oastea tătărească sau dintre tătarii robi în Moldova; dar în acest ultim caz, de ce « contigente » ?) (p. 556).

Articolul, pe alocuri, are o expunere neclară, precum şi unele supărătoare greşeli de tipar mai ales la textul slav. Aceasta, desigur din vina editurii sau a tipografiei. Astfel, în loc de « и два дворы и съ литом s-a tipărit: « и дв адворь и съѡ тѡон » (p. 553), ceea ce n-are nici un sens. Iar în loc de 1455 | anul 1445, pentru un act emanat de la Petru Aron (p. 553).

Credem că este necesară o revenire din partea autorului asupra acestei interesante probleme de feudalism pe teritoriul ţării noastre, însă într-un cadru mai larg, care să cuprindă şi Ţara Romînească, precum şi curtile domneşti din ambele ţări.

Ludovic DEMENYI în lucrarea sa « *Despre unele aspecte ale răscoalei de la Bobîlna* (*1437—1438*) »[2] pune începutul unui studiu just orientat asupra răscoalei ţărăneşti din Transilvania din anii 1437—1438. Autorul anticipează că un studiu « complet » va forma « obiectul unei lucrări viitoare ». Primul dintre « aspectele » cercetate constă într-o privire de ansamblu asupra situaţiei social-economice a Transilvaniei în prima jumătate a secolului al XV-lea, pentru a fi stabilite cauzele răscoalei. Se face astfel o prezentare a dezvoltării agriculturii şi a dezvoltării oraşelor, iar în cadrul acestora a dezvoltării meşteşugurilor şi negoţului; este schiţată apoi agravarea situaţiei ţărănimii sub diferite forme, în perioada anterioară răscoalei, caracterizată prin dezvoltarea relaţiilor feudale.

În capitolul « Despre răspîndirea husitismului în Transilvania », se subliniază rolul pe care l-a avut pe plan ideologic acest factor extern, în dezvoltarea luptei maselor în Ungaria şi Transilvania, precum şi în Moldova.

Într-un alt capitol, este reconstituită « desfăşurarea răscoalei », scoţîndu-se în relief lupta comună a ţăranilor romîni şi unguri. Participarea elementelor orăşeneşti la răscoală alături de ţărani este amintită numai tangenţial.

În încheiere, se face o scurtă analiză a cauzei înfrîngerii şi se trag concluziile.

Lucrarea este orientată după indicaţiile adecvate ale clasicilor marxism-leninismului. Poziţia combativă faţă de tezele tendenţioase ale istoriografiei burgheze cu privire la răscoală se află numai enunţată, nefiind exemplificată decît în mod cu totul răzleţ, iar puţinele exemple prezentate sînt luate numai din istoriografia burgheză maghiară. În timp ce istoriografia romînă a fost cu totul neglijată.

E de aşteptat ca toate lacunele acestei comunicări să fie remediate în « lucrarea viitoare » anunţată de autor, pentru care va extinde probabil cercetările şi asupra materialului inedit din arhive, neexploatat de data aceasta.

« *Complotul boierilor şi « răscoala » din Ţara Romînească din iulie-noiembrie 1462* »[2] de Barbu T. CÎMPINA este un fragment dintr-o lucrare mare, care în curînd va vedea lumina tiparului. Capitolul publicat este consacrat stării sociale şi politice interne a Ţării Romîneşti, care a dus la înlăturarea lui Ţepeş de la domnie.

Pentru dezvoltarea acestui subiect şi pentru luminarea unor fapte pe care istoricii burghezi le-au denaturat, autorul a folosit toate izvoarele care se referă la această epocă, cunoscute pînă în prezent.

Din confruntarea şi din analiza lor adîncă, autorul a tras concluziile care se impuneau şi care sînt de deosebită însemnătate pentru restabilirea unui adevăr istoric. Acestea au cerut desigur o muncă intensă, mai ales că izvoarele au ştiri de multe ori contradictorii.

Documentarea extrem de bogată şi în parte nouă, ca i analiza temeinică a izvoarelor i-au dat posibilitatea autorului să scoată la iveală nu numai date cu totul noi sau puţin cunoscute, dar să şi stabilească unele fapte pe care istoriografia burgheză fie ca le-a ignorat, fie că le-a explicat pe dos

Pentru a face înţelese ultimele lupte ale lui Ţepeş, din 1462, autorul expune trăsăturile mai de seamă ale politicii domnului Constatînd că principala frînă a luptei Ţării Romîneşti împotriva turcilor, pentru păstrarea independenţei, o constituie luptele feudale interne ale marii boierimi, posesoare a unor steaguri proprii de oaste. Ţepeş îşi îndreaptă în primul rînd atenţia asupra acestei situaţii şi caută să ia măsurile necesare. În acest scop, îşi creează o armată proprie, formată din « oameni de rînd », oraşeni şi ţărani, cu care să fie în stare să lupte atît împotriva turcilor, în cazul cînd boierii i-ar refuza ajutorul (aşa cum au şi făcut), cît şi împotriva steagurilor de oaste ale boierilor. În iarna 1458—1459,

[1] Op. cit., p. 573—598.

[2] Op. cit., p. 599—624.

Țepeș pune la cale un masacru al marilor boieri și refuză să mai plătească tribut turcilor. Loviturile date boierimii și alcătuirea unei oști proprii constituie procesul de pregătire politică în vederea luptei împotriva turcilor. Cu oastea sa, compusă din « oameni de rînd », fără oastea boierilor, Țepeș obține o strălucită victorie împotriva lui Mehmed II, victorie care devine primejdioasă și pentru boierii trădători. Țepeș ia măsuri drastice împotriva lor, trăgîndu-i în țeapă și confiscîndu-le averile, pe care apoi le cedează credincioșilor săi.

Boierii organizează un complot, căci Țepeș refuză propunerea lor ca Țara Romînească să redevină tributară turcilor. Din teama față de oamenii de jos, grupați în jurul domnului, și din interes pentru menținerea privilegiilor lor, boierimea preconizează o politică externa trădătoare, de apropiere și chiar de supunere față de turci. Ei încep să se grupeze în jurul lui Radu cel Frumos, adus de turci și exponent al politicii de prietenie cu aceștia și de menținere a vechii situații a boierimii.

Pe de altă parte, Țepeș, deși a sprijinit în oarecare măsură cerințele aliaților săi, orășenimea și țărănimea, preocupat de întărirea puterii sale autocratice, începe să nesocotească interesele acestora, subordonîndu-le voinței sale și felului cum înțelegea el interesul de stat. Între domn și categoriile sociale care-l sprijineau începe să se sape o prapastie; se nasc contradicții, care duc în cele din urmă la părăsirea lui Țepeș și de către aliații săi.

Părăsirea, pe rînd, mai întîi de boierime, care trece de partea lui Radu cel Frumos, iar apoi și de o parte din orășeni și țărani, constituie « procesul de destrămare a domniei lui Vlad Țepeș ».

După 26 iulie 1462, data refuzului domnului de a adopta politica externă preconizată de marii boieri, cea mai mare parte a acestora se grupează în jurul lui Radu. Țepeș, cu forțele rămase credincioase, retras în dreapta Oltului, continuă lupta împotriva fratelui și dușmanului său, sprijinit și de contingente de turci. La 8 septembrie, Țepeș cîștigă o mare bătălie, nimicind total forțele otomane care-l aduceau pe Radu.

Înlăturarea primejdiei otomane are un rezultat neașteptat pentru Țepes. Ea duce la desăvîrșirea destrămării începute în tabăra sa. Forțele populare din jurul lui Țepeș devin pasive, oastea dă semne de descompunere, iar dușmanii săi reușesc să-l convingă pe Matei Corvin să treacă de partea lui Radu.

Înaintea unei lupte pe care Țepeș vrea s-o dea împotriva lui Radu, întîlnindu-se cu o armată a regelui maghiar, el este părăsit de ultimii săi partizani și predat căpitanului lui Matei Corvin.

Studiul recenzat ne dă putința să întrevedem reala valoare a lucrării din care face parte, a cărei apariție este așteptată cu mult interes.

În comunicarea « *Judecata probei fierului roșu în Transilvania feudală* »[1], Ion SABĂU face o sinteză asupra uneia dintre instituțiile juridice feudale, practicată aici în primele secole ale feudalismului.

În primul capitol, se arată care a fost răspîndirea în timp și în spațiu a « ordaliilor », dintre care face parte și « proba fierului roșu ».

În capitolul II, aflăm care au fost « ordaliile » practicate în Transilvania în secolele XI—XIII, după ce au fost recunoscute ca instituții de drept de către regii Ladislau I și Coloman Cărturarul. Dintre aceste « ordalii », numai pentru două avem la dispoziție urme documentare mai bogate și anume pentru « proba fierului roșu » și pentru « jurămîntul la mormîntul regelui Ladislau I ». Aceste norme se găsesc în așa-numitul « registru de la Oradea »[2], în care se află înregistrate 389 de cazuri dintre anii 1208—1235, majoritatea fiind dovedite prin « proba fierului roșu ». Folosind acest material documentar, autorul reconstituie ceremonialul probei fierului roșu și fixează cu aproximație și teritoriul de jurisdicție al episcopatului Oradiei.

În capitolul III se face analiza acestei instituții juridice, stabilindu-se caracterul ei de clasă și menirea ei de a servi interesele feudalilor. Aceasta reiese din constatarea că la proba fierului roșu nu erau supuse decît păturile sociale de mijloc și de jos, în deosebi țăranii liberi și așa—numiții « servi » care apar ca acuzați, în timp ce reprezentanții feudalilor apar ca acuzatori. Este analizat și obiectul diferitelor pricini, care oglindesc cercetarea luptei împotriva feudalității în secolul al XIII-lea, prin atacarea proprietății feudale, prin furturi, silnicii și alte forme violente, precum și prin fuga de pe moșii. Nu se observă însă că « proba fierului roșu » constituie și un mijloc de intimidare din partea feudalilor pentru a zăgăzui astfel această luptă crescîndă.

În capitolul IV, se trag unele concluzii și se subliniază încă o dată caracterul de clasă al acestei instituții juridice. Totodată, se constată rezistența de care s-a lovit din partea maselor, ceea ce, presupunem noi, a dus la dispariția ei. Data acestei dispariții nu este însă fixată de autor, care constată numai că « începînd cu mijlocul secolului al XIV-lea, știrile în legătură cu apli-

[1] Op. cit., p. 625—640.

[2] Publicat în traducere în Documente privind istoria Romîniei, seria C. Transilvania, veacurile XI, XII, XIII, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1951, p. 37—147.

carea probei <fierului roşu> se răresc ». Din altă parte aflăm însă că « lui Carol <Robert> îi revine... meritul că a desfiinţat definitiv proba cu apă şi cu foc, dînd loc adeveririi prin jurămînt şi martori »[1]. Rămîne ca această afirmaţie să fie controlată şi ca autorul s-o infirme, făcînd dovada concretă. că proba fierului roşu ar fi fost prelungită pe teritoriul Transilvaniei « şi mai tîrziu ».

Se mai recomandă autorului ca să revadă capitolul « Oligarhia » din aceeaşi veche lucrare la care ne referim şi în care sînt consacrate 17 pagini registrului de la Oradea. Nu a luat nici o poziţie faţă de această primă viziune din istoriografia romînească asupra problemei, trecînd-o sub o totală tăcere.

Damaschin Mioc, în studiul « *Originea şi funcţiile birului în Ţara Romînească pînă la sfîrşitul veacului al XV-lea* »[2], combătînd pe istoricii burghezi care s-au ocupat de bir, prezentîndu-l în unanimitate ca pe un impozit personal « privind pe contribuabil, iar nu averea acestuia » sau ca pe o « capitaţie », îşi propune să prezinte birul într-o nouă interpretare.

Urmărind apariţia birului, autorul ajunge la concluzia că darea în bani către domnie a devenit mai mult sau mai puţin regulată de abia la începutul secolului al XV-lea, cînd a căpătat şi denumirea de «bir» cuvînt de origine slavă. În a doua jumătate a secolului al XV-lea, birul a fost extins asupra întregului teritoriu al ţării şi a devenit permanent. În sprijinul acestei concluzii, sînt aduse opt documente din secolul al XV-lea, care sînt analizate cu meticulozitate.

Observăm că citatele slave din documente sînt aproape toate greşite, probabil din vina tipografiei.

Articolul « *Despre dezvoltarea economică a oraşelor din Ţara Romînească în anii* 1501—1650 »[3], de Lia LEHR, este consacrat unei teme de care s-a ocupat şi istoriografia burgheză, dar pe care n-a rezolvat-o nici pe departe.

Autorul, pe baza analizei materialului documentar, arată că cu toată frîna pe care o constituia dominaţia otomană, se poate constata şi urmări procesul de continuă dezvoltare a pieţii interne în oraşele Ţării Romîneşti. La baza producţiei de mărfuri, în aceasta vreme stă mica producţie meşteşugărească. Meşteşugari, destul de numeroşi, amintiţi în documente ca locuind la oraşe, lucrează fie pe bază de comenzi, fie mai ales pentru piaţă. În cele două oraşe principale ale ţării, Bucureşti şi Tîrgovişte, autorul crede că meşteşugarii « au un rol de seamă faţă de ceilalţi locuitori ». Meşteşugurile mai răspîndite erau : cojocăria, croitoria şi cizmăria. Cojocarii, destul de numeroşi, sînt pomeniţi în acte ca vînzînd sau cumpărînd prăvălii, locuri şi pivniţe în oraşele Bucureşti, Tîrgovişte, Tîrgşor, Oraşul de Floci şi Craiova. La fel de numeroşi sînt şi croitorii, în aceleaşi oraşe, ca şi în Cîmpulung, Brăila, Tîrgu-Jiu, Ocna Mare şi Buzău. La fel şi cizmarii. Atît croitorii cît şi cizmarii posedă locuri, pivniţe şi prăvălii în oraşele amintite. Faptul că ei stăpîneau prăvălii, în care îşi vindeau produsele muncii proprii, fără intermediul negustorilor, duce la concluzia că ei lucrau deja pentru piaţă.

Mai sînt amintiţi în oraşe şi alţi meşteşugari, ca: pietrari, săpunari, lumînărari, zidari, zugravi, săbieri, zlătari etc. Solidaritatea care se constată în acţiunile unor categorii de meşteşugari, este pusă de autor pe seama unui început de organizare de breaslă.

La dezvoltarea economică a oraşelor a contribuit de asemenea şi activitatea negustorească. Sînt amintite în acte numeroase prăvălii în bazarele oraşelor şi tîrgurilor, stăpînite de negustori, boieri şi mănăstiri; acestea din urmă erau sprijinite de domnie. Cele mai multe prăvălii la oraşe erau în stăpînirea negustorilor şi mai ales a negustorilor greci. Aceştia din urmă făceau negoţ cu vite (mai ales oi), miere, ceară, lemne şi sare, pe care le exportau, aducînd mirodenii şi alte articole de lux, cerute de boieri şi domnie.

Autorul constată de asemenea existenţa în Ţara Romînească a capitalului cămătăresc, încă din a doua jumătate a veacului al XVI-lea prilej de acaparare de ocine şi chiar sate întregi. În încheiere, autorul face constatarea că, în această vreme, în oraşe mai erau şi locuitori care se ocupau cu agricultura, ceea ce dădea oraşelor un caracter semirural.

Comunicarea a dat loc şi la discuţii[4]. Astfel, *C. Şerban* face şi unele observaţii juste, ca, de pildă, aceea că autorul articolului ar fi trebuit să studieze şi dezvoltarea altor oraşe, nu numai pe cea a Bucureştilor şi a Tîrgoviştei şi apoi să tragă concluzii; că ar fi trebuit să ţină seama de transformările social economice care au avut loc în Ţara Romînească timp de 150 de ani şi care au modificat şi « structura administrativă şi politică a oraşelor şi tîrgurilor ». Nu sîntem însă de acord cu alte observaţii. Lăsînd la o parte una, cel puţin confuză, dacă nu bizară, că: « Înafară de producerea de marfă... oraşul şi tîrgul... *mai are şi o funcţie economică* (sublinierea noastră — *M.D.*) şi anu-

---

[1] Ioan Rusu Şirianu, Iobăgia, Arad, 1908, vol. I, p. 246—247.

[2] Studii şi referate privind Istoria Romîniei, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1954, partea I-a, p. 641—662.

[3] Op. cit., p. 663—685.

[4] Studii şi referate privind Istoria Romîniei. partea a II-a, p. 1952—1953.

me, constituie un izvor de venituri pentru domnie », trebuie să observăm că autorul observațiilor face la rîndul lui o serie de greșeli. Astfel, el vorbește despre unele obligații în bani ale orașelor față de domnie, ca « zahereaua », « salahori », pe care autorul articolului, Lia Lehr, nu le-a menționat. Era și greu să o facă, întrucît ele nu apar ca obligații ale orașelor decît cu aproape o jumătate de veac mai tîrziu de perioada pe care o îmbrățișează studiul menționat. Apoi afirmația că sumele mari de bani la care erau impus orașul și tîrgul erau « direct proporțională (sic) cu întinderea sa teritorială, cu numărul de locuitori, cu al imobilelor: case, prăvălii, pivnițe și instalații meșteșugărești, cu poziția sa în sistemul administrativ politic al țării », credem că este neîntemeiată. Nici actele vremii, nici cele mai tîrzii și nici studiile care se ocupă de această problemă nu pomenesc despre așa ceva.

Revenind la articol, credem că autorul ar fi putut găsi și alte dovezi despre existența breslelor în Țara Romînească decît cele pe care le prezintă. Astfel, acel Radu din Tîrgoviște, « vătaf de croitori », amintit în actele de la începutul veacului al XVII-lea, arată clar existența, la acea vreme, a unei bresle de croitori în Tîrgoviște. Nu știm de ce aceste știri nu sînt folosite de autor.

Credem de asemenea că ar fi trebuit explicat ce înseamnă o dobîndă « de 10 la 12 pe an » în limba actelor noastre. În felul cum scrie autorul, ar reieși că dobînda era de 83 %, ceea ce nu corespunde realității.

Trebuia arătat de unde « știm că încă în secolul al XV-lea » cizmarii din Argeș și Baia făceau parte din frăția cizmarilor de la Sibiu.

Ar fi trebuit, credem, să nu fie de loc neglijată problema relațiilor comerciale a orașelor din Țara Romînească cu orașele din Transilvania, care, desigur, au influențat asupra dezvoltării pieței interne.

Tezele pe care le susține autorul sînt, în general, juste, iar materialul pe care-l prezintă, interesant.

Atent asupra celei de a doua mari răscoale din istoria Transilvaniei, Belu SABIN se oprește asupra unui aspect al acesteia, în comunicarea sa « *Despre participarea orășenilor din Transilvania la răscoala populară din* 1514 »[1]. Pentru explicarea acestei participări, se face mai întîi o scurtă prezentare a claselor sociale și a păturilor ce le alcătuiau, arătîndu-se poziția lor, contradicțiile dintre ele și interesele comune de apărare sau de luptă care le uneau. De o parte se afla marea nobilime, înaltul cler și patriciatul orășenesc, iar de alta mica nobilime, clerul de jos și orășenimea săracă, care s-au alăturat la lupta țăranilor iobagi împotriva regimului feudal. Urmărind acest fenomen în cadrul răscoalei din anul 1514, autorul ilustrează participarea orășenimii sărace, prin analiza a 6 documente contemporane, dintre care 3 inedite. Astfel este dovedită participarea la răscoală a locuitorilor Clujului, a lucrătorilor de la ocnele de sare din Turda și Dej și a locuitorilor din Rodna. Deși n-a avut la îndemînă dovezi documentare pentru participarea locuitorilor din celelalte orașe, autorul presupune că fenomenul a fost general, ceea ce pare plauzibil.

În « *Rolul boierilor Craiovești în subjugarea Țării Romînești de către turci* »[2], St. ȘTEFĂNESCU dezvoltă o temă, pe care istoriografia burgheză, desigur intenționat, a evitat-o. Autorul scoate în evidență rolul trădător pe care l-a avut marea boierime în aservirea țării de către turci, la începutul veacului al XVI-lea, în opoziție cu masele populare, care, înțelegînd primejdia, au luptat pe toate căile pentru îndepărtarea ei.

Exemplu tipic de colaborare cu turcii și de trădare a intereselor țării îl constituie marii boieri olteni din familia Craioveștilor. Aceștia, mai ales în domnia lui Neagoe Basarab, își măresc averile prin cotropiri, prin silnicii, prin cumpărări impuse, prin danii primite de la domnie etc., ajungînd să reprezinte în țară o asemenea forță încît să poată schimba domnii după interesele lor. Ei ajung să se bucure de încrederea turcilor, atît prin poziția lor din țară, cît și prin înrudirile cu unii demnitari turci, creștini renegați, care îi sprijineau.

În raporturile Craioveștilor cu turcii, autorul distinge trei faze: *a)* de la sfîrșitul veacului al XV-lea pînă la 1508, ei au legături mai mult de natură economică; *b)* de la 1508 pînă la 1521; acum în conflictele care izbucnesc între domnie și Craiovești, aceștia apelează la ajutorul militar al turcilor; *c)* de la 1521 pînă la 1535, cînd parte din Craiovești ajung slugi și unelte servile ale turcilor.

Aceste trei faze sînt analizate amănunțit de autor pe baza studierii izvoarelor referitoare la epocă.

Dînd în vileag unul din aspectele negative ale marii boierimi feudale din Țara Romînească, evitat de a fi analizat în trecut, articolul lui St. Ștefănescu este o prețioasă contribuție la cunoașterea trecutului patriei.

Într-o comunicare de dimensiuni mai mari, G. S. ARDELEANU se ocupă de « *Orașul*

---

[1] Op. cit., p. 685–696.

[2] Op. cit., p. 697–718.

Cluj, important centru meşteşugăresc în secolul al XVI-lea », prezentînd deocamdată prima parte a lucrării [1].

În primul capitol, se face critica istoriografiei burgheze care a avut ca obiect, direct sau tangenţial, istoria Clujului.

Sînt urmărite apoi etapele de dezvoltare a Clujului, care la începutul evului mediu a fost un « castrum », adică « un centru militar şi administrativ al comitatului cu acelaşi nume ». După aceea, acest centru s-a mutat la Lita, « care era mai uşor de apărat datorită aşezării ei favorabile ». Nu se explică însă această mutare, care pare că s-a petrecut după marea invazie a tătarilor din anul 1241, cînd se ştie că printre localităţile distruse de aceştia în Transilvania a fost şi Clujul [2]. Se afirmă că totuşi « Clujul s-a dezvoltat în tot cursul secolului al XIII-lea ca o aşezare cu caracter agricol », fiind întîlnit în documente ca « villa » — sat, care a fost făcut danie de către regii Ungariei episcopatului Transilvaniei. Autorul se contrazice însă singur, apoi, prin afirmaţia: « exploatarea bisericească a oprit pentru un timp oarecare *dezvoltarea* mai departe a acestei aşezări » (p. 722). Se recomandă ca autorul să pună la punct această contradicţie. E de presupus că la o astfel de dezvoltare Clujul a revenit după cîteva decenii de la marea catastrofă suferită în 1241, mai precis din anul 1316, cînd, după cum se arată, Clujul scos de către Carol Robert de sub jurisdicţia episcopală, e menţionat « pentru prima oară » ca « civitas » (« oraş ») (p. 722—723). Considerăm, aşa dar, că perioada următoare anului 1241 a fost o perioadă de stagnare după care Clujul, ca de altminteri alte cetăţi distruse de tătari, a început să-şi revină cu greu la o dezvoltare normală care s-a datorat coloniştilor saşi.

Autorul demonstrează că într-o bună perioadă de timp a secolului al XIV-lea, Clujul a avut un caracter « precumpănitor agricol », fiind condus « aproape exclusiv » de proprietarii de pămînt, pînă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cînd, datorită meşteşugarilor care s-au înmulţit şi meşteşugurilor care s-au dezvoltat, Clujul a luat un caracter meşteşugăresc, specific oraşelor. Este respinsă astfel teza istoriografiei burgheze care pretindea că în această dezvoltare rolul preponderent i-a revenit « clasei negustorilor ». Preponderenţa economică a meseriaşilor în oraş a avut drept urmare începutul luptei acestora pentru cucerirea puterii politice locale din mîinile proprietarilor de pămînt care deţineau conducerea oraşului. În secolul al XV-lea au pătruns în sfatul oraşului meseriaşii şi patronii de bresle.

Folosind o serie de documente edite şi inedite, autorul ilustrează apoi, într-un alt capitol, caracterul precumpănitor meşteşugăresc al oraşului Cluj în secolul al XVI-lea. Tot aici este prezentată şi lupta dusă de orăşenii Clujului împotriva nobilimii laice şi ecleziastice care a atentat la libertatea de auto-administrare a oraşului, mai ales la începutul secolului al XVI-lea, cînd puterea centrală a regilor Vladislav II şi Ludovic II slăbise.

Creşterea puterii economice şi politico-militare a Clujului, precum şi alianţa cu alte oraşe ale Transilvaniei, au constituit o pavăză de apărare în această luptă.

Paralel cu aceste contradicţii dintre oraş şi nobilimea feudală, se menţionează lupta dintre plebea urbană şi orăşenii bogaţi, luptă pe care autorul îşi propune s-o prezinte în partea a II-a a acestui studiu.

« *Dezagregarea obştii săteşti în Ţările Romîne în evul mediu* » [3], de V. COSTĂCHEL, este, aşa cum ne-o spune autorul, o parte dintr-o lucrare mai vastă, consacrată problemei obştii săteşti la romîni.

Fragmentul de faţă se ocupă de procesul de dezagregare al obştii şi în special de instituţia « *Săracilor* », care sînt identificaţi cu « ţăranii rămaşi în obşte şi al căror pămînt începe să fie acaparat de către cei îmbogăţiţi ». *Săracii* sînt cunoscuţi în documentele noastre cu numele slav de *sirac* şi *siromah* în Ţara Romînească şi *uboghi* în Moldova. După ce stabileşte originea slavă a cuvîntului, ca derivînd din rădăcina *sir*, autorul trece în revistă şi părerile istoriografiei romîne burgheze, arătînd că unii din istoricii burghezi îi treceau în categoria ţăranilor liberi, alţii în cea a ţăranilor dependenţi. Nici unul însă nu i-a pus în legătură cu obştea sătească; autorul e de părere că ei reprezintă ţărănimea, cuprinzînd atît pe cei liberi, cît şi pe cei aserviţi.

Analizînd izvoarele documentare şi narative în care sînt pomeniţi săracii, autorul îi constată enumeraţi alături de celelalte categorii sociale, boieri şi cnezi, însă întotdeauna ultimii şi mereu în opoziţie cu boierii. Săracii se ocupă cu agricultura, cu creşterea vitelor şi, foarte mulţi, cu negoţul, mai ales cu Transilvania.

Obligaţiile *săracilor* faţă de domnie sînt: serviciul la oaste, plata birului şi munca la curte.

Categoria socială a săracilor nu este un fenomen local romînesc. Avîndu-şi originea în obştea sătească, instituţia săracilor poate fi întîlnită la toate popoarele Europei, în momentul apariţiei proprietăţii private asupra

[1] Op. cit., p. 719—752.
[2] Popa Lisseanu, Izvoarele istoriei romînilor, V, p. 9, nota 3.
[3] Op. cit., p. 753—799.

pămîntului. *Săraci* au existat în Rusia, Serbia, Bizanț, în Imperiul lui Carol cel Mare etc.

În încheiere, autorul scoate în evidență importanța folosirii metodei comparate în studiile de istorie.

Articolul, pe linia unor mai vechi preocupări a autorului, este interesant și merită atenția cercetărilor în domeniul istoriei. El are în ă și unele scăpări. Căutînd să îmbogățească argumentarea prin cît mai multe exemple, sînt prezentate și unele acte în care săracii sînt pomeniți cu alt sens decît cel pe care li-l atribuie autorul. Astfel, credem că în unele din actele din veacul al XV-lea, privitoare la relațiile cu Brașovul, care pomenesc pe *săraci*, termenul are sensul de *supuși* ai domnului, locuitori din Țara Romînească (astfel de pildă actul de la Radu Praznaglava, p. 782).

Dintr-o astfel de atribuire greșită de sens, autorul trage concluzia pripită că nu numai cei care-și pierduseră pămîntul erau *săraci*, ci și « toți acei care erau amenințați de a-l pierde ». Ca dovadă, prezintă actul din 25 aprilie 1620, în care, în urma unei judecăți, domnul întărește Ancăi din Jupănești o moșie, menționînd că-i întărește « acestei sărace ». Numai că Anca nu era « săracă » în sensul atribuit de autor, ci era *văduvă*. De altfel, acest lucru se vede din context (p. 773). La fel Ilina, « săraca » de la 1692, era tot o văduvă (p. 784). Este știut că în actele veacului al XVII-lea, *săracă* are și sensul de văduvă, și de orfan( ). Argumentarea folosită în sprijinul părerii că termenul slav кометъ (comată) trebuie tradus prin delniţe nu este deloc convingătoare.

Comunicarea lui S. VIANU « *Cu privire la problema descompunerii feudalismului în țările Romîne* »[1], ținută în urmă cu doi ani și anume în Sesiunea anuală a Secției de științe istorice, filozofice și economico-juridice a Academiei R.P.R. din decembrie 1953, a constituit obiectul unor discuții din partea unor specialiști, ca *D. Berlescu*, *Eugen Stănescu* și *C. Șerban*, care s-au referit la unul sau altul dintre capitolele lucrării[2].

Dintre preopinenți, Eugen Stănescu subliniază, pe bună dreptate, că această comunicare are « un merit important, constînd în *prezentarea nouă, mai cuprinzătoare* (sublinierea noastră — *G. B.*) a unor probleme ale descompunerii feudalismului în Moldova și Țara Romînească. Nu se precizeaza, însă, ce termen de comparație se ia prin această prezentare « nouă » și « mai cuprinzătoare ». Deducem că a existat, totuși, o prezentare « mai veche » a acestei probleme, dar « mai puțin cuprinzătoare », fără să aflăm însă cui îi este imputabilă o astfel de prezentare deficitară. Dacă este vorba de prima încercare făcută de noi în urmă cu 5 ani pentru prezentarea acestei probleme[3], ni s-ar fi făcut un real serviciu, criticîndu-ni-se atît insuficiența orientării în problemă, cît și lacunele de conținut. Aceeași ignorare a adoptat și propunătorul comunicării din decembrie 1953, tov. S. Vianu, asupra acestei probleme, ceea ce lasă impresia că deabia atunci o problemă atît de importantă ar fi intrat în atenția unui cercetător al istoriei patriei noastre, cînd știut este că ea a constituit obiectul unor scurte studii publicate[4]. A fost mai mult sau mai puțin cercetată și în cadrul cursurilor de Istorie a R.P.R. ținute la cele trei facultăți de istorie din București, Cluj și Iași, și adîncită de la an la an, începînd din anul universitar 1948—1949, dar eforturile respective au rămas foarte puțin cunoscute, deoarece cursurile n-au fost litografiate. Preocupările anterioare asupra acestei probleme continuă încă să fie trecute cu vederea de tov. S. Vianu, căci nici în ultimul său articol, publicat recent, nu face vreo aluzie la aceste preocupări[5].

Noului cercetător al problemei îi revine meritul de a fi întemeiat-o « pe un nivel teoretic mai înalt » după cum a observat tov. *Eugen Stănescu*[6] și de a fi stabilit cadrul cel mai adecvat.

Astfel, după o introducere de ansamblu (p. 801—807), urmează capitolele:

Transformarea gospodăriei moșierești (p. 807—813), Gospodăria țărănească (p. 813—821), Jefuirea țărănimii de păduri și intensificarea spolierii pămîntului (p. 821—823), Creșterea orașelor și a populației comercialo-industriale (p. 823—828), Apariția și dezvoltarea manufacturilor (p. 829—833), Lărgirea relațiilor comerciale (p. 834—837) și Creșterea luptei de clasă (p. 837—839).

Dar punerea problemei într-un astfel de cadru teoretic nu și-a găsit decît o rezolvare parțială din partea autorului. Unele din deficiențe au fost observate după cum am mai spus cu prilejul dezbaterilor ținute în sesiunea Academiei R.P.R. din decembrie 1953. Astfel, tov. Eugen Stănescu a constatat că « sînt insuficient clarificate » problema acumulării primitive a capitalului și proble-

---

[1] Op. cit., p. 801—840.

[2] « Studii », 1954, nr. 1, p. 157—160; 202—204; 266—268.

[3] Gh. Georgescu-Buzău, Descompunerea feudalismului și începuturile capitalismului în Țara Romînească și Moldova, București, Colecția « Contemporanul », 1950, p. 46.

[4] Gh. Georgescu-Buzău, Op. cit., C. Șerban.

[5] S. Vianu, Considerațiuni asupra caracterului și rolului întreprinderilor industriale din țările romîne de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. În Comunicări și articole de istorie. Societatea de științe istorice și filologice, Secția istoric, Buc., 1955, p. 17—28.

[6] « Studii », 1954, nr. 1, p. 200.

ma coexistenței mai multor forme de rentă. Altă observație a sa s-a referit la « profilul caracteristic al epocii », care nu e îndeajuns de reliefat de tov. S. Vianu. În legătură cu acest « profil », tov. Eugen Stănescu a observat că « hotarul dintre perioada descompunerii feudalismului și perioada anterioară », fixată de autor în jurul păcii de la Kuciuc Kainardji, este discutabil. Într-adevăr, tov. S. Vianu nu face dovada că fenomenele petrecute în structură după aceea, s-ar deosebi, atît din punct de vedere calitativ, cît și cantitativ de fenomenele anterioare, pentru a consolida astfel acest hotar. Neglijarea rolului pe care l-a avut în această perioadă orășenimea ca forță înaintată a societății, în momentul istoric respectiv, este o altă lacună observată de tov. Eugen Stănescu la lucrarea tov. S. Vianu [1].

Observațiile tov. D. Perlescu asupra aceleiași lucrări au avut ca obiect capitolele: gospodăria moșierească. gospodăria țărănească și creșterea populației orășenești [2]. Sînt justificate în mare parte și aceste observații.

Tot atît de juste ni se par și observațiile tov. C. Șerban cu privire la caracterul « feudal » pe care tov. S. Vianu îl imprimă manufacturilor existente în perioada de care se ocupă [3].

La aceste observații, adăugăm și noi următoarele:

În introducerea lucrării (p. 801—807), « jugul și despotismul regimului feudal turc » este considerat ca singurul factor care a stînjenit dezvoltarea economică a celor două țări romîne. Se neglijează, așadar, factorul feudal intern, care, cel puțin în aceiași măsură, s-a opus la această dezvoltare. La acest factor, tov. S. Vianu face numai o aluzie cu totul vagă, cînd se referă la « baricadele puse de turci *și feudalii indigeni* » (p. 804) (sublinierea noastră — G.B.).

Pentru ilustrarea capitolului « Transformarea gospodăriei moșierești » este folosită «condica de răfuială a hatmanului Răducanu Roset cu vechilii lui pe anii 1798—1812». Această documentație nu numai că este deosebit de semnificativă, dar mi se pare cu totul insuficientă față de materialul bogat, dar inedit, ce există în legătură cu problema creșterii producției agricole pe moșiile boierești în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ca și în legătură cu dezvoltarea creșterii vitelor. Aceeași dublă dezvoltare se observă și pe moșiile mănăstirești, pe care autorul le omite în cercetarea sa.

În capitolul « Gospodăria țărănească », nu se face distincția între țăranii liberi și țăranii clăcași. Capitolul nu izbutește să ne dea în mod clar « o imagine a transformărilor survenite în gospodăria țărănească în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea ».

În capitolul « Jefuirea țărănimii de păduri și intensificarea spolierii țărănești », nu sînt înregistrate deposedările masive de pămînturi răzeșești și moșierești de la începutul secolului al XIX-lea (ocolul Vrancei, ocolul Cîmpulungului Moldovenesc, regiunea Comăneștilor etc.). Nu se amintește de intensificarea sistemului « daniilor meșteșugite» și al schimburilor forțate impuse boierilor, de intensificarea sistemului hotărniciilor, la care încep să fie folosiți ingineri hotarnici la începutul secolului al XIX-lea, de ten tarea crescîndă pentru acapararea ocolurilor tîrgurilor (Ploești, Tîrgoviște etc.).

« Creșterea orașelor și a populației comercialo-industriale » (p. 823—828) e un capitol întrucîtva mai cuprinzător. Nu aflăm însă nimic despre mărirea cartierelor comerciale și meșteșugărești în orașele mai active în comerț (București, Craiova, Iaș) și despre înmulțirea hanurilor în aceste orașe, ca locuri pentru schimb și pentru antrepozite de mărfuri.

Capitolul « Apariția și dezvoltarea manufacturilor » (p. 829—834) reprezintă numai o schemă, și aceasta difuză și nesistematizată.

Tot așa ne apare și capitolul « Creșterea luptei de clasă » (p. 837—839).

În concluzie, lucrarea tov. S. Vianu constituie o contribuție nouă în sensul punerii problemei, dar ea nu rămîne decît o schemă utilă pentru o viitoare aprofundare.

Prof. D. PRODAN a prezentat Comunicarea intitulată « *Despre condițiile în care se făcea robota* » [1]. Este probabil un capitol dintr-o lucrare mai mare despre istoria Transilvaniei în secolul al XVIII-lea, adică în perioada de descompunere a feudalismului și a începuturilor capitalismului. Numai așa se explică lipsa cadrului general, precum și acest fragment parțial despre un aspect al robotei, și anume despre « condițiile de muncă în care se făcea ».

Folosind un material documentar elocvent, edit și inedit, prof. D. Prodan reconstituie imaginea complexă și sumbră a poverii copleșitoare a robotei în secolul al XVIII-lea, în diferitele regiuni ale Transilvaniei. Tabloul acesta întunecat este completat cu capitolul « Abuzurile », în care sînt înfățișate alte aspecte impresionante. Lipsește însă din acest tablou povara dominației habsburgice care a dublat dominația feudală a « domnilor de pămînt » localnici. Nu se face nici o aluzie la jugul habsburgic și nici

[1] « Studii », 1954, nr. 1, p. 200—202.
[2] Ibidem, p. 157—159.
[3] Ibidem, p. 266—268.

[1] Studii și referate privind istoria Romîniei, partea I-a, p. 841—857.

la patentele împărăteşti din 1747, 1769 şi 1774, c re chiar dacă au rămas ca simple paliative, confirmă în mod oficial agravarea iobăgiei în secolul al XVIII-lea, cum se constată în deosebi în patenta din 1774, din ajunul răscoalei.

Cu prilejul dezbaterilor din cadrul sesiunii din decembrie 1953, această Comunicare a fost criticată pentru « tendinţa către factologie »[1], Documentarea densă a acestei comunicări cu un material « care aproape vorbeşte de la sine », după cum s-a recunoscut atunci, deci nu cu un material de mîna doua, constituie un merit, iar nu o scădere. Sîntem însă de acord cu tovarăşul Eugen Stănescu că acest material preţios n-a fost îndeajuns de valorificat şi teoretizat.

Ultima observaţie ce mai face se referă la aparatul critic al comunicării, aşa cum a apărut în volum, unde observăm că se citează titluri de lucrări ca: « Situaţia economică a romînilor din Ţara Făgăraşului »[2] sau « Viaţa agrară... (economică a romînilor din Ardeal şi Ungaria — completarea noastră), necitîndu-se numele autorului — St. Meteş, şi lăsîndu-se impresia că aceste lucrări sînt anonime, ceea ce nu este un procedeu ştiinţific. Tot la aparatul critic numele autorului sovietic al lucrării « Emilian Pugaciov » a apărut M. V. Jojea în loc de M.V. Jijca (p. 857, nota 1).

Buior Surdu prezintă Comunicarea « *Din istoricul manufacturilor din Transilvania în secolul al XVIII-lea : manufac ura de hîrtie de la Făgăraş* »[3], folosind două concepţii urbariale din anii 1758 şi 1788. Faţă de cele cîteva ştiri ce cunoaştem pînă acum din altă parte despre această « moară de hîrtie », două ştiri nemenţionate însă acum. Această comunicare constituie o contribuţie consistentă. Acest merit al lucrării a fost subliniat şi cu prilejul dezbaterilor în cadrul sesiunii din decembrie 1953[4]. Tot atunci i s-au adus i unele critici care consună cu observaţiile ce am avea şi noi de făcut şi pe care de aceea nu le mai repetăm.

În legătură cu afirmaţia că stăpînirea austriacă a sprijinit în Transilvania « înfiinţarea de întreprinderi manufacturiere » (p. 863), nu putem fi de acord, căci, după cum se ştie, Habsburgii au făcut din Transilvania, ca şi din alte teritorii anexate, un rezervor de materii prime pentru industria austriacă şi o piaţă de desfacere pentru produsele fabricate de această industrie. De altminteri, însuşi autorul face constatări asemănătoare mai înainte (p. 859), pentru ca apoi să se contrazică. Trebuie precizată şi afirmaţia că stăpînirea austriacă a dat « întîietate » fabricării hîrtiei (p. 863), în limitele arătate numai în sectorul manufacturilor de prelucrare, căci ştiut este că dominaţia habsburgică a pus accentul pe industria extractivă a bogăţiilor metalifere ale Transilvaniei, intensificînd-o şi dezvoltînd-o.

Se repetă şi în această comunicare, la aparatul critic, citarea unei lucrări : Politica economică austriacă şi comerţul Transilvaniei în veacul al XVIII-lea, Bucureşti, 1938, fără a se menţiona autorul — I. Moga.

Într-o Comunicare mai dezvoltată, Al. NEAMŢU se ocupă de un aspect al istoriei Transilvaniei în secolul al XVIII-lea şi anume despre « *Recrutarea iobagilor la oaste — Un aspect al asupririi feudale în perioada descompunerii feudalismului în Transilvania* »[5].

Autorul precizează că deocamdată nu face decît o « prezentare parţială » a acestei probleme (p. 880) şi că materialul folosit a « fost spicuit doar sporadic şi întîmplător» (p. 879). Totuşi, chiar în această primă formă, lucrarea constituie un efort merituos. Nu sîntem însă de acord cu teza autorului că recrutarea iobagilor la oaste trebuie privită « ca un aspect al asupririi feudale în perioada descompunerii feudalismului în Transilvania ». Noi considerăm că întîi de toate recrutarea iobagilor este una dintre multiplele forme de exercitare a dominaţiei habsburgice în Transilvania, ca de altfel si în celelalte teritorii anexate. Ea stă în legătură atît cu politica habsburgilor pentru a-şi apăra aceste teritorii, cît şi cu tendinţele expansioniste ale imperiului pentru a-şi extinde cuceririle mai departe, fapt recunoscut de altfel de însuşi autorul, care se contrazice (p. 884).

Mai sînt şi alte teze discutabile, dar vom reveni asupra lor cu alt prilej.

Din punct de vedere al documentării, constatăm lipsa unui material de primă importanţă pentru oglindirea rezistenţei iobagilor la cătănie şi anume repetatele patente imperiale date pentru stăvilirea dezertărilor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. Un alt material tot atît de important şi de elocvent, care a fost cu totul omis, este folclorul bogat şi deosebit de expresiv, în legătură cu această problemă.

În « *Lupta ţăranilor împotriva exploatării în timpul războaielor ruso-turce din a doua*

[1] « Studii », 1954, nr. 1, p. 198.
[2] St. Meteş, Situaţia economică a Romînilor din Ţara Făgăraşului, Cluj, 1935, vol. I, p. CVIII—CIX.
[3] Studii şi referate privind Istoria Romîniei partea I-a, p. 859—877.
[4] « Studii », 1954, nr. 1, p. 198—199 şi 239,
[5] Studii şi referate privind Istoria Romîniei, partea I-a, p. 880—926.

jumătate a secolului al XVIII-lea »[1] de Matei MIRCEA, se scot în lumină unele aspecte nestudiate din istoria țărănimii romîne, în vremea în care orînduirea feudală la noi intrase în faza ei de descompunere.

Intrarea trupelor rusești pe teritoriul Moldovei și Țării Romînești, în cursul războaielor cu turcii, a fost un prilej și un imbold pentru masele țărănești ca să acționeze împotriva exploatatorilor lor interni (boierii) și externi (turcii). Pe de o parte, se creează detașamente de voluntari care luptă alături de ruși împotriva turcilor, iar pe de alta, țăranii, pe lîngă actele de nesupunere, încep și atacuri directe împotriva proprietății boierești. În lupta lor împotriva exploatatorilor (boieri și clerul înalt), țăranii folosesc diverse căi, pe care autorul le prezintă pe baza analizei documentelor.

Gh. Georgescu-Buzău
și Damaschin Mioc

[1] Op. cit., p. 927–943.

«ANALELE INSTITUTULUI DE ISTORIE A PARTIDULUI DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.M.R.»

Apariția revistei « Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C. C. al P.M.R. », ce are drept scop intensificarea cercetărilor științifice legate de trecutul eroic și de luptă al clasei muncitoare din Romînia și al Partidului Comunist Romîn, de lupta Partidului Muncitoresc Romîn pentru construirea societății socialiste, completează lista publicațiilor de specialitate, venind cu o valoroasă contribuție științifică în domeniul cercetărilor de istorie a mișcării muncitorești din țara noastră.

Revista « Analele » apare trimestrial. În rîndurile ce urmează, ne vom mărgini să facem o succintă prezentare a cuprinsului primelor patru numere apărute.

În nr. 1 al revistei, la rubrica « Studii și Referate », găsim studiul semnat de prof. Victor Rață, intitulat: « Greva din august 1888 a muncitorilor ceferiști de la atelierele centrale ale căilor ferate din București ». În acest studiu, autorul scoate în evidență condițiile în care lucrau muncitorii în perioada descrisă și analizează greva ceferiștilor din 1888. Evocarea acestui important episod din viața muncitorimii ceferiste din țara noastră oglindește tradițiile de luptă ale proletariatului din Romînia. Scris pe baza materialelor de presă din perioada respectivă, studiul constituie o contribuție la istoria mișcării muncitorești din țara noastră în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Conf. univ. V. Hurmuz publică articolul: « Pagini din activitatea Ajutorului Roșu (M.O.P.R.) în Romînia din anii 1924—1928 ».

Un alt studiu « Greva minerilor de la Lupeni din anul 1929 », scris de tov. I. Toacă, analizează un episod deosebit de important pentru istoria luptei mișcării muncitorești din țara noastră: forțele coalizate ale burgheziei și moșierimii romîne în cîrdășie cu exponenții reacțiunii imperialiste apusene impun, în cadrul crizei economice mondiale, noi condiții înrobitoare economiei naționale, condiții nefaste pentru clasa muncitoare. Minerii din Valea Jiului, organizați și conduși de P.C.R., știu să acționeze conform cu interesele lor de clasă, împotriva reacțiunii dezlănțuite și a trădării. Acțiunile eroice ale muncitorilor mineri de la Lupeni stau mărturie că proletariatul din Romînia se găsea în acea perioadă în pragul desfășurării unor puternice lupte revoluționare și că mișcarea muncitorească trecea la ofensivă.

La rubrica « Discuții » se publică proiectul programului cursului « Istoria P.M.R.», alcătuit de un colectiv format din membri ai catedrei de istorie a P.M.R., secția aspirantură a Școlii superioare de științe sociale « A. A. Jdanov », și colaboratori ai Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.

Revista publică la rubrica « Documente » o scrisoare a lui F. Engels către P. Mușoiu, datată în 1894 din Londra, în legătură cu traducerea romînească a « Manifestului Partidului Comunist » și a lucrării « Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință ». Mai departe, sînt publicate o serie de texte din operele lui V. I. Lenin, care conțin referiri la situația din țara noastră.

Cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la prima revoluție populară din Rusia, revista reproduce în paginile sale o seamă de documente (moțiuni, telegrame, rapoarte etc.) care redau aspecte privind răsunetul revoluției ruse (1905—1907) în țara noastră.

La aceeași rubrică, P. Niculescu și L. Simandan scriu despre: « Numărul gazetei « Socialismul », organul central al Partidului Comunist Romîn, apărut ilegal în 14 iunie 1924 ».

Tov. P. Grosu face o remarcabilă prezentare a Muzeului « V. I. Lenin — I. V. Stalin » din București. Acest material, a cărui publicare continuă și în nr. 2 al revistei, reușește

să înfăţişeze cititorilor cele mai de seamă exponate din muzeu, însoţind descrierea sa de explicaţiile ştiinţifice necesare, făcînd prin aceasta o prezentare de ansamblu, un ghid al muzeului.

La « Critică şi bibliografie » se recenzează revista « Istoriceski arhiv » (« Arhiva istorică »), publicată de Institutul de istorie al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. în colaborare cu Institutul Marx-Engels-Lenin-Stalin de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. şi cu Direcţia Generală a Arhivelor. De asemenea, în această rubrică se fac prezentări de popularizare a broşurilor care vorbesc despre viaţa şi lupta eroilor clasei muncitoare din ţara noastră, Ştefan Gheorghiu şi Leonte Filipescu.

Numărul 2 al revistei cuprinde la « Studii şi Referate » studiul: « Lupta Partidului Comunist Romîn pentru închegarea alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945 », semnat de N. Cioroiu şi M. Cornea, care prezintă momentul ocupării pămînturilor moşiereşti din raionul Negru-Vodă, regiunea Constanţa.

V. Hurmuz în studiul său intitulat: « Situaţia materiala a clasei muncitoare din Romînia între anii 1923—1928 » se ocupă de situaţia economică şi politică a ţării în perioada stabilizării relative a capitalismului, cînd prin accentuarea pătrunderii capitalului străin în Romînia, după primul război mondial, clasele dominante au întărit sistematic exploatarea clasei muncitoare, a femeilor şi tineretului.

În articolul « 1 Mai în Romînia între 1890—1900 », Ilca Melinescu evocă lupta maselor muncitoare din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea pentru dobîndirea votului universal, a zilei de muncă de 8 ore şi a altor revendicări cu caracter democratic.

Spre sfîrşitul secolului al XIX-lea, cînd teroarea regimului burghezo-moşieresc împotriva clasei muncitoare şi a ţărănimii luase proporţii neîntîlnite, în faţa muncitorilor s-a pus cu tărie problema întăririi organizaţiilor sale, întăririi legăturilor cercurilor muncitoreşti din ţara noastră.

În ciuda piedicilor pe care le puneau elementele oportuniste din conducerea cercurilor muncitoreşti, muncitorii prin luptă reuşesc să facă noi paşi pe calea întăririi mişcării muncitoreşti. Astfel, la începutul anului 1890, muncitorii din Capitală pun bazele unei organizaţii mai puternice şi mai temeinice decît cercul muncitoresc « Clubul muncitorilor ». De această problemă, se ocupă studiul redactat de tov. Victor Raţă: « Crearea Clubului muncitorilor din Bucureşti 1890 ».

Revista publică de asemenea editorialul din revista sovietică « Voprosî istorii » nr. 3 din 1955, despre studierea istoriei apariţiei socialismului ştiinţific.

La rubrica « Discuţii », se publică prima parte a dezbaterilor ce au avut loc în legătură cu anteproiectul de program pentru cursul « Istoria P.M.R. ».

Tov. A. Roman şi M. Tălăngescu publică la « Documente » despre 1 Mai în unele documente de partid din perioada anilor 1931—1933.

La « Critică şi bibliografie » este prezentată lucrarea: « Zece ani de la eliberarea Patriei noastre şi se recenzează volumul de Documente şi materiale privind influenţa primei revoluţii ruse din 1905—1907 în Germania, apărut în editura Rüten 8 Loering, Berlin 1954."

*

Cel de al 3-lea număr (iulie-septembrie 1955) al « Analelor », ca şi celelalte, se remarcă printr-o serie de studii ce privesc istoria mişcării muncitoreşti din ţara noastră. Astfel, studiul: « Ocuparea pămînturilor moşiereşti în fostele judeţe Botoşani şi Suceava în 1944—1945 » semnat de Al. Vianu reprezintă un interesant fragment dintr-un volum în curs de pregătire, ce vine să pună în lumină lupta ţărănimii muncitoare din ţara noastră, pentru zdrobirea puterii moşierilor şi pentru smulgerea pămînturilor din mîinile lor. De asemenea, întîlnim studiul semnat de L. Bànyai, intitulat: « Lupta ţăranilor din Valea Ghimeşului din octombrie 1934 », în care autorul scoate în evidenţă lupta curajoasă a maselor de ţărani de aci, conduse de Partidul Comunist din Romînia, ce a avut ca rezultat întărirea influenţei partidului în mase şi lărgirea posibilităţilor de realizare a alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare şi a unităţii de luptă dintre oamenii muncii romîni şi minorităţile naţionale. N. Lupu publică un fragment dintr-o lucrare în curs de definitivare: « Din lupta P.C.R. în anul 1932 pentru ieşirea din criză pe cale revoluţionară », în care se arată că P.C.R. a fost singurul partid politic ce a chemat şi a condus masele la lupta împotriva politicii reacţionare a burghezo-moşierimii, politică ce urmărea ieşirea din criză pe spinarea celor ce muncesc, la lupta împotriva înrobirii ţării de către imperialismul străin şi a pregătirii dezlănţuirii războiului antisovietic.

N. G. Munteanu și G. Breazu semnează studiul intitulat: « Luptele muncitorilor din portul Brăila din anul 1910 » în care este înfățișată desfășurarea marii greve care a ridicat peste 10 000 de muncitori la luptă, greva, care deși nu s-a soldat printr-o victorie, a avut totuși un puternic răsunet în rîndurile muncitorilor, constituind un exemplu ce a îmbogățit experiența mișcării muncitorești din întreaga țara.

Cu prilejul împlinirii a 11 ani de la eliberarea patriei noastre, revista publică la rubrica « Documente » un număr de documente ce au fost tipărite ilegal de către P.C.R. în ajunul lui 23 August 1944. Aceste documente oglindesc lupta partidului pentru răsturnarea dictaturii fascisto-antonesciene, pentru scoaterea țării noastre din criminalul război antisovietic, pentru o politică de prietenie cu U.R.S.S., pentru o Romînie liberă, democratică și independentă. Tot în cadrul rubricii « Documente » se publică și articolul « Despre problemele tratate în rezoluția adoptată de C.C. al P.C.R. în februarie 1935 » de N. Petrovici.

În același număr mai sînt publicate: « Problemele tratate în rezoluția C.C. al P.C.R. privind munca și sarcinile Uniunii Tineretului Comunist — octombrie 1932 » — de M. Stănoiu și o notă despre organul de presă al lucrătorilor tipografi asociați « Analele tipografice » (1869—1872) de N. Munteanu.

În continuare, în acest număr sînt publicate dezbaterile anteproiectului pentru programul cursului « Istoria P.M.R. ».

În cadrul rubricii de « Critică și bibliografie » este publicată recenzia « Amintiri ale luptelor eroice », lucrare editată de Institutul mișcării muncitorești din Ungaria și în care sînt date sub formă de culegere, amintiri ale vechilor luptători ai mișcării socialiste și ale comuniștilor din intervalul de timp de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și pînă la eliberarea Ungariei. De asemenea, se publică recenzia la lucrarea « Cu privire la istoria Partidului Comunist din Germania » apărută în « Voprosi istorii » nr. 5, 1955, lucrare ce reprezintă o culegere de materiale și documente privind anii 1914—1916.

La începutul lui octombrie a. c. Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. a făcut să apară și cel de al 4-lea număr din acest an.

La rubrica « Studii și Referate » din acest număr, tov. Popa Gherasim și Al. Ivancenco prezintă în studiul lor intitulat: « 10 ani de la Conferința națională a P.C.R. » (octombrie 1945 — octombrie 1955), principiile diriguitoare fixate de Conferința națională a P.C.R. privind industrializarea țării, ca principală pîrghie a construirii socialismului.

Autorii demonstrează în mod științific, pe baza materialelor documentare folosite de această lucrare, că partidul nostru, însușindu-și în mod consecvent « învățătura leninistă despre industrializare, a organizat o asemenea dezvoltare a industriei care să asigure dezvoltarea cu precădere a industriei grele producătoare de mijloace de producție, care sa asigure primatul producției mijloacelor de producție » și în consecință succesele realizate în acești 10 ani de poporul nostru muncitor « au creat puternice baze materiale pentru satisfacerea mereu crescîndă a necesităților materiale și culturale ale oamenilor muncii ».

În studiul monografic « Lupta pentru reforma agrară în comuna Comarnic după 23 August 1944 », tov. S. Știrbu analizează situația economică a țărănimii muncitoare din localitatea Comarnic de dinainte de reforma agrară și evenimentele revoluționare ce au avut loc aci după 23 August 1944, cînd « lupta aprigă a clasei muncitoare sub conducerea P.C.R. în întreaga țară pentru cucerirea puterii, capată o oglindire concretă și la Comarnic».

Tov. L. Tismăneanu, în studiul său intitulat: « Despre unele greve și asociații profesionale muncitorești din Romînia între anii 1871—1881 », se ocupă de problema procesului de transformare a clasei muncitoare din țara noastră dintr-o clasă « în sine » într-o clasă « pentru sine ».

« Activitatea Asociației « Amicii U.R.S.S. » în anul 1934, de tov. Titu Georgescu, evoca rodnica activitate a Asociației ce avea drept principal țel stabilirea unor legături prietenești între cele doua popoare și să facă cunoscut marile realizări obținute de Statul Sovietic.

În cadrul rubricii inaugurate în acest număr « Lecții și consultații », Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. prezintă prima lecție de istorie privind mișcarea muncitorească în țara noastră: « Începutul răspîndirii marxismului în Romînia. Crearea Partidului social-democrat al muncitorilor din Romînia (1893). P.S.D.M.R. între anii 1893 și 1900 » cu următoarele subdiviziuni: 1. Începuturile dezvoltarii capitalismului în Romînia. Lupta maselor populare pentru reforma agrară, unire și independență; 2. Reforma agrară din 1864. Dezvoltarea capitalismului pe calea « reformelor » în agricultura Romîniei; 3. Dezvoltarea capitalismului industrial în Romînia. Primii pași ai mișcării muncitorești; 4. Cercurile revoluționare din Romînia în anii 1871—1881; 5. Începuturile răspîndirii marxismului în Romînia; 6. Programul cercurilor muncitorești din 1886. Cercurile

muncitorești și luptele revoluționare din 1888; 7. Lupta organizațiilor profesionale muncitorești și a cercurilor socialiste pentru crearea unui partid muncitoresc. Crearea Partidului social-democrat al muncitorilor din Romînia (P.S.D.M.R.) 1893 și 8. P.S.D.M.R. între anii 1893 și 1900.

În cinstea celei de a XXXVIII-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie la rubrica « Documente », revista publică o serie de documente ale P.C.R. dintre primul și al doilea război mondial. Documentele provin din arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. și ele privesc lupta P.C.R. și a organizațiilor revoluționare conduse de partid pentru o politică de prietenie între Uniunea Sovietică și Romînia.

În cadrul aceleiași rubrici, sînt prezentate « Unele materiale privind lupta deținuților comuniști și antifasciști din « Doftana ». Din presa ilegală a Partidului Comunist Romîn și a organizațiilor revoluționare conduse de partid (M. Pruteanu) și « Trei dări de seamă ale Clubului muncitorilor din București pe anii 1897—1898, 1898—1899 și 1899—1900 ».

Rubrica « Critică și bibliografie » este bogat reprezentată prin prezentarea unor noi lucrări despre istoria mișcării muncitorești « Din istoria luptei lui Marx și Engels pentru partidul proletar », a unei schițe biografice a dr. Ștefan Stîncă, a două lucrari despre istoria mișcării muncitorești din Germania și a lucrării lui Nemes Dezsö « Eliberarea Ungariei ».

Acest număr ca și cele anterioare se încheie cu « Date calendaristice » pentru perioada 1 ianuarie—1 martie 1956.

În întregimea lor, studiile și materialele documentare ce au apărut în primele numere ale revistei « Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. » (nr. 1, 2, 3, 4) ridică probleme deosebit de interesante pentru studiul istoriei mișcării muncitorești din țara noastră.

Ar. Pagu

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI

vol. 1—2 și 3 4/1954

Institutul de Istorie a Artei a dat la lumină în Editura Academiei R.P.R. două volume cuprinzătoare de « studii și referate », care vădesc preocupări multiple și rezultate bogate, datorită activității membrilor institutului, în cursul ultimilor ani. Frumos ilustrate, ele aduc contribuții interesante în domeniul specialității, și pun în evidență un spirit nou de muncă științifică și metode de lucru care trebuie relevate.

Volumul 1—2/1954 are în frunte un articol al acad. G. Oprescu. Autorul subliniază lipsa de baze « cu adevărat științifice » a studiilor de istorie a artei întreprinse în țara noastră înainte de 23 August 1944. Autorii « ignorau », arată acad. G. Oprescu, sau nesocoteau metoda materialist-istorică, fără stăpînirea căreia orice cercetare istorică este iluzorie. Silințele conducerii și ale Institutului s-au îndreptat de la început, în direcția însușirii acestei metode și aplicării ei în cercetarea problemelor de artă. Cu sinceritate și cu spirit autocritic remarcabil, ni se mărturisesc lipsurile, greutățile întîmpinate și ajutorul dat de revista « Lupta de clasă », care a semnalat la vreme deficiențe în activitatea științifică a Institutului, mult timp « ruptă de actualitate ». Institutul a căutat « ca istoria artei să-și recapete adevăratul ei rost de a înfățișa procesul de dezvoltare a artei, ca mijloc de cunoaștere a realității și de a contribui, alături de alte discipline, la transformarea societății ». Directivele directorului Institutului sînt urmate de un studiu al acestuia, intitulat: « Noi și bogate perspective pentru arhitectura noastră », studiu foarte interesant. Ideea principală e formulată în primele rînduri: « arhitecții noștri» au « sarcina de a exprima în forme noi conținutul bogat de idei al epocii de făurire a socialismului, inspirîndu-se din cele mai bune tradiții istorice ale poporului romîn, pe lîngă ceea ce ar putea să fie luat din moștenirea arhitecturii clasice și din marile realizări ale arhitecturii sovietice ». Tradițiile istorice ale poporului nostru izvorăsc, la rîndul lor, din arta populară și din arta feudală. Amîndouă izvoarele sînt prezentate cu precizie și originalitate. Autorul folosește pentru precizări o sinteză personală a istoriei artei romînești din epoca feudală. Studiul invederează, în același timp, ignoranța, reaua credință, incapacitatea și marile defecte ale urbanisticii din sistemul capitalist. Anarhia stilurilor și imitația străinătății apusene apar în cea mai crudă lumină și contrastează puternic cu vremea noastră, cînd arta arhitecturală, stimulată de partidul clasei muncitoare, duce către înfăptuirea celor mai îndrăznețe visuri, potrivit orînduirii socialiste.

În capitolul artei populare, Tancred Bănățeanu consacră un serios studiu « satelor specializate ». Articolul constituie un aport însemnat la studierea problemei artei populare, remarcîndu-se prin noutatea temei și a materialului. În sudul raionului Beiuș, autorul

descoperă o regiune care « are aspectul unei mari uzine cu multe ateliere », deoarece cuprinde sate de olari, sumănari, fierari, lădari, cojocari, cioplitori, spatari, rotari, tăbăcari, etc. Lucrînd intens pe teren, autorul prezintă rezultate demne de atenție, relevînd și faptul important al legăturii dintre specializare și formele cooperatiste, care duc la forme superioare de creație.

« Ceramica neagră » formează obiectul articolului tov. Florea Bobu. Interesantă e constatarea vechimii de aproape 4 000 de ani a acestui element de cultură materială pe pămîntul țării noastre.

Kós Károly studiază « Cahlele din Ciuc » în chip documentat, din punct de vedere istoric și tehnic. Este vorba de plăcile de ceramică nesmălțuită, micasată, sau smălțuită și întrebuințate în construcția sobelor de încălzit.

Capitolul artei feudale cuprinde articolul Teodorei Voinescu « Elemente locale realiste în pictura religioasă din regiunea Craiova ». Interesantele constatări consemnate în acest studiu ar fi cîștigat, socotim noi, dacă n-ar fi fost încadrate în numeroase generalizări și afirmații privitoare la istoria artei feudale romînești. Generalizările riscă des — se știe — să neglijeze sau să întunece fapte exacte și excepții caracteristice. Ne referim, în special la generalizările care privesc istoria picturii romînești din secolele XIV-XVI, și la unele afirmații de ordin iconografic. Faptele noi sînt deosebit de grăitoare și prezentate în cadrul lor firesc. Autoarea studiului le explică însă prin generalizări întemeiate pe alte fapte, ceea ce poate duce la concluzii neașteptate.

Articolul lui Remus Niculescu « Contribuții la istoria începuturilor picturii romînești » este așezat în fruntea capitolului « Plastica ». Ideea centrală este aceea că momentul unei conștiințe artistice îndreptată cu deosebire spre valorile realiste, laice, contribuție din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, are de fapt antecedente în sînul orînduirii feudale. Autorul semnalează un portret din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și o frescă istorică din aceeași vreme (p. 81). Alte opere din secol le al XVII-lea și al XVIII-lea stabilesc legătura cu mișcarea mai amplă din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Se citează pictori străini și pictori romîni, iar reproduceri frumoase și alese cu pricepere ilustrează cercetarea care luminează izvoarele și originalitatea plasticei noastre.

K. H. Zambaccian relevă elementele progresiste din opera lui N. Tonitza și arată cum acesta a participat și el la promovarea realismului în artă, « alăturîndu-se de la început cauzei celor mulți, celor umili și necăjiți, punînd arta și slova sa în slujba ideilor umanitariste și pacifiste ale curentelor înaintate ».

Radu Bogdan analizează tabloul lui Gabriel Miklossy « Grivița 1933 », « una din primele izbînzi mari ale picturii romînești pe drumul realismului socialist ». Opera aceasta « continuă tradiția picturii noastre istorice din secolul al XIX-lea » și înfățișează « un episod din luptele eroice conduse de partid împotriva odiosului regim de exploatare burghezo-moșierească ». Analiza lui R. Bogdan de pe poziții partinice și condusă cu un spirit remarcabil de discernămînt este întemeiată pe observații juste. Tabloul lui Miklossy constituie, arată autorul, « o ilustrare cu succes a aplicării metodei realismului socialist », dovedind un studiu atent al evenimentelor istorice și posibilități bogate de interpretare a lor « de pe pozițiile înaintate ale materialismului dialectic și istoric ».

Tema luptei pentru pace, în plastica noastră, este obiectul studiului lui Teodor Enescu. Autorul încheie, relevînd necesitatea unei mai serioase adînciri a temei luptei pentru pace « decît au făcut-o artiștii noștri pînă în prezent ».

« Întemeierea teatrului național din București, consecință a avîntului cultural pașoptist » a preocupat pe Simion Alterescu, care constată că « primele înfiripari ale teatrului național erau legate de mișcările antifeudale, de avîntul național caracteristic nașterii și dezvoltării burgheziei și procesului de luptă pentru lichidarea feudalității, proces simultan cu procesul constituirii oamenilor în națiune ». Cercetări de ordin istoric privitoare la primele spectacole și la activitatea trupelor teatrale în lumea romînească duc pe autor la concluzii importante. Acestea lămuresc unele fapte necunoscute și în special importanța teatrului național din București, leagăn al viitoarei dezvoltări a teatrului romînesc, pe linia concepțiilor estetice ale revoluționarilor pașoptiști.

De același ordin este și articolul lui Florin Tornea, privitor la rolul lui Aristia și Costache Caragiale în formarea artei teatrale la noi.

Crin Teodorescu-Mugur evocă si precizează interesante amintiri cu privire la primele reprezentații romînești ale « Revizorului » lui Gogol. Se servește pentru aceasta de pagini înregistrate în presa vremii și de cronici scrise de Eminescu. Autorul articolului analizează și interpretarea cea mai bună dată operei lui Gogol de ansamblul minunat, din 1909, format din Iancu Brezeanu, Petre Liciu, G. Belcot, Mihalescu și Marioara Ciucurescu.

Capitolul muzicii cuprinde un articol al lui Andrei Tudor intitulat: « Caracterul de masă al vieții și creația muzicală după 23 August 1944». Interesantă e încheierea: «situați pe

poziţia de luptă a clasei muncitoare, dornici de a-şi pune arta în slujba poporului, compozitorii trebuie să pătrundă cît mai adînc în miezul zilelor noastre, să cunoască în profunzime viaţa oamenilor muncii, din care să descifreze elementele noului .. numai astfel se va desăvîrşi cîntecul nou al satirei ».

Volumul 1—2 (1954) se încheie cu « Unele probleme ale măiestriei în pictură » de VI. Costin. Este vorba de problemele artei sovietice şi de poezia muncii. Autorul atrage atenţia asupra faptului că « un tablou devine o operă artistică plină de semnificaţie, abia atunci cînd pictorul foloseşte cu măiestrie toate mijloacele picturii, toate posibilităţile tehnice ale picturii ». La aceasta se adaugă necesitatea de a ajunge la un caracter finisat al operei de artă, şi finisată e acea operă « care exprimă complet şi în mod convingător conţinutul ei ».

« Note şi documente » sînt prezentate ca anexă la volum. Relevăm notiţa asupra unor « Articole de port ignorate de etnografii din trecut ». « Şcolile ţărăneşti de pictură din Banat » şi « Însemnări privitoare la condiţia socială a lăutarilor la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea ».

Volumul 3—4 (1954) are drept frontispiciu o dare de seamă a progreselor realizate în domeniul artei şi cercetărilor din 1944 pînă astăzi. Autorul, acad. G. Oprescu semnalează, în primul rînd, faptul că « o dată cu preluarea puterii de către clasa muncitoare, s-au creat şi condiţiile înfăptuirii unei revoluţii culturale care a trezit milioane de oameni la viaţa culturală, care a făcut din literatură, teatru, muzică, pictură, bunuri ale întregului popor muncitor ». Aceste condiţii au dus la organizarea de manifestaţii culturale şi la preocuparea de a descoperi şi stimula talentele din mase. Cercetările pe tărîmul artei populare au fost pornite sistematic şi întemeiate pe concepţia legăturii strînse dintre fenomenele de artă şi condiţiile social-istorice. Un spirit nou însufleţeşte munca ştiinţifică şi în domeniul cercetărilor de artă feudală, considerată ca un bun demn de a fi fructificat de « creaţia artistică actuală ». « Reînnodînd legătura cu marea tradiţie artistică a poporului şi îndrumate şi sprijinite de partid, artele plastice, sub toate formele lor, pictură, sculptură, grafică au pornit în ultimii ani după eliberare pe calea unei deosebite înfloriri ». Studiile de istoria artei s-au dezvoltat la rîndul lor într-un cadru nou şi s-au întemeiat pe principii noi. Acad. G. Oprescu subliniază pe rînd înnoirea teatrului şi aceea a muzicii creaţie şi execuţie — scoţînd în relief puternicul ajutor dat de exemplele artei sovietice. În Republica Populară Romînă se dezvoltă pe toate tărîmurile o artă realistă, viguroasă, optimistă, cu perspective înalte, o artă care « se bucură de dragostea poporului, de sprijinul şi îndrumarea Partidului ».

Expunerea directorului Institutului de istorie a artei este urmată de articolul lui Gh. Focşa, care urmăreşte « Elementele decorative ale arhitecturii populare din zona Jiului de sus ». Autorul se întemeiază pe exemple numeroase şi bine alese şi explică lucrurile cu termeni şi lămuriri culese într-o vastă anchetă întreprinsă pe teren. Concluzia studiului nu-i mai puţin interesantă, fiindcă arată posibilităţile oferite arhitecţilor care vor folosi tradiţia artei din această zonă, artă rezultată dintr-o îndelungată experienţă constructivă a poporului.

Niculae Dunăre studiază aspecte ale artei populare în raionul Beiuş, reg. Oradea.

În cadrul cercetărilor asupra artelor plastice aflăm articolul semnat de Corina Nicolescu, care se ocupă de « Locuinţe domneşti în cuprinsul mănăstirilor în veacul al XV-XVII-lea ». Studiul trebuia să figureze — credem noi — în cadrul artei feudale.

În introducere se insistă pe bună dreptate asupra importanţei subiectului, fiindcă este vorba de un domeniu puţin cercetat. Autoarea trece în revistă — precizînd bine locurile — monumentele mai bine păstrate din Moldova şi anume casele domneşti din Bistriţa şi Probota. Metoda folosită de autoare şi anume întregirea notelor despre arhitectură cu ştiri privitoare la pictura murală, sculptura în lemn, broderie etc., credem că este cea mai indicată pentru rezolvarea problemei de care se ocupă acest studiu. Problema apare astfel pusă în complexul ei şi oglindeşte cu adevărat viaţa. Casele egumeneşti sau episcopale, cunoscute din vremea episcopului Efrem de la Vatra Moldoviţei (şi datate din secolul al XVII-lea), monument ruinat — însă caracteristic — au preocupat în principal pe autoare. Detaliile sînt notate cu precizie şi cu simţ istoric.

Ştefan Balş studiază « Vechi locuinţe boiereşti din Gorj », cu deosebire *culele*, adică locuinţele fortificate. Notele privitoare la casele din Coţofenii din Jos, Bălceşti, Vădeni şi Calopăru sînt remarcabile, fiindcă dezvăluie un aspect nou al problemei şi sînt demne de cercetări stăruitoare care trebuie să urmeze. Articolul ar fi fost mai corect aşezat printre cele privitoare la arta feudală.

Lelia Rudaşcu, o nădejde a Institutului (a cărei moarte timpurie Institutul o deplînge), a dat cîteva ştiri cu privire la Nicolae Grigorescu, intitulate « Contribuţii la cercetarea perioadei lui de formaţie ». Convingerea autoarei este că Nicolae Grigorescu stăpînea meşteşugul artistic încă din vremea zugrăvelilor murale de la Agapia şi că aceasta nu se datorează vreunui curent artistic sau vreunui artist francez.

« Începuturile sculpturii statuare romîneşti » este titlul unui articol semnat de Remus Niculescu. Autorul prezintă un număr de fapte, artişti şi monumente, slujindu-se de presă şi de publicaţiile vremii. Explicaţii de ordin general sînt aşezate în fruntea studiului. Ele cuprind şi elemente discutabile, cum sînt de exemplu acelea privitoare la interdicţia sculpturii statuare în biserica ortodoxă. Preocuparea de a culege date din publicaţii a stînjenit oarecum — pe autor, căruia i-au scăpat unele fapte, adică monumente de sculptură de reală importanţă, datate din prima jumătate a secolului al XIX-lea, aflate în Bucureşti şi în preajma Bucureştilor, cum sînt monumentele funerare de la Pantelimon şi Tei.

Pictura istorică romînească din secolul al XIX-lea preocupă pe Mircea Popescu. Prezentarea operelor se împleteşte cu lămuriri privitoare la problema picturii istorice ceea ce îmbogăţeşte studiul, deşteaptă interes şi îndeamnă pe cititor, în chipul cel mai fericit, să-şi pună probleme interesante.

Cel mai de seamă pictor bănăţean Nicolae Popescu (1835—1877), a cărui operă a fost strînsă şi semnalată de Ioachim Miloia acum 25—30 de ani, dă prilej lui Ion Frunzetti să prezinte un număr de observaţii noi şi să-l situeze în cadrul picturii romîneşti la locul la care are dreptul.

Radu Bogdan publică un articol cuprinzător, cu privire la J. Al. Steriadi. Articolul, obiectiv, măsurat şi competent, dovedeşte poziţia clară a cercetătorului şi fizionomia limpede a acestui mare artist.

Muzeul Bruckenthal din Sibiu, întemeiat de un amator de artă, este prezentat în volumul pe care îl recenzăm, de Eugen Schileru. După biografia întemeietorului şi istoricul muzeului, autorul semnalează operele de seamă, pe care le analizează şi le leagă de şcoala de care depind artiştii. Articolul lămureşte organizarea actuală a muzeului, îmbunătăţirile aduse de administraţie şi activitatea instaurată în ultimii ani.

S. Alterescu dă « Date despre cîţiva actori realişti de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea ». Ni se arată lupta actorilor pentru afirmarea realismului în teatru şi contribuţia lui Eminescu la această mişcare. Articolul prezintă apoi pe Aristiţa Romanescu, Gr. Manolescu, Şt. Iulian şi C. Nottara.

De mult interes este articolul semnat de M. Muzicescu şi N. Missir, care se ocupă de activitatea lui Ed. Wachmann şi de începuturile concertelor simfonice de la Bucureşti. Articolul este întemeiat pe informaţii precise şi scris cu un deosebit spirit de discernămînt ştiinţific şi artistic. Autorii întemeiază cu această contribuţie a lor — sau mai exact deschid drum — unei istorii ştiinţifice a muzicii în Romînia.

Volumul se încheie cu o comunicare a acad. G. Oprescu prezentată în 1953 la Uniunea Artiştilor Plastici. În ea se arată folosul adus ştiinţei şi intelectualităţii romîneşti de ideile şi activitatea istoricilor şi criticilor de artă sovietici. Ni se arată nu numai nevoia de a ne apropia învăţătura clasicilor, dar şi metoda cea mai bună de utilizare a ei, pentru nevoile noastre artistice actuale.

« Note şi documente » îmbogăţesc acest volum cu lucruri demne de ştiut. Remarcabile sînt observările prof. Berza cu privire la « B.D. Grekov, istoric de artă », precum şi notiţa privitoare la « Ornamentica figurativă la mobilierul religios » (sec. XVI, Moldova), scrisă de Florenţa Dumitrescu. Demne de semnalat şi ştirile despre Mondoville, Sava Henţia, Chladek şi Iordache Golescu.

Recenziile cuprinse în acest volum nu trebuie trecute cu vederea, fiindcă atrag atenţia asupra unor lucruri interesante.

În concluzie, amîndouă volumele de « Studii şi cercetări », publicate de Institutul de Istoria Artei, vădesc activitate bogată, metodă, strădainţă şi spirit nou în cercetarea ştiinţifică. O menţiune specială trebuie făcută şi condiţiilor tehnice superioare în care sînt prezentate studiile şi cercetările de istoria artei. Problemele de creaţie artistică şi mai ales cele de istoria artei interesează în de aproape pe istorici. Cele două discipline se pot ajuta reciproc şi specialiştii celor două domenii trebuie sa colaboreze».

Corina Pătraşcu

DE LA SESIUNEA GENERALĂ ORDINARĂ A ACADEMIEI R.P.R.

În cadrul Sesiunii generale ordinare a Academiei R.P.R. din 27 iunie — 2 iulie 1955 au fost aleşi academicieni, istoricii: C. Daicoviciu, A. Oţetea, Em. Condurachi, D. Prodan, iar membru corespondent al Academiei R.P.R.: I. Nestor.

După închiderea lucrărilor Sesiunii generale ordinare a Academiei R.P.R. a fost constituită Secţia a VIII-a de ştiinţe istorice, ştiinţa limbii, literatura şi artă, avînd ca preşedinte pe acad. Mihail Sadoveanu şi subsecţiile: ştiinţe istorice, ştiinţa limbii şi literatură şi subsecţia artă. În fruntea subsecţiei de ştiinţe istorice a fost ales ca preşedinte tov. acad. P. Constantinescu-Iaşi, avînd ca membri pe: acad. C. Moisil, membru onorific, acad. C. Balmuş, acad. Em. Condurachi, acad. C. Daicoviciu, acad. B. Lăzăreanu, acad. A. Oţetea, acad. D. Prodan, acad. M. Roller şi Gh. Ştefan, I. Nestor, membri corespondenţi ai Academiei R.P.R.

EXCURSIE ŞTIINŢIFICĂ

Între 12—19 august, un grup de peste 70 cadre didactice din Bucureşti şi alte oraşe ale ţării au făcut o excursie de documentare ştiinţifică în Dobrogea şi Delta Dunării. Excursia a fost organizată de Clubul Sindicatelor din învăţămînt în colaborare cu Institutul interregional de perfecţionare a cadrelor didactice. Cu acest prilej, pe lîngă observări cu caracter geografic, biologic şi de folclor, au fost vizitate o serie de localităţi istorice şi instituţii muzeistice. Astfel, excursioniştii au vizitat localitatea Hîrşova, cu ruinele cetăţii romane Carsium şi vechile întărituri ale cetăţii ce a fost luată cu asalt de armata rusă în timpul războaielor ruso-turce din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea.

În oraşul Brăila, participanţii la excursie au vizitat, printre altele, Muzeul de artă şi Muzeul raional « Hristo Botev » — secţia istorică, ce este instalat în vechea locuinţă a revoluţionarului bulgar Hristo Botev.

În Măcin au putut fi văzute ruinele cetăţii romane Arrubium, lîngă punctul Igliţa, în apropiere — vechea cetate romană-bizantină Troesmis — iar la Isaccea — pe vechiul său nume Oblucişa — s-au văzut ruinele cetăţii romane Noviodunum.

După vizitarea oraşului şi portului Tulcea, excursioniştii s-au îndreptat spre înălţimea numită « Monument », unde se află construit un obelisc înalt ridicat în cinstea eroilor din războiul ruso-romîno-turc (1877 1878). De asemenea, în Tulcea a fost vizitat Muzeul raional, unde pe lîngă secţiile ştiinţele naturii şi tehnică, funcţionează şi o secţie de istorie, la care excursioniştii s-au oprit cu atenţie pentru a cerceta resturile arheologice din vechea cetate romană Aegyssus şi din aşezările antice şi medievale ale Dobrogei de nord. Aci a putut fi admirat un vas de lut ars ce avea încrustat în basorelief chipul Afroditei.

Trecînd prin Galaţi, excursioniştii au vizitat Muzeul regional — secţia istorică, instalat în vechea locuinţă a domnitorului Alex. I. Cuza, Palatul Cultural, unde se află biblioteca lui V. A. Urechia, şi apoi două biserici avînd particularităţile arhitectonice aparţinînd secolului al XVII-lea. La Galaţi, s-a vizitat de asemenea Piaţa 13 iunie 1916, unde se afla monumentul ridicat în cinstea celor nouă muncitori în frunte cu Spiridon Vrînceanu şi Pascal Zaharia, care au luptat împotriva războiului, pentru libertate şi o viaţa mai bună.

C. Ş.

VIZITA UNUI ISTORIC DIN R.P.F. IUGOSLAVIA

Ca oaspete al Institutului romîn pentru relaţiile culturale cu străinătatea, între 24 iulie şi 2 august a. c., profesorul Iagoş Iovanovici, preşedinte al Societăţii de ştiinţe şi director al Institutului de istorie din Ţetinje, vechi centru cultural din Muntenegru a vizitat ţara noastră.

Prof. I. Iovanovici a venit la noi în ţară să împărtăşească oamenilor de ştiinţă romîni rezultatele cercetărilor efectuate de către istoricii iugoslavi în domeniul cunoaşterii relaţiilor culturale romîno-iugoslave din vechime, mai ales a relaţiilor culturale romîno-muntenegrene, şi, totodată, să obţină informaţii ştiinţifice în aceleaşi probleme de la specialiştii din ţara noastră, să culeagă informaţii din materialul documentar aflator în arhivele noastre.

Autor al celei mai recente istorii a Muntenegrului, colaborator ştiinţific la Enciclopedia Iugoslaviei care acum se elaborează, cercetător pasionat al istoriei meşteşugului tiparului de-a lungul veacurilor în Muntenegru, profesorul Iagoş Iovanovici, care, ca partizan, a contribuit şi la lupta naţională de eliberare a Iugoslaviei, cunoaşte bine istoricul relaţiilor dintre Muntenegru şi Ţara Romînească, oglindite în documente, în folclor etc.

Problema centrală în cadrul istoricului acestor relaţii, care a interesat în mod deosebit atît pe specialistul iugoslav, cît şi pe specialiştii noştri, a fost chestiunea începuturilor tiparului în Muntenegru şi în Ţara Romînească. Acelaşi Macarie, care la sfîrşitul secolului al XV-lea înfiinţează prima tipografie la Ţetinje şi tipăreşte acolo cele dintîi cărţi muntenegrene, vine apoi în Ţara Romînească, fugind din faţa cuceritorilor turci, înfiinţează tipografia de la Tîrgovişte şi tipăreşte cărţi în limba slavă. Aşa dar, unele din cărţile tiparite de Macarie se găsesc în Muntenegru, altele, de la începutul secolului al XVI-lea, se găsesc la noi.

Pe linia schimbului de informaţii ştiinţifice, deosebit de rodnică a fost întîlnirea profesorului Iagoş Iovanovici cu cercetătorii ştiinţifici de la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. Cu acest prilej, profesorul iugoslav a făcut o expunere asupra istoriei tiparului de-a lungul veacurilor în Muntenegru. Pe marginea expunerii făcute au avut loc discuţii care au elucidat o serie de aspecte ale problemei.

Din alte convorbiri cu caracter ştiinţific, duse la Academia R.P.R., la Institutul de lingvistică şi la Institutul de istorie, a reieşit că studiul comparativ mai adînc al istoriei popoarelor iugoslave şi a poporului romîn este de natură să contribuie realmente la lămurirea unei serii de probleme specifice privind dezvoltarea celor două popoare vecine, mai ales pentru începutul epocii feudale cînd documentele scrise lipsesc, sau sînt foarte rare.

O serie de probleme istorice comune există privind secolul al XIX-lea şi lupta comună a popoarelor romîn şi iugoslav împotriva jugului otoman, cum sînt: rascoala sîrbilor din 1801 şi eliberarea lor de sub jugul otoman, răscoala de la 1821 în Ţara Romînească, luptele din anii 1876—1878. Aceste momente de lupte comune se succed, după cum bine a precizat profesorul iugoslav, pînă în vremea recenta cînd ambele popoare au luptat împotriva fascismului.

Această luare de contact, atît de rodnică, dovedeşte că schimbul de pareri, de materiale şi de delegaţi specialişti este necesar şi util pentru dezvoltarea ştiintei istorice, care nu poate ajunge la rezultate bune fără cunoaşterea aprofundată a legăturilor economice, politice şi culturale care au existat între popoarele noastre vecine.

Oamenii de ştiinţă din R.P.R. sînt convinşi, la fel ca şi oamenii de ştiinţă din R.P.F. Iugoslavia, că această colaborare bilaterală se va lărgi mai mult în viitorul cel mai apropiat şi că ea se va desfăşura în spiritul unei adevărate prietenii.

DIN PARTEA REDACȚIEI

Redacția revistei „Studii" aduce la cunoștință că stă la dispoziția colaboratorilor și cititorilor revistei, în toate zilele lucrătoare, între orele 7,30 și 15,30.

Sediul redacției se află în București, Bulevardul Generalissimul Stalin nr. 1, telefon 1.50.81.

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 4
BUCUREŞTI

Lei 10.—